भाग-ख॰ पत्र सं॰ ३४६ total

बालभारतम्

346
173
173

णा।धुनाहीमानहीनमनसांजिजीविषां।६३।सुवेवमाषनसुतःक्षितीशितुर्विश्रुतद्दुतगधनुर्विहस्तधीः
।पश्यपन्पुरःऊरूपतेर्वरूथिनींहृप्यद्दृथीउवरभैरवारवां।।६४।याकीर्त्तिरुध्वसतिदेहनाशनस्तां।।वेसरी
सुतजनुःसहोदरीं।रंभाफलोद्भवसवर्णिनीजनःकोमूलनाशनकरींपरिप्सति।।६५।।कीर्त्यापिकिंतु
परलोकगामिनायानस्फुरत्स्फुतिपुरान्मृजीभवेत।किंकंठपीठलुठितागतात्मनःपुंसःसुखंस्फटतिहा
रवल्लरी।।६६।।कोनामवामनयनाजनाग्रतोनस्फोरयंतिनिजबाहुबाहुलं।शकंधनतिःक्षपक्षपा
णापाटनप्रवीणाश्वहारकरणांरणांपुनः।।६७।।द्रोणापगेयकृपकर्णकोरवाःसर्वेस्फुरंतिसारदंतुरांब
रः।एकैकमेषुसमरेसहनकःस्याधनुरोशनिधरोप्पधीरधीः।।६८।।उत्कटेतिसुषमाद्धरानतोरथ
दस्तुचार्पणपदपातमत्रसत्।दृष्टेशराहतिमसौस्तथीभवद्भिक्षुपुष्पततिपाततोविदन्।।६९।।तं
पांडुसूनुरनुससारवेगतोप्या।धूतवेणीलतिकारुणांशुकः।।तंविचित्ररूपमविचारगोचरंवीक्ष्यारवे

बा॰भा॰ रहसिषुःऊरूढ्वाहाः॥७०॥ स्त्रीविषयगुणतन्तुरेषफाल्गुनो नूनं गजेन्द्रगमनो महाभुजः। रोषं विमोह्य प
३७४ तिरुषाशरोल्करैर्विन्यूचिरेगुरुत्वमापपगांगजाः॥७१॥ पश्चाज्जनरयतः किरीटिनाकेशैर्धृतः क्लपाणामु
त्तरोवदत। मां मुंच मुंच रदिनोरथान्हयान्नूहेमानि रत्ननिचयं न वापय॥७२॥ आक्रोशनानिश्च
गमन्युमुक्तनाक्रवास्यसस्मितमिजीरितं वचः। मामभीतिमाश्रयहयास्त्वयानिश्चयम्यंतांततोमितिपु
दारुणांरणं॥७३॥ अस्मिन्नुशमीन्तरुशिखांतरांतरन्यस्ता स्तिपांडुसुतशास्त्रमंडली। अस्याः
शुभमभुजार्गलोपमं गांडीवमिंद्रतनयास्त्वमर्पय॥७४॥ शंकांविलं विनिशबन्त्रमाकुथामाया
हिगृढमियमाहितामया। मूर्द्धाभिषिक्तजनुजं नयाजयेत्वांकर्मणि ध्रुवममंगलक्रमे॥७५॥ इ
त्यर्जुनोक्तिमवधार्यमस्यभूरारोहतिस्मतमसौशमीद्रुमं। तत्रासिसायकधनूंषि चित्रमादत्तविभि राम
न्यभालयदबालविस्मयः॥७६॥ संव्याद्दायेषु धिमुततनोग्रहीद्गांडीवमर्जुनगिरोपलद्यसः॥त २७४

त्रावतीर्यततः क्रुद्धोगताः पंचेतिपृष्ठवनिफाल्गुनोऽजगौ ॥७७॥ कंकद्विजः सुकृतज्ञो मरुद्भवः सूदो
यमौ उत्तरगोगोपनी बृहन्ना ॥ बीभत्सुरस्मि निरहयाहि वज्ररोगुप्तस्थितिः पार्थाः क्रमेण वहेह ॥७८॥ बीभ
त्सुः फाल्गुनः किरीटि जिष्णुः कृष्णार्जुनौ विजयिसव्यसाचिनौ ॥ विद्धि धनंजयवलक्षवाहनौ ॥ विप्र
कृत्यान्दशदिशं त्यज हो मम ॥७९॥ धैर्यमजस्य विनयस्य वा जिनः पशुपाद्दितो ककुच मं शरेर्मम ॥
इत्युक्तिभाजि विजये रथाश्रयं कृष्णेह्याहयान्नृपतिमूरथेरयत् ॥८०॥ सा कंजतो नुगजभूतपंक्तिमि
ः कजानिकेतमकरोत्कपीश्वरः ॥ यस्यां स्थमि द्वजयशः श्रियो वियत् वैदूर्यपुंजमेरुगां ककुस्तन
युक् ॥८१॥ दिक्कुंडमिनो निभृतकर्णजालतां शैलान्प्रतिध्वनिनकंजपुंजतां ॥ चकुः स्वनीनु विधु
रिताद्विलतां नयन् शंखं ततो बुधपतिभूरपूरयत् ॥८२॥ आश्वास्य शंखनिनदेन मूर्च्छितं मत्स्य दिंतं
ङजनयं किरीटिना ॥ दिव्यास्त्रदेवननिंयता न्मना ध्यात्वा स्थतो मितमनुहृतं धनुः ॥ विश्वेकुबे

धात्रेपि १ उ १

बा॰भा॰ चयन्ति कं यति कं यमुल्कैरुर्व्यां रंहति व्यतिकरैः किरीटिनः । उद्यतद्दाववकानि मित्रकोटिमिर्मीता ऽप्यम
१७५ पतगुरुः कुरुद्भुदां ॥ ८३ ॥ यत्कौरवघर्व विघ्नपांते रुदुष्टपांते रुदुष्टाघमाघतिनि मित्रमंडली । तद्वत्तदा मा
175 मिमंटलत्तमांससमुकुरद्रोणाणांम्रमणामीषाणं रणां ॥ ८५ ॥ दुर्योधनप्रधनकेलिकौतुकी कोपपार्थः सप
षकपिकेतुरीक्ष्यतां ॥ कोपानलैबहुलहेतिदेशयाकेद्याकरिष्यति कुरूत्तमानसो ॥ ८६ ॥ एतेकिन्न
नराणां कर्मसाक्षिणः शीवाग्निवानकववांनकारिणः । इष्वाद्भिरायपुरैदैत्यदारणाः श्रेषीतितेक्षि
तिपार्थमार्गणाः ॥ ८७ ॥ एतां गुरूक्तिमुपकार्यकौरवो भाषिष्टभीष्ममिति सूरिमन्युसूः । मनुष्या
धिपेनसहविग्रहे धनंः कस्मात्प्रहर्तुमयमेतिफाल्गुनः ॥ ८८ ॥ विस्मृत्य संश्रवमुपेनिवर्तनः कृ
तः क्रातिः स्फुरदुकाननेपुनः । किंत्वद्यतेगुरुरयं स्वपंरणारंभ्रप्रगल्भयति यो रिपुस्तुतिं ॥ ८९ ॥ राम
इर्वं प्रजाल्पतिन्नृपेनदीजनिः प्रावञ्जगौनरशरासनस्वयैनं । कालेययथानियमितः सहावि १७६५

कैर्मासैर्नरेशानिरत्यारिखांडवेः ॥ ५० ॥ पार्थैः स एष समितैः समुद्यतः प्रोद्धृतकेतुकपिभीषणार
वः सन्यसत्वमधिमधुनामुनाप्यहो भूयान्महो सवमयं जगत्त्रयं ॥ ५१ ॥ नैवं भवेदिति गिरं तमब्रवी
त्। दैवविरुद्धमवबुध्य सिंधुभूः यत्नाभवत्तु समराघरामहे येन वामुना समितिमव्ययमाविना ॥ ५२
किंतु व्रजं जनगराय गोपजाः द्रोणीशसैन्यवतु रंशारदिताः पूर्वं हि विग्रहनिमित्तवस्तुनः
शंसंति रद्याणा विधिं विचक्षणाः ॥ ५३ ॥ सैन्येन गच्छतु वृतश्चमूचतुर्भगिनन्ना गानगरं नरेश्व
रः यैनेष एव विजयार्गणाद्रयेयरत्त्वाभिरद्याणाविधिर्यथा तथा ॥ ५४ ॥ द्रोणादिभिस्तु सुभरैर्यु
तो र्जुनं द्मा मृदुनीरयमिवैषधमारये। इत्युक्तवत्यथ पितामहे तथा वक्रेभयातुरतयान्नृपोत्सा
त ॥ ५५ ॥ वेगाद्गुजं तमथ तंपृथक्कुनरः प्रेद्व्यो नरंग्रहसितोत्तरं जगौ। संगृत्य याति सुरभीः समी
रसो यातेत्वमः त्वसमरेणकिंफलं ॥ ५६ ॥ एनं प्रति त्वरयत तुरंगान्नृंकुरंगमद्व्यमापलायमानं ॥

बा·भा· स्कंधेन्यस्य त्वरितमुत्तरो रिपुपक्षान्विते रिवहयैरूपाङ्गवन॥ ६४॥ आप्रोथ स्त्वरखुरैस्तुरंगमैर्वे
१७६ गेन संगतिमुपागते रथे। हंत तत्र संतमिदमब्रवीद्यथोद्दूपेधिनं हठधनो धनंजयः॥ ६५॥ भोत्ति
176 ष्ठ तिष्ठ निभृतं भवादृशैः ऊलोः कलंकविधुरः। क्लतो विदुः पूर्वैजहार सुरभीर्भवान् हहारूढो
मयाधमपलायतेऽधुना॥ ६६॥ चापं गृहाण विगृहाण विग्रहं हि नू साकं मया सममयएषदु
र्लभः। एकोस्मि संगरे नियुक्तमंगराययूयं पुनःशतमितो धनुर्द्धराः॥ ६७॥ निर्भर्त्स्य केरिति गिरा
भैरवया दुस्सहकौरपितदा कुरूदूहः। युद्धाय नैव वलते स्म न क्रुधा पार्थो रथस्य रयतो गतो यतः
॥ १॥ वामे विमुच्य पृतनाभिमुखं दुर्योधनाय विनिभाल्य फाल्गुनं। भीष्मादिभिः सपदि पर्यवा
रितैर्व्यवर्त्तितवरितवाहनैर्नृपः॥ २॥ एकत्र तत्र मिलितां पृतनां किंनीह दृष्ट्वा प्रहृष्टहृदयो धनंजयः॥ राम
स्माकं पितृस्तु मितदेवदत्तं नवं शंखकेवदत्तमथ पर्यपूरयत्॥ ३॥ ध्वानेर्ध्वजैकपिवरस्य ततः परीवार १७६

प्रभूततरभूतबृंहितैः।तैर्दैवदन्तिनिनदैश्च विस्फुरद्ब्रह्मांडमंडलमशंकि विक्षेपैः॥४॥ आस्फाल
यंस्तदनु धन्वसंज्ञिनीटंकारभारमतनोत्तथार्जुनः॥ गावोयथासपदिपुच्छदंडिकाः समुत्पाद्यम
स्यपुरमीपुरुत्सुकाः॥५॥ व्यावृत्तिमीयुरिगवांगणा द्विषांसैन्येपुनस्तेषु विशिखोत्करं क्षिपन्॥
तत्रस्त्रियापरिभवादिदुःखजंवर्षन्नमर्षमिवशक्रसूर्बभौ॥६॥ केनमार्गणगणाः किरीटिनाया
वानमोचिपिहितार्कमंडलः।तावान्नभूरिभिरपि द्विषांबलैर्भिन्नारिणाम्भृशमभिन्नाशत्रुभिः
॥७॥ लब्धाभिलाषसततमानुपेपुष्टलीलागतीन परमार्गणाव्रजान्। दन्तार्धचंद्रवशतः प्रपात
यन्किंवर्णयति स्वकुलमौलिरर्जुनः॥८॥ नाश्वः सकोपिन सकोपिवारणो वीरः सकोपिनरथः
सकोपिन।तेषांसकोप्यवयवोस्तिन द्विषांयत्रार्जुनस्यन शराप्यधुर्व्यधुः॥९॥ एकोपिसिंहध्व
वकेतुकेनवव्यालोलपुच्छवलयामहायतिः। आसीद्धनंजयरथस्तदा द्विषद्भूपालकुंजरमदैकशोषकृत्॥

बा॰भा॰ ॥३०॥ सारोपरत्नमुकुरोरुमंडलं लोलभ्रु भीषणकनीनिकेक्षणं। आवेशदष्टदशनच्छदं शरैः

१७७ शत्रुंतपस्य मुखमैंडिरिच्छिदत्॥३१॥ कौंतेयकुंतगणरूढविग्रहः संग्रामजिन्निपतितो विवस्वतः।

177 मत्पुत्रकर्णापितृभूतसूतजस्तद्धियत्तशंकमयमंकगःकृतः॥३२॥ तस्याविदग्धघटनाम्रमाद्दिशः

कर्णावतंससितपक्ष्मवधशः भीमानुजन्मकरपंकजोच्छितैस्तेने सितेतरनरं शिलीमुखैः॥३३॥

शारद्वतोपि गुरुकिंडनंदने शिष्यपुरःस्फुरति संगरांगणे। तत्संगमेद्गुरपि नोज्जयश्रियासंस्थिप्य

ते स्म किल सज्जनसज्जतया॥३४॥ प्रौढप्रतापरविनाशनतमस्तोमघ्नसप्पीतिविरोधिना धुना॥ द्रो

णो मलीमसतमाकृतिःक्षणाद्दुर्डीनपक्षतिरातनोद् किं॥३५॥ युद्धांगणे गुणनिबंधनःक्षणाद

त्रस्ततामरणमेव कोद्यतः चक्रे धनुर्द्धरधुरंधरो गजेंद्राणस्य लोचनमिवैकमाकुलं॥३६॥ एके राम

कशोपि मिलितानपि भ्रमं ह्विव्याप्तजालजटिलीकृतां बरान्। एतान् जिगाय युधि वासवांगभू १७७

सेनासमेतोनुदरदृशो निरूपणांगेयमुरकटमहोर्मिनिर्मल। पार्थेनपोत्रुषमतोहृते तदाविकापमेवजननतावृलोकत ॥२

तो राविरूक्तमुत्तिमहास्त्रपंक्तिभिः ॥१९॥ कौन्तेय कुंतत्ततिपातनपातिता भांति स्म भूमिपतिवक्त्र
पंक्तयः । शौर्याग्निधूमघनपल्लवितोदरे कोलिकमायकमलाकरा इव ॥२०॥ भिन्नप्रभिन्नकरिकुंभ
मंडलीमुक्ताफलानि विगलंति मेजिरे । जंभारिजन्मपरिरंभसंभवाश्चेदोद बिंदुसमतां जयश्रि
यः ॥२१॥ दुःशासनप्रभृतयस्ततोप्यधुः सौबाणपुंखविशिखोत्करैर्नरं । नक्तं प्रदीप्तपरितोमहौ
षधीमालोज्ज्वलांजनमहीध्रमंजुलं ॥२२॥ तानेक एव स शिलामुखोच्चयैश्चक्रे विलीनमहसो महे
न्द्रसूः । धिष्ण्यव्रजानिव दिवाकरो दिवा रंभे द्रुणाक्षवरतैः करोत्करैः ॥२३॥ छिन्नैर्नरेषुनिवयेन
चामरैश्छत्रैर्ध्वजैश्च निपतद्भिराबभे । स्पष्टं पलय्यसनपुष्टिहृष्टिमद्भोधराद्दहहसिते रिवाहवे ॥
॥२४॥ एकस्तुरंगनिकरैस्तरंगिणा बाणोत्करेण परिशोष्य वाहिनीः । कन्याद्विषां द्रागमुखं बभूवना
चिंताः प्रावर्त्तयं धूधिजयोस्त्रवाहिनीः ॥२५॥ एवं पाराजयविहद्धमन्यवः शौर्याभिभूतशतमन्य

रर्गुतं सन्नूयतनरुरुधुर्धनुर्द्धरा ॥ तान् संहृतान् पुनरवेक्ष्य तोवतः स्वंसं स्विनज्यानद्दुधे व वल्गा तः । निद्रा गुप्ता १

बा॰भा॰ वक्त्रतः सर्वैपि सिंधुतनयादयोऽन्यतपराक्रमस्य चमत्कारोत्तरं सुरवरैः सुमोत्करैः ॥ २७ ॥ एकोप्य
१७ निकवदयं भयंकरो राज्ञां शिरांसि परितः शरैः क्षिपन् ॥ नूनं महस्रभुजनेत्रतां जनाः दृश्यतां गतोय मि
178 ति निर्कितोपरैः ॥ २८ ॥ कुंतीसुतो यथ भरणोककां क्षिषु क्ष्मापेषु जेषु विलस्यद्दयारमः ॥ उपस्त्वं युधि
यमनंगधन्विनः संमोहनामिधमधाद्धनुर्गुणे ॥ २९ ॥ निद्रासमागमनहेतुदूतिकाऽज्यभासमंत्य
वदनेषु विद्विषां । बाष्पेन सात्विकरसादिवोदयं संबिभ्रता झनयनान्यपूरयत् ॥ ३० ॥ निद्राधिदैवत
नवावर्णितारतो व्याघूर्णयंश्च वदनं विरोधिनः । आलोकयंश्च निखिलाः पुनर्दिशो दग्निसंमुहूर्तं ष्ठ
तचेतना सुहृः ॥ ३१ ॥ मुक्ते र्जुनेन विशिखे सिषे बिरे निद्रारसं समपदि वैरिणो रणो ॥ मांस्माशनव्य राम
सनसंगसंगतघ्नतघ्नणाशकरघोरघोरिणाः ॥ ३२ ॥ सुप्ताः परस्परशरीरसंमनमावष्टंभवंदिस्सु १७
खशालिनो द्विपाः ॥ तेषां च कुंभपुगलोपरि स्थिताः श्वाप्तप्रियोरसिजविभ्रमामराः ॥ ३३ ॥ निद्रा

नामाशवे

रसःसमजनिष्टवाजिनांकश्चित्तदासकिलफाल्गुनास्त्रतः।अथापियेनगमनोऽपितेन्वहंनोपयांतिजा
गरणकेलिकौतुकं॥३४॥आसन्नधोमुखतनास्तुरंगिणःस्कंधेषुवाहनिकरस्यनिद्रया॥वक्षः
स्थितंविजयरत्नमर्जुनव्याकृष्यमाणमिवरश्मिबंजवान्॥३५॥निद्रावशेनरथिनांकरद्वयात्क
र्णांतनीतगुणमेवकार्मुकं।भूमौपपातविशिखैस्तुवेध्यगैर्विश्व निजासफलतास्मदृश्यते॥३६
तत्कालमेकसमयंपदातिभिःप्रौढैःप्रजाड्डिरवनीधुराद्धुरः।तदुपरिभारनतमूमिवक्रितस्वांगोत्थ
मौकमठवत्पुराम्बरः॥३७॥स्मेरोत्तरावचनमर्जुनस्ततोमस्थेयंइस्थलमिदमब्रवीन्मुदा।दुर्या
धनस्यकदलीदलप्रमोंकणस्यकांचनकृचीहरांशुके॥३८॥एतेषुनखिपितिसिंधुसूरसोमुक्ता
तदेतमिनरहामामृतां।अस्यैर्विचित्रवसनान्युपाद्देस्वकेनरेणसतथाकरोत्तदुत्तं॥३९॥स्पा
तांशुकःश्रितरथोथयमस्पमःपार्थोज्ञयाप्रवरगानतल्परन्॥भीष्मशोरस्तुदातिष्टष्टातःपराद्

बा॰भा॰ त्रीन्निहत्यजरगान्ज्यायसो॥४०॥मुक्तोरिपुःकिमितिकौरवोवदन्सुतोस्थितःस्वयमबुद्धविप्लवः
१७९ ज्ञातवांस्तुकान्यपकृतानिभीतिमान्भीष्मोक्तिभिःसहचमूभिरत्रसत्॥४१॥बाणैःकिरीटिशिखरंकि
रीटिनादुर्योधनस्यसमहारिनश्यतः॥तस्मिन्शमीतरुवरेस्त्रमंडलंमुक्तंतथैववववलेपुंश्चति॥
॥४२॥इत्युत्तरगोग्रहः॥जित्वारिपून्अथसमागतःपुरेमत्वासुतंसपदिषंढसारथिंभीष्मादिभिः
समरहेतवेगतंदुःखीविराटनृपतिर्निर्ममक्षः॥४३॥यावद्बलानिसममनीनहच्चरैस्तावत्कुमारविज
योनिवेदितः॥भूपःप्रवर्त्यनगरोत्सवंगतःकंकान्वितोव्यधितसारिखेलनं॥४४॥क्रीडन्नृपोभ्य
धितकंकथंरूपमत्पुत्रोजिगायययुधितंसुयोधनं॥कंकोजगादखलुजीयतेसुखात्षंढेनोषसार
थिरमूहहन्नडा॥४५॥षांडेहस्यसारथिपदंवदन्जयेकतुंरुषाक्षितिभृताहतागाडनाक्त्॥कं राम
कद्विजःसविदधेसमालहकृत्कीलामहेशइवहस्पशोणितः॥४६॥मानिष्टमत्रविषयप्रवर्त १७९

तांमूसंगिमङ्गुष्ठिरलीत्नयेययं।कीलालपाणिरकनीपतिर्बभावागांतवेधुम्स्त्राणांवानिवश्रिये॥४७
रूणांगितङ्गुपदनंदिनीध्वजेपीत्रसुवर्णाधारिजयुधिष्ठिरः।विद्वेपराणामिवमूर्त्तिमात्मनःप्रेक्ष्याचिरा
ज्ञातजनिर्ज्ञरंमतन्तू॥४८॥नेयावयंप्रकरतांद्विनत्र्यनेवतिद्त्तहद्विशिद्यमुत्तरं।पार्थोविधायरश्मि
नंतमात्मनाधात्रीशसौधमनयद्रथस्यान्तु॥४९॥संसमङ्गुविहितिपतितिष्ठतिप्रतीहारोव्यजिज्ञ
पदुपेनमुत्तरं॥षंढेनसार्द्धमनिबार्द्धसमद्रस्तूर्णान्नृपोपितमसीविशत्तदा॥५०॥योमेकरोति
वपुषिद्धितिंद्विनोतंप्रेषयतमकुटुंबकंदिवि॥षं दोऽयमत्रनविमुच्यतामनोदैवात्किंवृदद्वि
दंयुधिष्ठिरः॥५१॥इत्येकएववचनेनसखेविष्णाःप्रीतःसभांतरमवापद्युत्तराः।तंप्रैद्दातत्तजनिर्ज्ञरबा
लासुंडामत्रवचनोरंडकेजरं॥५२॥वृत्तांतमेतमवगत्यमृपसूत्तांनंजगाददकिसुकोप्यतेद्विजः।स
न्मान्यतामयमतःसुतोक्तिभिःकंकंन्नृपःक्षमयतिस्मसंद्भुतं॥५३॥कोपावलोकनवशेनपा

बा०भा० डवः कंदर्पोल्लमोपि भुवनानि मम स्मसात्॥ यं पदबंधमतनोत्त्वतनार्थकं तं नैनैव मोजनिधुरिद्यमावतां
३८ ॥५४॥ मौलिश्चितेह्वि जनवरस्य गोपिते षंढः स्मसामुविनृपे॥ मोचितः॥ विद्विषि शारिविशत्तदाव दोर्वपा
180 वकं छायास्मनंदन विलासमारुतः॥५५॥ पश्चुच्छ मत्स्यनृपतिस्ततः सुतं तेव सं शंतनुसुतादयस्त्व
या॥ युद्धे जगत्त्रयजयक्षमाः कथं ध्वांतोत्करादिनकृतेव निर्जिताः॥५६॥ केनापि दिव्यपुरुषेण॥
पौरुषं पुण्येन मे विदधाता जिता द्विषः॥ गांतादिनैः प्रकटतां समनुश्रिभिः कृत्वाह तोत्तर मिति
स्मितो नृपः॥५७॥ कामः कामभयंकरोति जगति क्रीडा स्मवानेकया रत्या साकमितीव पाक
विषयग्रामेर स्वसारसैः प्रीतिर्वीरकुमारवीर विजयश्री संभ्रमधेरिनानं निष्कास्यतदा चक्र। राम
रसदनं चित्रपुरीवासिनां॥५८॥ ॥इति श्रीजि० पं० श्रीमदमरचंद्रविर श्रीबालभारनाम्नि माहा० १८०
वीरांके श्रीविराटपर्वणि दक्षिणोत्तर गोग्रहे पांडवजयो नाम तृतीयः सर्गः॥ ग्रंथसंख्या ३२८॥

मुदेस्तु वः कल्पमुनिर्यदीय भास्वत्पदद्वंद्वनखप्रभाभिः। विचित्ररत्नाभरणानि केके विमुक्तिकांतासु
मणीभवंति॥२॥ स्वयं तृतीयेथ दिने दिनादौ स्नातो विशुद्धांबरमाल्यधारी॥ धर्मो गजः स्वैरनुजैश्च व
भिः सिंहासने मत्स्यविभोर्न्यवेशि॥३॥ वृत्तांतमावेदितमुत्तरेणाभवाथ नोषांब्धि विधुर्विराटः। स्मा
गत्य धर्मात्मजपादयुग्मे लग्नः क्षमस्वेति मुहुर्ब्रुवाणः॥४॥ मग्नस्तदा धर्मतनूजपादनखरत्नराजि
विराजितो हेमविभौ विधाय। हारं स्रजं नूत्नवस्त्रसिंदूरकांत्या प्रतिभ्रमुंवाक्यमुवाच राज्ञा॥५॥ त्वयेदं
च देशश्च पुरी च नाथ वर्त्तामहे स्म त्रिजगत्पवित्राः। त्वदीयसंगाद्द्युमाकुलं मे पुनीहि कन्यां ज
यिने ददामि॥६॥ इत्येतयानोषविशेषसांद्रां गिरां विराटस्य धराधिनाथः। हृष्टं भृशं शंसा क्रिमुखा
र विंदे चिक्षेप लोलभ्रमराभिरामं॥७॥ रदैरुवाघ्रत्युपकारगौरैरदांबरस्य। बरमास्वजङ्किः॥

बा०भा० विकीर्णमूर्द्धा मवमूर्द्धभासे शिष्यं सुजावजहा णायं तिधीराः ॥ दायधांग्रहस्नेहविष्टद्धिहेतो श्चिराद्धि
१८३ तरस्य चकास्ति चित्ते । सुजायदत्त्वा ममिमन्यपेवत सुतां मदीयाय सहरवराय ॥ ९ ॥ आलोच्य निश्चि
18 त्यवक्तव्यमेतत्त्वं हृषीकेशपुरे न्यपुंस्का । भूपः सुभद्रातनयस्य पूर्णमाकारणा याकृतिदर्पक
स्य ॥ १० ॥ अथागतं ह्यारिधनुर्विमुक्तबाणावराजिवरनौ सवेगं । विज्ञापितो वै त्रिगिरा मुरारि रवी
विशालं सरित्प्लुतमेतं ॥ ११ ॥ कृतप्रणामा मत्तदर्थं जगाद चर्वरः सभायां तिलकानितन्वन् ॥ द्विजन्म
चं चलकम्पंदनेन मुरारितेजो भगवान मिमाजि ॥ १२ ॥ अयं सुतोमे सुतमेतेन सहोदराणामिह धर्मसू राम
नुः ॥ अत्यद्भुतां पूर्तिगोप्य कालस्तन्वन् विवस्वा निवर्तीव तेजाः ॥ १३ ॥ किरीटिने गोग्रहगाढ़ा १८२
वैदूर्यधनद्रुमापजपोऽस्व[illegible]नाय । दातुं सुजां धर्मसुतां द्भियुग्मे लग्नो विराटः सहनंदनेन ॥ १४ ॥ सु

तेचशिष्येतिधनंजयेननैवाहतापार्थिवपुत्रिकेयं।स्तुत्यास्वाभाग्यपुत्रीचसमंतांविभातिततःसुता
र्थंस्वयमर्थिनास्त्रा॥१५॥ततस्तदाकारणकारणेनसमागतोहंजगदेकनाथ।स्वामीनुसुभद्रा
तनयंनयज्ञस्त्र।णान्निजंप्रेषयभागिनेयं॥१६॥सखीसमक्षंमुकुरेमुखंयानिरीक्षितंचेन्नासि
लज्जमाना।मुहुःकुमारीमणिकंकणेषुलीलाविलोलंक्षिपतिस्मचक्षुः॥१७॥अथःस्वलेम
न्मयपार्थिवस्यमत्वानियासंकुचदूष्यचिह्नं।विमुच्ययस्याःस्वलप्रचारंकणन्निरेहाम्समयु
गमभागात्॥१८॥अंतर्गताशैशवयौवनाभ्यांमापीड्यमानेवमुहूर्दृढाभ्यां।पर्याकुलावाल
तिलोलदृष्टिःकस्यापिपाणिग्रहणंकुमारी॥१९॥कुतूहलात्कांचनकंदुकेचकारंकरोतिस्फ
तिकुंडलेच।मुहुर्विभूषाजलपियाविनोदगेहेचदेहेचकरोतिहर्षं॥२०॥इमांकुमारीपरिणी
यराजन्नयंकुमारोभुवनेविभातु।अभ्युन्नतःकेतुरिवान्ववायप्रासादमौलौविलसत्पताकः॥२१॥

बा॰भा॰ आकर्ण्यमवाथत थेति विश्रुर्दहंतां गामूपं विससर्ज्ज दूतं।सोथं मती नामसिमन्त्रु शिक्षाकृतेहकृनी
१८२ मंत्रिणामादिदेश॥२२॥राजस्तदाज्ञामधिगम्य सम्यकृणा विशुद्धधीरुज्वमंत्रिराजः उवाचवाचः
182 सितकांतिकांतिमज्ञास्तुमज्ञानतनयेन युक्तः॥२३॥माविश्वसीर्विश्वजनीनशक्तेः स्त्रियः श्रियोवा
न्नशर्चचलायाः ददाति गाढंव्यसनं जनानां रक्ताविरक्तापि पदे श्याः॥२४॥यतोमहात्मनप्यपिलंप
टत्वमामन्यते लंपटसंगमेन।लोलः शशांकोपि विभाति नावबानपत्रापुनं ांबुदमध्यवर्त्ती॥२५॥
कृतिन्नमान्येषु पुरातनेषु चिरं स्थिराराजति राजनीतिः यतः स्मरा विष्णुनवेषु वा स्निशोपिमन्नंतमा
प्येति पुनः कृतोपि॥२७॥तान्प्रतापप्रसराय धीराः ऊर्वंति धैर्यं न पुनर्धनाय।न केसरी मौक्ति
कपंक्तिहेतोराहंति दंति[redacted] घकरंकरायैः॥२८॥दुरोदरारंभकथां कथंचिदा
दीन कार्यौ नरनोपि कुर्युः दुरोदरस्यव्यसनेन पेतुर्विपत्पयोधौ पितरस्त्वदीयाः॥२९॥प्रसु एम १८२

प्रवृत्तिप्रतिमंचरं तिष्ठजाघिरंचंडतमंहि मंवा॥ त्वार्येपलावह्निमुचः स्वकालेचंडोपलाः पशुपसु
धामुचःस्युः॥३०॥ अत्यर्थमावेन[redacted]निषेव्यमाणमर्ध्यार्यकार्यव्यसनंददंति॥ नन्वनुपितुर्वी
चमवापरामोवनंबलिर्निर्गमनंचदानात्॥३१॥ इत्यादिभिर्मंत्रिपतेर्वचोभिर्मत्वाविदग्धंस्सु
दिभागिनेयं॥ विधाय दिव्यास्त्रमरप्रवीणं हरिः पितुः सद्मनिर्तत्नयुक्तः॥३२॥ रंगत्तुरंगद्रुतभू
मिमागराजोमरछन्नदिनाधिनाथैः॥ कैश्चित्प्रयाणैरगमत्कुमारोविराटभूपालपुरोपकंठं॥३३॥
नदीप्रवाहप्रमितस्यतस्यकुमारसैन्यस्यसमागतस्य॥ विराटभूपालब[redacted]लांबुराशिर्वेलाकुलः
संमुखमाचचाल॥३४॥ युधिष्ठिरंवीक्ष्यदशास्कशानुजेजाः कुमारस्तुरगंविमुच्य॥ नमश्चकार
द्विनिनम्रमौलिस्तथाचभीमप्रमुखान्क्रमेण॥३५॥ न्यंचहृष्टः किंचिदुदंचितांगभागेनसा
कंपुरपार्थिवेन॥ करीतट न्यस्तकरश्चकारकृतीपरीरंभमभंविधिज्ञः॥३६॥ समानरूपप्रतिप

बा॰भा॰ त्रिमेवविधायसंगंसममुत्तरेण ॥ युधिष्ठिरादेशवशात्कुमारस्तुरंगंतुरंगंपुनरारुरोह ॥ ३७ ॥ प्रत्याल
१८३ यद्वारविमुक्तमुक्ताकदंबकस्वच्छौक्तिककैतवेन ॥ सर्वांगमानंदमनोरमेश्रीःप्रस्वेदबिंदुप्रकरानुबभा
183 र ॥ ३८ ॥ परिस्फुरद्धारसमूहपादप्रपातभिन्नावनिमंडलोत्थैः ॥ वातप्रणुन्नैरजसांवितानैर्विवर्णिता
मप्युरीचकार ॥ ३९ ॥ सदेशदेशप्रसरत्प्रमत्तमातंगचक्रक्रमसंभ्रमेण ॥ वसुंधरायांपरिकंपि
तायांकंपानुभावंविभरांबभूव ॥ ४० ॥ तत्कालसज्जीकृतनीलरत्नहारावतारेणतमस्समुद्भवेन ॥ म
रीचिवीचिप्रकरेणभूरिरोमांचमंगेरचयांचकार ॥ ४१ ॥ उच्चैःशिरःसंगतलोकघट्टप्रभ्रष्टहारस्रु
तमौक्तिकौघैः ॥ स्फीतप्रतोलीनयनांतरालादश्रुप्रपातंपरितस्ततान ॥ ४२ ॥ आयातिसौभाग्य
निधौकुमारेविस्तारयामासचबाहुपाशौ ॥ द्विधाभवत्कंचुकपालिलोकव्याजेननारीवपुरीतदासौ राम
॥ ४३ ॥ कलकं ॥ ॥ मूर्त्यासमूर्त्तःकिलकामदेवःकामंविभूषाभरभासमानः ॥ स्मितप्रतोलीन १८३

यनाथवनौवपुरीपुरंध्रीहृदयं विवेश ॥४४॥ आकार्यमाणानवतूर्यनादैर्नार्यः स्वकार्यप्रसरं विमुच्य
।कुमारमालोकयितुं विलोलाजालान्तरालाभिमुखं प्रचेलुः ॥४५॥ औत्सुक्यतः काचन चित्रकार्य
करेगृहीतां मृगनाभिमेव । स्निग्धांजनभ्रांतिवशात्किरंती नेत्रद्वये तद्ददौ मृगाले ॥४६॥ ताडंकमेकं
करएवका चित्तदावहंती चपलं चचाल । त्रैलोक्यजैत्रस्मरचक्रवर्त्तिपताकिनीवाग्रविलासिचक्रा ॥४७॥
क्षिप्रं कृतैकं कुंडलमेकमेव कस्याश्चिदास्यं दधदाबभासे । हर्षप्रकर्षाद्भुतमाप्यसादस्य पुंकुमा
रं सरविः किमिंदुः ॥४८॥ चचाल हारस्य पदे निदेश्यसमुमुक्षुका काचनकांचिदाम । सकिंकिणी
ध्वानमिदं वहंती सामूर्त्तकामद्विपवद्बभासे ॥४९॥ चक्षुर्गवाक्षांतसुदृशां मनोभूः स्वसद्मनां कौ
तुकतो धिरूढः । तदेकताननविलोक्यमानकिरीटिस्तनुप्रतिमानदंभात् ॥५०॥ आलोकयन्त
वं रूपमनुकुमारं मूरीणिरूपाणि विधुर्विधाय । स्मितेक्षणाश्चंडमुखीमुखानां मिषेणहावीन

५१

बा भा समापन्नसिं ॥५१॥ निपीमानः स्मरविक्लवाभिरेवं सुकेशीभिरसौ कुमारः ॥ अंतःस्थविश्वपास्थ
१८४ मनोपहृत्य तासां क्रमादग्रकरो बभूव ॥५२॥ निपीयनेत्रांजलिसंपुटेन ह्राणेन सौंदर्यरसं स्व
केशवः ॥ विरादनृष्णाइव नैव जग्मुः ॥ पुरो विभागा द्विजगनेपि वारि ॥५३॥ विनिर्जितेन वनतनुत्रमा
भिरयं स्वकीयव्रतिमछलेन ॥ स्मरेण संवेशितपादमूलः सौधांतरं रत्नधुरं विवेश ॥५४॥ बद्ध
कृतैः कुंडलितं द्विजेंद्रैर्निश्चित्पलग्नं शुभा रम्भा रम्भूविपाणिग्रहारंभमहोत्सवानां कृते नृपा
कुसुकतां प्रपन्नो ॥५५॥ स्वाजन्यजन्यप्रमदावदाताः स्वयंतदानोरतरं वराभिः ॥ मनुष्यावनींदाः
पुर्विक्ष्य भूपाः श्रीविश्वरूपप्रमुखाः समीयुः ॥ अंतःकृतो वंदनमालिकाभिश्चलत्कराः कनक राम
चक्रवालैः ॥ महोत्सवेस्मिन्नु सदनश्रियोपि न्तत्वं वितेनुर्द्धृतरत्नभूषाः ॥५६॥ तनूजस्त्रस्य च्छदजाङ्क १८४
वीभिः प्रतिक्रमाभोजमधुव्रतीभिः ॥ नित्योत्सवायां डुतमुत्तरायां नितं विनीभिः स्वतिकर्म चक्रे ॥५८॥
व

साभ्यंगाभूषणसुमङ्गलाब्धो [illegible]सिद्धार्थदूर्वाङ्कुरकर्बुराङ्गी। उपात्तबाणा ध्वजशोभिहेमनीलाश्मचे
तो भवतु चैत्यचारुः॥ परि॥ रोध्रेण निर्नाशितरोलमंगमाबिभ्रती कुंकुमपंकसंगं। स्नानक्षणा मूर्य्य
रवघ्नमोदैः सा मूर्त्तरागा घसरेव्वरेजे॥६०॥ एणीदृशां श्रेणिरिमां कुमारीं सकुंकुमामम्लपयत्प
योभिः॥ शुभ्रांशुकं भूषणभवैर्विभाभिश्च संध्यारागां रजनीं यथा घां॥६१॥ सा चंडिकां भंपरिधा
य वासश्चंद्रानना प्रापविभावरीव॥ भास्वन्मणिस्तंभचतुर्दिगङ्गिनमो निभं केलिवितर्दिमध्यं
॥६२॥ प्राचीमुखी चंद्रमुखी मथैनां निवेश्य पनेपथ्यविधिर्व्यधायि॥ य[illegible]षिणा बंधुरबंधुजनेन
सज्ञापनेपथ्यमिदं[illegible]दगं॥६३॥ विभूषणैर्भोगधरा वरांगी विलोक्य रूपं मणिदर्प्पणे सा॥ आ
कांक्षदात्मन्यभिमन्युभावं मुदाभिमन्य पत्तदात्मभावं॥६४॥ तता नदीक्षा निलकं सवित्रीत
स्याय दास्यार्पितचंद्रहास्या॥ तत्रैव पर्यंकसमेऽसमेन्य चकार केलिं सुरतिर्मनोभूः॥ पूर्णांचदूणां

बा॰भा॰ मयमत्र्त्रमस्याहस्तेजननन्या जनितं तदानीं। पाणिग्रहारं मञ्जुणालभं तनतेन सामंयमणिकंकणा
१८५ 185 नि ॥६६॥ आविंबिता रत्नमयीभिरंके सा गोत्रदेवीभिरपि व्यधायि ॥ मातुर्गिरा तारतमं नमंती किसुच्य
तेबंधुजनांगनाभिः ॥६७॥ इत्थं सुपुत्र्या द्रुपदस्य हर्षात्तदाभिमन्युः शतमन्युतेजाः ॥ अलंकृतो नव्य
विभूषणानां गणेन पाणिग्रहणं वितेने ॥६८॥ स्फुरानन छन्नसमग्रदेहे चीरसवीरः कलयन्नू
रराजा सुवीक्ष्णा खंडिकया विकासि शशांकबिंबः किल पूर्वशैलः ॥६९॥ यन्निर्ममे निर्मलवद
नेन विशेषको भालतले जनन्या । मृगांकबिंबांतकलयाधिकश्रितेनानेन तस्य तदाबभासे ॥७०
जितं गुरुत्वेन तदांतरिक्षं जगाम तस्यानुचरत्वमेव । श्यामं लघूभूय विविक्ततारं सपुष्पधम्मिल्लनि
बंधदंभात् ॥७१॥ मुखेंदुसंगच्युतचंद्रकांततांडकयुग्माभ्रतनिर्भराभां ॥ बाभारहारः शतसंख्य राम १८५
दामा तत्कंठधमा घनसारधामा ॥७२॥ मुखे मृगांकः कुलवत्सलत्वात्प्रेम्णा च पौत्रस्य हरिर्विमुत्वे ॥

चक्रेऽवतारं पितृभागिनेयस्नेहनदेहे मदनोपितस्य ॥ ७३ ॥ उद्दंडदंडातपवारणास्यनानामणि

श्रेणिभृतो मिषेण । तस्मिन्नियुक्तः स्ववशः सशेषः संपिंडयामिंदुः किल मातुलेन ॥ ७४ ॥ द्विपंच

तुरंतमिवाकुदंतमिथः प्रतिछंदवशाद्विशालं ॥ आकृत्य मुक्ताधवलं सपोत्रास्नेहनदत्तं किल

वासवेन ॥ ७५ ॥ उत्तार्यमाणास्य तदा भगिन्यास्तु भव्यस्पदं भाहूरकं भकस्या मुहुः परिभ्रम्य विलो

क्यमानः ॥ कल्पप्रमोदाद्धिधुनाचचाल ॥ ७६ ॥ सुमंगलतूर्यध्वनिनैव तस्य पुरोवरस्यागमनेन मि

द्रिष्टा ॥ विराटगात्रप्रमदाकुलस्य मदाकुलस्य स्फुरितं प्रमोदैः ॥ ७७ ॥ स पूर्वशैलाद्विव दंतिराजादु

त्तीर्यमार्तंडइवाकृतेजाः पादप्रचारेण विराटधामधाराधरावानमिवाविवेश ॥ ७८ ॥ वृहज्जनैः

संमुखमापतद्भिर्नियेभिमन्युश्च विवसवधाः प्रागंधवाहे रिवगंधवाहैरं भोरुहिण्यामधु

पः समीपं ॥ ७९ ॥ मौनावलंबिन्यखिलेपिलोके ज्ञाणां लिपिन्यस्तइव स्थितेऽस्मिन्नुपलंपलंबे ।

त्वरमंद्रं चंचस्फुरं नियुक्तेषु समुच्चरत्सु आप्वा संसाध्य लग्नं सज्जनो घनालं मालं विशालं परिवा
दयत्सु संमेलयामास करौ तदीयौ गुरुर्विराटस्य हितौ करामयं ॥८१॥ युग्मं ॥ ॥क्रियासमुद्रः स
प्रसरापसारं मिथस्तयोर्निरयुगं तदानीं ॥ विश्रम्य विश्रम्य विभांप्रियं गादपादत्तचिरत्रल्लय
वा ॥८२॥ प्रदक्षिणास्तोशिरिक्तः सज्जनो जायापती निर्मल वीरवाहू समापतु श्रोणासरोरु
हांतः संभ्रांतसुभ्रच्छदयुग्मशोभं ॥८३॥ गुरोर्नियोगादपि लाजमुष्टिं निक्षिप्यबालाज्वलिते
कृशानौ ॥ आचारधूमं भृशमाददे यं सचिक्कलीलामरान्मुखेंदौ ॥८४॥ ततः सोमदेयः [redacted]
सकलकुलवीरव्रतलतातंतोभेदोरोदो जलधिजलपूरायित यशाः ॥ प्रियायुक्तोमुक्ता विश
दगुणाराशिर्गुरुजनं नमश्चक्रे बक्रेतर हृदयवृत्तिं द्विजगिरा ॥८५॥ भेजेश्री जिनदत्तसूरिसुगु
रोरर्हन्मता र्ह स्थितेः पादाद्ब्रह्मरोपमानममरोनामत्रतीडः कृती ॥ पर्वैर्माहिकटं विराटन्टपते

कृद्धि क्षिद्रापगास्तद्दोर्भिर्विषिबाल भारत महाकाव्ये तुरीयं ययौ ॥८६॥ ॥ इति श्रीमदमरचंद्र
विरचिते श्री बालभारत नाम्नि महाकाव्ये वीरांके श्री विराटपर्वणि अभिमन्युपाणिग्रहणो नाम
चतुर्थः सर्गः ॥ ॥ ग्रंथ सं० १२३ आदितः पंचविंशः सर्गः ॥ ग्रंथ सं० ५८६ ॥ चतुःपर्व्यां ग्रंथ संख्या
॥३६५४॥ ॥ इति प्रथम खंडं समाप्तं ॥ ॥ सर्गैश्चतुर्भिरप्यस्मिन्दस्मिन्वैराटपर्वणि । अनुष्टुभां
पंचशती षडशीतिश्च निश्चिता ॥ ॐ नमः ॥ संसारवारिधिद्वीपं द्वैपायनमुनिं मुदा । मध्यस्थोऽप्याश्रि
तानुशास्त्रैर्यः प्रीणात्यमृतोपमैः ॥१॥ अथारिमंत्रमाधाय राजा सह सहोदरैः । आससाद सदः
साऽर्द्धसीरिश्रीजानिस्त्वजयैः ॥२॥ अष्टभिर्विष्टपाधीशैरभिरूत्कीर्त्तिसिंधुभिः । सभेयं सुशुभेतुं
गैरचलैकुलाचलैः ॥३॥ दंतांश्चंदमाह धत्तीसुधा विजयजंयशः । ज्ञानिनी तिपथो वा वमथो वा
नपः स्तुजः ॥४॥ ज्ञात निःशेषशास्त्रस्य व्याहरेयत्पुरोहरे । रत्नाचलस्यत्काचलवदौ कनिकायते ॥५॥

नौ

बा॰भा॰ प्रीत्यैवं वचिमिवा किं चित्पुरोऽपि त्रिजगद्गुरोः॥ स्नानं तन्याद्धुनी मूर्द्धः शंभोरं भो भ्रमं यं न कः॥६॥ बंधु
१८७ र्वीणां न समं समरो मम रोचते। जयपराजयेऽपि स्यान्नश्वरं कुलमेदवं॥७॥ संप्रहारः सहासीभिः स्व
187 कैः कुक्षशलायनः। स्वैरेव बिंबिते स्साकं रणः केसरिणामिव॥८॥ स्वीयां हंजनं हंतव्याः स्वैऽप
राधे परा ह्यपि। कश्चित्तरभसोऽकीर्तिं हृदंशं न रवमपि स्वकं॥९॥ जिनेषु येषु कीर्तियोऽसास्मानापि
हि लिंपति। लिपेत्पंगे कर्दमैर्बिंबमलिप्तमपि लिप्तवत्॥१०॥ नीतिर्द्विषापि मार्द्दनयोद्व्यंजकसुमैर
पि। तत्किं युद्ध्याम हे सार्द्धं बंधुभिर्दुर्दुराग्रधाः॥११॥ हरानंगीतिपुष्पेषु रणोदाहरणादतः। शिथिली
कृतसंधानः संधानविधये मतिः॥१२॥ दत्तां सुबंधुरस्माकं पंचानां ग्रामपंचकं॥ भोगमात्रफलं रा
ज्ञामपि कृशाक्तपोऽधिकः॥१३॥ कारक्तिर्म्भूरिभोग्यायां गणिकायामिव द्विषि नो। भाग्यहीनं पतिं य राम
कारः प्याति भागपभाजिया॥१४॥ श्रियं पुण्यां तु नित्यं महाधवास्ते भुवां धवाः। पंचानां कष्टतोऽस्माकं १८७

संतु जेसुखिनाः शंतु ॥ ३५ ॥ अथ वक्तुं लसत्क्रुद्धक्रमेहर्षोज्वलेबले । कोपानलस्फुलिंगाभवर्णैः स्मात्यकि
रुज्जगौ ॥ ३६ ॥ नीतिशास्त्रोपदेशेन नियंत्रितदृशां भृशां । शूरः किरतिगास्तापक्तो नालोकैहयुकाः ॥ ३७
तथापित्र्मसहेनीतिलतावनगतः सुखी । अस्तु [redacted] कोनं द्विषद्वावनद त्यते ॥ ३८ ॥ सौम्येनी
तिक्रमोप्यात्तामपमानेत्तु विक्रमः । सुखं वेद्दनूकरायेणाहतः स्पादुत्फणः फणी ॥ ३९ ॥ चारुनि
श्चतनंदारुय ज्वलत्यवघर्षणैः । अपमानेष्वनुधुक्तानूवीर्यपिस्वंतिसाविकाः ॥ ४० ॥ नसत्वंनाभि
मानश्चयेषांतेषां द्विषज्ञवा । पराभवेपिस्वस्थानंनीतिकृत्तरमुत्तरं ॥ ४१ ॥ नीतिश्च यः स्वमाणानकुल
जः सहजोरिपुः । समवनूकृतकारानित्थंक्रियतेमते ॥ ४२ ॥ विरुद्धानसहसाहंतिनीतिज्ञोपिगु
रुनापि । ज्वलंतंरामयंत्यंगोकिमर्थिनाग्निहात्रिसाः ॥ ४३ ॥ इतिजानेथसंधानेन धीरपिविभारभारती
विसुमराल इवकोमलां ॥ ४४ ॥ नीतिसारंन्नृपः स्माहशौर्यसारंचसंजयः । घुस्थानं ॥ ४५ ॥ समन्त्रि

तातिः ३

बा॰भा॰ वचिमयद्युदासी चयदोषमीः॥२६॥ तंडानिर्विक्रमानीतिरनीतिर्विक्रमोप्यसन्॥ कीर्त्ति ॥द॥
१८८ जनयतो गौरीमिथुनं नीतिविक्रमो॥२७॥ धावन् क्रोधांधकारेषु नीतिदीपिकया विना। स्खलितिवादेमा
186 न्नतिप्रौढे भज्यते विक्रमः पुचितं॥२८॥ शौर्यं स्मरितानीतिः सूर्यो वसरो जितं। राजहंसस्य मूल
स्य वशीकरणकारणं॥२९॥ नदस्तिहस्तगांभीर्यं सिंहनीतिः प्रयुज्यतां। भजंते यदि संधानमं घावनि
पूर्नदनाः॥३०॥ हगिरिहरो भूपपादपीठ पवेशिनी॥ शोणाद्द कोणाकारोषपदं द्रुपदजावदत्॥३१
नीतिः पुनस्तपो मूर्ध्निदायं वजत्ववामतिः पातालयात्ववोमंत्रः शास्त्रं वत्सात्प्रलीयतां॥३२॥ तदास्मदसि
मां वीक्ष्यतेः कृष्टकचवासमं॥ प्रलीनं चंद्रलेन किं स्फुरितं न क्रियापि हृतं॥३३॥ संधिं निर्मातु निर्मानः एम
सहते राहितेन्नृपः॥ अहंतु हंतु मद्य स्वसु घाता स्मि हुताशने॥३४॥ इति वाचालपांचाली निश्वासानिलयी १८८
चिभिः॥ धगत्क्रोधानलो भीमो गाढमुद्दालतां गतः॥३५॥ जयाघल्कालरुद्राग्निवाडवायितहग्युगः॥ ग्रस १८८
न्नोष्टदेमसिंस्सुवाचसमुवाचसः॥३६॥ कालकूटिर्व्ययाघापिजहत्ते बालकेलिषु॥ दहत्यघापि मद्देहं द १८८

दह्नो जतुगेहजः॥३७॥ ते: क्रूरमारषाक्षारैर्निद्रापापिममैतिन। किं श्रममानांपरैःप्रेद्येप्त थे वा घ्नापिव
ह्नमां॥३८॥ पिबामि रक्तमधापि न दुःशासनवक्षसः तेनो सुयोधनस्यो रुं गदया घपि चूरये॥३९॥ या
वच्च नक्रियामंदः संबध्वात्पसकोन्नृपः॥ द्वितीयामि खंडशः रूमायांद्विषत्तावऋदासखः॥४०॥ इति हस्ताह
तह्नो णिचमरकृतफणीश्वरः॥ क्षमि धनरूदाभीमो भीमो रोषाविकरूच्छितः॥४१॥ द्विषदंभोनिधिद्रोभ
समर्थमथसीरमृतः॥ आधारयद्रमुंद्रामंगि विंदइवमंदरं॥४२॥ अमोक्तसु मयनूदंनघमामधरप
ह्नवे। बभाषे च समाकर्णपीयूषायणांवचः॥४३॥ भीमः स्वाम्नाचनाम्नाच जयन्येव जगङ्गवान्। कु
लीनगुरुगीः किंतुलं घिताला घवायते॥४४॥ यथातथापि नाजेया बलिन स्वलिनस्वतो॥ मद स्तु क्रिय
तेकोपि संधिमलबलेश्वरैः॥४५॥ उल्यः पितामहस्तुल्यो गुरुस्तुल्यो गुरोः सुतः॥ तेषां च भवतां चैतेदघ
तयघुदासतां॥४६॥ अर्जुनेषुमरुद्भूतकर्णादितुषपंक्तयः॥ अमीनदावदायत्तगदावन्हैवकौरवाः॥४७॥

अमाराय गुरोर्वाणीरुचिं चरच यात्मनः । तेपि त्वमिव दर्पिष्टान संधौ दधते धियं ॥४८॥ इति शीतिक्षवः
शंतनकषितस्तु षिमाकृतौ । वाचमाचष्ट शौंडीर्यशमो ह्यामर्ज्जुमर्ज्जुनः ॥४९॥ संघघंतेर णो द्रुदपूबा
लानिबलानिच । नियुज्यते यथार्थो त्रिपूतो दूतश्च वैरिषु ॥५०॥ बन्न संदधते मूढधियोवध्या कदा
श्रुते । अपातिनोन नोषायमुख्यः स्वोपि चलो रदः ॥५१॥ सेवं तु नेय दित्तुड पष्ट मेवं तेजीवितानि नः
।सेवमानो मुखवद्वारं स्वामी मुक्तोपि गत्यते ॥५२॥ कार्यमहादिहादीर्घसूत्रिना सत्यतां बरं । गाढः
पूर्णिमपूर्णां गिजयंतीं दुजड क्रियं ॥५३॥ कृतः स्मिनसुखेर्भूपै द्रौपदी भीमयादवैः । यमाभ्यामपि मं
त्रोऽयमेवाति प्रस्तुनः स्तुनः ॥५४॥ अथारिषु पृथापुत्रैर्दूपदस्य पुरोहितः । संधेर्वायुरु बुद्धेर्वा स्वैर्यी
यूविनियोजितः ॥५५॥ निश्चित्य कृत्यमित्यात्मपुंसुरर्षिरि पोगते । अमी अमी मिलन पार्थान् पसा
र्थो मरणार्थिनः ॥५६॥ रिपुहृदि पंचत्वं पंचास्यः पंचभिः स्तुतैः । पंचावरी दुंजामाहून पंचालपतिरायपौ,

॥५७॥ विराटद्रुपदौ वीरावक्षौहिणीद्वयसंगमे । प्राग्ज्योतिषपमाप्यकेरक्षौहिणीन्निन्ये पत्रिवेणिजं ॥५८॥ पां
ड्यानीयत्र धृष्टकेतुश्चेदिधराधवः । सहदेवो जरासंधसूनुस्त्वक्षौहिणीपती ॥५९॥ माहिष्मतीपति
नीलो भ्रातरः पंचकेकयाः । वार्द्धक्षेमि कुंतिभोजौ श्रेणिमान् शिबिपारवौ ॥६०॥ एते चान्ये च नानादि
विषयक्षौहिणीनायकाः । संदध्युर्विदधुः सप्ताक्षौहिणीशं युधिष्ठिरं ॥६१॥ समं जग्मतुर्द्वारकां तं हरिं
दुर्योधनार्जुनौ । पश्यतः स्म स्वपंतं न मंतर्जनः पुनः पुनंचतो ॥६२॥ कौरवस्तस्य शीर्षांते पादांते फा
ल्गुनः स्थितः । ततः श्रीपतिना प्रेक्षि प्रबुद्धेन पुरोऽर्जुनः ॥६३॥ पृष्ट्वा हृष्टमनाः पार्थमनामयमथेक्ष
त । शय्यापनतलग्नांशं केशवः कौरवेश्वरं ॥६४॥ संपराय सहायत्वमाभ्यर्थितस्ततः सुरारातिः परा
हत्य कौरवप्रभुरभ्यधात् ॥६५॥ त्वं प्राप्तः प्रथमं पार्थस्त्वमंतरपयद्यपि । तथापि दृष्टः पूर्वं दर्श
नादयमेव मां ॥६६॥ एकतो युद्धमुक्तोऽहमकृतोऽक्षौहिणी च मे । समाविमावुभौ भागौ गृह्णा॥

बा॰भा द्रौहिणीमनः॥६७॥इत्युक्तःशौरिणाहृष्टोधिष्ठितांकृतवर्मणा॥क्ष्मापतिःसमादाययादवाद्रौ
१५० हिणीयये॥६८॥रथसारथ्यस्वीकारकारिणाहरिणासह।जित्वाभिवरिपून्ज्ञानन्पार्थोपिप्राप
150 पार्थिवं॥६९॥शल्यंपार्थेषुगच्छंतमंतरंतर्गत्वासुयोधनः।संतोष्यभक्तिभिर्हृद्यैःस्वपक्षत्वमयाचत
॥७०॥इत्यावेदयितुंमद्रनरेंद्रोऽयमुपागतः।जगदेपार्थनाथेनयातपूर्वंयथेप्सितं॥७१॥अस्माकं
तुप्रियाकर्तुंकुरुपक्षाश्रयेपिवः।निंदावचोभिःकर्णस्यकार्यस्तेजोवधोयुधि॥७२॥तथेत्यपयंप्र
तिज्ञायप्रतिदुर्योधनंययौ।तमाजग्मुश्चमित्राणिक्षत्राणिकतिनामितः॥७३॥भगदत्तोजगद्द
त्ताभयःसुरविभोःसुहृत्।अरिडुसिंधुरःसिंधुपृथ्वीनाथोजयद्रथः॥७४॥अवंतीशोऽनुविंदा
ग्रजन्माविंदोऽस्त्रकोविदः।द्वेषिक्ष्मापमनःशल्यंशल्योमद्रमहीपतिः॥७५॥कृतवर्मोक्ष राम
क्षिवरःकांबोजेशःसुदक्षिणः।सोमदत्तसुतोभूरिश्रवाभूरिबलःशलः॥७६॥एतेषुत्यपक १५०

म द्रौ हि एय घ्रिपाः समुपाययुः ॥ अद्रौ हि एयचतिस्रो नैरिलानाथैः किलामिलन्नु ॥ ७७ ॥ अद्रौ हि
णीभिरित्येकादशभिः शुश्रुभे नृपः । पातुं स्वदेशं जेतुं च दशाशाश्व सोद्यमः ॥ ७८ ॥ ध्वनराङ्कुस
मामाजिविराजिनि ॥ स पुत्रमुक्तवान् पार्थं ग्राहितोथ पुरोहितः ॥ ७९ ॥ वंशपवर्गयथायुक्तप्र
णामानामयोक्तिभाक् । वक्ति पांडवराजन्यः स्वाजन्यविशदं वचः ॥ ८० ॥ धन्योस्मि बंधुभिस्तु
ग्यमंगीकृत्य धरामरं ॥ कृतोस्मि सुकृतोत्कंठी तीर्थयात्रोत्सवे नयः ॥ ८१ ॥ धूर्तेनापदिष्टागामया
मासिरवासता मया । इदानीं दीयतां युक्तो भागः सागरवाससः ॥ ८२ ॥ ज्ञानामिनामितरिपुर्वि
पुलं विपुलाजलं । शतेन च चतुर्भिश्च बंधुभिर्बंधुरं भजे ॥ ८३ ॥ स्वयमेकेन केनापि भूमिर्भोक्तुं न शक्य
ते । सहते स सुकृत्येषु कोन्यं न ज्ञागानोगिनं ॥ ८४ ॥ इति हृद्भिः सुहृद्भिश्च विचार्य सुकृतोचितं । कृ
त्यं कृत्य बुधैर्विश्वानंदि संदिश्यतां मयि ॥ ८५ ॥ इत्युक्तस्वेशसंदेशस्से मंगिरिंगिनवित्तमः । सर्व

बा॰भा॰ षुस्त्वांतबोधायपुरोधास्त्वद्गुरर्षिदिपत्॥८६॥ज्ञनिक्षात्त्रकृतिःसर्वःस्यादितिस्पष्टतांनयन्॥ भेजे
३८ स्मृतरंगाभामथगंगासुतोगिरं॥८७॥दिष्ट्याबाहुबलोदग्रप्रत्यूहव्यूहवीचयः॥विपन्नीरनिधेस्ती
रमीपुत्तेवीरशेखराः॥८८॥ऐंद्रेर्दर्विशवीराणांदिष्ट्यातेषांशमार्थिता॥दिष्ट्याप्रविष्टासालोपद्रह
१९१ तंनमहीभुजः॥८९॥इदंगच्छतिगांगेयमूभंगाभोगभीमदृक्॥तापनिस्तापनिर्बंधविधुरंव्याहरद्गि
रं॥९०॥राजन्त्वद्दैन्यप्रार्थनावीलवानपि॥भीष्मभीष्मानिवख्यासिकस्मादस्मासुपांडवान्
॥९१॥संत्येभ्योवीरकोटीरागुणकोटीभिरुत्तराः॥नत्विंनपश्चितापीडव्रीडसेपांडसेपांडवस्तवैः॥९२॥
यद्यसुतेषुशक्तोयःसपितृणांप्रियोभवेत्॥निंदांकरोषिकुरुषुस्तुतिंपांडुसुतेषुयत्॥९३॥त्वथा
वदन्नदीसूनुःस्मितैःकुसुमितंवचः॥पार्थस्तुतिषुराधेयबाधेयमितिकिंनव॥९४॥गणयंतिद्गणां राम
ग्राणान्यानपवीरारणांगणे॥चंडेरुद्धाययंत्येतान्पांडवाःकांडवायुभिः॥९५॥निरीक्ष्यगो ३८

गृहेद्धोषविग्रहेचबलंजव।निदानंविप्रदेन्पनयदितेऽद्धधौतेभयं॥९६॥इत्युक्तिमासुरेभीष्मेसांतर्हीसेस
भाजने।सद्यःकर्णाविवर्णेचवाक्सूचेविचित्रसूः॥९७॥हितमाहितचिंतानांनिखिलानामिलाभृतां॥
भीष्मोयदाद्धवंशैकदाहनीरंहितद्धवः॥९८॥जगदुद्धारसंहारसत्यसत्यप्रतिज्ञसि।स्पृहयंतिप्रियेत्व
त्पुनिग्रहंविग्रहंनये॥९९॥तेतिमंथोद्ध्वसलोपानक्रियंतेपृथासुवः।उद्घजराइवक्षीरसागरालोकदु
घे॥१००॥तद्यातुसंजयस्तत्रप्रसादयतुपांडवान्।प्रसादप्रकृतीनिंदुकराणिवघनात्ययः॥१॥इत्यु
क्त्वासभ्यचेतांसिरंजयन्संजयंनृपः।पार्थेषुसंधयेप्रैषीत्तंपुरोगपुरोहितं॥२॥उपप्लव्यपुरंगत्वा
मित्रमंत्रिवृतंनृपं।ननामसंजयोनामसार्थमेनपृथासुतं॥३॥पृष्टःकुलस्यकुशलंवाचिकंत्वसमद्
भुजा।गिरांगतिषुपीयूषंसंजयन्संजयोजगौ॥४॥यज्ञातिवादशेषधर्मोज्ञागारंगुणसागरैः।भूप
संभाव्यतांकस्मान्नास्मि त्वंकुशलंकुले॥५॥इदंतुमंत्रसंतानामंदनंदनदुःखितः।संदिदेशवपि

बा॰भा॰ श्रीमानग्रजःपांडुभूभुजः ॥ ६ ॥ धर्ममर्मविदोवंध्याभवभाजांभवादृशाः । नयैःकृतान्याद्योभेनलक्ष्मीलो
१८२ भेनलंघिताः ॥ ७ ॥ भवानुभवानुकारीनूयातिकस्पनमस्पतां । अभंजिवनभाजोपियस्यैश्वर्यंनकेनचि
192 त् ॥ ८ ॥ धूलिस्थामल्लिरांभूमिमिछन्नूबंधुवधोद्यतः । सुधांशुशुद्धयाकीर्त्याकोनमुच्येतनिश्चया ॥ ९ ॥
सुकृतामृतकल्लोलसंतानस्नानमालिनः । नेछंतिदूषितांरक्तैःशुचयोविजयश्रियं ॥ १० ॥ संतोभजं
तिसंतोषंसुलभंविश्ववैभवं । वांछंतिभूलवैश्वर्यंजडास्तुप्राणसंशयात् ॥ ११ ॥ तत्कुलीनसमंकुल्यैः
श्रियेनाश्रीयतेरणः । बुद्धिंयुध्यकः कुर्याद्रागपायत्तासुभूमिषु ॥ १२ ॥ इत्युदित्वाक्षमोनोस्मिनूरसना
वल्लिमंजरीं ॥ निनायभारतीभूपःसंसत्कर्णावतंसतां ॥ १३ ॥ कदाकलहवार्त्तापिधार्त्तराष्ट्रैःकृतामया ॥
यदिछमभ्यर्थयतेसांसुद्धःशांतयेपिता ॥ १४ ॥ संगरस्यगिरामस्तित्वत्तावोपिनसंघतिः । यतोमेपूर्ववा राम
न्धुःपितादातेवमेदिनीं ॥ १५ ॥ नचेद्दातासुवंदृष्टोवक्ष्यताजिनः । तत्कार्यीस्मिन्क्षमाणांनःपुरातन १८२

पुमानयं ॥ १६ ॥ ततो मतिलतापुष्पैः स्मैकहृदयंगमां ॥ वितेने विमलैर्वर्णैर्मौलिकां वनमालिकां ॥ १७
ददते यदि ते भूमिभागमात्मेनैः गाः शतानि तत् ॥ मत्सखी चिक्कराकर्ष सुख्यानपि सहामहे ॥ १८ ॥ इंद्रप्रस्थं
यवप्रस्थं माकंदी वारणावतं ॥ किंचिच्च पंचमं पंचपुरीयं दीयतामिति ॥ १९ ॥ इदमप्युद्दानेषु कृत्यवि
धौ पुनः मंत्रः प्रमाणं सामी रिसौ नासी रिगदास्त्वयोः ॥ २० ॥ इति कृष्णोक्तिमाकर्ण्य कौंतेयानां च
वाचिकं ॥ मनोपिरथवेगेन स्वं जयन् संजयो ययौ ॥ २१ ॥ कथं स्थितेषु भूपेषु स्वरूपं सदसि वया ॥ इत्यु
क्त्वा बुद्धिदूगूसायमायातं विसस्तर्जतं ॥ २२ ॥ ततो विचिंत्य पार्थानां धर्मसंग्रामधामच ॥ आर्त्तो बि
कास्मृतस्तत्त्वविदुरं विदुरं जगौ ॥ २३ ॥ येनायी सजयीन्यत्र धर्मसूनुरुदाहृतिः ॥ व्याहृतत्युदाहृतिः किं
तु भविष्यातिसुतो मम ॥ २४ ॥ किं करोमि प्रकगाद्यामि वक्षोमे दुर्नयाश्रयः ॥ इदं तु व्यसनं कल्पमाकल्प
कृतमन्मनः ॥ २५ ॥ इति व्यथावशीभूतं भूपं बोधयितुं सुधीः ॥ गिरास्य विदुरो निन्ये पदशमामृतकुंडतां ॥ २६ ॥

बा॰भा॰ मा विषाद विषान्मोहं व्रज धैर्यमज प्रमो॥ ते हि धीरा धरायां ये व्यसनेभ्यो न बिभ्यति॥२७॥ सत्ववंतो हि ना
१९३ त्मानं ज्ञापयंति विपत्कृतं। उड्डीना इव धावंति पद्मषट्पदे पिवाजिनः॥२८॥ ज्ञानीवतेजन्मस्तमसोर्यमसु
त्यः संपदापदोः तमर्हयितुकामानां मुग्धाधीः कर्मणामपि॥२९॥ यः संपदापदोर्भेदं न वेद स्वान्यपयो।
विदा। स सेव्यः स महातीर्थं स स्तुत्यः स तपः शुचिः॥३०॥ प्रीयतां व्यथ्यतां वा स्वैः संपदापत्कृतौ नः स
किं पश्यन्न्यात्मानमिवयः संपदापन्मयं जगत्॥३१॥ तेभ्यो दूराद्व्यसनं दूरादायाति संतिविद्विषि। हर्स
तो हर्षसंलीनाः संमुखीना भवंति ये॥३२॥ ये त एव विद्वांसो ये हर्षा दैन्यवादिनः। व्यसनेन विली
यंते न दुःखाहतवादिना॥३३॥ स धीमान् स विवेकात्मा प्राक्पुण्यौघव्ययो धतां। संपदं विपदं राम
वेत्ति विपदं संपदं च यः॥३४॥ किं चात्मानं न कस्यापि संबंधी नास्य कश्चन। वृथा ममायमस्याहमि
त्यनत्व विद्वांमतिः॥३५॥ राजन्नात्मानमात्मीयमेव त्वं बुद्धि बुद्धितः। पांडुपुत्रेण मत्पुत्रो जेतव्य इ १९३

193

ति मामुरुः ॥३६॥ इत्युक्त्वा विदुरेणांतर्ध्यानादानीय दर्शितः । राज्ञे सुने सुजातीयमुनिरध्यात्म
मादिशत् ॥३७॥ तदुक्ताध्यात्मवाक्यैर्हरितांतर्व्यथानलः । सततं मंगमयामास स वसुधाधवा सवःसु
धीः ॥३८॥ अथास्मिन्भूपतौ प्रातःसर्वैः कौरवीधवैर्वृते । यथोक्तं धार्मिकस्तोकं समायां संजयोऽभ्यधा
त् ॥३९॥ तत्र दुर्योधने राज्ञान्यभिमानज्वांगिनि । पृथासुवाच संदेशान्संदिदेश पृथक्पृथक् ॥
॥४०॥ वक्ति वो धर्मसूः प्रीतो गृहीत भूमरे त्वया । वयं जीर्थेषु विभ्रांता नात्वमिव त्वं प्रियोसि नः ॥४१॥ ज्ञा
नः स्वेदोपदिश्यात्त्वंचिरकालेन कोपितो । तत्संचितं भरं पंच तद्गृह्य गुणावयं ॥४२॥ अत्रैव भीमोऽन्वचेद्धारं
मा कुरु शकोऽसि नः त्वयं । तदा दिशाम्नृशंबाहुबलादुत्तारयामि ते ॥४३॥ ब्रूतेऽर्जुनः स्पृहाद्यापि भूभारं धर्तु
मस्ति चेन्मे । विश्रामधेयास्तैनेन का णीतस्वानुसुस्तुकाः ॥४४॥ स्वतिपूरयितुं कर्णं विषयान्ह्वच नोच्चयैः
॥ मूर्ध्नेनमधुनातभुन्याःसूनुर्धर्मसुतंस्तुवन् ॥४५॥ आचष्टे घ्नतरां द्रवचक्रैः कोपकल्मषैः । करा

बा०भा० वीक्षिताशेषधराधीशो धुनीसुतः ॥४६॥ शक्तिं घृतापमानेन लब्धजज्ञयासञ्जयन्नते । ननु निर्व्रीडपीडा
१८४ तस्मूत्रेषु कन्यापिषु ॥४७॥ मुंचंत्यघापि मर्यादां न नेत्वद्वाहमाननः । यस्त्वं सपांडुर्यः पांडुः सर्वे ते षां सदा
१९५ हृदि ॥४८॥ अघापिनीति मज्जिन्ते साई संधिः स्वल्पूचितः । जीयंते केन नेपंचेंडियाणि विजय श्रियः ॥४९॥
वध्यमानारालन्मानाभी मेनन व सूनवः । रक्षिष्यंत धुकणी धैर्जयि गपानिलतूलकैः ॥५०॥ इति विरचि
तवाचं भीष्ममाचष्ट कर्णो रणासु विकुरुवी । राद्ध्राणीयास्त्वयामी । वयि उजयि शरालीनसुतेन नो
सिप्रधनमिह मिनीष्यंतापनश्चापमो ज्झतम् ॥५१॥ ॥इति श्रीमदमरचंद्र विरचिते श्री बालभा
रतनाम्नि महाकाव्ये वीरांके श्री उद्योगपर्वणि सैन्यसंवर्णनो नाम प्रथमः सर्गः ॥ ॥ग्रंथसं १५५
अथ मेयमहिमा हिमाचलश्रीः पराश रसूनुः श्रियेस्तु सः । यस्य विश्ववलयैकपावनी स्वर्धुनीव राम
विससार भारती ॥१॥ संधिबंधये ऽथ धार्मिणा धार्मिकाणद धनाद याधियं । मुग्ध बुद्धि विधुरेषु बंधु १८४

धवि १

युत्रेषिवोधमुधुरोमधोरिपुः॥ २॥ षट्सहस्त्रसुमंटीसहायुतांसा दिनोदशमहारयान्वहन्।केशवो
निशिहहस्तलपुरतस्त्विवान्कुरुपुरीमथासदत्॥३॥पुण्यवानहमेहमहानितिध्यायनाविमुर
माज्ञितद्दिने।इंदिरापतिरुदारभक्तिधीसुंदराणांविदुरोणामंदिरं॥४॥भक्तितुष्टमनसोहरेर्दरान्मुय
श्लोथविदुरोमुदावदत्।ऽऽपस्तुमेवयिरतिःसुजाकलंमोज्पमप्पतिथिसंकुलंकुलं॥५॥संभ्रमा
[redacted] द [redacted] भिमुखोछितैःस्मितैःपूजितःसुरसरित्सुतादिभिः।ऽआससमादत
दंगदायभूरंबिकासुतविकासितंसदः॥६॥विक्रमैर्निरुपमान्निरूपयन्भूपकुंजरवयानिय
ज्ञया।सानुसिंहइवसिंहविष्टरंविष्टपत्रसुरभूषयत्ततः॥७॥माधवःसहम हामहीधवैःसंहतैरव
हितंबिकासुत।पांडवीयकमुवाचवाचिकंवाचिकंविदमृतद्रवंकिरन्॥८॥केनपूर्वमभवन्मुवो
ध वामदिनीकमपिनेयमन्वगात्।वीडमप्यधृतनाग्रमत्तरिमंशमाजिदधतीनवंनवं॥९॥

वा.भा. नैतयाकतिपतिलब्धाविरोणामाविताबतपेरषुसत्कया॥ वागिणो गुणनिधीनूयदृच्छयाजीवतोपिकत्रि
१९५ नेयमेयजन्म॥१०॥ एतदर्थमपियःकदर्थयत्यर्थवादकाणधीरिपूनपि। साघ्यतेनखलुसोपियःपुनः
165 ऊल्पमस्यतिनमस्यएवसः॥११॥ वैभवेपिभुवनस्यभोगपतामेतितिल्पमितमेवभूतलं॥ श्रीभरेपिम
तिभोगपनोधिकंस्वस्यकिंचिदपिनोपकारकं॥१२॥ वैभवैर्भवतिभोगतोधिकैःसंमदायदिममत्वमा
त्रतः॥ स्मामभेयमखिलाप्यदोवदन्नझीयतेनतदकिंचनोपिकिं॥१३॥ मन्मुखादपितपःसुतोनृप
वांधवाणामपुपरिरभ्यवांधवान्। भोगमात्रफलमात्मपंचमोग्रामपंचकमयाचत स्वयं॥१४॥ तद्धुनी
वनबिलांगमागरैर्क्रूमस्तिनकियद्दूरातलं। भूलवोयमपितद्दुच्यतांमुच्यतांसहकेसेनविग्रहः॥१५
विग्रहःसहकुलेननोचितोयात्परातिकुलकल्पपादपः॥ कश्चिरंरणाभराणासिंहयोःप्रीतिमेतिनवनेव राम
नेचरः॥१६॥ गोत्रजःसहजशत्रुरित्ययंसोनीतिरस्तुधनलोभदुर्जयां॥ दृष्टुच्चल्पलघुपुंवृत्तंजगत्संधीधनस्य १९५

पितृमित्रपुत्रवत्॥१७॥धारयंतिधनलुब्धचेतसांबंधवोपिनिभृतंविरोधिनं।दूनलोभमधुरस्यधी
मतोबंधुतांस्पृशतिविश्वमप्यदः॥१८॥दंष्ट्रिनामहहलोभतःपरःकश्चिदस्तिनपरोभुवस्तले।स्पाराम
स्पनिजपक्षजंक्षणात्योविपक्षयतिबांधवानपि॥१९॥तद्वयंक्षितिभृतोभुजाभृतांलिभिःपरिहृता
इतिस्मयात्।लोभनोदवनिलवस्यविग्रहेमायहोऽस्तुजयसंशयोनिजैः॥२०॥व्योममार्गमिवदनेकमा
र्गणौघैकमार्गणवशंविरोधिषु।एकमेवगणयंतिकोविदाभूरिभिर्हतमपिस्वमाहवे॥२१॥नैकमप्य
रिमनंतपत्रयोप्याहवेऽवगणयंतिधीधनाः।सस्तुजारकगणेषुराजुगणायस्यतेकिमुनतारकाधिपः॥
२२॥आधिपत्यमपिनस्थिरंभुवःसुस्थिरंचयदिजीवितावधि।जीवितंतुरणकारिणांचापमुक्तशरतु तृणं ३
ल्यचापलं॥२३॥तन्ममधायबलंमाविधाधियंबंधुभिःसमंमिलाविलासपुनां।धाम्निभोज्यसमयेसमा
गतान्भोजयंतिकृतिनोरिपूनपि॥२४॥बंधुवर्गमवधूयनिष्ठुरोयोबलिंगिलतिभूतलैकधीः।नित्य

बा॰भा॰ ३९६ मुहुरुशिरोधरैर्मदाट्टैकदृशिरपिं समप्रहस्यते ॥ २५ ॥ हस्यमानवचसः पदेपदे बालिशैरपि परामुखस्थि-

यः । क्ष्मामरंति निजपदात् विद्विषः पंडिताइव न पंडितान्नृप ॥ २६ ॥ यः स्वबांधवगणस्य पृष्ठगो भोगकर्म-

190 णि रणोग्रवेग्रगः । तं वियोगलवकातराधरा सेवते सुचरितं पतिव्रता ॥ २७ ॥ यो धुनोति निजबंधुतां

निजः तस्य कोस्तु पर एव यः परः । का पियं त्यमलपद्मिनी जलैः शैवलं शिति महेव पुष्यति ॥ २८ ॥

यैस्तु बंधुपरिरंभसंभवप्रीतयो धन ० लवात्तसंमदाः । ते हतं दुरवयो वयाम णि घातिनो ति मलि-

नाघनाइव ॥ २९ ॥ बंधुनाति कटुनापि संगमः संमदं स्रजति यं न तं सुधा । यं सुधाकरकरेषु सज्जु-

नप्रीतये रत्नमः तिभास्करे बुजं ॥ ३० ॥ तेन बंधुषु निजेषु संधयेदौक्यतां किमपि पंचकं पुरा । सर्वथा-

पि विषये त्रवो हि ते सोहमप्युपकृ ० णाधिमध्यगाः ॥ ३१ ॥ प्राक्कुचरित्रनिचयैर्निबोधितो नारदादि- राम

भिरपि ढुंजागतैः । ऊचिवानिति हरिं प्रति कुधार्तबबोधनिधनः सुयोधनः ॥ ३२ ॥ सोङ्गदेन जयि ३९६

॥३४॥ अघवां धवमिषान्द्विषः कथं तान्महत्त्वमधिरोपयेत्पुनः ॥ मृत्युदानपरमं गसंगतं कः प्रवर्द्धयति रोगमात्मनः ॥ ४३ न २

नश्वदूति किं दैत्यबंधनं दध्मासि संधये। तन्महाघहरणानरणावनीसीम्नि सज्जयलसज्जयश्रियः
॥३३॥ याव्यतेव निलयांघ धीधनैरभिरूढदृढगूढमत्सरैः। तत्र रोपिंपदादिमत्त्वमूढादिसैन्यपमतिमेलयं
ति [illegible] नः ॥३५॥ एवमालपति कौरवेश्वरे साम्यमिंदुमपि नाययन्नयन्। भारती ममजदुग्धसङ्गुनः क्रोध
नः क्रमकदुंत्रिविक्रमः ॥३६॥ ऐंद्रिरेवपरमः सुहृन्मम मान्यजस्ते स्वैरपियत्कृतेमया। संडमैंडमपि निस्प
निःफलं यत्स्यपनस्फुरतितादृशः सुहृत् ॥३७॥ संगतोंगसुकृदां स्सुधासुधैन्यादिशं निहृदयालवः स
दाः। यं रसाद्रसयतामनीषिणां न प्रियाधररसोपि हि स्पृहा ॥३८॥ नो सुहृत्परिचयात्परं क्वचित्किंचि
दस्त्यमृतमित्यहं ब्रुवे। यन्निपानघरमानकृष्टयोः दृष्टयोः धनिनिर्निमेषतां ॥३९॥ इच्छमिंदुमजसोः
दादहं किं करोमि न विनाच दूक्तिभिः। पूर्वकर्मवशगेस्थमास्थमेचादुकर्मकुरुजेनकोविदः ॥४०॥ सुभ
दर्शमयमर्थितामयासंधिरस्तु यदि वा युधीप्सिता। भीमदोस्त्रिनिहितैर्वनद्विषां कालरात्रिरिवसं

बा॰भा॰ वैराग्याद्॥४१॥ अस्तु पांडुतनुजन्मनां पुनः कोविरोधिषु भवत्सु मत्सरः। मौलिरत्नचरणा सुकेसरीम् अद्रि
१८७ कासु न कदापि कुप्यति॥४२॥ को भवत्यरिभवाय पांडवैः सैनिकव्यतिकरः करिष्यते। वल्गदेणगणगर्व
१८७ खर्वणे सैन्यमानयति केसरी कियत्॥४३॥ उग्ररोषहृतमौलिचीवरोमौलिजालमहरद्द्वयामरात्मकां
चमूमरश्च यश्च मूभृतां गोग्रहे स विजयी जयाय वः॥४४॥ पश्यतां निजभुजाभृतां कृपद्रोणकर्णतनयक्षि
भूभुजां॥ वां बलाद्धि विहृतं व्यमोचयत् फाल्गुनस्तदपि विस्मृतं तव॥४५॥ यस्तु दुष्टजनपुष्टसंनिधिः स
धुबंधुवचनेषु रोषणः सत्कृतं च विवदुत्सरिन्नधीः क्रोधनेन विधिना करालितः॥४६॥ यद्धि दुःप्रकृति
तो विपर्ययं मन्युसीम्नि तदसत्यमेव ते। आजनुःप्रकृतिदुष्टसाधुतां नाधुनापि म्रतिदर्श्यबुधाः॥ राम
॥४७॥ तेन चयास्म मधिरोपितः पदं किं महत्त्वमभवान्नुसिद्धवः। ऊर्णनाभमुखलालयाऽलतारोहधीः १८७
कइव कां दशति ग्रहं॥४८॥ किंच नीचगतिवारिनिम्नतः श्रीरपत्यमधिगत्य तां जडः। आगधाजिगमिषु

महोन्नतेंद्रक विरोपयत्तुबांधवान पदे ॥४९॥ निर्ममो पिमलिनीमवाज्ज लैरुन्नतो भजति वैरिणां निजे ॥
धूमयोनिरिह धूमकेतनस्य निदर्शितरसो निदर्शनं ॥५०॥ अघ्राणशितकुलं न शाम्यति स्वैः सहक्षु
वमममर्षजं महः । वायुसम्भवनघट्टजः शिखी सर्वतोपि विपिनं दहत्यहो ॥५१॥ तन्मुधा दधति संश्रयेऽधि
यं माहृशां इहभवाहृशं मुहुः । अस्तु वः सकलमप्यदः कुलं भीमदो विरपि मोगिनी गदा ॥५२॥ इत्युदा
रतर भारती भरैर्कर महिपिंजितदा बभौ सभा । कोपतः कपिशदीधितिर्मितिस्वीकरात्तवगां दिवङ्वांशु
शुद्धाणिः ॥५४॥ कस्माहन्नतथा सुयोधनः क्रोधनः करतलेन ना दिना । तद्ध्वशंकतय यथा विभुः स्वयं
भीमसेन गदयाप्यभंगुरं ॥५५॥ स्वोभुजावधितकोपकं स्वकन्त्रुघदं गद समुच्छलन्मणी । दुःसहो
ष्मदहनस्फुलिंगकस्फूर्जिता विवसुयोधनानुजः ॥५६॥ कोपवानवजरः स्मरद्विषस्तं स्मरस्यपि
तरंपुरः स्मरन् । आदधे लिकदृशंस्मशंक्षपीयो निरुत्थाणाक्षपीरयो निकां ॥५७॥ विस्फुलिंगपद

वयवुं वितवसा ॥ कूरकोपकपिशः पनिम्बलनकौ नवग्रन्तु मुखमनापनः । नृपविघ्नमता तिर्न्नेत्रोवनोङ्गी [redacted] ५

बा॰भा॰ लीमुखान्मिथः कोपपिष्टरदराजिज्जातोद्दीपन ॥ रुंदुतोदहनदग्धमंगलं संसदिव्यधितकारिनंदनः
१९८ ॥५८॥ इत्यपेलोकयत कुरूद्वह लोद्यसस्तो चनेन नंदनुनंदन द्विषा ॥ रोषरूद्धरवसंभ्रमभ्रमझूरिभूरम
198 णारमभ्रमभ्रमा ॥५९॥ स्वग्रहार्थमथ कौरवाग्रजं पाणिमजिकोपिनं पुरः ॥ ध्वद्यसात्यकिनिवे
दितं नदादिव्यरूपमधितक्रुधाविभुः ॥६०॥ भालभागगतपद्मम्रूविभा भालभासुरनभाः स्वभा
चैरः ॥ मस्तकोपगतकोपपावकोज्वालयन्नयमशंकिशंकिभिः ॥६१॥ क्रुद्धिहारिहरहारहारिणा
भीषणाः फणभृतांगणेन सः ॥ बाहुदंडनिवहान्हो बहूंकुर्वताद्राग् बहुरूतानपि ॥६२॥ स्वस्व
मुख्यसदभीष्मभीषणं दोष्मिरसद्धौनवं नवं ॥ आरिभिर्नवनवाभि[redacted]रककोहं तुंकामंडव
वैरिणः ग्रणात ॥६३॥ क्रूरकौरवचमूविमूलनस्फीतदुःसहमहः स्नुतानिव ॥ इक्षिपार्थनिवहान् १९८
मुहुर्मुखादक्षिपत्सहचरास्त्रचस्त्राणि नु ॥६४॥ व्यात्तवक्त्रपदुकंठकंदरस्पष्टदष्टजठ[redacted]रत्रिविष्टप ११९

तं निरीक्ष्य भयभीतवद्रुषाः कौरवा विधुरमारवंव्यधुः॥६५॥ द्रोणभीष्मविदुरर्षिसंजयैरेव
हार्षिभिरसौ निरीक्षितः। द्रागमर्षशमनाय नाकिभिर्नोकनायकमुखैर्विनिस्तुतः॥६६॥ उ
द्धृतस्त्वदुदराद्धिरं चन त्वसुता च वसुसामधीश्वरी। तत्प्रसादलवकोविदाकृतिर्वन्नुवास्तंम
पिस्त्वं कुतः॥६७॥ गर्भितत्रिभुवनोऽपि वाय था नाथ संवससि नो मनोऽणुषु। त्वं प्रसीद सितं
थैव चक्षुर्या गोचरी भवसि तन्मुदानुमः॥६८॥ रोचते परकृताप्यहो सतां न स्तुतिः स्वमिह नो
तिकः स्वयं। शम्भुखीस्वमय विष्टपत्रयस्य तत्त्वार्थमिति न प्रयच्छसि॥६९॥ किं नवस्तव गिराप्र
सीदतु श्रीतडिज्जलद भक्तिवत्सल। मुंचतु क्रुधमिमां भवाब्धवाभोगदुःखतनुसुखतारवंदिलः॥७०
~~किं नवस्तव गिराप्रसीदतु श्रीतडिज्जलद भक्तिवत्सल। मुंचतु क्रुधमिमां भवाब्धवाभोगदुःख~~
कौरवेषु पिकरोषि बाणादौः षंड षंडन कुठार किं रुषा। वर्जयसि युधि य एव मालहृत्कृष्टमालिलिपि

रन रन

स्तनु ।३

भयं र२ क द२

बा० ३।ऽ। नापिनाकिना ॥७१॥ ज्वालयन्नुद्धृतभुजो मालयं पन्नगस्य परि नोपि भीतिदः। एषु कृष्ण सिंह
शंकयं मनमहे हृदि मे शमाकृपः ॥७२॥ एवमाद्युगमितः शमं सुरैर्वज्रभृन्मुख्यमूर्तिभिः सुभक्ति
१९१ भिः। द्रोणभीष्मविदुरार्चितायतो संसदः सदनुसूनुनः ॥७३॥ पृथामथां म्यहरिः पुरस्य बहिर्ग
तः स्वगृहमुपहृत्य कर्णं। तद्गतमत्यज्ञानि किंवदंतीमुवाच दंतीं द्रनुजद्रुमाणां ॥७४॥ अथ स्वजन्म
प्रथयाप्रथायाः कौमार्यसूनुर्निजगाद कष्टी। धिग्मां मयैवेदमकारि दुःखमज्ञानता येषु स
होदरेषु ॥७५॥ धिग्मां मया मापि न दाव धूटी दृष्टा निकृष्टेन कदर्थ्यमाना। धिग्मां मया नान्यारि
हत्य बंधूननुबंधुहंता स्तत्य रिपुं थितो पि ॥७६॥ इत्यनुस्मरणकश्मलवर्णं कर्णमर्णववशा
योऽनुशयार्त्तं। शांतरत्रिजगतीगतगंगावीचिचारुभिरुवाच वचोभिः ॥७७॥ कर्णासात्वमपं साम
वर्णय कृत्स्नं बंधुवर्गमधुनापि भजस्व राज्यभाजमिह धर्मजमुख्यास्त्वां नमंतु नवकोपि नमंतुः ३।ऽ।

ग२

॥७८॥ अयुजं विभुमेवाप्य भवंतं दुर्जयेषु खलु तेषु विपक्षैः। वीर जीवद खिलात्मतनूज प्रीति
मत्तु जननीत्वकंनी॥७९॥ परस्परोन्मूलसंधाबंधान्निवृत्ते त्वयि फाल्गुने च। अविग्रहं वीर स
ह स्वहृष्टेः सहस्व भासा सहमेत्य मस्तु॥८०॥ इति वदति रिपौ दितेः सुजानां गिरमधिनोच्च सदं
गमंगराजः। कथय कथमिवाश्रये सगर्भान् हमधुना प्रधनावतारकाले॥८१॥ तैः सार्ड्
मोशांजयिभिर्विदधे विरोधं मामेव यो मनसि कार्यमपैक धुर्यः। आबालकालसुहृदव्यसनो
दयैर्घातं मुंचतः स्फुरति मे हृदयं क्रियैव॥८२॥ दुर्योधनादपि युधिष्ठिरमभ्युपेतं अघादि मां स्वव
लितसख्यमुदाहरंतः। मा प्रीतिपूर्णमपि नीति विदो विदंतु मित्रं कलत्रमिव विश्वसनस्य बाह्यं
॥८३॥ बंधवोपि विकृतः स्फुटं दमी लेशतस्पृशतो भृतः। अज्ञानोपि जयत्येको जीवितालंबनं सुहृ
न्॥८४॥ मुंचेद्दुर्योधनं चेत्त्वद्विश्वे मित्रपराङ्मुखो हा हा कः कस्य मनः शल्यदुःखोद्धारं करि

बा०
२००
२००

व्यति॥८५॥इतिकृतगिरमं॥धीशमीशप्रशंसास्थचिरुचिरचरित्रंवीरमापृच्छ्यविष्णुः
द्रुतमगरातिगवाकारयामासधर्मांगजन्मसहनगर्गांश्रीघ्रहाणांप्रयाणं॥८६॥ ॥इतिश्री
मदमरचंद्रविरचिते श्रीबालभारतेनाम्नि महाकाव्ये वीरांके उद्योगपर्वणि दुर्बोधदुर्यो
धनोनामद्वितीयःसर्गः॥ ॥ग्रंथसं १२०॥ ॥धराधृतिद्वेषिषिहतिप्रतिछिन्नावनारसंभार
सम्भवाश्रमःशमामृतेविश्रमधीर्विवेशयःसपातुपारापारविग्रहोहरिः॥१॥कृतीकृक
लेनगामायविष्णुनास्वयंप्रयाणायकृताभिषेचनः।परोपरोधादधिरूढवानथोरथंपृथा
त्मपृथिवीपुरंदरः॥२॥वृकोदरो॰ःसहसामनस्विनःसहोदराःकंपविवित्रिरन्वपं।युधाक्षि
नोहस्तामिवासुहृद्गणाच्छिदानिदानंरणपारदारदाः॥३॥विराटपांचालदुपदादयोनृपास्तम राम
न्वगुर्घन्वविराजिभिर्भुजैः।विरोधवीरव्रतिनीवधक्रुधाधिरोपितभ्रूविकटैरिवोल्कया॥४॥ २००

निजांकीर्तिमिव युवाहिनीझलैर्मिलंतीं शिशुसोमकोमलां ॥ वितन्यकेतुप्रचलांचलछला
च्चतुर्बलांगीमुजगशालिनो मिलनू ॥५॥ सितिद्युतिः संमदभासुरैः पुरस्वरोदर्शिसुदर्शनासुधः
॥ हिषड्डुधप्पानमयो महस्वमूयस्वमूहस्पगतोनुपिंडतां ॥६॥ तनोतुकेनैषपुंडलांबलोच्चयः
पैरोघदाहेन च गौरवेणाचा ॥ ययौयदयेसरतां स वाडवार्णवोद्यस च कुमुकंदकैतवात् ॥७॥
जितिषतापैरि वंएषगौरवौस्वकुल्पहर्षादिव संसुखेविधौ ॥ भयादिवार्यच्यजिराह्वयोगिनी
युगेगतेदत्तिणा वामपद्धयोः ॥८॥ सुदत्तिणास्मानशनो थ तवत्तिक्तदाई गंधवासमवेदप
विसूना ॥ स्ववादिशंखस्वसुमंगलो स्ववादचालिस्तूतेनरथस्वभूपतेः ॥९॥ नदावसंपूजि
तहर्षितद्विजव्रजोरुवेदध्ययनादवीचिभिः ॥ प्रतिध्वनस्पंदनकंदरोदरोदधौ यथार्थमि
मिधांत्रयीतनुः ॥१०॥ पदुः प्रयाणोपरहस्यनिस्वनः प्रदिश्यकार्णाहूतपेषु दोष्मतां ॥ सनि

श्च १

बा० २०१ 201 र्जमहद्भिर्गुणोदयैः द्राणान्तमुखैकमार्गैर्मदशब्दकैतवैः॥११॥ ध्वते मकुंभस्तनयुग्मविभ्रमा

चमूर्न्नमत्स्यंदनचक्रकुंडला। चचाल भूपं परितोनुरागिणी प्रियेव पारिप्लवराजिलोचना॥१२

विलुप्तविश्वावयवासुनागरैः स्थितैरुपप्लव्यपुरादपंक्तिषु। नृपावलोकादनिमेषतां भृशं

भजद्भिरभ्याजिनमर्त्यवैरिव॥१३॥ समुत्पतद्भिः स्खलितैर्महाशयो मुहुर्मुहुर्हासोध्ववधूकरो

ज्झितैः। पराजिलोकैः सुकृतोज्ज्वलैन्नृपो वियच्चरैरामरचामरैरिव॥१४॥ ययौद्भुतो नृपपथसं

कराकुलः क्रमेण वप्रस्य बहिर्बलोच्चयः। महासरः पूर इवातिपूरणाद्वतस्य सेतोर्बहु बा

ह्यविस्तृतिः॥१५॥ पुरोपि पश्चादपि विस्तृताकृतिर्न तात्पतां गोपुरमध्यवर्त्मनि। विनि

स्सरंती पुरुह्री विजापहा चमूरियं शक्तिरिवव्यराजत॥१६॥ शमीवनं वंपरमंतरुद्रहन् युधि राम

ष्ठिरं धर्म्ममयं चमूच्चयः। प्रखंडयन् पूक्तरुखंडशाखिनां। शिखाग्रमप्येष शनैः शनैर्ययौ २०१

रि

उदित्वरैर्वप्रगिरिप्रतोलिकागुहाशतेभ्यो गुरुवाहिनीगणैः। अपूरि दूरादपि पूरविस्तृतैः समु
द्रिभिर्भूविभुर्वसैन्यसागरः॥१७॥ गतेद्विमार्गान्तरपुनाविर्यतदावियोगिनीभूप[illegible]मवाप किं
चनानदावदश्वावनरोहिलोककध्वजामिषश्वेसिशिरैश्चकापुरी॥१८॥ समुच्चवर्धेनिगमःकि
यानितिप्रतिज्ञाणांध्यानपरस्त्वभूमरः॥ विलोचनेवकिंतकंधरंपुरीप्रतिप्रजेनेचशनैस्त्ववालव
॥१९॥ मिथोपिबिंबाहिरगुणांरदहूयींमणिप्रणाद्वादधनेमहोनतं॥ सुरासुरैर[illegible]लुभितैबलां
बुधौविलसुरैरावतवन्मतंगजाः॥२०॥ विषाणिनागाडिंभिरडिमेदिनावलेचलेतत्रसुराश्च
दिग्गजाः॥ भुजंगराजैककीलमौलिगान्ततोविलोलःक्षितिगोलकोभवत्॥२१॥ अवाप्यमेकं
करिणांमदोदकैर्मरुत्तरंगानपिकर्णवीजनैः॥ सुयोधनकूरचरित्रमूर्छिता चिराद्धराकिं
चिदवाप्यलयहृत्पुः॥ मतोमतोसाविति भाषकेजने गृहीतमात्मानमपायुधः सुधीः॥ गजेनमु

त्रविक्रम ५ बु २

बा० २०२ 102 डंगुलिपर्वचर्वणादमूमुचत्कोपिचमूचमक्रतः॥४४॥समेत्यपश्चान्निभृतं धृतांकुशागजेनविस्त
र्णकरणेसंधृतानू।नदात्मकृष्टद्दुरिकोऽयधारयाविवर्ध्यवालानुडुतमस्तुदत्पुरः॥४५॥महा
बलःकोपिकरंकरेणुनाधृतंकरेणात्मकरादमोचयत्॥सतेनगात्रग्रहतोधृतेकरेबराकए
कैकरःकरोतुकिं॥४६॥समेतमासन्नमिभंविभीःपरःपुरोवलनूदक्षिणगात्रलीलया।प
रेनसंडांपरिमृज्यसंभ्रममन्यपवकसीम्निजांघिकः॥४७॥नयावदुर्वीकरिभारभंगुरा तै ६
प्रयातिदर्वीकरमंदिरोदरं॥खुरदातोद्भूतरजस्तयास्वघुंविनेनिरेतावदहंचमूहयाः॥४८
स्थलीपयोधिर्जलधिर्वसुंधराभविष्यतीतित्रिदशैश्चभूत्कथास्फुर तुरंगपकरक्रमा रा म
हतिक्षणोच्छलदूविभ्रमावलोकनः॥४९॥हरिःपरिस्पार्द्धिनिवर्हितोघमस्तुरंगमस २०२
धावनिवेगदुर्द्धरः॥अनष्टमूर्द्धपुरुषंपुरःपरोव्यलंघतापीडितं [redacted] मेवफालया॥५०॥

कलि २

परोहरिः कूपमपङ्कजं तटौ र लंघ्यमुच्चं च्च विशालपालया। व्यथां न लेभे करया पिता ऽिजो हृदि
स्युवनू धैर्यगुणं करंगिणः।। ३१।। उदंचितैककमतालयानि भिः पदैस्तथा कोपि हयागतिं
व्यधात्।। यथा भवच्चेतसि चित्रकारिणाम पिक्ष्णां चित्रकृतो चमत्कृतिः।। ३२।। ससंभ्रमया
धावंघूय मित्यहो भृशं हशः कौतुकिनां विलोकिनां।। विलुप्यपश्चात्पदधूलिधूलिभिर्हरिः
परो धावनवातजिद्द्वरः।। ३३।। हरिर्निषिद्धोप्यपराञ्चनजिंजित्वरामसुंचन्नहियः सनाह्य
वानू। घता पिनः पादकरान्तरस्फुरत्पदस्पुपीडां निदधत्तुरंगिणः।। ३४।। विवादितस्य हिमहान
होनिधी समंचलंतो वरयापरो हरी। पताकिनीलोलहशोर्भृशं समानतामापतुरयतो
गतौ।। ३५।। जितेपि वेगादितरेतरं गमेन कोपितत्याज रयं स्वयं हयः।। निजं तनुच्छायमम
वेस्प च द्वितौ निशम्य पादध्वनितं च दुर्द्धरः।। ३६।। हयांघ्रिकुद्दालशतन्दातस्थलाछ

बा०
२०३

103

लूरजः पूर्णानतेषु वर्त्मसु ॥ स्खलन्ननेमिस्खलनामनागपि प्रसक्तरथांगजवं गमं रथः
॥३७॥ रथांगरेखानिवहैर्महीरथ्या विभूषयंतो नवहारहारिभिः दिशांदिशं जनस्तिलका
निवद्धजांघलैः किलातन्वत कामचारितां ॥३८॥ द्रुतं प्रवाणानविभिद्य दूरतः पतंतिप
क्वानि कमानि फलानि भूरुहां ॥ अधोगतः कोपि रयान्नवेगतो रथी करेणैव सहेलमग्र
हीत ॥३९॥ परो रथं सारथिरन्यसारथेर्तिगाय संतर्ज्य धुरीणवाजिनः जवेन योक्रे
तितपि धीधनाधिकत्य वंशान्नितरामदुद्रुवत् ॥४०॥ च्युते पुरश्चक्रे विरमे कपदानतद
दृढमुजीर्यकेरणाधारयन् ॥ मरुत्स्वरांछिकस्खलयन् रथे हयान् जिगाय यन्तापरसारथिं
परः ॥४१॥ महाबलः कश्चन सारथिः पथि स्थितेषु खिन्नेषु निजेषु वाजिषु ॥ जवे
नयान्तं ग्रतिवोदिनो रथं करेण धृत्वेव हठाद्गतिस्थिपत् ॥४२॥ परः समीरत्वरयास

राम
२०३

मीरयन्नूरुयान्त्रियंना जिनवांश्ववादिनः। रक्षचासन्नलना शिखातनेः पञिंचलन्त्राज
नवेगलीलया॥४३॥ चरिक्षुचक्रारएहीनचीवरश्वपातिनः कृष्टतनोर्ध्व निंभ्रमोः। उदार
चीत्कारभैरवकर्णाय न बोधिकोप्यन्यजनेन सारथिः॥४४॥ महारथो कौवनकोपपुं
कृतिश्रणादरौद्रोरथसंकटेपथि। युधे ह्वतासीचदुलैचदृक्किमिः प्रविशपमध्यं प्रसुरप
वारयुत॥४५॥ पुरः प्रवेतुस्यद्गुरंतुरंमवरापरिभ्रंगातपदाः पदातयः। रथाङ्गवाद्येर्मुजनंड
मंडनीभवत्पताकापितखड्गवल्लयः॥४६॥ समुत्पतंनो धिकमुच्चकैः समुच्छ्वसत्कृपाणाद्यु
तिरूघपाणायः। बमुर्भटाः स्वप्रमुकीर्त्तिविस्तृतिप्रहृत्तये कृत्तविपक्षवाइव॥४७॥ विवि
त्रचारीषुसघर्घरस्फुरत्स्फुरत्स्वनाः सून्यमिदासिलेखया। मुहुर्नदंतो मदविभ्रमादतो
गणांस्त्र ॥॥ मं त्रिजगत्पदातयः॥४८॥ मयंदधानोहृदि विष्टपत्रयव्ययप्रगल्भोपि लुल

वव

बा० २०४ यत्नांछनःशरणोसहायीभवितुंभुजाभृतामसिद्ध लोदक्षिणपाणिमग्रहीत्॥४९॥सक
२०५ रापदेशात्कलितैककुंडलो विनीलवासाःकटिशस्त्रिकाश्रुभिः॥ अनंतनंपत्रिचयोमय
वसिष्ठलेनकर्षनृपमुनांसमंततः॥५०॥ उदकामकोप्याश्रुसमंमुहुर्मुहुः करेणवामे
नृपदक्षिणेनच।स्फुरंचरवङ्गंचद्धेर्विपर्ययान्महत्त्वमभ्यासकृतांकृतीलले॥५१॥
नृपेत्यपश्चान्मृततातवृत्तिकः कृतान्द्भुतध्यानपरेणकौतुकात्।परेणबालःसहसापि
तापितोचलन्धृतासिर्नभरानेनत्रपत्॥५२॥उदस्यकुंतंदिविकोपिलीलयासकौ
तुकैःसैन्यजनैर्विलोकितः।द्रुमःसमुत्पत्यरयेणपाणिनागत मूर्द्धमेवप्रसरंतमग्रही रा म
त्॥५३॥जनौघमाक्षिप्यपुरःस्थितं भटः स्फुटंपरिक्षिप्यरयेणकुंतकं॥परेणनिर्मु २०४
क्तमिवागतोग्रतःकरेग्रहीत्कश्चनवंचयन्मुखं॥५४॥इतिस्फुरत्कस्नचमूसमु

स्थितैरजोभिराद्यादित्तमानुभानुभिः। कृतप्रयाणो जयमाजिराजनि व्यराजदेकातपवा
रणं जगत्॥५५॥ =प्रवाप्य दैन्यं खलु सैन्यभारतः स्थिरत्विरक्ता फणिकूर्मसूकरैः। महीय
सां मूर्ध्नि महीभृतां समारुरोह च्छलतो रजस्ततैः॥५६॥ तटेषु खातेषु तरंगरंगिणो
रूपर्युपर्येषु रजश्चयेषु। स्फुरीभवन्मूलविरूढमौलयो गणा गिरीणां त्रिगुणोन्नता बभुः
॥५७॥ बलाभिषेणादधिकाधिकोल्लितै रजोभिरुच्चैर्हि विसांडजां गजैः। रवेरवष्टब्धखु
रास्तुरंगमाः स्थिरं महीचारसुखं सिषेविरे॥५८॥ प्रपूरितानामपरितो बलोद्धतै रजोभि
रास्कंधतलं महीरुहां। समुन्नतानामपि पाणिलीलया फलान्यगृह्णादपि वामनो जनः
॥५९॥ विधेः कृतं कापि न जायतेन्यथा यतस्तथा हिमून्नं गतयापि रेणुभिः। विभावरीवा
सररत्नगर्भया न किं मुवा भूयत रत्नगर्भया॥६०॥ इलाजलेपंकिलतां प्रपेदुषि प्रभि

बा०
॥ २०५
205

न्नकं मीडमदांमसां मैरेः ॥ अथारय हस्तिनि द्विजनीरप्रदानं मोंतः प्रथमोच्छ्रितं रजः ॥ ६० ॥ नभसः स
रित्केतनभासुरे शिरः सुवर्णकुंभायित भानुमंडले ॥ स खलसंतीप्तनेहजं गमेनृपस्य धाम्नी
वरं जस्य राजत ॥ ६१ ॥ रथं नयन् वर्त्मविनीतवाजिनं मुनिर्ष्यमग्न स्वपुटं शनैः शनैः ॥ जगा
द यंता कुत्र कस्य दृशा ॥ ६२ ॥ निरूपयन् तं नृपतिं पताकिनी ॥ ६३ ॥ अधीशपश्यात्र हयेनुपा
ति निद्रुतं भियावक्रितकंधराव धूः ॥ व्यय हिलोलं नयनं तथा यथा स्थितोऽक्रियवायमस्तु
समीपगाः ॥ ६४ ॥ अयं भयस्यानुपतेः स्वनं धनं निशम्य कोपाहूवले मृगाधिपः ॥ निरीक्ष्य
तहर्त्तिव धूकवहयंषकी मकुंममन्मतो भियात्रसत्त ॥ ६५ ॥ तरोस्तले सौ खिदया निषादि
वान् नयुस्य वाचा प्रथमं समुच्छ्रितः ॥ तमप्यनालोच्य सत्वाय मयतोत्र सान्निरीक्ष्यागतसु
न्मदं गजं ॥ ६६ ॥ न हन्त्यया हंतकदापि गत्यते करीपापशिखा निषादिनां ॥ इतित्र लापे

राम
२०५

षुञ्जनस्पर्द्धंतिनाव्यमो चिनारीयमनेनसा द्विना ॥६७॥ पुरोसुखस्पर्श्वमयन् शिखंतरोः पृको
पयनूको पिगजंक्रन्दूहली। उदस्तहस्तं परिवंच्ययाच्य सौचनुः पदा भ्यंतरवर्त्मना मुडुः ॥६८॥ वि
लंघ्य लंघीवरयो रथोच्चयं गतो स्मीच्यय मुहुरोमदान्ता पुरः करिव्रासवलन्भयहृदयः सहास
संरा विणामी ह्रितोबलेः ॥६९॥ स्वेदपमार्गेशकरानि संकटं रथीह स्वपुटेप्रयान्ययं। परि
स्खलच्चक्र विलोलवृक्षभा मुहुः परि षंगसुखाभिलाषुकः ॥७०॥ स्पयंद्वीयः पदवीगता मिमी
सिभम्भ मात्नर्णमुपेत्य कोपनः। स्मृविनिश्चित्य ततः स्पृशत्यहो मुहुर्मुहे मस्तलीलया ॥७१
स्पवाप्तजन्मा जननीविधाद सोततः कृनो च्चैर्बहुमारवार्कः। सुचारुवराश्वनो निजपूर्वपदिको
निरीक्ष्य पत्रुको ल्पघ निरौति वेसरः ॥७२॥ इति प्रसत्तिप्रसराईयाच मूषद्दशा भिषिंचन्निवध
र्मनंदनः पदेपदे संमिलितैः कुतूहलादलो किलोकैः शतधापिवीक्षितः ॥७३॥ द्विपेंद्र दा

बा. २०६ नोदकनिर्भरछटाभिषेकसांद्रोमयपल्लधान्यया। ऽप्रावृत्त्पतयामतटेषुसेनया निरंतरद्योतविशां
करेपथि॥ ७४॥ ऽप्रमीमहाजनःकिरयोहहत्वरामृग्यास्तथैतेषुसमेनरक्षितुं। ऽप्रहोद्युशक्याइति
भीतविस्मितैर्गजाश्वमालोकयतवघ्नगोपकैः॥ ७५॥ ऽप्यपिश्रियांभूमिरभूषिनोज्वला विलोकय
नूश्यासिषुगोपबालिकाः स्वकामकोलीविशदायकेशवानशेशवायस्पृहयांबभूवकिं॥ ७६॥
इदंकिमेतत्किमितिस्त्रियांनयाशिशोमुहुःपृच्छतिदंतिवाजिकं॥ कृतोद्यमूल्याकुलितःकि
लावदन्नंददोजरद्धामरिकोपिनोत्तरं॥ ७७॥ इतीक्षमाणःखाणकोत्तकोद्यसहेलोवनेर्ग्रामनि
वासिभिर्जनैः॥ चमूचयःकाननभूषुभूषणीबभूवविस्तारमदीयहच्छया॥ ७८॥ पुरःशिशूनां
गलदंविनांकपिस्त्रियःपरिभ्रमयंत्यायदञ्चजनं॥ तदंगनानांकरकौचितीभृतामपुत्रिणीनां राम
हृदिशल्यतामधात्॥ ७९॥ सुखंगतायाःशयनंसुसंपदाविघघासिंत्याःस्तननःस्तनंधयाः॥ २०६

गजेषु धावंत्सु मुहुर्मदांभकैर्मुदाव्यमुच्यंत च मातुरंतिके ॥८०॥ फलं करेणाग्रमनामुहुर्मयं नि
नाय चूतं रवणाधिरोहणः ॥ मयस्तु निवाय मुहुर्गतिः कृतः क्रियैकयमन्यान्यमनोभिलाषयोः ॥८१
हयाश्च योद्भूतरजःपरंपराविलुप्तवेषम्यमुखाधिरोहणाः ॥ पथि प्रथीयः स्थललीलया न्बला
वली भिर्गिरयो स्लसंघिरे ॥८२॥ विलंघ्य कुल्याममुकां पुरे मुकेक्रमेण गंतव्यमिति स्फुतेपथि
पुरःपुराणयबलैर्निदाधैरेन सिंधवो धूलिनति स्थलीकृताः ॥८३॥ पुरस्मुपांतेषु तुरंगमक्र
मश्च पातखातेषु निखातसंपदः चमूचरैः संचलयालुलो किरेह शारजोऽदर्शनिर्व्यशाषया ॥८४
पुरःस्त्रिया सैन्यपलस्सह शासाधुवा निषादि सकराह्वमी द्विनः ॥ व्यधात्परीरंभ मिभेंद्र कुंभयोः
सतत्क्षताङ्गः पुलकान्यधत्त सा ॥८५॥ युवा तुरंगी लसदंगचंगिमा तुरंगमं चारु गतानिका र
यन ॥ पुरः पुरस्त्रीभिरदर्शि सस्पृहं परस्परेर्ष्याकलुषेन चेतसा ॥८६॥ उदारशृंगारस्य

बा० तांपदेपदेविलोकिनीनांपुरयोषितांपुरः समुन्नतापांगविनम्रलोचनो मिथःस्खलन्मंदपदं
१०७ ययौजनः ॥८७॥ इतियामारणापक्षितिधरमरिम्पन्नजननीविलंघ्यप्रस्थैनैः कतिभिरपिधर्मस्य
२० तनयः स्वयंस्थाने स्थानेमिलदतुलवीरायकटकः कुरुक्षेत्रोपांतेद्रुहिणदुहितुस्तीरमगम
मत् ॥८८॥ ॥इतिश्रीमदमरचंद्रविरचिते श्रीबालभारतनाम्निमहाकाव्येउद्योगपर्वणि
प्रयाणवर्णनोनामत्रितीयःसर्गः॥ ॥ग्रंथसं १३३॥ अमृतदृष्टिरिवाजनिहृष्टिदाजगतियस्य
पुराणपरंपरा। भवदवार्त्तिभिदेजलदद्युतिर्नकिमिवाम्बुसमस्त्यवनीभुजः॥१॥ लसदनेक
पयोधवलप्रभाबहुलपत्ररथाद्युवाहमृत। प्रथचमूःक्षितिपस्यसरस्वतीमनुससारनिवा
सविधित्सया ॥२॥ गतिजितःपवनोनिजकिंकरीकृतइवांबुलवांबुजगंधभृत्। अभिचमूःप्रहि राम
तःसरितानयासुकृतिनंदनसत्कृतकौणि ॥३॥ अथविजित्यतनूषुचमूभृतांसपदिघर्मजवे १०७
र्म

रिसवव्रजं॥ प्रस्मरः पवनः स्म सरस्वतीजलकणान्प्रकरं प्रतितिष्ठति॥४॥ नलिनरेणुलवैः कन
कद्युतिः स्मृमरसौरभषट्पदगीतिभाक्॥ मधुरशीतगुणाम्बुकणैः सरिन्मरुदमूहयितेव लयो
षितं॥५॥ अपि सरित्परितं भ्रमवन्नवोदककलंबपरिरम्यसमीरणं॥ प्रजनि मीलितदृग्यदियं चमू
स्तदबलाखलु कामितकामिनी॥६॥ मृदुसमीरविलासविकंपिनी कुसुमसालि कवारिकणे
क्षितं॥ अभजदाशु रसेन सरस्वतीतटवनीमवनीश्वमूचयः॥७॥ जलनिधौ निहितो वड
वानलः पविमपि ह्रिपदे बिंमदायनः॥ इति विग्यातं परितो बलहलकुल्याडि कलानि सिषेविरे
॥८॥ अविदितो स्य जिरापण कंन्दपेः कथमपि द्रुपथेन किलागतं॥ समवलोकि यथाक्रमरोपितं
कुतुकिभिः स्थुलमंडलमग्रतः॥९॥ सुकृतस्तु निकेतचलध्वजां चलसुजाकथितेषि वेश्म
सु विनिहितेषु यथाक्रममक्रमान्निजनिजेषु ययुर्जगतीभुजः॥१०॥ कमपिमारथिरात्म

त्रिं चिरकृतां

बा० नृपालयंपथिषुप्रच्छजियावदधिम्नमः॥निजगृहंगणमेवरथोद्वहैःसपदितावदनायिगजभ्रमैः॥११
२०८ गजतुरंगजनरत्नयपीठिकाचलयिमूलमुवःकुलसंचयाः॥करुचिरपरिजोन्नृपसेविताःसुरगृहाद्
208 वदिग्विजयश्रियां॥१२॥शिरसिनाऽकृतोपिनिषादिनःसमधिरोपयतिस्मयथानमन्तु॥इहास्त
थैवरयादुदनीतरत्करिपतिर्मुहंतांचरितंनुमः॥१३॥स्फुरितमापसपल्ययनोहयःपथिपु
यानिरक्तभरस्तथा।सहजसौम्यमृतोहिपराक्रमेसतिमहांसिवहंतिमनस्विनः॥१४॥स्थि
रपदानिजसारथिसंज्ञयारथिनिपार्श्वगतेरथवाजिनः॥बहुमहीगमनेप्यखिदस्तदाश्रयम
युक्तमिवस्वमबोधिषुः॥१५॥समधिरोहतियंत्रभरेयथाखमरैरवणा॥विधुरंव्यधुः॥अवतरत्य
पिहंततथैवततेद्युमतिक्रुद्धस्परवमूचिनः॥१६॥पुलकिभिर्मुकुलायितलोचनाःसभ्रमसंकुच राम
मूलमिलद्भुजैः॥गलविलंबिकचद्विजयाहयान्नप्रियतमैरुदतारिषतप्रियाः॥१७॥क्षितिरस्त्व २०८

८२

न्तसत्य मसौ क्षुधितदिहजन्त्रसत्तामुचिता दृतिः इति विचार्य भरैर्नमृगादयो ववधिरे विधुरा न्हा
पलायिनः ॥१८॥ परैर्य निविनिन्त्य निकेतनान्यभिप तज्जनसत्कृतिनिनत्यराः॥ रुरुचिरे वणिजो
गणिका इवोत्त्रलकंकणकुंडलसङ्गुवः॥१९॥ कणजलेंधनवह्निजिघृक्षया परिजनेन निखिले
पिरतेभितः वसनवेश्मसुसंमदमञ्जुतंन्हाणामधुः पतयो दयिता सखाः॥२०॥ पनिजसैन्यरजः प
टलप्रभवतिया वदुदान्तदिवाकर मप दिनावददिदं पिहितं बहुदिनमहानसधूमचयैर्वियत॥२१
विधिसुजां मसिसस्फुरलंमलंदलयितुं बहिरेव चमूवराः॥ सुसुचुरान्तरमप्यह हस्पृहाधिकदम
वहिसुखमुसेवनं॥२२॥ समधुरं शिशिरं रसयन्नृपयोजनचयो मनसा समचिंतयत॥ सरिति
वारिधिवज्जलपूरितां कलशयोनिवदात्मनि शक्तिनां॥२३॥ तरलहस्तमहालहरीभरोछलितमी
कररुहनमाध्वननां तनुरुचेव तमां सिसृजन्धुनीमभिमसारगजवारिधिः॥२४॥ प्रतिश

का १

बा० २०९ 209

रीरभृतः कतिनो वनद्विपकपोलकषैर्मदगंधिताः॥ स्फुरन्तसरिद्वहरिध्वनिजकुधामदकलः कादी
बिभिदे तरीः॥२५॥ पथिजखेदवशोपि करीतकं प्रहतवान् वनदंतिमदकुधा॥ प्रहहसाहसि
कस्य शिरस्पतः कुसुमवृष्टिमुष्य दिवोपतत॥२६॥ दलितमौक्तिककांतिनिसे कतेकरिकु
लस्पबभौपदपद्धतिः सुकृतस्फुनुयशः समतार्थिनि निष्प दिवोऽपतत्॥२६॥ दलितमौक्तिककांति
निसेकतेकरिकुलस्पबभौपदपद्धतिः सुकृतस्फूनुयशोजलापल्वलं वियदभाज्ञिसरिद्वरलाव
रैः॥२८॥ विविशुरंभसि भूधरडिंभकाः स्फुरितपद्मजयाहरिभीरवः प्रचलकर्णदलद्विपमंड
लछलमतो विगलन्मदनिर्झराः॥२९॥ स्फुटगरायकरः परितो भसिं ब्रुडिनवानुदमज्जदथ
द्विपः धुतमुखः कृतचीत्कृतिरंबुजभ्रमपतन्मधुपाकुलपुष्करः॥३०॥ उदयदंतसैन्यगुणौ राम
परस्परभवन्यपरिंभविजृंभणैः वरसरित्करिणोपरितः परामुमुचतुः परितापपरंपरां॥३१॥ २०९

मधुपगीतगुणा॥ निजलस्यपञ्जलरुहा निजहारमहागजः तदिदमप्युहरत्मुकुरूर्मिभि
र्मंदमसुष्य विस्खलर्मोरभं॥३२॥ तिमिविलोलदृशः सरितो मदैर्मृगमदैरिव पत्रलतां जतिं॥
विकरकंभयुगाग्रजि बिंबनस्तननरीषु जनानमतं गजः॥३३॥ नदितबुद्बुदहस्तमशस्विंदब
दुविलस्पनदीनलिनाननं॥ पुनरुदिवरदानवशेष्टितैः सहचरैरलिभिर्निरगादिभ ः॥३४
गजगणो गतवत्पृथजत्वनाणाद्भिगगनासुकृतापिसखीष्विव॥ प्रकथयद्वरलासुनदीमदा
विलजलालिरवैरिभविभ्रमान्॥३५॥ नकृतलेषु निखिन्नमथोपथो गमनखिन्नमशर्म
मितोगतौ॥ जनमपास्य विनिश्वसदाननं द्विरदराजिरबध्यत सादिभिः॥३६॥ कुसुमसंभ
यभृष्टमधुच्छरासुरभिदृष्टनिविष्टषडङ्घ्रिभिः कथयदैगरविमुक्तकुथैरपिद्रुमतलेषु गदा
करिभिर्बभे॥३७॥ नदसंहतितो जलवर्षणां तलममुष्य भजेदिनिमूलगैः॥ जलधैरवि

बा० वसुक्रमदांबुभिर्भृशनिभैः समसिंचितरूक्षचयः ।।३८।। सुखनिमीलितदृग्रसना शिखा मिलि
२१० ततालु विघूर्णितविग्रहं । पदमतन्यत शालिषु योगिवत्करिभिराहृतपिंडनिरादरैः ।।३९।।
21० क्षुभितमप्पलसंपरिचारकाः करधृतैः कवलैर्घृतपंकिलैः ।। विदधतः परितः परिताडनं चटु
चटिंभमिवेभमभोजयन् ।।४०।। गजघटागतिकुहमितं खुरैः हयपुरनामनरन्नूपुलिनं ह्यपा ।।
अपि महद्भिरतीव समीकृतं विषमयं निजरांजरलान किं ।।४१।। नखविलासजुषः कृतलि
घनस्वसितलोलरजः कणकंपिनी ।। सरभसं परिवेल्लनकैर्नवान् वसुमतीं हरयः परिरेभिरे
।।४२।। विपरिवर्त्तनयोर्द्धमुखांकयः दशनामपि निश्चलत्वमन्तो हयाः । स्फारिकचूडिमकांति
निसेकनेर विद्रुरगामबिंब निभावभुः ।।४३।। चिररजोलुठनैर्मलिनं श्रियः सुतमपि द्रुतमं राम
कमुपागतं । स्वयमसिस्नपयं देवसरस्वती स्वइव भाति परोपि सतां श्रितः ।।४४।। अपितनू २१०

पुनर्भेदमदीदृशन्नूमधुरधीरगम्भीरमधुरध्वनिं। चपलितैकपरा:परितोभिरेलहर्योऽपि परस्परं॥४५॥
श्रवणं न समं सुमनोरिनोहरिपकरमासु विलंघितरोधसं। लहरिपूरमिवेद्धतनदूरतश्च लितमु
च्चमियं च किंतराचमू:॥४६॥ पुरुषमानपदूह्णजकीलकव्यानिकरग्रथितं। जिनवद्भिषु॥
करयुगानतिजापरितोहयावलिर्बध्यतवक्षवपालकै:॥४७॥ अमदनादमृतांपरिवल्गि
तासितङ्गोऽपि स्खुरै:खनतां क्षितिं। तृणमुचां वदने पथ्यवाजिनां सपदि खाघमबध्य
तकिंकरै:॥४८॥ अविरलोच्चदलोच्चयवादने मयूरगणा:दर्पणाननोधरिणीरुहां। अस्त्रजदा
दिशिरोवपनोऽस्तवानिवसमागीतिषु दिक्षु खगारवै:॥४९॥ जीव:क एष किमु नाम विलो
कनेसाकुलकंधर:प्रकुपित:पटुदीर्घदंत:। एवं विलोक्य रवणं वनमेदिनीषु दूरं पलायत
भयादिभस्त्वदनोऽपि॥५०॥ शीकराईऽन्तणं ब्रनेभ्रस्वेदरोमांचकंचुकं। हर्षोद्वेषचयो

बा० चुंबन्नदीतीरभुवंसुवा॥५०॥स्वस्यैयघज्ञनितमशनंतेनतेनातिखिन्नान्पश्चात्पश्चादभिग
३१३ तवतोभोजयामासुरास्त्रु॥५१॥आसंध्यंयेस्वयमविदितक्षुद्धराःसत्ववीरास्तेषांश्रीरान्हृतियशइव
९१। प्रादगादिंदुरोचिः॥५२॥ ॥इतिश्रीमदमरचंद्रविरचितेश्रीबालभारतनाम्निमहाकाव्येउद्यो
गपर्वणिनिवासनिवेशोनामचतुर्थःसर्गः॥ ॥ग्रंथसं७१॥मदाह्रदंतःस्फुरितस्यविद्धा
दिक्ताऽरणीभिर्युतिधारणीभिः॥रोमावलिहारविनिःसृताभिरिवासितःसत्यवतीसुतोभू
त्॥१॥इतोनिषिद्धोपिनदीजमुख्यैर्दुर्योधनोधत्तधियंजयाणे॥मतंगजस्तुंगनगोडशृंगा
त्पतन्नलताघैरपिरुध्यतेकिं॥२॥पथ्यंवचोबालइवाश्वरोयंक्रूरोनगृह्णातिसुयोधनोनः भाम
।रणोघ्नवृत्तेकुरुपांडवानांभूमिर्भविष्यत्यखिलापिनेषा॥३॥इतिघृणीनांविदुरोगिरांवाणी २९९
माकर्ण्यकुंतीकलितोरुचिंता॥गत्वाविमार्गापुलिनेदिनेशसूनुंदिनेशस्तुतिलीनमागात्

॥४॥ सुरसं ॥ ऊर्ध्वे ष्ठता पादद्वयं नमस्कर्तुं धिर्यमारोपयितुं प्रवृत्तं ॥ प्रतीक्षमाणा सुतवत्सला सौ
ताया त्रिनाम्य त्वनुरत्नतास्थौ ॥५॥ कर्णेर्पितेथ प्रथेत्यवोचत्कन्या वज्ञात [redacted] स्तनयोसि
मेतं ॥ देवः सहस्रांशुर सोपिताते प्रभूत धाम्नो न पुनः स सूतः ॥६॥ देवेन सा छ्राडवि णप्प्रसु
प्तिमन्त नू द्वितत द्वचने द्विवाँतः ॥ रोमांचितस्ती र्थशता निज्ञाननू पदा निकर्णो थननाममातुः
॥७॥ निर्जां घ्रियुगमानतमूर्द्धिकर्णो ज्ञा कृप्रस्नुवाना स्तनयोः पयांसि ॥ वत्सस्य मूर्द्धानमितो वि
धेहीत्युवाव कुंती स्कृतसंमदाश्रुः ॥८॥ जगाद कर्णः किमितः करोमि मातः शिरः स्वंयदि
हापयंति ॥ जितयुक्त्या त्रिजगत्पवित्र्यात्स्व क्षीर धाराधुतपापभाराः ॥९॥ स्तन्यानि धन्या
स्तवने निपीय मन्सोदरा विश्वजितो बभूवुः ॥ धन्योहमप्यघजयी प्रयाणं प्राणेयदेतैरधुना
भिषिच्य ॥१०॥ अप्येकवारं यदि पायितः स्वां मातः पयस्ताद्भुविकेन जीये ॥ न पायितः सा

बा० धुस्य धेज्ञयंत्रपंचापिमत्यंचनयाकनिष्ठाः॥१२॥इत्युक्तिभाजंनजमंगराजंकुंतीकराभ्यांतमु
११२ दस्पसद्यः॥दृगंबुधौतेपतेधर्मसुतादयोपिभवंतुभूपस्पसुजिष्णुरूपाः॥१३॥वयस्यागतेस्मा
212 सुबलेनकस्यमृधंविधानाक्तिसुयोधनोपि।इत्याप्पसंधिंपरिपानवस्त्रा त्वंचद्वितिपंचव
तेशजंच॥१४॥अथांगराजःस्माहरथांगाबंधोर्ममेतिवाचःकुविचारमब।पद्याक्तसिंच
मयिनिःकलोयमीहक।जनोक्तिस्तवलांछनाय॥१५॥मदेकविश्रंभधनंविहायदुर्योध
नंयुद्धधुरीणमघ।सूतेमयिद्वेषिवृतेनधत्रांशशीवस्मूरोपिकलंकपंकं॥१६॥भयान्भवा
विःकृतसादरवाल्कर्णःस्थितोयुद्धभयेनपार्थान्।इत्युक्तिभिःकौतुकिनांजनानामवी राम
रस्तूर्णीभवतीरमातः॥१७॥युधिष्ठिरंसत्यगिरंप्रतिज्ञानिर्वाहिबंधूनपराश्चबंधून्मलज्जे ११२
श्रयन्संयतिकौरवेभ्यःश्रियंददामीतिमृषाप्रतिज्ञः॥१८॥त्वंगाभिमानःकपकंभयानि

पितामहद्रोणिमहासहायः॥ विनापि मां कोपनिधिः स धीरः पञ्चाहयेपि क्षयकृन्नरेन्द्रः॥१९
मातर्वयं किं तनयाः षडेव ननेशतं किं तनदेविपुत्राः॥ मुक्तास्त्वतुल्यव्यस नेशतं तान्नृपचाग्र
येहं किलको विवेकः॥२०॥ इति प्रवीरव्रतधीरवाचमुवाच हृष्टा तनयं सतीयं। साधूदितं वत्स
न कः स कर्मसाक्षी जगच्चक्षुरिनो स्तुवष्टः॥२१॥ स्मितप्रतिज्ञं स्थिनवीर धर्मं याचे पुनः किंचिद
हमुहस्त्वां॥ स्थिरश्चिरं तिष्ठ सुहृत्सुवत्सयत्नैर्भयं किंचनिजानुजेषु॥२२॥ पृथा मया वोचत भानु
सूनुः कथं हृथा मामितियाचसेंब। वदं गजानामभयं भयं नः प्रागेव दैवेन रणे प्रदत्तं॥२३॥ मा
तर्मेहोत्पातितिः पुरेनः त्वनिघ्नाणां कौरवभैरवास्ति। न मो निशीदुः कुरुपूर्वजः स्या क्रुधेव दु
र्योधनसंगमे बुः॥२४॥ चंडानलस्फूर्तेषिवदुस्त्वरित्रैर्धवं तिहूला द्रुषपणा भषंतेः॥ छिकास्त्वमौली
नमिकौरवेषु मृतो षिवकूररवाः पतंति॥२५॥ क्षीणाइव स्वैस्त्वारिगैः स्वमास्यं स्वस्यान्यहोदर्श

रा॰ २१३ यितुं न शक्ताः इतीव दिक्षु विलोकयामः क बंधमात्रं मुकुरेषु गात्रं ॥२६॥ प्रासादवृंदे स्म
दृश्मा गयदुष्टभूतग्रहार्त्ता इव नाचोः स्त्रियं घनिकं पदधाते हसंति वमंति रक्तं निपतंति भूमौ ॥२७॥ क्वे
हकला भस्मरकीर्त्तिलेपैरिनाश्रयत्कीर्त्तिकपूर्णिमापि पतंति वा स्मत्त्वयकालरुद्धाः करालव
क्त्राग्निशिखावदुल्काः ॥२८॥ धात्रापि संमूढ इवेद्य येस्मिन् वृद्धेषु पुष्पाणि विपर्ययेण । करोत्य
काले धिकसीनगात्रान् डिंभान् जात्यान् अपि गर्भिणीनां ॥२९॥ एकां गनायां बहुशोपि जाताः
सद्योपि नृत्यं ति हसंति कन्याः प्रविष्टमात्रा इव विश्वरंगे नद्यो स्मदायुर्हायनातिकायाः ॥३०॥ न्ना
सन्नमृत्यूनुमृतां महाणोच्छुव्वीलोलजिह्वावलयः कृशानुः संध्याद्वये पश्यति नित्यमस्मान् दि
ग्दाहदंभेन दिशोधिरुह्य ॥३१॥ स्वप्नेतु दृष्टा दिशि दक्षिणस्यां यांतो मया प्रौढमयाधिरूढाः ॥ राम
स्वशोणचीराभरणाः पितॄणां पत्युर्गृहं गंडमिवात्तवेगाः ॥३२॥ प्रासादमारुह्य सहस्रपादं २१३

213

स्वमूर्त्तिमत्सुगणपमिवोह्यसंतः। स्वप्नेव्यलोकयंनमयाजयश्रीविश्राममूमिस्तुनिजानुजास्ते॥३४
भञ्जन्नसुवं धर्ममवोडि वज्रीभीमः किरीटीह्यनपायसाश। स्वप्नेमयैदंपनयमोगजस्थोन्नवाहन
स्थोहरिसात्यकीच॥३५॥युष्मद्दलेमीखलुसप्तदृष्टाः स्वप्नेविशुद्धीबरलेपमाल्याः। दौर्योधने
नुत्रयएवसैन्येकृपः कृपीभूः कृतवर्मवीरः॥३६॥एवंदशेवाखिलसैन्ययुग्मदृष्टास्यमृत्यो
र्विषसीमवंतः। द्रोणाद्दितोद्गत्रियजातिर्मत्रंसमुद्रिष्यंतिपुनःप्रवीराः॥३६॥विभीहिमा
पंचसुपांडवेषुमृत्युर्भयेनैवनयातिमातः। गंतासकौरव्यशतंबहूनांनपक्षपातंयुधिकः
करोति॥३७॥अथोपृथोवाचयदीदमस्तितथाप्यभीतिंवितरानुजेषु। कल्याणलीनेपि
सुतेपितृणामनर्थशंकीनिनकिंमनोसि॥३८॥पृथांगभर्त्री गदतिस्मभातर्बहूपृतिज्ञो
स्मिनधेऽर्जुनस्य। नदेनमुन्मुच्यमयाचउर्णांविनीर्यतेभीतिमियामभीतिः॥४०॥राज्ञांसम्ब

बा० १३४ दस्य समज्ञमात्रं मुंचन्व्रतिज्ञां रणसीम्नि लज्जा मा भूत्पुनर्भीतिलवोपि मा न रयं मया न मि
यते किरीटी ॥४१॥ पुरा युधाभ्यासविधावहं पुरहं धृतस्पर्द्धमनेन सार्द्धं। ज्ञाणां गुरुं भक्तिभरैरयत्या
२१४ चं ब्रह्मास्त्रमस्मिन्नृविहिनावतारं॥४२॥ नो वेद मज्ञातकुलस्य कल्पं कदाचिदित्यर्जुनपद्म
पातात्। निराकृतो हं गुरुणा जगाम रामस्य धामाद्रिपतिं महेन्द्रं॥४३॥ दात्रैकशत्रुर्न महाव
दायी ममाय मिच्याद तविप्रमायः। अहं महाभक्तिभरैर्गुरुं तं संतोष्य कोपापनचापविद्यां
॥४४॥ गुरुप्रसादो रुमदात्कदाचित्कोचिन्मया मोहमयाशयेन। तपोवनांतर्भ्रमता
हता गोवत्सको भियैवाश्वत्थ मा दे न॥४५॥ अथाकुलः कश्चन तद्धनो मां शशाप विप्रः क
टुकोपकंप्रः यं द्वेतुमिच्छन्नसितं न्यधे तेर यांक्रियुगं मगिलद्धरामेति॥४६॥ मयासवि राम १३४
प्रश्चदुचाटरीभिरांधा मानोपि न कोपमो ज्ञात। प्रज्वालितः शैलवनेष्वदग्धा जलादि
रा१

सकेर्ननिवर्त्ततेस्मि:॥४७॥तच्छापशल्यस्खलनात्तु रोदःप्रक्षीणा॥बुधैरपिमेक्रमेण॥गुरुप्र
सादात्तरणात्तार्जुनोभूत्कृतास्त्रसुखास्त्रसहस्रलाभः॥४८॥मूर्द्धानमाधाय ममांकदे
शसुखेनसुप्तापगुरुःकदाचित्।दुःखंहृदःशापमयंजयंतीत्याणादमूहरुतलेतिपीडा॥४९
गुरुर्नजागर्तुममेन्यकंपः केयंव्यथेत्याकलया मियावत्।विनिर्ययौवज्रमुखोष्ठपादःमा
वत्सह्ननोरुमेणकाष्ठकीटः॥५०॥गुरौमदूरुक्षतनज्ञोर्मिसंगतेनिद्रालुनिद्रंथविनंद्रकोप।विस्म
तद्वियालपतिस्वमंगंस्वा[illegible]दनमयादर्शिमवज्रतुंडः॥५१॥दृष्ट्वाथदृष्ट्वासरुषासकीरामस्म
कृत्तत्तेनतपोधनेन।दिव्यादधानस्तनुमस्तदोषःपुरोगुरोःकोपिनमन्नुवाच॥५२॥दैत्योस्मि
मर्त्सुर्मैगु[illegible]तोमहर्षेर्मेशापराधःखलुशापमाप।त्वद्दर्शनानुग्रहमुक्तकीटयोनिःस्फुरीमीति
तिरोदधेसो॥५३॥क्रुधाम्यधान्नामअथकोपधामव्याधामधामाद्विदधनमुनींद्रः।रेदाननगात्रःक्षत

बा० २३५ 215 तोप्युक्तंपोविधोस्मिनत्वंफनुतस्यसत्वं॥५४॥निर्मायमायामितिकामिनासु विद्यानवद्याशठहीना
।महांबुदेव्योमनिसोमममूर्त्तिरिवोज्वलापिव्रयिनिःफलास्तु॥५५॥घ्रास्तंवयाव्रास्नणामाययाय
स्मास्त्वमेनत्त्वदहोमहाजौ।मृत्योर्हितेहृषिततिप्रयुक्तंविनाशमेष्यन्यकृतार्थमिव॥५६॥इत्युक्तता
हगुरुसेवयापितापायशापोजनितास्त्वशक्तिः।स्मापमाजांव्यवसायकर्ममहत्वमहत्येविपदे
पदिष्टं॥५७॥किंचारवीर्यापिषुपांडवेषुस्वेप्नेसविस्रानिशिवारितोपि॥इंद्राययित्रेंद्रजयार्थिने
क्षितकुंडलेतत्कवचंचदत्तं॥५८॥गिलिष्यतिदस्मासमेरथांक्रीशापात्तथास्त्वंप्रभविष्यतिह्युवि
हृषिणांसंमुखमात्तकूल्यंतदंबताडंकयुगंययौमे॥५९॥गतंचहर्मसकोपशक्रद्विषेतनत्रूनं
पविनाप्यभेद्यं॥तत्कर्मणाकेनमयासजिष्णुर्जेदयोजितःसंयतियेनरुद्रः॥६०॥छिद्रास्कृत
स्वनतनुंचमित्वातदातुमेकुंडलवर्मदातुः।सत्वेनतुष्टोहरिरेकवीरछिदंददौशक्तिमियंममाद्य॥ राम २३५

॥८१॥ नसापिशक्तिःप्रभवत्यवश्यंपार्थैकतार्थैर्हरिमंत्रिजेन।तत्सर्वथासर्वजितोनुजामेदशापि
यास्यंतिभुजैर्दिशोमी॥८२॥किंचात्मनःस्वप्ननिमित्तदिष्टंजानामिमृत्युंपुनरस्मिधन्यः।मातः
प्रयाणावसरेधयद्वंतीर्थानिसर्वाण्ययपिवीक्षितासि॥८३॥इदंवदन्मातृपदंप्रणाम्यकार्णःप्र
याणायदिदेशसैन्यान्।कुंतीचसूनोर्वचनेनहर्षंदुःखंचदीर्घंदधतीजगाम॥८४॥अथोरुवा
त्योद्धूतधूलिरुद्धदिग्वारिदुष्प्रज्वलपूर्णकुंभः।कुरुप्रभोर्विस्मृतमंत्रशून्यंपयात्राभिषेकंविदधेपु
रोधाः॥८५॥अस्मिन्नसत्यवभयेननूनमनिर्यतःस्वस्त्ययनस्यमंत्रान्।प्रसत्यकर्षन्खिदयेव
सिन्नस्तदाद्विजानांध्वनिरापमोघं॥८६॥जेताभवान्वैरिपरंपराभिःसुरक्षितेस्मिन्नुसमरेरंसमै
न्यःततश्चिरंतापकरस्थूलभेदपरायणाःप्राप्नुहिगांसबंधुः॥८७॥आशीर्वचोभिर्विपरीतबोधकि
रपहृदग्धैरितिमागधानां।मुग्धःप्रमोदंदधज्जन्मारथंमतेर्गेहमिवारुरोह॥८८॥युग्मं।तनोति

बा०
२१६
216

दुष्टव्रततीरतीर्वयः स स्फुरं पूर्वजपातहेतुः । अतः पपाता दिपुमानमुष्यच्छत्रापदेशेन दिवो सुवीदुः
॥६९॥ कुमारिकामौलिगपूर्णकुंभास्तुभार्थमानीयत संमुखं वा ॥ इयं स्वबलिवापनिताजयश्रीर्
वाप्यत स्मारतरं करोद ॥७०॥ अस्मिन्न कल्याणमेरातिवीरमहाप्रहारैर्भवितैं निभीतः । विमुच्य मूर्
नं समुष्य राज्ञः पपात कल्याणमयः किरीटः ॥७१॥ आसन्नमार्जाररणोग्रनादभियस्तदांदीपध
रस्पृहस्तात् । कंप्रादपातिं क्षितिपप्रतापबीजविषामंगलदीपकेन ॥७२॥ उन्मत्तकाहल्कारदंडपात
स्फुरत्तेपुलोत्थः कटुजर्जरश्रीः । जयश्रियः क्रंदितवत्तदाभूत्प्रयाणशंसीपटहप्रणादः ॥७३॥ देव
तङ्गाणां कुपैर्महाद्भिः समं चलद्भिर्बहुशस्त्रलीनैः । पदे रुदुःशकुनैरिवायं निवार्यमाणोपि चचाल मू
ढः ॥७४॥ तदा चलद्भिः समरायनागैर्न्यपि तस्त्व सर्वस्वमिव प्रियासु । मदांबुरोहैर्लंबबुंव्यमाविर् राम
र्बभूव हिरदीषुं भूरि ॥७५॥ प्रदीपनैस्तत्र तदा वदीप्ते स्तापः पृथिव्यानि विडो भविष्यतं । नचे २१६

९१

वि भा तं २

तदा संचलतां हयानां मिहांपतिष्यन्नयनोदकानि ॥७६॥ विभग्नचक्राः परिभूतसूतावि ली
नयोक्त्राश्च धुरः श्रमयोऽपि । युद्धोद्धुरे भहयरोडनादत्र स्तैरकृष्यंत रथास्तुरंगैः ॥७७॥ वेलुस्तदा निश्चि
त मृत्यवो ग्रे मायाजंप श्वाड्डजतो तिमन्ये । संकेत्यमाना अपि संमुखीनमरुच्चलैः केतुपटैर्भरैः
घाः ॥७८॥ एवं बलैर्मेनमिव ग्रहीतुं भोगो चितायां भुवि विस्तरद्भिः ॥ आनंदमानः समहाभिमानः श्वा
पत्कुरुक्षेत्रमहीं महीशः ॥७९॥ रंगत्तुरंगोर्मिरिभावृशोभी स्फुलाडिशालीं द्रचलिनायुधौर्वः ॥ भूस्त
द्भलौघो यमदृष्टपारस्तस्थावकूपार इवेह गर्जन् ॥८०॥ नो छेदनीयाममपांडुपुत्रा मेऽस्वामियोधान
युतं दिनेन । इदं वदन्नसिंधुसुनोभिषिक्तः सेनापतित्वे यसुयोधनेन ॥८१॥ शिनिप्रवीरो मगधेश धृ
ष्टद्युम्नो विराटद्रुपदो शिखंडी । चेदीश्वरश्चेति जपः सुजेन स्वसप्तसेनापतयोभिषिक्ताः ॥८२॥ लेभे हृ
दि स्वीकृतिसारथित्वप्रीतोऽर्जुनः सर्वचभूपतित्वं । इत्यष्टभिस्तैः सहतो रराजग्रहैर्ग्रहाधीश इव द्वि

बा०
१३७
९०७

तीशः॥८३॥एवंरणेकैबलयोर्द्वयोस्मिन्खेदंस्वकस्यव्यसनेनबिभ्रत्॥धार्मिजद्रापृष्ट्वा
जगामरामःसरस्वती तीरगतीर्थवीथीः॥८४॥त्वंमांशरण्यंवदजङ्गजेत्वामेवंवदन्पार्थ
सुयोधनभ्यां॥निराकृतोऽकिमन्नृपस्तदानीमक्षौहिणीशःस्वपुरंजगाम॥८५॥सुयोध
नोयोधवरानथोचकालेनकोवःकियतासकोपः॥क्षौहिणीःसप्तजयःसुजस्यजेतुंस
मर्थःसमरातिरेकात्॥८६॥स्वंत्रिंशताशांतनवंभयानीकेष्वस्तुषष्ट्याद्दशभिःकृपीभूः
।कर्णोदितैःपंचभिरस्यवैरिद्वयेसमर्थंकथयांबभूवुः॥८७॥संपृच्छ्यमानेनृपजेनिवेद्य
मानेषुभीष्मेणमहारथेषु।उक्तोगभन्तीर्द्वरथीतिकोपात्स्वाचीप्रतिज्ञांपुनराबबाधे॥८८ राम
उलूकनामाथसुयोधनेनदूतोनियुक्तःसमरोत्सुकेन।कोपाग्निकीलाकटुभिर्वचोभिः
समागतंधर्मसुतंबभाषे॥८९॥राजन्रणेकस्यबलेनकर्तुमुक्तोसिसाकंकुरुकुंजरेण १३७

नधूतमतहि जितःस्त्राणो स्मिनून्नया सि जीवन्‌सहबंधुभिःस्वैः॥ जीवन्नवज्ञास्युत्पजयुद्धबुद्धिं
मिष्टान्नभोजी भवसर्वदापि। विराटभूपौकसि सूपकारभूतस्य भीमस्य करस्य सादात्म॥ ९२॥
किरीटिकोदंडगुणाग्रधूतन्नूलालिसंपादितसूत्रजालि। विप्राकृतेस्तत्रवासुका निदद्यात्तुसा
ध्वीविशदा निरुक्ता॥ ९३॥ निश्चिंतमेवंकशिपुस्तवास्मि स्तिमाभृत्पुदूतीभजराज्यचिंता। इमा
नतेचकास्ति। तद्दासतामाश्रुसुयोधनस्य भजस्वयं सेवककामधेनोः॥ ९४॥ इत्यस्पवासिःस्फु
टनिष्ठुराभिः भुजाभृतां कोपकदंबितानां। स्पदल्लंघ्यु जिःकौरवकालरात्रिं संध्येवमध्येजग
दुहदीप॥ ९५॥ क्रोधज्वलत्स्वदृशभी मुमिन्नाःकनीनिकांस्थ्वप्रकरानकेषां। दृप्तेनपेतुःप्रलया
नला विस्फुलिंगरालिका वायसदंडचंडाः॥ ९६॥ हस्तेनचेदि क्षितिपःशतघ्नीमुदासघात्याःश्यनमि
त्यमर्षी। स्वाप्या थपंचेतिमहीमहांक्तिघातेनचक्रेगुलिघातविक्तं॥ ९७॥ यंध्वष्टकेतुःस्फु

बा०
२१८
218

रित स्फुलिंगां क्रुधाकृपाणां दशनैर्दृढं दंशा। उत्पैत्सिकैर्न्यपस्य सभाभ्यवर्त्ती हृद्दीप्तशौर्यानिलधूमदं
डः॥९७॥ क्रोधात्तथा क्रौर्यमधत्त धृष्टद्युम्नो यथा स्यपत्नि बिंबदं मातु। कृष्णासिवत्रीपुरतो बभ्रू
व किंकिं करोमीति यमोपि कंप्रः॥९८॥ विवर्त्तयं श्चक्रमिवाहिताग्नारामारोपयं श्चापमिवभ्रुवं
श्चातुलां तदाग्याहत मातुलस्य पितुश्च मन्युप्रवणोभिमन्युः॥९९॥ पदांगुलीभिर्युधि केपि के
पि करांगुलीभिर्युधि चूर्णनीयाः॥ धात्याहिषो मीशान मिच्यमर्षो क्रृष्णासुनेः पंचभिरप्यभाषि॥
॥१००॥ स्पष्टं स्वयं शत्रुषु दीर्घमायुः स्त्राणादिवापूरयितुं प्रवृत्तः। बभ्रुः क्रुधा विभ्रमदुग्रवेगात् हृ
शौ निशाघस्त्रविवर्त्तहेतू॥१॥ यया प्रकोपेन जरासुरारिश्चापेन जरासुरोरयाप्राहतदूरमूर्त राम
।भियैव तत्स्थानमुवास्त्रियेरन् समीपतः स्पुर्यदिधार्त्तराष्ट्राः॥२॥ जिह्वांचलोराजत संजय २१८
स्य किं विद्विवह्नेः प्रस्तनास्य लोलः। उत्पुस्तुकः शत्रुकुलानि दग्धुं निर्यन् हृदो मूर्त्त इवप्रकोपः॥३॥

युग्मोजगात्त्राणास्समीरपानस्फीता। विवेष्टैयमपन्नगस्य। प्रदर्शयामासमुरास्तु रक्तजिह्वा।
द्वयंघ्यामिवसेलिहानं॥३॥भूमिंपरांप्राप्यतफाल्गुनेनभूर्मासरंगेप्वकटंनटंती। नटीवर्वविरिव्य
यनाटकैकनटस्यगांडीवशरासनस्य॥४॥तेषांप्रकोपस्यविकस्वरस्यहिषन्नमेधकतपाव
कस्य। ज्ञानन्नुलूकःप्रथमाहुतिंस्वंतस्तोन्नृपमूलचसंज्ञयैव॥५॥ह्रषादेव्रनिमेषगोहम
रिवलां हिहूसंहतिं संहरेप्राप्यैकस्यहरोरणोत्सवतवोस्याहायसाहायकं। इत्युपेन्नृपमुपयवा
चि विजयिन्यमुष्ठितेनिर्भरंवीरिंद्राःसमनीनिहनुसममीसेनांरसेनांचिताः॥१०८॥ ॥ ॥
मेजेश्रीजिनदत्तसूरिसुगुरोर्हंनमनाहींस्थितेःपादाब्जभ्रमरोपमानममरोनामव्रतीद्रः
कृती। मोहद्रोहिणिबालभारतमहाकाव्येशमंपंचमंतद्वाधाबुधमौक्तिकस्रजियग्योपर्व
दमौघागिकं॥१०९॥ ॥इतिश्रीजिनदत्तसूरिशिष्यपंडितश्रीमदमरचंद्रविरचितेश्रीबाल

भा० २१३५
२१९

भारतनाम्नि महाकाव्ये वीरांके श्री उद्योगपर्वणि पंचमे पंचमः साहित्रिंशत्तमः समरसमा
रंभो नाम सर्गः ॥ ॥ ग्रंथसं ३५३ ॥ सकलपर्वग्रंथ ६३५ ॥ ॥ सर्गैः पंचभिरुद्योगपर्वण्यस्मिन्न
नुष्टुभां ॥ श्लोकाः पंचाधिकत्रिंशत्तथा चैव शतानि षट् ॥ यत्र भाग्यनपद्दत्ते निवेशः कालदेश
पिहितोपि पदार्थः ॥ वैभवानि मुविभारतकारज्ञाननत्वसुकरः स करोतु ॥ १ ॥ पुण्यधाम्नि कुरु
वर्षे पृथिव्यां बालवृद्धनृपतिसेवितदिव्ये ॥ घातेषु कथं नृपेषु बभाषे श्रीपराशरसुतो धृतराष्ट्रं ॥ २ ॥ दि
व्यमद्य निवतरामिजवेदं पश्य पसुद्धमिति वाचि मुनीं ३ । सो बलीपतिरुवाच कुलस्य पश्यायं नखलु
वाञ्छितुमीशे ॥ ३ ॥ संजयाय समवाव धिदत्वा दिव्यमद्यि सह सा थ महर्षिः ॥ सर्वमेष कथयिष्य
तित्वं भूपते रिति निवेद्य तिरो भूत ॥ ४ ॥ संजयोथ रणसीम निगत्वा गत्य खिन्नमनसः द्वि
तिभर्तुः ॥ मंदिरोदरगतस्य पुरस्तात् कुमारभगवीरदिनाष्टौ ॥ ५ ॥ राजराजसृतएत्यो विष राम २१३५

मस्त्रैः संगरादथ गतः स नवध्यः ॥ संविदं मिथ इति प्रतिपद्य क्ष्माभृतो रणभरावनिनेदुः ॥ ६ ॥ से
नयोः समदभयोरभयैकभ्राजमानमनसः शिबिरेभ्यः प्राचलन् भुजभृतो युधि योधा मूर्त्तिमन्त
व विक्रमभेदाः ॥ ७ ॥ जन्यमम्बररसे मधुरत्वं पश्यपश्य स्परसानाय समुत्काः ॥ नैकवेलमस्त्र
जन्नुपरुद्धाः सुभवाम घर्पणानि मीष्टं ॥ ८ ॥ युद्धतूर्यनिनदैर्बलवद्भिर्द्राग्विजित्य परुदितान्यब
लायाः ॥ विस्मृतस्मररसो रणरोदः कश्चिदाशु च कृषेवरवीरः ॥ ९ ॥ कोपि वीरमुकुटः प
रिरम्भप्रेयसीमुरसि जह्यसंगातः ॥ संस्मृतप्रधनकुंजरकुंभो मंद्रवीररसमूर्तिरचालीत्
॥ १० ॥ अस्मि वीररमणी तिरण्यामस्मि वीरजननीति जनन्याः ॥ संमदं विदधदुत्सुकचेता गतो
रतूर्यजरलश्चलितोऽन्यः ॥ ११ ॥ वच्मि मास्मि नवचेत्कदर्य एकं मामक चोद्यतरिपूंश्चरिमघ ॥
यच्छमेमणिगणानि निकांतानाजिनायुधिययोऽत्तमेकः ॥ १२ ॥ कं पिनः पजसि पादयुगे

बा० मेनेत्रकोणनिहतोपिमयार्त्तिःक्षुध्यसेकिमिषुभिःप्रियमीदृङ्माषुकामितिहसंस्खलितोन्यः
२२० ॥१३॥ कामयुद्धरसरागवशान्माकोपिदोलितमनारुचिभाजं। कंपिनीमहपाणिगृहीतां
२२० प्रेयसीमसिलतांचददर्श॥१४॥ माकृथास्सुधिहथात्मकलंकंमांनिधायहृदयेहृदयेश। साहृ
सित्निहपरत्रचयन्मेवंगतिःप्रियमुवाचपरेवं॥१५॥ स्पर्द्ध्ययालसमदक्षिप्तलवेणिःकुंभिकुंभसु
भगास्सुकुचश्रीः। कृत्यपरस्यसदिषुःसकटाक्षालोलयत्परनमूत्स्वधूस्स्व॥१६॥ पत्सुरेवपुरतः
सुतमेकास्माहसाहसनिधेःसमरोत्के। विक्रमंयुधितथाविदधीथानोयथाभवतिवङ्गवि
कल्पः॥१८॥ उत्सुकास्मितवसंमुखपश्चात्तपंक्तिममृतेश्चविपश्चाज्जितेनिर्जसतीव्रतशक्या।
सत्कुमित्यावद…दंगजमन्या॥१९॥ आशिषंचतिलकंचजनन्यामन्यतेस्मकवचाधिकमन्यः २२०
तेनसंयतिसएवभटानांविक्रमैःकवचतांघतिपेदे॥२०॥ कोपिपाणिधृतकाष्ठकृपाणोव्याल

श्रीः
पृथि २

कोप्यनुयातनूजनकं स्वं। हन्मि वीरतनया निति जल्पन् भक्ति शक्ति मिरधा रिजनन्या ॥२१॥ जीव
नांघ्रशं यासि मृता नांयघशं यासि च सुरप्रमदास्त्वा। सत्पमित्य शकुनान्यपि वीरा मेनिरे सुशकुना नि
चलंतः ॥२२॥ वज्रमूर्च्छिमुखयो ललदिनीभूशकसद्मवदितयोः सुमरैस्तैः व्यूहयोरथरथद्विपवा जि
स्त्वास्तु भिद्यपदिकेष्वविलेसे ॥२३॥ व्यूहयुग्ममिदमद्भुतमाप्तं तैर्भटैरभवदुद्धरघोरं। नूनमुच्छ्र
सितकेतुकराग्रैराह्वायमिथ आह्वयमानं ॥२४॥ हाटकीयपटुकंकटपिंगं ते बले चलदुकूलपना
के ॥ रजस्तुर्युग्मिद्धं अद्भुतजिह्वा वैरिवाडतापना विवदीसौ ॥२५॥ संभ्रमप्रसृतहष्टिचलोष्टं द्वंद्वकानी
रक्ततयद्भटवर्गः तद्बलं मुहुरराति जयश्रीकृष्टिमंत्रमिह गुप्तमपाठीत् ॥२६॥ व्ययतो रिपुषु विस्फु
रितेषु क्रोधिना मिह वघोक्तसुजाना ॥ शत्रुतां प्रभवएवभटानां भेजिरे मधविधा वदिशंत ॥२७॥ तत्र
राजतरथः सितवाजी क्षीपवर्मतुरगाः कुकरवह्नः। हेमनद्धसितपंचशिखाभृत्तालकेतुरभवन्मधमूर्द्ध ॥२८॥

बा०भा० अर्जुनोऽरिपुपदानथ पश्यन् संगरे गुरुपितामहबंधून् । बाणपूरममुंचन्नयनाभ्यां शस्त्रमंडलमथा
२११ सुकराभ्यां ॥२९॥ तं कृपामयमपामयशक्तिं संदधुवीक्ष्य च कितोऽहरिरूचे ॥ आयुधं धर भटस्मरयोगं
२२१ कोऽपि कस्यचिदपीह न किंचित् ॥३०॥ इत्युदीर्य परमं निजरूपं विश्वरूपमयमेव मुरारिः । उद्भवप्र
लयतत्परजंतुव्रातसंकुलमदीदृशदस्मै ॥३१॥ वह्निदर्शनवशाद्दितिदैत्यद्वेषिणा विरचितप्रतिबो
धः संस्मरन्नवमिवारिषु वैरं चापमाप विजयीयमरौद्रः ॥३२॥ अर्जुनेरणरसस्पृशि यावत्पांडवाः कि
लकिलां कलयंति । तावदुज्झितशरासनधर्मधर्मसूरवततार रथांतात् ॥३३॥ कायमायतभुजेषु प
रेषु कोऽधिषुव्रजति संप्रति राज्ञा । विस्मयं ददति स्वभटानां सोदरैः सह जगाम समीष्मं ॥३४॥ भीष्म
मापरिपुरेष शरण्यं कौरवाजयरवानिति चक्रुः । आदधौ क्षितिपतिस्सुजयश्रीलाभकं शिरसि भी राम २२१
ष्मपदाब्जं ॥३५॥ यत्त्वया सह पितामह योऽस्पेपपद्यतन्मयि जयार्थमनुज्ञां । एवमुज्झिरतिमूस्साज्जिभीष्मः

स्माहसंयतियतस्त्वजयात्स्मात्॥३६॥नाब्रवीदितियदिप्रधानांतमभ्यांतदाद्विनिपमुख्यशेपयं।श्रात्वि
तीचतुरस्त्वनिकृष्टःकिंप्रियंतववरंकरवाणि॥३७॥इत्युदीरितगिरंगुरुमूचेप्रांजलिःकलितधीर्धरित्री
शः॥प्रीतिमान्यदिततःकथयत्वंतववनानिजवधार्थमुपायं॥३८॥नम्रियरणपरैरपिदैवैराध्रंजेः
पुनरपीहकदाचित्॥एवमुक्तसितवा[illegible]विसभीष्मद्रोणमापचनमामचराज्ञा॥३९॥भीष्मवक्र
नवचाःसचाराज्ञेपृष्टतस्त्ववधबुद्धिमुवाच॥हंतहंतियदिकोपिरणेकेमान्यमस्त्रशस्त्रमितिमेमरणांस्या
त्॥४०॥अप्रियंयदिमहन्महनीयात्त्वादृशादसमसत्यशृणोमि॥तत्त्यजामिरणसीमनिशस्त्रंतद्धतास्व
विजयस्वचशत्रून्॥४१॥इत्युपायमनपायमवाप्यद्रोणतःकृपमगाज्जगतीशः॥तंप्रणम्यचानिशम्य
चतस्मादाशिषंसपदिशल्यमगच्छत्॥४२॥भूपतिर्नयमतिःप्रतिपातश्रीतिमाजिवरदायिनिशल्ये
।प्राच्यमद्रढयदेवनदेवाघोराकर्म।णिवचःप्रतिपन्नं॥४३॥कर्णमर्णवसुतारमणाद्रष्टुंकृतगा

बा·भा· मच्चजगाद च कृष्णः सुद्यसेन खलु जीवति भीष्म तत्र पाति निपुनः स्मरितव्यं ॥४४॥ नहूचो मतविधा विनि
२२२ राधानंदने हरिरयाप धरापं । पांडुसूनुरवदत्पुनरस्मान्स्योद्दणोत्परिबले द्दणमस्तं ॥४५॥ बुद्धिमान
२२२ न व [redacted] बभूव सुतानां दुर्धियामपर मातृकबंधुः शिष्यियेत मथ मं द्रुयुयुत्सुत्स्यक बांधवबलः
स्वबलेन ॥४६॥ धीनिधेजयजयेति गिरां क स्तूयमान च दिनोऽथ च यामूः सैन्यमाप्य निजमाहतव
र्मायुद्धकर्मणि रथी प्रवणोऽभूत् ॥४७॥ दध्मु कृ द्रुरवान थ शंखवान र्जुनश्च भूतयोरथ माजः स्वे
गुणैरपि तदा विहसद्भिर्हीर्यमाण मिव खं विरराज ॥४८॥ कौरवैरपि विपिष्टदिगंता शुक्किर किमपि
कंबुनिनादाः नूनमंबरगुणेन रवायैः श्रापुत धनिगुणं वियदासीत् ॥४९॥ संमदबनिरतीव विरो राम
धंबंधुनां च द धतां भुज भाजां । क्रोधतो न मदतो नु न जाने न्योन्य भेदमिलितो कलितः स्वः ॥५०॥ नि २२२
श्चितागनरणोस्स वकृष्य द्वीमञ्जनकृतनाद पयोधो । व्यूहयोरुभयतः सुभटानां क्ष्वेडसिंधुमिरस

कुं॰ उ॰ २४५

ज्यतता मिः॥५१॥ विस्फुरी मवितुमुद्गमतां तर्विक मेणारणा विभ्रम भाजः। विस्फुरद्भिरिव बाहुभिरुच्चैः प्रा
चलन्नु भयतोथ भटौघाः॥५२॥ सादिनं रथवरो रथभाजं स्यंदनी गजजनं च निषादी। पत्तिमप्यथ पदातिरवा
पहं हयुद्धमिति ज्ञातमभीषां॥५३॥ ससमम न्यरदिनो रदयुग्मं कोपि संयति गजः प्रतिमाने। छिन्नमूलमि
षुभिर्निजभर्त्रा विभ्रदाप स्फुरवि सिंधुरशोभां॥५४॥ नाहशं रणा विलासमतन्वन् पर्यन्तादि शिरसि स्व
रहेन। कोपि नेव परैर्हस्ता भ्युद्धृते नयुधि कृष्णनहस्ती॥५५॥ कस्य चिद्रथवरस्य न बाणा रक्तपात सु
रवमापुररीणां। तत्कर स्फुरित घोरधनुर्ज्याटंकृति ध्वनित नश्यदसूनां॥५६॥ सारसारथि ज्ञुषं तर
साश्वं स्यंदनं द्रुतपतिं निजपदे। कोपि मंक्षु विरथो रथभर्त्ता कृत्य संयनिजघान विरूढ॥५७॥ सादि
नो सपदि कौचनयुद्धेऽन्योन्यचक्रवदुदाहितमश्वौ। निर्व्यथं पुरत एव मिलित्वा चक्रतुः परहतिं द्रु
रिकाभ्यां॥५८॥ धावतः समितिहर्षित हृषं कश्चिदात्मतुरगस्य पकृदेव। पातितेषु पर सादिषु सद्यो।

×रिबलेषु बलीयान् सादिनः सपदि कोपि जघान ॥ ६३ ॥ सैरमप्रहृतसारथिरथ्यात्र धर्म्म मधुरेण परेण ॥ चक्रि ×५

बा॰भा नहि षड्ध्वसमहोऽस्त्रवमाप ॥ पा ॥ खंडिते कचरणोऽपि परैतैः कोपियांनमहितं पदपातैः । धावितो यु

२२३ धि जघान स सुहृन्मृत्स्थापितान्हृतकरस्फुरकोटिः ॥ ६० ॥ संबरोत्पतनतः प्रपतंतं वीरसुद्धसदसिं युधि

ए×३ कंचित् । कमप्युपरि वज्रशिलावान्मेनिरे भयपराः प्रवीराः ॥ ६१ ॥ मत्तदंतिघटनासु पयोदश्रेणिका

सुहिमकांतिरिवैकः । द्राक्प्रविश्य परितः स्फुरितांगः कौमुदीमिव यशांसि वितेने ॥ ६२ ॥ भूतले नि

रवकाशनयाश्वे ॥ मूर्द्ध सुकृतक्रमचारः उत्पतन्नरिपुचमूषु रणाक्रांसज्जिताश्ववरथा रथि

हीनाः ॥ ६४ ॥ धैर्यधन्यतममर्जितवन्यो ध्यातमेकसुभटं सुरवध्वाः हेलया बत विभेदविवादं तद्वधूः

शिखिपथेन गतायै ॥ ६५ ॥ कापि चित्रदयितच्युतमौलौ नृत्यति स्म निम्रतिर्मृगनेत्रा । पूर्णपाणिधृत

कुंडलनालालानदूरामरवधूर्विरसाभूत् ॥ ६६ ॥ कोपितत्क्षणमदक्षिणपक्षस्वर्गभीकरपिवीक्ष्य निज राम

स्त्री । स्पर्शनव्यसनिनी स्वकबंधे संगमं स्पृहयति स्म मृगाक्षी ॥ ६७ ॥ एनमेनमथवाहणावा नित्स्वर्वधू २२३

रिति विचारपरैका ॥ वंचिता निजहृदैवपराभिर्द्रोकहृतावदधिकाधिकवीरा ॥ ६८ ॥ भीरवोपि समसंगा नि
भीरुव्रीडया व्यधुरभीरुवदेके । युद्धसुद्धृत कृपाणनिपात क्रीडया मृदितपूर्वकलंकाः ॥ ६९ ॥ सोढसुञ
रडवांगचतुर्दिगखड्गवेगचलनास्फुरन्मूर्त्तिः । कोपि निःफलपराख्वनिपातोत्रासयद्रिपुकुलानि कली
नः ॥ ७० ॥ कर्णनालयुगवीजितमूर्त्तिर्हृन्निलुम्पदलिगीतचरित्रः । कोपि भर्त्तुरनृणो गुरुनिद्रः स्वापमापरदि
नोरदन्तव्य ॥ ७१ ॥ एकतः परिकिरन्नयुधि बाणान् भानुमानिव कराननभिमन्युः । निर्विसद्रूपरतामसमु
चैरागतानमहांति महांसि ॥ ७२ ॥ एष विश्वमहितां जयलक्ष्मीसुहृदन्तहिगसैन्यमर्दन्यं । मंदराद्रिरिव
वार्द्धिममंदाडंबरं द्रुतमलोडयदेकः ॥ ७३ ॥ विस्फुरंतमतितंप्रतिकोपात्त्द्रागदृहल्लकपोन्दप विश्वोपित
रुः ऊरुस्तवमूचपला ह्वी लोचनेद्वयगदारथिराजो ॥ ७४ ॥ तं हृहृलसमरखंडबलश्रीर्मन्यमानमिययावभि
मन्युः । अर्ज्जुनेरणसहायतया योकेकयद्वितिपतिः क्रुपमानपा ॥ ७५ ॥ दंतिनोरिवतदाकुरुपांडुव्यूहयो

२ × दुर्मुखस्य धृतिनाथ्यचलस्य । गवृह्द्दूनमह्ाग्र पदस्य । सानयिं युधिष्ठिरे तासेनोभौ । निर्जघान सहसा सहदेवः ॥ ७६ ॥ × २

बा॰भा॰ स्तम्भयतो वदनानि ॥ तान्यहार चतुरांश्चतुरोपि पिबे द्रात धनिघनान्मरौघः ॥ ७६ ॥ आजन्मिथो विरथितो
२२४ सकृपाणमंद्रु कैकयनृपः स्वकृपस्थः ॥ तत्किमप्यसृजतां युधि येन लोकितो रणमपास्य भटैस्तैः ॥ ७७ ॥ स्या
२२५ ज्जुनिर्विकिरतः शरकृत्तः सुकृतज्ञः कोपतः किमपि युद्धमधत्त । फाल्गुनिर्घनघनाघनसांद्रैः छादयन्नगग
नवर्त्म शरौघैः ॥ ८० ॥ एकमप्यतुलवीर्यमनेकं मेनिरे निजनिजायविभागे । रोदसी दश दिशोपि शरौघैः ज्ञावयं
तमिव फाल्गुनिमन्ये ॥ ८१ ॥ उप्पमेघमुपलावलिदृष्ट्यामंडपं दिवि विधाय सकांडैः ॥ इमिव ज्ञनकमातु
लदीन्याचारयद्रिपुवने निजतेजः ॥ ८२ ॥ भिन्नमडगजरौद्रसुभद्रानंदनास्त्रगणविक्रमणेन । इत्युमिडुतक
तक्र रुग्रकरेणाप्रीणितेसमितिपांडवसैन्ये ॥ ८३ ॥ आपपातनरिनीतनयस्य स्पंदनो भुवनभीषणा
घोषः । चक्रयोगतिमिरेवमृतानां जीवतां च हृदयानि विभिंदन् ॥ ८४ ॥ युग्मं ॥ आपतन्प्रलयमारुतक राम
ल्पः सिंधुसूनुरतुलस्तुमलांतः । भूभृतां सकटकानि कुलानि व्यक्तशक्तिरुदडीयदयेः ॥ ८५ ॥ नयमः स २२४

× रवीचीज्यानि नादनिपतद्रिपुपंक्तेः ॥ अछिन युधिष्ठिरदुह्लभूपो मार्गणैः सपदि सारथिकेतू ॥ ७ ए ॥ तत्कृतः प्रति × ७

मजनिषक्तहिन्पानंदनस्य धनुषा विशिखैर्वा । न्यू विभंगवललोचनयोर्विः सहिरेव विमुखेषु परेषु ॥८६॥
अभिराधि युधि युधिष्ठिरसेना भीष्मभीष्मधनुरुद्गजबाणैः । घूर्णमानतनुरातनुजेस्म व्याकुलैव सकलापि
विलापं ॥८७॥ सिंधुजन्मनिजगत्त्रयरौद्रं मुंचति द्विपकरानिति बाणान् । आरुरोह परमं वियदर्कः कौर
कीवरणवीक्षणहेतोः ॥८८॥ आकुलान्यथ बलानि विलोक्य स्पंदनी पितृपितामहमागात् । अन्यवीरस
मरणासुभद्रानंदनः स्फुरदमपूर्णविनादः ॥८९॥ त्वप्राणानुरिपुणाहृदि विद्धस्तत्क्षमत्कृति विकंपितमौलिः
।जाहृशेसमिति शांतनयोपि व्याकुलः कुरुचमूभिरशंकि ॥९०॥ भीष्मसीमनिकृपः कृतवर्म्मा तेच दुर्मु
खविविंशतिशल्याः फाल्गुनेर्विशिख व वल्गितकेन व्याहताः किमपि कंपमवापुः ॥९१॥ ऐंद्रिसूनुर
मितः परिभिन्नः कोपनिर्जितयुगांतकृतांतः । अच्छिदश्चपदि दुर्म्मुखसूतं भीष्मकेतुमिषुभिः कृपचापं ॥९२॥
केतुपातकुपितयुधि भीष्मकालदंडवदुदस्यति बाणान् । पांडुसैन्यरथिनो दशदीप्तारद्विष्टं नरसुंजपरि चक्रुः ९३

बा·भा आयतानपन्नगपाडिवभीमोभीष्मबाणगणपातितकेतुः । तत्किमप्यकृतसंगरसंगीयेनवीररसंभेने
२२५ ॥९४॥ आत्मयुग्यगजघातितसूतस्यंदनाच्चनिकरायससकोपः । उत्तरायतनुविराटसुतायस्वर्णशक्तिममु
२२५ चद्युधिशल्यः ॥९५॥ आत्मयुग्यगजघातितसूतस्यंदनाच्चनिकरायससकोपः । उत्तरायऽपर्वतादिवगजा
दथतस्मादुत्तरस्तरलयायुधिशक्त्या ॥ विद्युतेवकृतगाढनिपातंपातितःशिखरदेशइवोच्चैः ॥९६॥ ख
ड्गभिन्नरिपुसिंधुरसुंडस्तत्रराज्ञिकृतवर्मरथस्थे । मारमत्युकपितोयुधिशंखः सिंधुजेनरुरुधेपरिधावन्
॥९७॥ शंखरद्वाणाधियाथधुनीजंदुर्द्धरंलघुरुरोधकिरीटी । तत्रयोः स्खलयविभ्रमदायीसायकैः रणरसः
प्रससार ॥९८॥ पादचारबलशल्यगदाग्रध्वस्तसारथिहयस्तुसशंखः । जीविजव्यमिवमंदमुग्रहीवारव
ड्गमर्जुनरथेधिरुरोह ॥९९॥ सिंधुसूनुरथपांडुचमूषुपक्रफाल्गुनरणः प्रणनाद । कोपविस्तृत श्म
यमाननतुल्याकृष्टचापदशनायितबाणः ॥१००॥ लोठयन्गजघटांभरचक्रंसंहरन्विद्युन्नरथवीथीं ॥ २२५

घूर्णयिनू हृदयं च यं युधि जातो वज्रपात इव शत्रुषु भीष्मः ॥ १ ॥ मार्गणोघु गगनं पिदधत्सु कुरु भीष्म वल्गु
कुल्लसितेषु ॥ अस्तभूधरगुहांतरमागात् सोपि भी[...] नवदर्शी तिमिरोचि ॥ २ ॥ इत्थं भीष्मे तिमीभ्रेद्रय[...]
[...] समयसमुद्भूतधूमध्वजोग्रज्वालाकल्लोललीढांतरमिव तरसा ऊर्वति व्योमबाणौः ॥ यावद्युद्धान्निषेद्धुं
ल किल निजकुंजानेति पूर्वाद्रिमिंदुस्तावत्तेमत्तवीराः स्वयमतनिषत क्रीडयेवावहारं ॥ १८२ ॥ इति श्रीमदम
रचंद्रविरचिते श्रीव्यासभारतनाम्नि महाकाव्ये वीरांके श्रीभीष्मपर्वणि प्रथमदिनसंग्रामवर्णनो नाम प्रथ
मः सर्गः ॥ [...] ग्रंथसं १४३ । क्षीरोदचिरशायि वातपीयूषमिव संचितं । स्फारयन् भारतं व्यासः श्रीकृष्ण
वतरः श्रिये ॥ १ ॥ राजानमहनि म्लानमथ भीष्मार्कतेजसा । गोभिरुल्लासयामास निशाकाले जनार्दनः
॥ २ ॥ निशांते ह्वृति निर्वीरस्मुक्तिद्वारे रवौ ततः । कौंतेयाः कौरवाः क्रौंचव्यूहद्व्यूहकृतो मिलन् ॥ ३ ॥ शिरां
सि भूभुजामेव शरपातैरपातयन् । फलानि नालिकेराणामिव सिंधुस्रुज लतः ॥ ४ ॥ राज्ञां भीष्मशरो

बा·भा· क्षिप्तामूर्द्धानोयुधिनृत्यतांवरायिंत्रीसुरवधूमिवहृष्टमगुर्द्दिवं॥५॥क्षिप्तानांनभसिद्धमापमूर्द्धां
२२६ स्वस्मिनृपघ्नतापिनीः॥रोषारुणाहशोऽपश्यज्जीष्मःपुलककंदलः॥६॥नीसृजशरोद्भूतेरास्परांज्ञांसऊ
२२६ ड्लैः॥सर्वांगमफलध्योमसूर्येंदुफलपादपः॥७॥इत्यस्पविशिखापातैर्वीतेरिबविलोडितां॥विलोक्यवा
हिनींक्रोधादधावद्वरनुमध्वजः॥८॥मर्माव्यक्षिद्विषांबाणैःकटाक्षैरिवसुभ्रुवः॥पुरतस्ताड्यमानो
पिकृष्यन्नेवापपातसः॥९॥सबाणविद्धसर्वांगांगालङ्कंटिकषद्बलं॥मनसःकोपतप्तस्य धारागृहमि
वव्यधात॥१०॥तमभ्यधावत्क्रुद्धोथधुनीसूनुःकिरन्शरान॥संहर्षन्नालपातालकुमारप्रकरोन्नमा
न्॥११॥पार्थस्यचापतःसिंधोर्मर्यादातइवोर्म्मिभिः॥शरैःप्रसस्रेरुंधद्भिर्लोकानूरोद्धुमपारितैः॥१२
विक्रमोपक्रमस्ताम्यांतदाकोपितयादधे॥व्योमापिविशिखस्तोमैरोमांचीवयथेद्युत॥१३॥स्पर्शैक रास
पेयंमधुरमम्बरीकारकारणं॥यन्येप्यारोमिरवीरद्वंद्वयुद्धंरसायनं॥१४॥द्वंतमकुंभोघन्मुक्ताह २२६

लोहक्षितसीकरं रैमिकलिंगवाहिन्यां भीमः साकं जयश्रिया ॥१५॥ भीमभिन्नकरिश्रेणी रक्तवेणीषु
मज्जतां । तत्रासन् जीवितत्राणशरणं जीवतां मृताः ॥१६॥ व्योम्नि भीमहताः क्षिप्ता द्विरदा नीरदा इवारक्तव
र्षैः कलिंगेषुत्पातं कंचिद सूचयन् ॥१७॥ भीमो वधी छक्रदेवं भानुमंतं च गोपती । इत्युक्ते ध्वनो सिंहा
न्यधुर्विंध्यार्कयोर्दिशं ॥१८॥ ततो मूर्छोत्पतद्वीरमुल्लनादद्वृकोदरः । दिग्गजाघ्रातदैत्यांतत्रुटद्ब्रह्मांडशंकया
॥१९॥ कंभीरेणैक भीमेन यमलीलावने युधि । ध्वस्तो वीररसस्येव प्रासादः केतुमान्नृपः ॥२०॥ अथ
भीष्मास्त्रविरथस्तां कृमभृत्यतापयत् । मारुतिर्मारुतोद्भूत जीमूत इव भानुमान् ॥२१॥ सो भद्रशरवी
चीभिः कुमारः कुरुभूपतेः । बालद्रुम इवांभोदधाराभिर्विधुरीकृतः ॥२२॥ शराः सुयोधनादीनामभि
तस्त्वतत्त्वपातिनः । वैजयन् संयति प्रांतमार्जुनिं वाजमारुतैः ॥२३॥ द्रुमाणां कुसुमानीव यशांसि स्वमा
भुजां क्षिपन् । तत्रातिवरया वायुरिवायात्क पिकेतनः ॥२४॥ विपक्षविशिखास्तस्मिन् किंचित्कार तां

बा·भा· ययुः ॥ नेरतिनीरसे नारी निरीक्षणगुणा इव ॥ २५ ॥ कीनाशदासहस्राग्रैरिव मद्धिनखोत्कटैः ॥ उत्सृ-
२२७ न्कृष्टं विपक्षेषु विषकूपेनतदाशुगैः ॥ २६ ॥ कौन्तेयहस्तैर्वीरैर्डे विध्यमानः समंततः । उद्विग्न इव नीहल्लं
227 श्मगदाक्ताडितुहंगाजः ॥ २७ ॥ ततोवहारव्याहारमाजिभीष्मभुजाभृतः । ययुर्निज्ञा निजं धाम धाम मि-
कुतवक्रयः ॥ २८ ॥ द्वितीयमहः उपथोत्थाणरणाश्रद्धाः संनद्धादो भिंदाऽमितः । रत्नकंकटकांत्याच्चैः क्षपा-
शेषेतमोऽक्षिपन् ॥ २९ ॥ भीष्मोव्यूहं व्यधाद्देविदर्प्यसर्पायगारुडं । तद्व्यूहगलहस्तार्थमर्द्धचंद्रमथेंद्रसूः
॥ ३० ॥ अभीष्टोद्दामसंग्राममिथोदानसुकृत्तमाः । परस्परं प्रशंसंतः प्रीतां भुज भृतो मिलन् ॥ ३१ ॥
तदापलिप्तकीलालाबालार्कद्युतिमालया ॥ नग्नचंगांलगंतोपि प्रहाराज्झिरे भटैः ॥ ३२ ॥ प्रविष्टौ कुरुसै- राम
न्येषु दुर्तं भीमघटोत्कचौ ॥ मत्स्येषु समभावद्धौ बालकस्यकराविव ॥ ३३ ॥ तच्चापयोः शरासारैर्नामुकु-
र्मुमुकुः कति । करादोर्लद्विताः स्त्री हस्तैः कालरात्रिर्हशोरिव ॥ ३४ ॥ रिपुराजशरश्रेणी स्तयोरुपरि निष्फला ॥

पपात जलमध्ये हृष्टिरूपरार्णवयोरिव ।।३५।। भीमसेन पृषत्केन हृदयांतः प्रवेशिना ।। मूर्छाकौ
रवभूमर्तुर्मे निदूतीवयो जिता ।।३६।। तस्मिन्मूर्छामृतो दूत सूतेन रथशायिनि । कृष्णाद्वैरन्तहृ
ल्वंचक्रे विशरा कृशरा शराकृभिः ।।३७।। हुतमाहितमाहेन नृपे णोत्साहितस्ततः ।। पार्लिं वीररस
स्येव भीष्मः कृष्टं धनुर्दधौ ।।३८।। सुहुर्धन्वधुनीसूनोः शरापातैर्नतोन्नतं । भगालिनिर्वर्णा व्यग्रयमचक्रा
नमैद्द्यत ।।३९।। एकैककंकपत्रास्त्रचित्रीभरुधिरार्णवैः सपार्थरथपत्यश्वं निर्मज्जयितुमुद्यतः ।।४०।।
विश्वेषामीशभीष्मस्य विशिखोर्मिषु मज्जतां ।। न किं भवार्णवोत्तार पाजूपोत वमेषिनः ।।४१।। इत्युपाल
म्यमानेनांतरन्नृपमतिकैर्नृपैः । विभुभीष्मरथस्यायं निनाय रथमार्जुनं ।।४२।। सुरभं ।। प्रसरन्नू भीष्म
दावाग्निबाणाकीला च यो यतः । चंडैः पांडवकांडानां वातैरेव विवर्त्तितः ।।४३।। रिपुच्छेदो छलछ्लाणे चाप
चक्रे किरीटिनः । प्राकार इव संलीनं पांडुसैनिकजीवितैः ।।४४।। भीष्मस्य विशिखा नैव छिंदन्नभिं

बा॰भा॰ दनुपरान् शरैः। गुरोर्भक्तिं च शक्तिं च दर्शयामास वासविः॥४५॥ ततस्त्वसङ्ख्यो भीष्मः कृष्णो ना
१२८ राचपञ्जरे। निनाय निजशौर्यश्रीजयश्रीकेलिकीरतां॥४६॥ कृष्णौ विबद्धभीष्मस्वप्रहारदलनजौ ह्रिणौ॥
२२५ कालीकटाक्षकपिशप्रभौ कालभुजाविव॥४७॥ गांगेयवसुमुख्यानां सायकानां समागमे। तदासीत्पांड
वी सेना गाणिकेव पराङ्मुखी॥४८॥ शिथिलं युध्यमानेथ फाल्गुने गुरुगौरवात्। स्वपौत्रैः भीष्मनिर्घा
तैः साक्रंदे चाखिले बले॥४९॥ स्वार्थसार्थच्छिदा पार्थपदबंधमयायुधि। यदेवं दीप्तमुत्क्रान्तं नवद्व
विनिषेधसि॥५०॥ त्वपि हन्म्यहमेवामुं किं वयेच्युद्धमहत्त्वाः चंडांशुवक्रचंडांशुचक्रज्वालाज्वलन्निभाः
॥५१॥ दृष्ट्वं कथं चलद्द्वीपेष्वसङ्क्लिष्टविदशैरपि। रथाग्रादुग्रवेगश्रीकृतनारक्तधाहरिः॥ चतुर्भिः का
लापकं॥ तं प्रेक्ष्यायांतमुद्भ्रांतः सौराकृष्ण्यनुपसन्नहक्कौ। रोमांचीचं चयं चापमाचष्ट वसुरुत्तमः
॥५३॥ एत्येहि नाथ मुक्तिं मे द्राक्कुदत्तां वसुदर्शनं। मूढाश्चिरं तपः कष्टं सेवंते दर्शनांतरं॥५४॥ इत्युन राम १२८

मुक्तिंकृतेकैश्चिन्नाथपूज्योपिकोप्यसौ।धन्योहमखिलकर्त्तास्मिन्किंविघ्नकृपितोस्मि॥५५॥इत्युक्तिपा
रेभक्त्याचचक्राप्तिस्पृहयापिच।नमन्मूर्द्ध्निगांगेयेमुक्तिलक्ष्मीकराह्यिते॥५६॥अनूपच्यसमुत्पाद्योत्थु
त्पारोप्यरथेहरिं।जज्ञेर्जुनस्त्रिजगतीपिदाणीयमिवद्वाणां॥५७॥युग्मं।विश्वेशकोयमारंभःसंरंभकृत्यजप
तामयं।प्रभावःप्रदर्पतांभीष्मनूनस्त्वएवमयिबिंबितः॥५८॥इत्युक्त्वाहृष्टवैकुंठकंबुनादैःकृतोद्यमाः।ध्या
नादेराक्रयत्पार्थःसुरीर्वैरवरोसुका॥५९॥भुजगीवभुजान्तस्यकृष्टचापबिलाग्रगा।अपसृतेवास्त्र
गानूसर्प्पान्नरेंद्रैरपिदुर्द्धरान्॥६०॥अल्पकालोष्टलक्ष्मस्त्रैरराधिकोधनैरयं।संभूयभूभुजांमारैर्ज
मारिरसुरैरिव॥६१॥अथोक्तत्रद्विषद्देहवाहनायुधकेतनं।मोहंडमखंमाहेंद्रिर्धधाद्विषद्वयदलमं॥६२
कोप्पाभासीत्ख्यंडयमानानांपांडवास्त्रैर्विरोधिनां।धीवरैर्मूयमानानांशंखानामिवनिःस्वनः॥६३
पतं्चैवबलांगानिविखंड्याहत्तुमुसुका॥व्यलसन्नरकज्ल्यासुपिशाचास्तिमिरूपिणः॥६४॥

दा·भा० धनंजयजयेवीरा बाहुभ्यासमुजामदं। नदो धैवमुचन्द्रश्चिंतरणेजारकाङ्क्ष ॥६५॥ पार्थास्त्रवृष्टुणा सैन्यो
२२९ घरक्कसिक्ताइवारुणाः दिनेशः प्रविवेशाब्धौ जदास्नानमनोरथः ॥६६॥ आप्रभातं रणांभोधौ संघट्टक्रो
२२१ दिवस्वाप्यया नदिजिव्यथितं चक्रद्व्यूहं विघातितं नदा ॥६७॥ तृतीयमहः। अथावासेषु निर्गम्य शर्वरीं स्वप्न
संगरैः व्यूहं कौरवाश्चक्रुर्द्वंद्वं च पांडवाः ॥६८॥ अथ चक्रौघसंघट्टप्रातः कल्पपिशाचकं। भीष्मा भि
मन्युप्रमुखाविद धुर्युद्धमुद्ध [illegible] तं ॥६९॥ भूपालैः कालबालस्य प्राजराशं प्रकल्पयन्। कर्मव्यूहइवात्मा
नं भीष्मार्जुनमयोधयत् ॥७०॥ क्र [illegible] नाधिकप्रतिकृतैः क्रोद्धृष्यं तोमुद्भुर्मिथश्चिरं चिक्रीड [illegible] तुश्चारुसाह
हैः सुकृदाविव ॥७१॥ अभिमन्युः शरासारैरेकः शत्रूननेकशः। प्राछादयद्दुङ्कोमानुकैरिदिव
करः ॥७२॥ पौरव्यपुत्रं दमनं नृपं सांयमनिं पुनः। कर्मकालाविव ज्ञानी धृष्टद्युम्नस्तदावधीत् ॥७३॥ राम
भीमो भेजे द्रुतं भग्नान्तिमावं भावं सुसंमुखं। मगधेंद्रगजेंद्रं भकोषि वभुजंगमः ॥७४॥ गदापातो स्तदान २२९

स्यपद्घातस्य प्रसर्प्यत ॥ पदोत्पातेन नागेंद्रा हृदयेपि विचकंपिरे ॥७५॥ खंडितं तन्नृद्घापातैः कुछलन्मौक्ति
काछलात् ॥ तदोत्पपात ॐ भिम्योद्दिक्षु भिजयज्जं यशः ॥७६॥ भीमस्य पादपातेर्या पीडा भोगिविभोरभूत् ।
नैव सा तज्जद्घोद्धिप्तगजेंद्रगिरिपाततः ॥७७॥ ध्वंति तस्मिन्नूर्योत्पातपातरक्तो । ध्विमज्जनैः गजान् वीक्ष्य ।
ऊलानु देवाः क्षिप्ताद्र्यस्म [illegible] रन्नुहरे ॥७८॥ इति हत समस्ते भवल्गानं फाल्गुनाग्रजं । कृतांतमिव संत्र्यां
तमी सुई योधनादयः ॥७९॥ कांडेन क्रूरराजेन ताडितः पीडितः हाणां । स्तब्धो भूत् हृधोपायं ध्यायन्नि
व वृकोदरः ॥८०॥ पार्थेनाथ रयस्खेन दृष्टकेनद्रुहि हतः । वार्षिकामरणास्य वम् ऊर्ध्वमापसुयोधनः ॥८१॥
सेनापतिसुषेणाख्यौ जलसंधसुलोचनौ । भीमसुग्रं भीमरथं भीमबाहुमलोलुपं ॥८२॥ सम विविंशु
विकर्णौ दुर्मुखं दुःप्रधर्षणं । इमान्यमानितिथ्री कृन्यत सुतांश्च चतुर्दश ॥८३॥ चतुर्दशासु विक्षेषु
व्रजतां यशसामसौ । उच्चैः सह चरीचक्रे सिंहनादान् वृकोदरः ॥८४॥ विशोषकं ॥ विषमास्त्रप्रागल्भे

बा॰भा॰ २३० यं भगदत्ते समेयुषि। संद्रैस्सुकोचनवीनेव रामा भीमपताकिनी॥८५॥ भीमो मूर्छन्नुध्वजालंबी विद्रुत्त
द्विषु गाढं दिः। घूर्णन् बभौ स्तंभबद्धो मदांधइव सिंधुरः॥८६॥ स्वभटाक्रंददिग्दंतिघटो मायी घटोत्कचः
नभसि भ स्त्यं सुरेभस्खलत्तास्तानकुधास्तधत्॥८७॥ ततस्त्र्यश्वृष्टिभिः शौर्यलताकंदो ऽजदापतुः। उत्कर्षभग्न
दत्ताश्च सुप्रतीकश्च तं गजः॥८८॥ प्राणादेर्भगदत्तस्य सुप्रतीकस्य चाद्भुतैः। द्राक् नरेंद्रा गजेंद्राश्च ब
भूवुर्विमदास्तदा॥८९॥ समुज्झितेव दिङ्नागैर्घटोत्कचहतैरिव। ततोऽस्तमीत मः क्रांता सिंधुमध्येव भू
र्बभौ॥९०॥ मायिनां रणरात्र्या परत्रासो दिवसो निशा। इति भैमि भिया भीष्मोऽवहारं व्याहरज्जवा
त्॥९१॥ न स्मृतास्तावदद्येति ध्यायंतः कौरवा ययुः। श्वाप्यमूल्हन्म एवेति स्मरंतः पांडवाः पुनः॥९२॥
चतुर्थमहः। किं त एव जयंतीति निशि पृष्टः सुयोधने। भीष्मो जगाद गांगाविष्णुमना विष्णुपदीनिभां॥९३॥ राम
स्वयं सुवा भुवो भारं निराकर्तुं स्मृतः पुराः। गतः प्रत्यक्षतां तेन स्तु जो नारायणः प्रभुः॥९४॥ विश्ववि २३०

श्रीशविश्वात्मन् विश्वकार्यैकविश्व धीः जयविश्वस्थितेविश्वकृत्यविश्वोदयक्रमो ॥ ९५ ॥ ज्ञाताज्ञात
प्रभो ज्ञानज्ञेश्वरमभ्यर्पनमानमः । मोक्षभोगप्रभोभोगमुक्तेश्वरमभ्यर्पनमानमः ॥ ९६ ॥ यज्ञाग्निरेव यन्नाथ
दिवसौषधयदानवाः भारयन्ति भुवो देवी मानवी भूयते धुना ॥ ९७ ॥ यदंशमेरुमौलिर्धीः पान्नाः सम्यन्त
तेपुनः हर्तुं तस्या भुवो भारं भगवन् भव मानवः ॥ ९८ ॥ स्वयं स्वयं सुवेत्युक्ते स श्रीनारायणाख्यमुः
नरेणासुहृदा सार्द्धं मेजे भूषणतां भुवः ॥ ९९ ॥ वासुदेवार्जुनीभूयतामपाण्डुसुतायुधिष्ठिरः जयत्येव स
धर्मात्मायुक्तस्तेन समं शमः ॥ १०० ॥ इति भीष्मगिरा भूपः प्रभावं भावयन् हरेः आसाद्य सदनं वीर
विनयैरनयन्निशां ॥ १ ॥ आपपात ततः प्रातर्भूमिं भीष्ममुखो मृधे प्रवीरचक्र[illegible]रः शेपनमकरव्यूहसं
हतः ॥ २ ॥ कालक्रीडावनेयुद्धव्य[illegible]त्यया हीरशा विष्णु । यशः कुसुमकुम्भेषु जदापदः शिलीमुखाः ॥ ३ ॥
बाणाभिन्नेभकुम्भास्रग्धाराभारैर्बभूव भूः प्रेतप्रीतिकरी प्रेतपतिपुण्यप्रपेव सा ॥ ४ ॥ नदंति घातजं

पनु२

बा॰भा॰ रक्तं रुक्म रक्तैर्यं रवेरिति ॥ भ्राजरः कातराधीरैर्ब्भूव भूः । ऋजनीतिकरी श्वेतपतिपुत्रप्रपेव सा ॥४॥ नर्द्धंति
२३१ धीरयांचक्रिरे क्षिताः ॥५॥ भिन्नभूपमुखांभोजैः कार्णानीकशिलीमुखैः । इभवद्भिर्म भीष्माद्यैर्जगाहे वाहि
२३१ नीद्वयं ॥६॥ धुन्वन्नदद्रोणां सचालंकारमासुरं । सात्यकिः सुनाशीर्भ्यो रथिनामपुतं ददौ ॥७॥ नीरं धुयन्
शरैः शत्रुपलायनपथान् दिशः । तमकद्रूतनो युद्धस्तूर्विर्भूरिश्रवा जवात् ॥८॥ युद्धायधावत स्तत्रदशसा
त्यकिनंदनान् । भूरिश्रवाः शरैश्चक्रे दिक्पालेभ्यो बलीनिव ॥९॥ ततः प्रवृद्धवेगौ तौ वीरौ तरलितक्रुधौ ।
मिथः क्रियाभिर्विरथौ धुतासीसमधावतां ॥१०॥ मुग्राशाकरिकूर्माहिवराहगिरिनिर्झरात् । तञ्जय सत्वा
वष्टब्धं नामज्जज्जूतलंयदि ॥११॥ भीमदुर्योधनाभ्यां तौ स्वरथाभ्यामथान्यतः । ग्रामीतौ तनुमनाः ते जीवनं नि
धनाधिकं ॥१२॥ नदाउसात्यकिसुत ध्वंसक्रोधी धनंजयः । धनंजयोभवद्भास्वत्क्रूरः कौरवकानने ॥१३
प्रक्ष्वादिव महाशब्दाच्चंडकोदंडतोऽर्जुनात् । भूभृन्मौलिषु संपातं व्यधुःशंपाइवेषपः ॥१४॥ जह्वात्पापात ×२३१
व्यथितपिंडीभूयमभवच्चमूः । इतश्चेतश्च लुलुते मर्त्याः कवलतां ययौ ॥१५॥ २

इति निर्हृमसंरं तात्जस्दाज्ञं भारिजन्मना। प्रहन्यंतसहस्राणि नृपाणां पंचविंशतिः॥१६॥ धूर्तैः पद्मविनं
रक्तैः सुप्तिं तं हा स्मौक्तिकैः मौलिभिः फलितं राज्ञां नदाद्रुमं त्रितं तव॥१७॥ एवमाखंडलौ चंद्रसूरमंडल
खंडिनि। दुर्गामदुर्गामंभोधिं बिंबौ बरमाणरगात॥१८॥ युद्धादस्याधिकं कष्टं कलयन्नूर्द्ध्वकर्द्दमे। उत्सुको
प्यगमद्धाम वीरवामः शनैः शनैः॥१९॥ पंचममहः॥ पुनः प्रभाते संनद्धाः क्रुद्धाः कौरवपांडवाः। ते कौं
चमकरव्यूहभाजो युधिष्ठिरो ऽधिकं॥२०॥ विपक्षादागतेभ्योपि तीक्ष्णेभ्योपि भृशं मुखे। ते मार्गणेभ्यस्त्र
णावहाताबौवपुरप्यद्युः॥२१॥ समरेस्मिन्नृयमक्रीडा जडागइव खेलतां। नाकर्षन्नूद्धगतं केषांजलौकसइ
वेषव॥२२॥ कोपापोपारुणाक्षवीपितज्ञ भीमपातितौ। ऊरुषु स्फुरदिष्वासस्तु वैयमहश्राविव॥२३॥
पीड्यमाना हृदंतावत्यां प्रियदोर्भ्यामिव प्रिया। सिस्वेद च चकंपे च संमुमोह च सा चमूः॥२४॥ वाहिनी
शोषणोदग्रगजानीके सुयोधनः। भीममाच्छादयच्छान्तु श्राद्दक्काल इवांबुदेः॥२५॥ नारौः संगौस्तुनागाना।

बा·भा· मितीवागदयागत्तान्।हृष्टमाहृ्यकुंभेषुभीमस्मायाममज्जयत्॥२६॥जेनोच्छ्रितेषुनागेषुत्रसमसकु
२३२ हृष्टैः।विमानभंगभीत्यातुदिविदेवैरितस्ततः॥२७॥दाजुंदिगंतिविश्रांत्यैपदिक्पालिभ्यइवार्पुना।धृववा
231 करेणजीवंतोद्विषुविक्षिपिरेद्विपाः॥२८॥इत्युद्दस्तद्विपस्तोमंनृपस्तोमरवृष्टिभिः।भीममभ्यकिरत्को
पक्षशानुःसोनुजानुगः॥२९॥भीमस्तद्वाणसंजातसर्वांगीणोव्रणोरणे।गोपतिःकोपसंरक्तदृक्तस्तह
स्रइवैद्युत॥३०॥ततोंशुप्रकरेणार्कःकौरवप्रकरानिव।कौरवान्मोहयामासमोहनास्त्रेणपार्षतः
॥३१॥मिथःपेषक [illegible] पेषव्यंभेजिरेकौरवास्ततः।तीव्रात्मानःपरोहंतोडिंभस्यदशनाइव॥३२॥प्रोद
घ्रज्ञास्त्रपातेनकौरवप्रकरंगुरुः।तदास्त्रबोधयामासमोहविद्रोहकारकः॥३३॥ततोमुंचेनजीवितंतएन
मध्वेतिमारुतिः।विरथ्यकुरुपृथ्वीशंमूर्छयामाससमार्गणैः॥३४॥नृपेकुपणारथिनाकृष्टेद्रष्टेऽथपां राम
डवे।क्ष्वेडाभिःखंडयत्पंडीश्वकंपेचकिजवमूः॥३५॥उद्यतेकुरुहृद्रुद्यपांडवप्रेयसीचमूः।शिरोनिरवा 232

तैर्विशिखैर्नीरंगीमिव निर्ममे ॥ ३६ ॥ भीष्मे भुवनसंज्ञो भीमूरी णाम थमूमुज्जां । संकीर्णीकृतकीना
शासदनं कदनं व्यधात ॥ ३७ ॥ सको पिडौपदेयानां कौरवैर भवड्ढणः । येनास्तुजगृहे चदत्तुभीष्मादिभ्यो
पिना किनां ॥ ३८ ॥ तदातत्कदना धिकयमशक्तङ्कवीदितं । गिरिगुप्तैरवीचकुरवढारं महास्थकः ॥ ३९ ॥
षष्ठसहः ॥ भीमा भिभूतमाश्वास्य निशांजेशांत निर्न्दपं । उवाहमंडलव्यूहं वज्रव्यूहं चधर्मजः ॥ ४० ॥ तत्र
स्थितैर्वभानो भावीरः ह्लिसैर्महेषु भिः । द्माया मितक्ततो ऽभ्राम्यद्विधुरास्थिर छलात ॥ ४१ ॥ गांगेय
कृत्समहसा महानु गांगेय कृत्स्नयाः । संहर्षो भूसह स्तांश्वसिंहिकासुतयो रिव ॥ ४२ ॥ बभ्रुस्तद्विशिखा
हैमाः खात्पतंतः क्षमातले । जत्स्वगतापौघमूर्छोलाः करमालारवेरिव ॥ ४३ ॥ निर्भग्नवाहनोऽङ्गणाबा
णा श्रेणि । रणाक्षिते । विराटः शिश्रिये शंखजीवनाय विमूढधीः ॥ ४४ ॥ विराटशंखौतावेकरथस्थौ
पितृनंदनौ । पपौ धययुरुर्माहकं मैघा विवशिष्यगो ॥ ४५ ॥ घनसाराज्वलेनाथ यशर्सवशारे

बा॰भा॰ रणाच। द्रोणः शंखमसन्नायां मज्जयामास हेलया॥४६॥ द्रौणिः खंडितपत्रेण पत्रन्त्येय शिखंडिना
२३३ ।ऽप्रत्रविद्यालतागुल्मविरपी सात्यकिः स्थितः॥४७॥ सात्यकिः कुरुमायांजं मायानां उविनाचलं॥
233 एंद्रेणास्त्रेण जितवान् अलंबुस निशाचरं॥४८॥ बिंदानुबिंदावावंत्यौ पन्नगीसूनुरर्जुनिः इरा
वानजयत्युपपापोद्याविवयोगायुग॥४९॥ भयोघत्रस्तमरणं रणांकचान्तां महत्॥ हिडिंबाहिनी
मगाहेतां भगदत्तघटोत्कचौ॥५०॥ नकुलं विरथीकृत्य प्रव्यड्वन्मउपोभितः॥ विरथ्य सहदेवेन मा
तुलेजितिनाहतः॥५१॥ क्रुधः शतायुषं भूपं जिलाधार्मिः स्वयं कुधं॥ संजहार जगाद्री जितेहलांवे
लामिवार्णवः॥५२॥ कृत्तैर्भीष्मास्त्रपातेन सुजैर्गभैस्व भूमृतां। यमभोजनशालायां दुर्दीमांडा राम
यितं युधि॥५३॥ ऽप्राकृष्टं लोहघाजेन पक्षवातेन वीजितं। यमस्यपेयतां निन्ये राजांरक्तं नरेषुभिः २३३
॥५४॥ नवातयोसदंचद्वितेजोभिरविनापिते। गतेर्षिवैरवौ चक्कुरखहार्यं महीभुजः॥५५॥ सप्तममहः॥

ऽचित्र २

सुतेसागरगामिन्याः सागरव्यूहकारिणी ॥ द्रोऽस्मृंगारकव्यूहं तेनेद्रुपदनंदनः ॥५६॥ अंगविद्धपूर्णि
मध्यानि चापचक्रं णि दोष्मतां ॥ भोजनाद्भुत कीनाश सैन्यभाजनतां ययुः ॥५७॥ रिपुबाणोच्छलत्र
क्तधारासिक्तपुरो भुवः ॥ सन्तुष्टितरजःपूराः सुरवं स्मूराः प्रतस्थिरे ॥५८॥ द्विपङ्क्तिः द्रुमस्मूतां मौ
लीनालिकेरीफलोपमान् । पराँसञ्चित्रमारे भेवाहिनी भीष्मसायकैः ॥५९॥ तेन नदी तीर्णा दूरे स्थि
तैरूढे मुंडैश्चभूभुजां । कपर्द्दकंदुकाकारै रमिरे यमकिंकराः ॥६०॥ दक्षजः प्रधनाधिकंपकुंडली
कृतधन्वनः । सहोदस्यतस्याभूत्पार्थसेनापराङ्मुखी ॥६१॥ त्रस्तासु तासु सेनासु भीष्मः स्व
लनूयशोर्णवे । भीममेकं पुरोपश्यत्प्रतिबिंबमिवात्मनः ॥६२॥ असृग्धाराबभुर्भीमहृदि भीष्म
शराहते । रिपुदाहक्रियानिर्यत्प्रकोपाग्निशिखाइव ॥६३॥ अथ भीमशरच्छिन्नसारथिः शांतनो
रथः । वाहैराहवतोऽकर्षिदद्भिर्दिषतां यशः ॥६४॥ बद्धाशिनं कुंडधारं विशालाक्षापराजितो ।

बा॰भा॰ महोदरं पंडितकं सुनाभं चेकितानं स्वजातून् ॥६५॥ निघ्नतः सप्तमीमस्य घनातपदहनच्छदा । समुच्छल
२३४ द्भिः कीलालैः सप्तकीलाइवाज्वलत् ॥६६॥ युग्मं ॥ अथ बंधुवधक्रुद्धो युद्धायास्तव । आदित्यकेतुरादि
234 त्यकर्यकारिबकारिणा ॥६७॥ चित्रास्पर्द्धिद्वंद्वचमूभीमो भीमोऽथ युद्धाय भीमवत् । उन्ननादोच्चकैर्मा
सप्राहृदुज्ज्वलदीक्षणः ॥६८॥ उलूपीपन्नगीसूनुर्द्विपित्रार्जुनेनयः । प्रार्थितो युद्धसाहाय्यं सङ्
रावान्नध्वांक्षितः ॥६९॥ चूडामणिप्रभापिंगैः सपातालद्वारंगिभिः । आहतः प्राविशद्वैरिसेनां दा
वाटवीमिव ॥७०॥ सगांधारबलो मोघिं तरंगामत्तुरंगमं । कालानलइवाहीप्तहेतिपाने रशोषय
त् ॥७१॥ सहवाशकुनेः पुत्रानुसघदृष्टान कैर्नदत । अष्टमूर्त्तिरिवोच्चैलङ्क्रानिर्त्रैरबिंबितः ॥७२ राम
दुर्योधनप्राणान्नोऽथनमेभ्याद्यावदलं बुसः । मायामयहयारूढरक्षोभटधराहतः ॥७३॥ सुखो २३४
च्छलच्छिखिज्वालाविषोल्काविषमायुधैः । रक्षः फणिभटैर्जज्ञे युध्यमानैः क्षयो मिथः ॥७४॥ सं

उत्क्षाप्रेणा कोदंडं खंडयित्वाधिरक्षसः । चक्रे विरावान्दीप्तो सा विरावान्भीतिदस्तदा ॥७५॥ उत्प्लु
त्यालंबुसखङ्गासान्खंगतः खगवत्ततः । अनूत्पपात तं चासिचंचुः श्येनइवार्जुनिः ॥७६॥ इरावरुखड्ग
वध्यारवेक्षविज्ञोवान्लेखया ॥ द्विधाकृतोप्ययं क्रव्यात्पूर्णांगो मुहुरैक्ष्यत ॥७७॥ अथमायिन्यजेयोऽस्मि
न्युद्धवल्लिनिफाल्गुनिः । कीनाशदाससदोर्दंडवंडानफणाभृतोऽदिशत् ॥७८॥ चूडामणितडित्ताराः
दायुधाराधराइव । तत्रास्मिन्भस्मनिकृतेवहृषुर्दिषमं विषं ॥७९॥ तार्क्षीभूयामुना मुज्यमानानां फ
णीनां मणीन् । पततः काश्चिराश्लिष्टदिवानदन्नदृष्टपिवत् ॥८०॥ मुक्त्वाथ भोगिनो भूरीन्कृतभीमानि
जाकृतिः । पलादः पोन्ननादड्डाकुलोकत्रयभयंकरः ॥८१॥ परां मायामयीं मूर्त्तीः कृत्वायोद्धुं निशाचरः ॥
खड्गेनापातयत्पश्चात्कार्ष्णेसकुंडलं शिरः ॥८२॥ हृष्ट्वा हतमिरावंतं नेत्रमंतं द्विषच्चमूः । क्रुद्धोऽस्तु हि
ड्युरिक्रीडांखेडांचक्रे घटोत्कचः ॥८३॥ सरोजांघ्रपूरसास्वादसंभृतरससंकरैः । स्वभरानपीणायन्मां

बा॰भा॰ सैर्मम थारिवस्थिनी॥८४॥ गर्जद्दुरुगजानीकोमानीकोपाकृतोद्धता: नमभ्युधाद्धात्रीशोम्हत्सुय
२३५ मड्वोद्धत:॥८५॥ घटोत्कचस्य चतुरश्वकर्णसुभटानयं। शौर्यश्रीमंदिरस्तंभानिवजंभारिविक्रम:॥८६॥
२३५ शक्तिर्घटोत्कचेनाथ दीप्ता क्ष्मापजयेरयात्॥ नागंवंगाधिपं नांतनीतं विघ्नरुषापिधत्॥८७॥ रंगद्दु
जतरंगेऽथ घटोत्कचबले चले। उद्वेलार्णवतुल्ये भूवाहिनीयंपराङ्मुखी॥८८॥ नमद्भूमिभ्रमद्धा हिंदु
ट दद्विक्षस्फुजगत्॥ तदाभूत्कोपि संमर्द: पलादभगदत्तयो:॥८९॥ क्रुद्धान्सुजवक्षं जिष्णुर्निमंत्रितय
महीं म:क्रुधा। चक्रे महीडाणां शीर्षैर्मांदकशालिनी॥९०॥ अनाधृष्टिं कुंडलिनं व्यूढोरोदीर्घलोचनौ। कुंडभेदं
दीर्घबाहुं सुबाहुं कनकध्वजं॥९१॥ विरजं चेति राजेंद्र हत्वा नवसुतांस्तव। भ्रातृपुत्रवधक्रोधी भीमो
मद्भ्रातृभवच्चमूं॥९२॥ युग्मं॥ पांडवै: खंड्यमानानामिति भूप भवद्भुवां। कृपयेव पयोराशिं गजेर्कोऽ राम
वहृतं नृपै:॥९३॥ अष्टममह:॥ अनाप्यकर्णोराज्ञाथ पृष्ट: पार्थपराभवं। कृपयेव पयोराशिं गते २३५

कैऽव्यह्नतंन्नृपैः ॥ ९३ ॥ ऊचेऽहं संहराम्येकः शत्रून् भीष्मोऽस्त्रमुक्तत ॥ ९४ ॥ सारालंकारभागर्दीपिर्महा
पेरिवभासुरः ॥ गतोऽथ पार्श्वं भीष्मस्य तेन राज्ञा तिपूजितः ॥ ९५ ॥ भीष्मं भूपोऽभ्यधात्तात भग्नस्त्वं हृद्रु
नामुना ॥ द्वन्त्वं गंगाकारीक्लिक्लस्यावतारो मृगुनंदनः ॥ ९६ ॥ इति शक्रोऽपि यद्यैनान्नद्वा त्रियानूरुभ्रूद्रहि
तान् । नद्रं सिंकपयातन्नानुहंतु कर्णास्त्वदाज्ञया ॥ ९७ ॥ इत्युक्ते भूभुजा भीष्मः कोपोद्धूतिं जयनृज्जगौ । के
न जेयोऽर्जुनः किं उदश्या नमार्गणाः प्रगो ॥ ९८ ॥ इति प्रीतगणे राज्ञि प्रातः शांतनवो व्यधात् । आकूर्व्यहं
सर्वतोभद्रं प्रतिव्यूहं च सौकृतिः ॥ ९९ ॥ सेनासंपातरवोत्तायारणो द्रुरुधिरछलात् । रोजिरे रत्नगर्भा
यागर्भैः स्त्रघृतिमदा ॥ १०० ॥ सोऽभर्द्दाबुद्धनाराचधाराचक्रप्रयंचतः । ययौ दिशि दिशि त्रस्तं धार्तराष्ट्रब
लं ततः ॥ १ ॥ तमभ्यधाव क्रोधेन धुर्यो दुर्योधनेरितः । द्रवेडयेवह्निपन्नद्धाणानस्मृपालानामलंबुसः ॥ २
द्रौपदीयैर्महारोपज्वलितैः स्खलितः द्रौणिं । सोऽभिमन्युरथं निन्ये शल्यैः सद्यः कवत्यतां ॥ ३ ॥ प्रहृह शर शैला

बा·भा· ग्रस्तंगतांकार्ष्णिमार्गणैः नीयमानोभयार्तेनसोऽथमायांजमोमयीं ॥४॥ कवलीकृतमार्तंडंतदाचैः प्र
२३६ स्तांतमः । वक्त्रोमुखाग्निकीलाभिः स्फारोद्गारमिवाबभौ ॥५॥ तमोबलज्वलन्नेत्ररद्योभिः द्योभितेबले ।
236 पार्थसूनिर्व्यतनोदस्त्रंतापनंस्वप्रतापवत् ॥६॥ युयास्यतीदमित्यर्कैः सर्वतोऽभ्युदितैस्तदा । स्मायांछाया
मयमपिध्वांतमग्रासिहासिभिः ॥७॥ तमसिग्रस्यमानेऽर्कैस्तमःश्यामंनिजंवपुः । निर्माल्येवभयार्तेन
पलायितं ॥८॥ प्रहारचंडैर्नाचालिवाचालैर्घटितोऽपृथ । भीष्मादिभिः परित्रातैः सोऽभज्याद्रिविद्विषः ॥९॥ ए
षुथेहकुसुमसंघट्टकुपितःकपिकेतनः । अस्त्रंससर्जवायव्यंकायव्ययकृतोद्विषां ॥१०॥ लोठितानांभटौड्ड
णांयशांसीवसमीरणाः । छत्राण्युत्क्षिप्यमलिनीचक्रिरेधूतधूलयः ॥११॥ क्षिप्ताः शैलास्ततः शैलाढ्यो
णेनस्खलितानिलाः । अधावन्नधरीकर्तुमिंद्रवैरादिवोद्धतं ॥१२॥ अथपार्थेननाराचसार्थेनकुलिश राम
विषा । विकीर्णंजालंशैलानामालम्पतबलंद्विषां ॥१३॥ वाजियुक्तगदाघातदलमानंगजातजाः । तत्रास्र २३६

गृसरितः स्कन्धः खेनहासो ऽवफेनिला ॥ ७४॥ शिरःकलिंगाकेतुकूष्मांडैर्भुजचिर्भटैः । छिन्नैराजौ
व्यधाद्भीष्मः कालशाकवनं मृधे ॥ ७५॥ भीष्मबाणाच्युतैराज्ञां छत्रैश्चामरसंयुतैः । कीर्णं जघ्रश
मां शीर्षैर्मुक्तकेशैरिवावनिः ॥ ७६॥ भीष्मो मालाय्य विश्रांतं नमकुम्भलपाणिभिः । हंसकेजालना
रीभिर्हन्ताशीः प्राहरच्चमूः ॥ ७७॥ इत्यनुस्यनिष्टापयतो भगवान्भीष्मस्य संवरः । प्रतिज्ञां स्मारयन्विष्णुर्जि
गो ष्णुमभ्यानयत्पुरः ॥ ७८॥ गेयमार्गणागणाः सर्वांगप्रचरिष्णुभिः । सर्प्यैस्तर्प्यस्य बीभत्सुश्चंदनस्यनि
मो बभौ ॥ ८०॥ प्रभुं वधाय धावंतं क्रुधा वंतं विलोक्य तं । वपुः सपुलकं बिभ्रद्भीष्मो धुन्वन्धनुर्जगौ ॥ ८१
एह्येहि नाथ गोविंद मां प्रमोदेन ताडय । उद्धारणमिव संसाराराणाद्यं घनमंथरं ॥ ८२॥ इत्युक्ति
भाजि भीष्मे द्रागनुत्पन्य धनंजयः । मुकुंदं स्यंदनं निन्ये नलायुद्धप्रतिज्ञया ॥ ८३॥ अथार्जुनशरैष्ट्रि
मराजराजिमुखच्छलात् । प्रतनुस्य सुकबंधेषु पसहष्टिरिवाभवत्तनं ॥ ८४॥ प्रेत्य भीष्मन्नुरमाग्रे

प २
म

बा॰भा॰ ञ्चिपान्नृपशिरोभरान् ॥ सकृद्व्यूहमियेवाश्विंगतेकैर्वाहरन्नृपाः ॥ २५ ॥ नवममहः ॥ अथध्याय
२३७ न्नृवस्थितिन्यामथनंपार्थपार्थिवः निशायामवदद्दीन मनोदानवसूदनं ॥ २६ ॥ यदित्रिजगतीसर्वाम
237 कीभूयापियुध्यते । तथापिनांगेयस्यकामंरोमापिकंपते ॥ २७ ॥ गांगेयजेयताबुद्धिस्तन्मूढमनसा
मियं । पतंगायैवपतंगानांदीपरत्नस्पृहेवनः ॥ २८ ॥ अथाचष्टहरिःकष्टमिदंमज्जसिभूपकिं । आप
गेयं प्रगाहन्मिकोभेदःकक्ष्मकक्ष्मयोः ॥ २९ ॥ अथस्माहनृपोनाहमसत्यवंतनोमिते । अनपा
यंजयोपायंपृष्टव्यस्तुपितामहः ॥ ३० ॥ इतिनिश्चित्यकृष्णेनसादरैःश्वसमंनृपः । गुत्वागत्वाजयोपायं
ततःपप्रच्छभीष्मजः ॥ ३१ ॥ गांगेयोथजगौयुद्धेकोपिनमां जयेत् । तज्ज्ञेयोहमवध्येनस्त्रीपिं
डेनशिखंडिना ॥ ३२ ॥ कृष्णेजितिक्षीनतोराजातंनत्वाशिबिरंययौ । प्रातर्जातमहाव्यूहैर्वीरव्यूहै राम
रथ्यान्वितं ॥ ३३ ॥ पवीरमुक्तैःशस्त्रौघैर्दिविसंधदिमिर्मिथः । चूर्णिताइवचंडांशुकरावलिका ॥ २३७

बभुः॥३४॥ वीरिषु पूरा वीरिषु यशुर्व्योम्नासु वापुनः॥ तच्छायच्छन्नाकालकिंकराणां करा:समं॥३५॥
ततश्चलच्चमूइवान द्विति स्पृष्टाः फाणि शिउः॥ रत्नमासइवै दंपनयुद्धोद्धाः हानजोर्मयः॥३६॥ न्यासन्न
वीरलक्ष्मेपि द्विइन्बाणैस्वांगगतं चिनि॥ एकं बालान पश्चे द्वामासनवीराः हानम्र मात॥३७॥ वीरैः शिखं
डिगांडी विधमुखैर्विमुखीकृतं॥ गौरयनुकौरवं चक्रे विचक्राम पितामहः॥३८॥ ममर्जुवीरगात्रेषु
न्मुक्ताबाणपंक्तयः॥ यथामरुस्थलोवीषु धारा धारा धरोज्झिताः॥३९॥ भीष्मः शिरोमिर्भूपानां लुब
योद्धोपपातितैः॥ ममर्द द्विइ चमूंयत्रोपलगोलकुलैरिव॥४०॥ गोचक्रनभ विकृत विश्वस्य ज्वलतोजनि
। कृकलासइवार्कस्य शिखंडीतस्य संमुखः॥४१॥ अयाम्यधन्नंतंभीष्मः कामंघ्न हरहंतमं॥ कृतिनोर्थी
इवापात्रेनायांति वयि मेशराः॥४२॥ भीष्मप्रहरमाजीवन् जीवनूयास्यसि नाधमत्॥ इत्युक्त्वा पार्थनः कौ
डेत्तं बिभेदार्जुनोरि[illegible]तः॥४३॥ रामायखंडितोहं डशिखंडि विशिखस्तु सः॥ रोषैराप्पूरयनुक्त्वोसं

बा॰भा॰ २३८ 238 मज्जहार महारथानू॥४४॥ नमद्भूस्फुरन्नोद्धूंतत्स्वमन्त्रध्वांतमभैरवि॥ रजोभिर्व्याप्तदिग्जज्ञे संम
र्द्दीविद्विषां मिथः॥४५॥ उत्पातजातसंभ्रां[illegible]तद्रोणगाङ्गावरितास्ततः॥ कुरुवीराधुनीसूनोः प्राकार
तां ययुः॥४६॥ भीष्मस्यास्त्रैर्मार्गणैर्भूपा बभुः कूटीकृतानृपाः॥ मेरुणेव नमाक्रान्तं प[illegible]ताः शिखर
[illegible]श्रियः॥४७॥ दूरादेत्याशङ्घ्रणाया भीष्मोऽभाषत धर्मजं॥ रिक्तोऽस्मि कदनादस्मात्पुत्र पात्रय मा
मिति॥४८॥ इत्युक्तो शिथिलास्त्रोपि संबभूनांस्तयो भवत्॥ क्रीडन्न पिकरीमूलोन्मूलनं हिमहीरुहां
॥४९॥ रक्ताब्धिकृडदंडीद्भुंगमातंगपुंगवः॥ भीमो बभूव बीभत्सोः शरव्यतिकरः परः॥५०॥ भीष्मो
दिव्यास्त्रवान् धावन् मध्यमेत्याशिखंडिना॥ निवारितोऽर्जुनध्वंसे शीघ्रुनेवामृता[illegible]हुतो॥५१॥ तं द्रोणे
स्मिन्नरणे स्मेरमभ्येत्य पवसवोभ्यधुः॥ कालोऽयं धन्यसन्यासहेतुस्तेऽस्माकमीहितः॥५२॥ अथ भी राम
ष्मः स्थारंभः शिखंडिविशिखव्रजैः॥ वातोद्धूतकुसुमस्तोमैरारामिकद्रुवार्चितः॥५३॥ पतत्क्षीर्णोद्धर २३८

डुकूलनृत्य त्पराक्रमः।। चक्रे रिचकं सा क्रंदं संक्रंदनि रिषुव्रजैः।।५४।। भीष्मेणास्त्रं वहंतं यघत्त
नदें डिस्तदाच्छिदत्।। स्वीकृतं वादिनापद्मा विनानमिव सम्मतिः।।५५।। छिंदंतो भीष्म शस्त्राणि भिंदंतो
वैरिभूपतीन्।। निंदंतोथ पविंदे वैरस्तूयंत नरेषवः।।५६।। भीष्मे शिखंडिकांडौघगुप्ताः पार्थेषवोऽपतन्
।वियोगिनि विधूघोत्तलीनास्मरशरा इव।।५७।। द्रोणादीन् निघ्नतो गुप्तः पेतुर्भीष्मस्य सायकाः।। पश्प
त्पाः प्रतिमेणास्याः करादाइव वक्षसे।।५८।। वज्रांकुरेरिव गिरिर्भेघमानोथ तद्वरैः।। दुःशासनं संनि
धिरवं भीष्मः सस्मितमभ्यधात्।।५९।। भुजंगमा बिलानीव जालानीव रवेः कराः। मन्मर्माणि विशं
त्येते विशिखा न शिखंडिनः।।६०।। पुत्रप्रेम्णा सुरेंद्रेण वज्रधारा इवार्पिताः। पार्थस्यामी पृषत्का मे कि
रातराणां क्षिणः।।६१।। अथोकथंतं शिथिलः कांडपातैरितिक्रुधा।। शिष्यपार्थमिवपौत्रं य गांगेयः
शक्तिमक्षिपत्।।६२।। तां छित्वाथ त्रिधा भीष्मं रोम्णि रोम्णि व्यपूरयत्।। मुहुर्मुहुः स्कुंदनतर्ज्यमानोऽर्जु

न्शरैः॥६३॥एवमाविष्टेष्विवस्वांगमजानत्सुह्वाताकुलं॥मिथस्तद्दामदांधेषुयुद्धोद्धर्षिषुराजसु॥६४
रणोडकस्मृतानेकवीरहारमिवात्मनि।दैवदर्शयतिच्छिद्रमपराह्नेविकर्त्तने॥६५॥छिन्नःपार्थश
रैर्भिन्नस्तनुभिःशांतनोःसुतः।छिन्नोपपानघस्वांतेलध्वंसुरिवघर्मरुक्॥६६॥विशेषकं॥एषनिस्स्व
नकांडौघसुखपर्यंकशायिनि॥वीरेऽस्मिन्वीरकृत्कर्त्रीहाहाकारोजगत्स्वभूत॥६७॥दुःखशोक
भयार्त्तेषुगलदश्रुदृगंबुषु।महामोहप्रविष्टेषुकंपमानेषुराजसु॥६८॥स्वल्पमात्मनिगांगेयेदीप्य
मानेषुवागभूत।उत्तरायणकालायप्राणानूयोगीड्धारय॥६९॥युग्मं॥नियुक्तेगंगयाहंसरूपै
र्मुनिवरैरपि।इत्येवकथितेयोगीस्थितोस्मीनिजगादसः॥७०॥शांतनिःसांत्वयित्वाथचकितान्कु
रुपांडवान्।शिरोमेलंबतेकष्टधार्यतामित्यभाषत॥७१॥उपधानायधावत्सुधात्रीशेषुधनंजयः॥
शरैस्त्रिभिरथप्राज्ञस्ताकृतन्मूर्द्धानमधारयत्॥७२॥स्तुवंस्तमथगांधरानम्यधत्तधुनीसुतः।मदंत

मस्तु वो वैरं पापायं तं योषितामिव ॥७३॥ निशि यावनुजलं हेमकुंभहस्तेषु राजसु । दिव्यैर्जलैर्जला
स्वस्त्यस्यन्नर्पितः सकिरीटिना ॥७४॥ तेनाथ पूजिते पार्थपार्थिवेषु गतेषु च । एत्य प्रसादयामास कर्णः स्तंप्र
स्तगांजलिः ॥७५॥ पातंगिमूचे गांगेयः पृथायाः सूनुषु त्वया । सहोदरेषु संरंभो मुच्यतां वत्स मत्सरः
॥७६॥ कर्णोऽप्यधान्न मो वैरं न मे बंधुषु किं तु मां । अनुजानीहि मित्रैकसौहार्दवशगं युधि ॥७७॥
गंगासुतेनानुमतः पतंगजनयस्ततः । ययौ मंदिरयानेन स्पंदनेन वरूथिनी ॥७८॥ तदनुदिन
पतिश्री भाजि भीष्मेस्तमासि जिगतिं नृपतिमहास्त्रध्वांतभीकंपितानां ॥ कुरुपतितनुजानां कर्ण
वीरंदुतेजः प्रसारसरभसत्वव्याकुलं चित्तमासीत् ॥८०॥ भेजे श्रीजिनदत्तसूरिसुगुरोर्हन्मतांह
स्थितेः पादाब्जभ्रमरोपमानममरो नामव्रतीदुःकृती । षष्ठं पर्वगतं सुपर्वनटिनीसूनोरिदं तन्मतिव्य
क्तादर्शनबालभारतमहाकाव्यं रसश्रोजसि ॥८१॥ सर्गाभ्यामभवद्वाभ्यामस्मिन्भीष्मपर्वणि ॥

बा॰भा॰ ऽनुष्टुप्पांचतुःशतीषड्विंशतिसमन्विता ॥८१॥ [redacted] ॥इतिश्रीमदमरचंद्रविरचिते
२५० श्रीबालभारतनाम्निमहाकाव्येवीरांके श्रीभीष्मपर्वणि दशदिवससंग्रामवर्णनोदनुभीष्मवधोना
२४० महितीयःसर्गः॥ ॥समाप्तंभीष्मपर्वसर्गग्रंथसं १८३ द्रोणमादध्यानःसगिरिप्रधानःसिद्ध्येसतांव्या
समुनिर्महाद्युः॥यःपुण्यकृत्पर्वशतावबद्धमास्वन्महाभारतवंशहेतुः॥१॥इत्थंपितुःपातकथांनि
शम्यमृद्वीगतंधीनयनंप्रबोध्य।गावल्गुनंदृष्टश्रणोभ्युपेत्यगावल्गिनिसंहितिपंजगाद॥१॥रा
जन्नुसुतास्तपतितेथभीष्मभानौमहामोहतमस्सुमग्नाः॥प्रीताःपुरःप्रेंखतिकर्णदीपप्रबुधुर्विधेय
षुपुनःप्रयत्नं॥२॥कर्णानुमत्याप्तनाधिपत्येद्रोणःप्रसन्नोविधिनाभिषिक्तः॥वरप्रदःप्रार्थिसु
योधनेनधृत्वाग्र संतंनृपमर्पयेति॥४॥नरोनरद्रांसमिधेविधातायदानदाधर्मसुतंग्रहीष्ये।इत्यु
क्तमहाचिगुरोकुरूणांबलेबभूवप्रमदप्रणादः॥५॥इत्थंविदित्वार्जुनरक्षितात्माकौंचारुयंव्यूहम राम २५०

धन्वधार्म्मिः॥ बभूवसज्जः शाकटाभिधेनव्यूहेनयुद्धायसुयोधनोपि॥ ६॥ द्रोणस्ततः शोणहयोहिरण्यक
मंडलुस्फुंडिलचापकेतुः॥ पाकर्णभास्वत्पलितोऽसित श्रीः सुवर्णसंनाहरथः पुरोभूत्॥ ७॥ उरःस्थवि
स्तृस्यमहाभरानाहद्गवत्मेनेवनरितंनिरीय। कोपानलस्यज्वलतोमहोल्काइवप्रपेतुर्द्विषतः पृषत्काः॥
॥ ८॥ कलंबजालंपरवाहिनीषुविस्तीर्णमस्यांतरगुंफसांद्रं॥ द्रोणप्रमुक्तंपरितोभिपन्यपत्रभूतजी
वक्षयहेतुर्जज्ञे॥ ९॥ प्रतापमित्रस्यपरवेस्सनूनंकालंकरस्ककरवालमूर्त्या॥ उग्रीणायत्पौरवभूमिपा
लकपालरक्तासवतोभिमन्युः॥ १०॥ तस्याथमंडेशजयंडयास्यमृतछिदासुबहुरि[illegible]नासिलेखा॥ ते
जोग्निकीलेवरराजराजवंशप्रतापोच्छलितस्फुलिंगा॥ ११॥ भीमौनतोभडनरेंडभीमौस्वाम्यकुदाभी
तरंवीदुनारौ॥ प्रधावतोभारनमद्धरित्रीविचलत्शेषाहिवराहकूर्म्मौ॥ १२॥ वामान्यवामान्यथमंडला
निप्रदर्शयंतोमिलितौरसेन॥ तोपेतजर्जातमिथःप्रहारौवायुद्धयोध्वौजलधेरिवोर्म्मी॥ १३॥ रथेनक

बा॰भा॰ ष्टं कृतवर्मणा ॥ अथ शल्यं समुत्साय रथेन भीमः । जघान शत्रोर्बलमुग्रदंष्ट्रसिंदूरसीमंतितदिग्वधूकः ॥३४
२५१ कर्णस्य सूनुर्वृषसेनवीरः शरप्रपातैः परिपीडितायाः । पंचेंद्रियाणीव परध्वजिन्याः द्राक् द्रौपदेयान् विधु
२५१ रीचकार ॥३५॥ ततः प्रतिज्ञारमसेन सिंहयुगंधरव्याघ्रनृपान् कपीशः । युधिष्ठिरप्रभुर्निजघानमा
नलोभप्रमादान् निवधर्मलिप्सुः ॥३६॥ तद्बाणभिन्नेभबलेनपालमौलिप्रसूनस्रगनूनवसं । नालीकना
लैरिव हस्तिहस्तैर्दूरं पिशाचाः प्रपुरस्तपूरं ॥३७॥ कृत्वानुपाद्यकरीन्द्रकर्णान्नृपाणां चमरीभिः परिवीज्य
मानाः । मांसास्वन्नप्ताः सुखिनः पिशाचाः किरीटिकोदंडरवानस्मृण्वन् ॥३८॥ सत्त्वत्रधर्मैकपराः पुरस्ता
न्निरूपयंतो युधि विश्वरूपं । स्वयं नरेणाप्रहताः सुसवास्तत्र सप्तशां लोकमपि व्यतीयुः ॥३९॥ इत्थं
कपीशेन किरीटिना च निहन्यमानस्य बलस्य हृद्यस्य । पूर्णांबरेणाध्वनिनेव नुन्ने गते समकैरथिनो राम
वज्रकुः ॥४०॥ प्रथममदः ॥ शक्योग्रहीतुं न महीदुरैंडिगुमागुरौनक्रमिति ब्रुवाणा । नमाकृयिष्ये २५१

ज्ञयिनं युधीति त्रिगर्त्तमर्त्याः कुरुरामुचे॥२१॥ रथकुड्यमाने यत्कृतार्हचंडव्यूहः सुशर्मा त्रिरथायुती
भाक्। सुतं हरेराक्रमतात्त्ययोद्धुं स्पर्द्धोद्धुरः क्रूरचमूरवेण॥२२॥ ततोभिमंत्र्य द्विति पंतदग्रे वीराग्रिमं
मत्यजितं नियोज्य। धनुर्मिषव्यात्तमुखत्रिगर्त्तबलौघकालः प्रचचाल पार्थः॥२३॥ तेप्येककालंब
लिनोबलौघाः प्रहस्य बाणैः परिवर्ष्यमाणैः। प्राच्छादयन्नर्जुनमुच्छलद्भिर्मेरुं स्वणा नामिव वर्द्धि
तमग्निं॥२४॥ व्याहत्त सिंधूर्मिभरः प्ररूढ व्योमानिलः प्रोच्छलितोडुचक्रः। ततद्विति तिर्निःकृति
कात्रिलोकस्तदैं गुणावाघ्रात देवदत्तः॥२५॥ तच्छूद्दसंरंभसुलंभदेहस्तं भानुभावेषु रिपूच्चयेषु
। समुच्छिलेखव निजप्रतापत्र शक्तिमैंड्डिः शारसारंकैः॥२६॥ वज्रांत्राकरक्रूरमुखेन नूनमन्या
न्यसंघट्टजपावकेन। तद्बाणपूरेण निरंतरेण हतास्तदा धाचनके विपक्षाः॥२७॥ नीरंध्रसं
सक्तकबाणवृष्टिविखंडितानां घुमणिद्युतीनां। गर्भान्तमिश्रैव सदोपमुक्तां तदा पतत्स्रोडुतमः

बा॰भा॰ स्थलेन॥२८॥ प्रस्त्रं ततस्त्वाष्ट्रमुदस्य वृन्दात्रथकूवरथकूवरीरक्तैलैर्वलोकि। त्वस्त्वोपरिक्षिप्तक
२४२ राग्रहेतिर्मध्याह्नमार्तण्ड इव प्रचण्डः॥२९॥ रक्तौघसिक्तैरथचक्रभिन्नैर्दोर्भिः सुधन्वक्षितिपालमौ
२४२ लिं। प्रपातयद्भूषणभासुराभं निजप्रतापद्रुमबीजमेडिः॥३०॥ इन्द्रात्मभूश्चारितमैतकान्तास्त्रनिवारिता
स्त्वथ समरे त्रिगर्ताः इतस्ततः संपतितैर्मिथो पिशरैर्निजानव निजघ्निरेते॥३१॥ महासमस्त्रैर्वद
नैर्नृपाणां छत्रैः पताकावृसनैश्च पतैः। पार्थेषुकृत्तैः फलगुच्छपत्रैरिव त्रिगर्ताधिपकीर्तिवल्लैः॥३२
इत्थं ततव्यूहितमण्डलार्द्धकौञ्चैर्बलैः पार्थकुरुप्रवीराः। चेलुर्मिथः सायकपातभीर्यद्रक्तच्छलायस्सरयु
द्धरागाः॥३३॥ उन्मूलयन्भूपतिभूरुहोऽथ प्रोद्धूयन्यन्। सैन्यपन्नगाणां निधावन्। द्रोणो महावाग इवाच
लेनसज्यौजसा सत्यजिताभिरुद्धः॥३४॥ पांचाल्यवीरस्य सुरेन्द्रशक्तेः सहस्वशः सत्यजितः प्रपक्काः॥ द्रो राम
णापतन्दुःसहपातसंगास्तडित्तरं गाढवववज्रशैला॥३५॥ इत्यवाजिभृत्तत्कुण्डलचक्रचाकसंग्राममदीद्धानि २४२

सकोत्पताकं ॥ आपातयश्चात्पजितस्तदास्य शौर्यश्रियः पुण्यरथं कपीशः ॥३६॥ क्रुद्धः श्रुतानीकनृपं वि-
दारानुजं ससेनं हठसेनवीरं ॥ श्रीक्षेत्रदेवं प्रथनैकदेवं तेजोनिधानं वसुधानभूपं ॥३७॥ आपलायिते धर्मसु-
तेथतस्य चतुर्दिगुर्वीजयकं जराणां ॥ तं भानिवैतं स्वउरस्यकर्णगुरुः क्रुरुद्रमापमुदं निदानं ॥३८॥ चा-
युजं ॥ तेनातिनिर्णाथ इवातिदीनश्चमूसमूहस्तरलत्वरेण ॥ ॥ नदीरयेणेव निरस्यमानो भीमं महा-
द्वीपमिवाप्ययात ॥३९॥ ततः स्वतेजोभिरिव प्रवीरैर्हतो भितोमौघसरच्छलोल्कैः ॥ गुरोः परीवारबला-
नि बाढं गिरेर्वनानीव ददयोददाह ॥४०॥ युयुत्सुराच्छिन्नरिपूधमस्य बाहू सुबाहुः क्षतबाहुकं च ॥ भीमश्च-
धाम्निघ्नमिवोरुरत्नं सर्वं गराजं युधि नागराजं ॥४१॥ इत्युद्भटस्य प्रचमूसमुद्रे रजस्तमः कल्पितकाल-
रात्रिः ॥ संह्रत्य सर्वेरमसेनभीमो जगद्गुरोः क्ष्मां ॥ घातमैच्छत् ॥४२॥ अथावनीभाररुषेव दष्टो नखच्छ-
लादं क्रिषु शेषपुत्रैः ॥ मुखेन बिम्ब खलु तद्गुषेव स्तूलकारि ॥ हस्तमिषे ॥ शेषं ॥४३॥ दिग्दंतिनो निर्मदयन्-

बा·भा·
२४३
2.43

मदोघगंधैः स्फुरत्कर्णमरुत्प्रपन्नैः पुच्छच्छला क्रौर्यजितेन कालदंडेन नित्यानुगतेन सेव्यः ॥४४॥ गंभी
रतालक्षितभूतभाविकल्पद्वयीवासरदीप्तिदंडौ। वहन्मुखद्वारिमणिप्रणाहदंतच्छलेन प्रत्ययेनुमूर्त्तः ॥४५
कृतांतकांताकुचकर्कशत्वविरोधसक्रोधमिवातिरक्तं। कुंभद्वयं हिंडुकुलजीवकष्टिध्यानाभसिंदूरं
दधानः ॥४६॥ मृत्योः कृतांतस्य च जीवितान्यंकनीनिकाभ्यामतिरौद्ररूपे। कः संप्रहारोयमितो
व किंचिदुन्मील्य नेत्रे किमपीक्ष्यमाणः ॥४७॥ स्फुरत्पदांगुष्ठयुगांकुशाग्रहक्काननैः संयति सुप्रती
कः भीमाय भीमध्वनितो नियुक्तः प्राग्ज्योतिषद्रोणिभुजा गजेंद्रः ॥४८॥ केषांचिदुत्कर्षकरः परेषा
मापत्करो दोलितविश्वविश्वः चतुर्युगी चारुपदप्रचारः स्वैरी शरीरीव चचाल कालः ॥४९॥ सप्तभिः कु
लकं ॥ प्रद्यो हि एरिषकरांस्त्रिदैत्यैरेकोपि संतापि निहंतुमीशः। इति द्विषद्भिः परिशंक्यमानो नि
म्न नूबलान्यापदिभः स भीमं ॥५०॥ सकुंजरः कुंडलिनाकसुंडो दाईडमेव कमुदस्य भीमः प्रधावत।

राम
२४३

मुद्धतयुद्धत्तौ सपाशदंडौ विवलोकपालौ ॥५१॥ क्रमोच्छलद्धूलिमयेंधकारे दुर्लक्ष्यविक्रांतिकलाविशेषौ ।
मिथोपि गर्जारवसिंहनादानुमेययुद्धाव भिजघ्नतुर्मत्तौ ॥५२॥ युधिष्ठिराद्येषु महारथेषु क्रुधाभिधावत्सु विमु
क्तभीमः । द्विपायमुच्चैस्तनुवातघातपतत्त्रलारङ्गबलोभ्यगच्छत ॥५३॥ दाशार्हभूपे भगदत्तमत्तभुजंगमग्रस्त
स..मकवायो ॥ शिनेस्तनूजेपि वसुप्रतीकद्विपेंद्रकोपानललीढपत्रे ॥५४॥ म्लेशंपिशाचा भगदत्तमत्तविदारि
तानां जगतीपतीनां ॥ रक्तंशरीरात्पतदेवसौख्यनिमीलिताक्षाः पपुरुत्सुमुखं ॥५५॥ युग्मं ॥ प्रदीप्तकोपाग्निक
ताक्षहस्तिनृमेध . मालामहनीयहस्तः । प्रम्लानभूतवम . . यना स्तकूपूर्त्तीन्निचकर्ते कतिसुप्रतीकः ॥५६॥ न्तसै
रथाश्वैरथसुप्रतीक सीत्कारचीत्कारभयादपिद्राक् ॥ वृकोदाराद्येषु निदूरगेषु कश्चिन्न दाम्भन्नुमलोबलानां
॥५७॥ क्रत्वात याकंदमथेंद्रजन्मा निर्जित्यवज्रास्त्रवशात्त्रिगर्त्तान् । समीरवेगीस्तरभोमृगेंद्रमिवप्रमत्तो
भगदत्तमागात ॥५८॥ स चापतन्नकांडहतप्रवीरकीलालपंकोच्चयमूकचक्रः । न्यग्घोषमूवीकृतसुप्रतीकः

बा॰भा॰ २५५ खिन्नैरखिन्नैस्स्वनरैर्निरीक्षि ॥ ९१ ॥ प्राग्ज्योतिषेंद्रेण तदा मदांधं द्विपेंद्रमंद्रीद्रमिव प्रयुक्तं । देवोपसव्येन रथेन वि
२५५ स्फुर्ह्याथापमीकृत्य पुनः पुरोभूत् ॥ ९२ ॥ छित्वाथ नाराचशतानि पार्थो नारायणास्त्रं सममुमोच वीरः । तद्वक्षसा दत्त
मुपाणि केतुः सुवर्णसूत्रायितमेव देवः ॥ ९३ ॥ युद्धेप्ययोग्योस्मि हतं यदस्त्रं वयंति खिन्नो किंपरेत्थ पार्थे कुशि
स्थितद्वीरसमुद्रमंद्रसुधाद्रीसूचैव वचनं मुरारिः ॥ ९४ ॥ दैत्याय दत्तं नरकाय भूमिसुताय भूत्प्रार्थनया मया स्त्रं
।तेनैरमस्मैस्त्वसुताय तच्च स्वमित्यगृह्णाज्जयसंधतीमं ॥ ९५ ॥ इत्युक्तिमाकर्ण्य हरेर्नरेण द्विषिस्तैः शाणादृढं
मुखैः स्पृष्टे ॥ विद्याद्विपं तं च नृपं च चरद्विरद्धांतर भ्रामयत नाकिलोकः ॥ ९६ ॥ कृत्ताशरैस्तस्य गजस्य घंटाच्यु
तानि खातानि तल्लानामयपंके । प्यधत्तमार्कंडपुराण ॥ विद्याबीजानि चत्वारि खगांडकानि ॥ ९७ ॥ तन्नानदंतो नर राम
बाणापातविद्धोबलाद्विंभगदत्तनागो । विलोडयामास तुरस्त्रधाराछलोच्छलद्विद्रुमवह्निजालं ॥ ९८ ॥ ततः २५५
किरीटीप्रदरेण मौलिप्रवेशिनाबुध्नविनिर्गतेन । विभिन्नकायः सपपात कुंभीमहाद्रिपादस्तडितेव तूर्णं ॥ ९९

अथार्द्धचंद्रेण विकृत्तचंडसहस्रसंडोज्ज्वलकीर्त्तिजालः। प्राग्ज्योतिषः द्रोणिपतेः सकोपचित्तान्सनाश्रु नरो निर
सा ॥६८॥ श्रीकामरूपक्षितिपे हतेथ पार्थेषु पंक्त्यापरिपीड्यमाना। न कंचिदापारिचमूः शरण्यं भयेरोपसृष्टेश्रोणिविवा
तृष्ण्या ॥६९॥ गांधारवीरावृषकाचलाख्यौ सुसंहतौ बुद्धिनयुद्धसिद्धौ। अपातयद्यात्र वशौर्यदंतिदंतावविवेक
न शरेण पार्थः ॥७०॥ जिगेपथमायामयदुष्टसत्त्वशस्त्रीधकाराद्विविकारयुद्धः। गांधारभूपोनुजलोपकोपी
किरीटिना सौरमहास्त्रयोगात् ॥७१॥ द्रोणस्तु धार्मिगृहणाय पंचीपंचालभूपालचमूं प्रविश्य। द्विषैः सरोज
रिववीरवक्त्रैर्दिशः स्वतेजा विधुराण्यधत्त ॥७२॥ नीलांबरस्यंदनसूतसप्तिर्नीलस्तडित्वानिव पावकास्त्रैः। मा
हिष्मतीशः शरवारिवर्षी द्राक् द्रोणसेनां विधुरीचकार ॥७३॥ छिन्नातपत्रध्वजकार्मुकोथ द्रोणात्मजेन। भ
पतन्महाजासिः। नील[illegible]द्युतिर्हेडधरोनुनीलः श्रीनीलकंठावतरेण जघ्ने ॥७४॥ छिन्नेथ तन्मूर्द्धनि पांडुसेना
मौलीडनीलेक्ष्णरूपे नद[illegible]सु पार्थः पुनर्निर्द्दलितत्रिगर्त्तस्तत्राशु निर्घातइवापपात ॥७५॥ एकोपि बद्धव्यारिव

बा॰भा॰ सदेवदैत्यैःपार्थःपरंबभ्रुसंख्योबलाब्धिं।विलोडयामासतथायथाभूत्व्योमस्फुरत्सोमभरंमयास्यैः॥७६॥
२४५ ततानभानोस्तनयस्तदास्त्रमग्निप्रबलप्रतापः।अतर्किवीरःप्रधनप्रदत्तोयद्दीपितैःस्वस्परविश्ववेशः॥७७॥
245 दृष्ट्वातमग्निंहरिनंदनोबृहत्कर्णाशरैर्वारुणवनंविधायानद्योणिभृङ्क्यःकतिरक्तसिंधूर्युद्धांबुराशेर्दयितानतस्त
तान॥७८॥ततोजघानविरजंविपादंशत्रुंजयंवीरमयंप्रवीरः।कार्णानुजानूवैरिनरेन्द्रराज्यश्रियःसपुमर्थानि
वतत्रपार्थः॥७९॥शौर्यातिरेकस्तमयोरुभयोःकर्णार्जुनप्रबलयोर्बलयोः।आसीत्ततोनिनिधनंप्रधनं
हृष्यन्निशाचरपिशाचरवं॥८०॥विद्विष्टशस्त्रफणिदष्टतनोर्मूर्छांमृतोभटभरस्यतदा।कीलालपूरपरि
पूर्णनदीप्रवाहैःप्रवाहनमभूद्दुचितं॥८१॥उच्छिंदन्नुसुभटभुजासरोजनालान्पुञ्जिन्दन्नुद्दलिहरीःसमी राम
रसूनुः।उद्धर्जन्नुगजइवविस्फुरन्मदोष्मगांदोष्मानसहनवाहिनीजगाहे॥८२॥कोप्यासीन्नरशरपात २४५
ताडितानामाक्रंदःस्वयुधिविरोधिवाहिनीनां।सस्मारस्वदहनदह्यमानलंकालोकानांकपिरपियेनसध्वजस्थः।

॥८३॥ पार्थोधमात्रसति शत्रुबलेव्याकंपिभूमितलभूमिधरे। प्रसत्ताचलादपतद्रुमरुचिर्वीराः प्रतेनुरव
हारमतः॥८४॥ द्वितीयमह्नः॥ ॥इतिश्रीमदमरचंद्रविरचिते श्रीबालभारते नाम्नि महाकाव्ये वीरांके श्री
द्रोणपर्वणि दिनद्वयसंग्रामवर्णनोनाम प्रथमः सर्गः॥ ॥ग्रंथसं ११६॥ ॥धर्मशास्त्रकविमिष्टक
विता। धत्त चित्त सुविकल्पमुनींद्रं। तत्कवित्वगुणान प्रतिशब्दायेनवक्रकुहरे विहरंति॥१॥ धर्मजयहृद
ठीकृतसंधस्ते भटैर्युधि किरीटिनि हूते। पीणायनकुरुवरानथचक्रव्यूहसक्तिविमलेगुरुराधात्॥२॥
तत्रभूभृदप्युतेनकृतारेतेरनादिनिमणिध्वजजारे। भूपतिः परिहृतः पृतनाभिर्नाभिनाममधितत्रकृसमा
सि॥३॥ संहितः कुरुनरेंद्रकनिष्टैस्त्रिंशता त्रिदशवीरवरिष्टैः। तत्सुखेगुरुरसौबलसिंधुः सिंधुराज
महितोविरराज॥४॥ दुर्भिदं भवमिवाथपुरस्तं व्यूहमुग्रहसमूहमुदीक्ष्य। द्राग्द्रोणपतिरभ्यसुभद्रासु
नुमभ्यधित धर्मतनूजः॥५॥ विष्णुजिष्णुमदनात्स्वभवां स्वव्यूहमेनमभिभेत्तुमधीशाः। वत्सपितास्फुरति

म

बा॰भा॰ संप्रतिदूरेतद्धुरंवहतुदुर्यमहः श्रीः ॥६॥ पार्थसूरथसुदागिरमूचेव्यूहमध्य रसमेसेनमिनद्विभ्रामां निरी
१४६ यितुमविज्ञममीतुस्पंदनैर्भुजैर्भजोनुपतंतु ॥७॥ एवमुक्तितिनपस्तनयेथव्यक्तवाचिसहसैवचितचापः ॥ रा
२५८ जकानिगणायंस्त्वणामदणामंदफाल्गुनिरनोदयताश्वान् ॥८॥ तत्रकुटंकहतयारविमासानिर्मितत्वि
दशायदृक्किनेवमासयन्दशदिशारिपुसूरैर्दूरतोपिदुरवेक्ष्यशरीरः ॥९॥ रुक्मकंककरस्थःकपिशाश्वः
स्वर्णशार्ङ्गपत गोज्ज्वलकेतुः सर्वतोमुखसमुन्मिषदंतःपौरुषोष्मशिशिशाखडवोवचैः ॥१०॥ यन्मु
दादलितबलाबलवनस्तत्कोपजस्तनयनघुतिदीप्तं धारयन्धनुरपत्नापसूनांहोमकुंडमिवकुंडलितंसः
॥११॥ स्पर्द्धमानमहसंपतिमह्नामप्यहोशरभरैःपिदधानःशोष्यमानशरणोरणशोषैस्त्रासवद्भि
रसुरैश्चसुरैश्च ॥१२॥ उग्रवेगहृतयाखलुरूपैरेवरूपयातनुरुचाप्यनुयातः ॥ मृत्युराह्वसमुखानल राम
कीलेष्वाकुलेषुरिपुषुपपात ॥१३॥ पंचभिःकुलकं ॥ उल्लवन्परिहसन्धनुरुच्चैर्ध्वानयन्प्रति १४६

किरन्विशिखौघान् । लोष्ठपातचलकाककुलाभं तच्चकार बलमाशु कुमारः ॥ १४ ॥ तच्छरैर्गुरुभिरा
शुसुदूरादापतद्भिरपराधपरेव । ताडिता च सहसा विरटंती क्रोडिता च शिशुवद्रिपुसेना ॥ १५ ॥ द्रोणसिंधु
नृपतिर्जिपदुर्धर्षैर्द्राक्कपाटपुटवद्विघटस्य । नागराज इव राजकुमारस्तद्बलं नगरवद्विजगाहे ॥ १६
पूर्वशर्ववरदुर्धरसिंधुक्ष्मापतिर्जितधुतैः सबलौघैः । पांडवैः सहचरैरहितस्य श्रीसुतुंबवदनं नरसूनोः
॥ १७ ॥ उद्धरत्यतिभटद्वयसंधामुक्तवेणिविवलोलपताकः । घोरघस्मररवो भवदस्य व्यूहवीरभयदार
थ एव ॥ १८ ॥ एत्य सावभिगतो यमदीनं हंतहंत्ययम नेन हताहा । लातलातहतरे हतरे मुंतं पतीत्यजनि
रा जगणोक्तिः ॥ १९ ॥ राजकस्य तदिषुद्धतधूता मौलयस्तरलकुंडलपद्माः संगरे भटभुजा भुजगा
ग्रहेमपहितपृथुका इव पेतुः ॥ २० ॥ रुंडतुंडमयमेव धरित्रीपीठमस्त्रमयमेव विहायः रक्तबिंदुमयमे
व तदाशाचक्रवालमकृतैष भुजालः ॥ २१ ॥ तस्य पत्रिषु ततेषु विभिन्नैर्व्यक्तमौक्तिकरदैरदिकुंभैः ॥

बा॰भा॰ २४७ 247

स्वर्वधूकुचतटार्पितहस्तं स्वं निषादिभटवृंदमहासीत् ॥ २२ ॥ शाननद्धुरगजातिकृत्तनिषिक्तंवीररुंडकरिमुंडक
दंबं । कुंजराननकुलद्वयबुद्ध्या लाकिनीकिसुभटैरपि भीतैः ॥ २३ ॥ साम्बलीनद्विषुपाजविकृन्तैः पूरिता
भटहयाननदेहैः । शोणितैवाहजनुवाहमुखानां युद्धभूमिरिव किंपुरुषाणां ॥ २४ ॥ घ्नंतमेनमभियुद्ध्यम
हास्त्रैः तेकृपीननयकर्णकृपाद्याः । त्रासिनो विजितवायुजवानां वाजिनां गमनमांघमनिंद्यन् ॥ २५
स्वश्मकादिनृपवृंदमुखाडैरलभूषणाविभाजललीनैः । सव्यधक्कषियदस्त्रविधूतैः कीर्तिकलिकमला
करकल्पं ॥ २६ ॥ ते पुनः कृप कृपीसुतकाणिड्योणशल्यशलसौबलमुख्याः । एत्यपुनंकनकमार्गणाचकैः स्व
क्रिरच्छिरगुणाद्दहमपूर्षं ॥ २७ ॥ जज्वदस्त्रभरभिन्नशरीरास्त्रासतूर्णगजयः कुरुवीराः । तेभिंवनरुधिराम्
बुबुद्वैः खेचरैरपि निशाचरडिंभैः ॥ २८ ॥ संनिहत्य युधि मद्रमहीभृत्कार्णियोरवरजोसवरोजाः प्रेतराज
पृतनासुसु [redacted] भिद्धानिर्ममे कुरुचमूभिरमूर्भिः ॥ २९ ॥ एकमेकमपि कौरववीरान् संहतानपि पुनः

राम २४७

पुनरेष नः कर्णसो बलसुयोधनमुख्यान् पत्रिमारुगतरणं निचकार ॥३०॥ जत्रमुंचति शरान् परितोपि छिंडि
जयपतिर्नैः करिकर्णीः ॥ वक्रसिंधुसलिलानि कपालैर्गालितानि न पपुः कपिशाचाः ॥३१॥ पूरिते जगति रा
तमोभिर्निस्त्रपं नसतिवीरसमूहे। वादनाय वदने धितशंखं वह्निद्यशःकवलपिंडमिवैषः ॥३२॥ दारयन्निव
दिशो दश कंबु वादयन् स पुलकं सदृदर्श। वक्रकुंभनितत्नतः स्फुरमम्पुत्तिष्ठतोभरकंदबकबंधान् ॥३३॥
कंबुनादकपिताः पुनरीपुतंपतिष्ठति महीपतिवीराः चूडरत्नरुचिरुच्चमनमोज्ञाः पक्षिपुंगवमिवोरगयू
गाः ॥३४॥ रुड्मुङ्गणरणं स्थितिरौद्रं नाम धामच धनुश्च दधानः उच्चकर्त्तमतदा कुरुलक्ष्मीकलिखंड
मटमुंड फलानि ॥३५॥ कर्णसूनुवृषसेनभुजाभृत्तूलपूलपवनो जवनोयं। आशिपत्क्षितिक्षवस्य वसा
नेः श्रीलताविटपिनो सुखपुष्पं ॥३६॥ उच्चकर्तसचबाणचयैः सत्पश्रवोन्नृपजयी भुजमोलीं। कुंदका
विमतीं भूषणानादैः शल्पजस्प युधि रुक्मरथस्य ॥३७॥ शल्पसूनुसुहृदः सुहृदर्थं धावतः शरमिला

बा॰भा॰ पतिपुत्रान्॥ सव्यधन्वसुदिजान्युधिगंधर्वास्त्रदर्शितसुकृत्पथ आजः॥३८॥ भिद्यमानहृदयानितदानीं
१४८ तस्यविक्रमगुणेश्वशरेश्च। दैवतानिचकुलानिचराज्ञां मूर्द्धकंपविवशानिबभूवुः॥३९॥ शौर्यदंगिदशना
२५८ यितबाहुं लक्ष्मणः करुनरेश्वरसूनुः श्रीलताकिशलयक्षरशोभापल्लवैककमलस्तमियाय॥४०॥ कार्ष्णि
मार्गणागणैः पिहितेर्कलक्ष्मणः शठइवाशुभुजंगः। आलिलिंगवसुधांवपुषाचघांमुखमवधुनेनचुचुं
ब॥४१॥ अंगजव्ययजकोपकृशानुज्वालजालनिभलोचनरोचिः संहतेः सहमहारथचक्रैराडवत्तमथ
कौरवनाथः॥४२॥ रोमरोमपतितैः शतिवीरस्तोमहेमविशिखैर्विरराज। अंतकद्रुषितधैर्यमयास्त्र
प्रस्फुटत्पुलकदंडइवासौ॥४३॥ दृग्विषानुभुजगोभुजदंडस्तस्यदंडचरितस्य तदानीं। चापहृकप्रस्तम
रेणदंदाहहृदिदृग्गणानिषुविषज्वलनेन॥४४॥ लक्ष्मणायजलमेषददौगद्वारकक्षितिपतिर्द्विजजेन॥ राम
कोशलेश्वरहहद्दलमूर्द्धापिंडमप्यथपितृव्यसुताय॥४५॥ तत्करांबुजशिलीमुखदंशव्याकुलेद्धसि १४८

तवत्यथकर्णे।कौरवाणिध्वजिनीसासंभ्रमेणसकलापिचकंपे।।४६।।ऽंगराजपृतनानृपतीनां
कुंकुमरसैःस्तनपिताच।पूजिताचमुखपद्मकदंबैस्त्र्यंबकांगमितितेननदाभूः।।४७।।द्रुणाभोजनृपकुं
जरकेतुक्ष्मापतिर्जितसुशासनसूनुः।भग्नमद्रपरथोभृशमस्मादेषरविन्दइवकीर्तिपयोधौ।।४८।।मेघ
वेगविधकेतुसुवर्चाःशौर्यशत्रुंजयभूतिहंत्रा।तेनसौबलबलक्षयकर्त्रात्रासितःशकुनिरस्त्रधुतांगः।।४९
इत्यमुत्रशरसंहतिपातैःसंहरत्यहहमुक्तकचानां।हीतिहेतिहहहेतिचशब्दस्तत्रस्यजामुदभवत्सुभटानां।।५०
इत्यवेत्यसजगत्त्रयभूरःसूरसूनुरपिदूरितयुक्तः।द्रोणमेत्यविदधौगिरमुग्रांभासवंडितपदैःघविवेकां।।
।।५१।।विक्रमव्यतिकरैःशतमन्युस्फारमन्युरभिमन्युभटेंद्रः।तातकातरयतिप्रधनाग्रेयोयदुमीयुषि
यमेपियमोस्मान्।।५२।।नहकुंडलितधन्वनिबाणाःक्षिप्तिसंधितनिमुक्तिषुदृष्टाः।वैरिरक्तरसनव्यसने
नघ्नाछिन्ताःस्वयमिवास्यनिषंगात्।।५३।।संगरेसयमदेवनिकेतंकर्तुमारभतकिंविदधेयत्।अश्वपीठ
गजपीठनृपीठश्रीकृतेभ्रगजन्नवजपानं।।५४।।मृत्युरेषयमएषसुगांतारंभएषइतिदूरगतानां।।संभ्र

तिक्षितिमुजांमृधिधावद्वंधुवाखनकृतांऽवमलोमृत ॥५५॥ पूरितं खलु हठप्रहजीनां कोऽवकंनकरिवीर
कुलैस्तैः ॥ तज्जवेनययुरस्यदिगंतानपत्रिणोदिशि भद्रिकयतिलोलाः ॥५६॥ तद्बले समुदितः क्षयरोगोयुग्युपेतेन
तदुपेक्षितुमेष ॥ स्वैरमेतदुपशांतिमतायप्रथ्यतांसपदिकश्चिदुपायः ॥५७॥ इत्युदीरितगिरित्रगुरुर्गा
मुज्जगारननुसैषकुमारः ॥ तानमा [illegible] तुलसमः समरांतस्तत्रजिह्मगाल्लवेनबलेन ॥५८॥ व्यक्तकंकटर
थायुधकेतुर्मृत्युहेतुरिहजेतुमशक्यः ॥ सासुरैरपिसुरैस्सुरभर्तुः पौत्र एषकृतयुद्धविशेषः ॥५९॥ तद्रथा
त्सकवचध्वजयोस्यच्छिद्यतेयदिकथंचनशक्यं ॥ इत्युदीर्यगुरुफाल्गुणचापः कार्ष्णिमभ्यचलदर्कसुतेन ॥६०॥
उन्मुखाः सहमहारथसार्थैराडवंतममुमेडतनूजः ॥ कोपपातितकृतांतकदंष्ट्रानिष्ठुरैर्व्यमुखयद्विशिखैर्वा
घैः ॥६१॥ कोपिनः फणिशिशोरिवतस्यान्मुच्यतेत्रपथमेत्यचपार्श्वे ॥ स्यंदनं हृदिकभूः कृपवीरः सारथिं
धनुरथाकिरत्कं तत्तमा ॥६२॥ हेमचर्मकरवालकोयं चूर्णयन्नूपरबलान्यथकार्ष्णिः ॥ तिग्मदीधितितमिस्र राम
विराजत्पद्मयुग्ममिवमेकुरवालीतमा ॥६३॥ भक्ष्मयन्नभरमहीरुहचक्रंचूर्णयन्नकरिगिरिद्विकारंच ॥ २५८

उत्पपातचपपातविद्युदुद्दंडचंडचविजःपवितोसौ॥६४॥उत्पतन्नुपरिनाकिकुलानांन्यक्कृपग्नवनिपा
लबलानां।नामयन्नवनिमंक्षिनिपाते भोगिनामपिसभीतिकरोभूत्॥६५॥साहसेषुयदहासि
महास्थिच्छेदनेप्युदितमौक्तिकदंतैः।गदयासिहृदि दिव्यवधूनांधूतकांतिमभैरिभकुंभैः॥६६॥ज्या
णबाणापरिखंडितखड्गश्चक्रपाणिरिवचक्रमुदस्य।छिन्नकुलंदनुभुवामवतारंदारयन्नयमनूयतदे
वैः॥६७॥आकुलैर्नृपकुलैरिहचक्रेखंविजिपितिलशःकिलशस्त्रैः।तैर्गदाधरइवात्तगदोयंभीमएष्य
दसुभिर्भृशमैहि॥६८॥सकालसेनंशकुनेःकनिष्ठंतदंगजानूसमचसप्तविंच।नृपानदशत्वल्पबसा
तिजातीनूग्रघानकैकेयरथ्यघमाथी॥६९॥गदाप्रभिन्नद्विपचक्रवालकीलाललीलात्तरिपुप्रता
पंतमभ्यधावद्रथभंगकोपाद्धीमःशासनिर्मद्भुजदागदास्त्रः॥७०॥पदोत्थधूलीतिमिराग्निकीटैःपरि
ज्वलन्शौर्यशिखिस्फुलिंगैः।मिथोगदापानलमकृशानुकर्णैर्नभोवर्त्मविभूषयंतौ॥७१॥चिरं

बा·भा· वरंतौसमराब्धिमध्यावर्त्तप्रसक्ता द्विवमंडलानि॥ मिथोभिघातादभिपेतुतुस्तौ नवोढयोर्हैक्यसरा
२५० विवोर्व्यो॥७२॥ युग्मं॥ पृथाभिमन्युपतिंजघानक्रूराशया कौरवराजसेना॥ जीवात्स्वपातेनसुख
२५१ घ्नसुधंपतिंविरक्तैव विलोलनेत्रा॥७३॥ उच्छ्रायदोःशासनिनाचनस्यधिग्धिग्कृतामूर्द्धिगदाभिघा
तः तेनेनदंगनत्तदाप्रहृष्टिः साकंसुरस्त्रीजललोचनेन॥७४॥ विरथारथिभिःद्वत्रयोधीकृद्वत्रया
धिभिः॥ एकोनेकैःशिस्त्रुः प्रौढैर्जघ्नेमूर्द्धितिरिवध्वनिः॥७५॥ पुनरुत्तिष्ठमीत्यनंशंकमानैःक्रमात्पृ
थुः॥ पतन्पतंदासिंहनादः कुरुमहारथैः॥७६॥ ततोव्रजद्भिःकुरुवीरवृन्दैर्विद्राव्यमाणेषुपृथासु
तेषु॥ प्रतापमित्रेपतितेभिमन्यौयथैवजलायेवपयोधिमर्कः॥७७॥ जातेवहारेचलितःकलितारि
योऽर्जुनः॥ इष्टनाशंवैमनस्याच्छंकमानोविशत्स्वसं॥७८॥ शोकातुरान्सचतुरोपिनिरूप्यबंधूनक राम
चेधुनापिनसुतःस्मरशतिक्रमोमे॥ तत्किंछलेनरिपुभिःसहतोघचक्रव्यूहंविशन्नकुशलःखलुनिर्गं २५०

मेऽस्य॥७९॥ अतोथसुतहत्तांतेमूर्छितंजगोहरिः। मावीरंशोचसेविष्णुचरितंदिव्यतांगतं॥८०॥
लब्धायलब्धसंज्ञोथपार्थःप्राहच्छुपुत्रक। स्वप्नचिंतामणिमिवद्रक्ष्यामित्वन्मुखंपुनः॥८१॥ मीमा
येरेभिरूपयास्वैरपित्रातोसिनोतदा। एकवादंतिभिरुद्धंध्रियताडिशिरःपतत्॥८२॥ मातुलोपितदा
वीरत्वयाधीरिणानस्मृतः। ईशेनसर्वगेणापिनत्रातोस्यमुनापियत्॥८३॥ पुत्रकर्णागतोस्यहिहदंप च
रिभस्वमां॥ इत्युक्त्वापतितःक्ष्मायांसंज्ञामाप्याछितःपुनः॥८४॥ रणेकरोडंसौभद्रमनुयांतो
महारथाः। रुद्धाजयद्रथेनेतिकृत्वाशा[redacted]किः। क्रुधाभ्यधात्॥८५॥ भास्वत्यनस्तेयदिसिंधुराजं
गुप्तंहरेणापिनसंहरेयं। लिप्येमहापातकिनांचपापैस्ततःकृशानुंचविशामिदीप्तं॥८६॥ इति
प्रतिज्ञायततानवीरःकंबुंधनिंकंबुधरेणसाकं। युगांतहेतोःपरिपीयकर्णःसंचीयमानंहृदिशू
लिनापि॥८७॥ इतिप्रतिज्ञयातस्यहिमान्येवजयद्रथः। कंपीदुर्योधनेनापित्रातुंतेजोनिधेर्गुरोः॥८८॥

बा॰भा॰ ततस्तदा नाहृशपुत्रशोकतारप्रलापं रुदतीं सुभद्रां ॥ रण [illegible] व्यसूनां दिशतां प्रभुर्वं प्रबोध्यमानाहृ
२५१ रिणाजगाद ॥ ८९ ॥ दयाशया ब्रह्मविदो वदान्याः सत्योक्तयः शीलमयानयाढ्याः ॥ अन्येपि ये केचन पु
ण्यभाजस्तेषां गतिं प्राप्नुहि पुत्रकेति ॥ ९० ॥ युग्मं ॥ कृष्णाज्ञया जपपरः परमस्मयोथ तत्प्रेष्यचौ सुचरितः
सुचिरात्प्रसुप्तः ॥ ऐंद्रिः सहैव हरिणाहरशैलमौलिं स्वप्नेजगाम च पुनर्नामच चंद्रमौलिं ॥ ९१ ॥ तं च तु
ष्टाव तुष्टात्मा वरदं विहिताञ्जलिः ॥ देवं विश्वत्रयीहर्तृं हरं हरिसखोर्जुनः ॥ ९२ ॥ नमः शिवाय रुद्राय स
हेशाय कपालिने । ज्ञानिने पशुनाथाय भवाय भवमाथिने ॥ ९३ ॥ कामदायास्तकामाय धर्मदाय
मखच्छिदे । सुधाकरकिरीटाय विषयीवाय ते नमः ॥ ९४ ॥ एवं देवः स्तुतस्तस्मै महाहिमयविग्रहं ॥ ज्ञ
यिने धनुरस्त्रं च सस्थानकमदीदृशत ॥ ९५ ॥ पाशुपास्त्रपतमद्भुतमस्त्रं पूर्वलब्धमधिगम्य महेशात् राम
मंत्रमाप्य च जयी जयबंधुं सव्यबुध्यतकृती कृतकृत्यः ॥ ९६ ॥ ततः प्रातः प्रीतो रिपुनृपतिवीरव्यय २५१

मगात्प्रतिज्ञापाथोब्धिं किमपि कलयन्नुगोष्पदतया। प्रमोदप्राग्भारपरवशं वासवसुजः प्रतेनेष्ट
ध्वीशं मुररिपुमपि स्वप्नकथनात्॥ ६७॥ ॥ इति श्रीमदमरचंद्रविरचिते श्रीबालभारतनाम्नि महा
काव्ये वीरांके श्रीद्रोणपर्वणि तृतीयदिवसेभिमन्युवधो नाम द्वितीयः सर्गः॥ ॥ ग्रंथसं ९२०॥ ॥ ॥
छलनिर्दलिताराति कलंकच्छेदधीरिव। पाराशरशरीरेणातपस्यन्यात्तु वो हरिः॥ १॥ ततः कुजदिनारं
भकृत्याजं भारितेजसः। सुदृश्च द्रौणिसल्कायानिरीयुर्दीप्ततोऽभितः॥ २॥ नक्रमप्यर्जुनभयादसुमैर
थमंथरैः। सुभटैः शकटव्यू १ हं विकटं विदधे गुरुः॥ ३॥ दलालिशालितन्मध्ये नरेशकुलकेसरं। चक्रे
पद्मं रथाश्वेभकोटिकल्पितकर्णिकं॥ ४॥ कृतवर्मादिभिः सूचिव्यूहं व्यूह्य तदंतरे। न्यवेशयद्धृतं वीरः
सूचिपाशे जयद्रथं॥ ५॥ विपद्मपद्मसुब्धेषु युधि गोपुं जयद्रथं। स्वयं द्रोणोऽद्भुतांगस्य शतांगस्य धुरि
स्थितः॥ ६॥ माणिक्यप्रथितरथांतरस्थस्तिष्टः तत्कालं भयदवपुः कपीडकेतुः। सैन्याग्रे जलदरुचिर्हिनिधि

न१

बा॰भा॰ नाथक्रोडस्थः॥ शामइवव्यलोकिवध्यैः॥७॥ कल्पांतप्रकुपितकालकंठकंठप्रस्पर्द्धीमिवदधतौ
२५२ सुघोरघोषौ॥ कुम्भाभ्यांतनुरुचिमेचकौतदानींदध्मातेप्रलयकरौपरेषुशंखौ॥८॥ अन्योन्यंप्रस्तु
मथसाहसप्रसक्तादोष्मंतः प्रधनमृगौतिचेलुः॥ आकंदोगुणारवकेतवेनतेनेतन्मुष्टिग्रहमसहिष्णुभि
र्धनुर्भिः॥९॥ आकृष्टैरयहृ॰वतोहयवरायमानेनस्फुरित्तुमनीश्वरैर्लुठद्भिः॥ चीत्कारंरथचरणैः
दलांस्तजद्भिर्द्रुतवेगादतिरथिनोमिलन्मदांधाः॥१०॥ संरंभाद्दुचितकृतप्रतिक्रियाणां॥ वीराणामज
नितदासशस्त्रपातः॥ संक्षोभंजगतियथाकरंनतेषुप्रक्षेप्तुंद्राणमशवत्तमायमापि॥११॥ संग्रमव्य
तिकरखेदसादिखेदांभःप्रतिहतवर्ष्मकेतदानीं॥ आरूढंरुधिरधुनीमहोर्मिहृदैः सिंदूरीभवितुमि राम
वेभकुंभदेशे॥१२॥ अथजन्यामरुदुड्डीननिःसत्त्वतुषखंडकैः॥ कृतांतंभोजयन्भूपैर्हतिसिद्धैर्महा २५२
र्मिभिः॥१३॥ पुरःपातिनमातंगस्थूलस्थपुटितामपि॥ रसामुच्छंघयतरसाडाणमाडवदिंडभूः॥१४॥ युग्मं॥

नवानुमान्यपार्थमुक्तास्त्रगमाच्छाद्यचास्त्रगैः दक्षिणीकृत्यचद्रोणंसव्यूहंरंहसाविशत्॥१५॥चक्रर
क्षौविविशतुर्युधामन्युत्तमौजसौ।सहैवतेनवीरश्रीहृग्कांतिस्तबकाविव॥१६॥लोलध्वजान्गजा
न्द्रिन्तनुजानिवसद्रुमान्वज्रात्मजैरिवनदाशरैरंड्रिपाजयत्॥१७॥गत्यजांहन्यगांचैषकोसुरद्रुही
तहंतिकः॥हाहतावयमेवेतिशब्दोभूत्तत्रभूभुजां॥१८॥चक्रदारिजभूजन्मातदीयस्यंदनस्वनः॥व्य
द्रावयत्तदासिंधुराजस्यपक्षद्रुमावनिं॥१९॥निर्मायकृतवर्मादीन्धावतोधूमसाननान्॥चक्रेजवनकां
बोजवनदाहंधनंजयः॥२०॥अन्वेवगुरुणामुक्तंबाह्नंब्राह्मेणफाल्गुनः अस्त्रमस्त्रेणजित्वाभूद्रोग्न
भूपचमूयमः॥२१॥जघ्नेशस्त्रनुर्येणाशासिंधुजन्माशतायुधः॥कृष्णोचक्रेशरैरर्ककरविद्धांबुदोपमौ॥
॥२२॥सकिरीटिशरोत्कृत्तसर्वास्त्रस्यंदनोबभौ।सपाकरइवोष्णांशुकरदत्तकरदर्पः॥२३॥अयुध्यमा
नेयामुक्तामेत्कारंहंतिसागदा।वरुणानपुत्रपित्रादत्तानेनाददेतदा॥२४॥रेकान्तरेमृदमुचाद्वानं

बा॰भा॰ वमत्र किं इत्यादिवादिनि हरौ सस्मापत्कौरुषाद्विपत्॥२५॥ गदा गोविंदमालिंग्य व्यावृत्याघ्नच्छ्रुतायु
२५३ धं॥ जघान स्वं पतिं स्त्रीव परास्रेषोध्वसद्दृशा॥२६॥ वातेनुवात्य पितत:पश्चाद्विस्तृतकेतुना। हयानां
253 रंहसाचालीत् जयद्रथरुषा जय:॥२७॥ दीर्घं समुदक्षिणं द्रोणिकान्तं कंबोजमोजसा। कन्ताञ्जुरणां काल
शरणं शाहिणोन्वर:॥२८॥ अथैत्य पार्थं पृथ्वीशावच्युतायुश्च श्रुतायुषौ। शूलतोमरनाराचैर्मोहयामासु
रर्जुनं॥२९॥ द्रुतमूर्छितमूर्छेणान्तनत:शक्रास्त्वमो विना। तावर्जुनेन नागांजनौ जघ्नाते सानुजानुगौ॥३०
अंगवंगकलिंगादिध्वजिनीरुधिरैर्वधात्। वीरालंकाररत्नाद्यै:सरत्नाकरमष्टमं॥३१॥ जज्ञ ध्वमिन्न
कुंभीरघरांकुंभसमुद्भवै:। ताम्रपर्णीशतान्यासन् रक्तैर्मुक्तालिमालिभि:॥३२॥ पीतै:पीतैव रक्तो
भिर्विलसद्भावसरासमै:॥ तेनेते नेषुभिर्म्लेच्छवाहिनी रक्तवाहिनी॥३३॥ अंबष्ठाधिपते मौलिं युद्धद्रु राम
मफलं जयी। जयश्रिये प्रियायैसदवाकृत्पायतवैर॥३४॥ इतश्चवरयागत्वा गुरुं कुरुपतिर्जगौ। वं २५३

विलंघ्याविशत्यार्थः प्रियशिष्यतयानघ ॥३५॥ दत्ताभयेन निःशेषवनशयन्नस्थापि सिंधुपः । विशत्रुपेक्षित
श्चैडिर्विकृद्वंश्च विरंतवा ॥३६॥ अथाचष्टगुरुर्व्यूह्ममविशद्द्रासवात्मजः । हरिवरिंतवाहेन संधयिर्वाऽर्थेन मां
॥३७॥ यद्येनमनुगच्छामितद्भीमाद्याविशंत्यमां । वेडयुद्ध्यस्वमन्नंत्रदत्तवर्मवशेनतं ॥३८॥ इत्युक्ता
वज्रमंत्रेणावर्मितो गुरुणान्नृपः । स्वमागतेनौरंडपर्श्युराममगुरुक्रमात् ॥३९॥ अधरो स्त्रंषनानीश
मुखश्चासेनरंहसा ॥ पार्थमन्वचलद्भन्वचलनोयैः समंबभौ ॥४०॥ युग्मं ॥ प्रीयमाणो स्वरंकौं लहरीना ५
रगीतिभिः । वीज्यमानो विलोला क्षिमायूरव्यजनव्रजैः ॥४१॥ तदा व्यूहमुखे युद्धमभवत्कौरवपांडवैः । य
येष्टंभोजयामासो नेष्टर्युन्त्वजनोयमः ॥४२॥ युग्मं ॥ विशिखैर्वैरयोधैश्चक्रवालं दशनैरुग्रकरीडवृंदं ॥
इतरेतरमंकुशप्रहारैर्मर्दयमाधोरणाधोरणिप्रकार ॥४३॥ मुखमंडलमंबरेभरानां विद्दंतमारयमा
रयतिशबैः । रिपुखड्गहतं पतत्रिनाशेरवलोकाऽगतदेवतत्वयेभूत ॥४४॥ अहितासिभिदाच्छिंनदथा

बा॰भा॰ नोगलत्वं ध्वस्थितमे भमास्यमुच्चैः। युधिनृत्तपरः परस्य काशे हरमाधेगुहबंधुवल्कबंधः ॥४५॥ रिपुमौ
२५४ लिरसिप्रहारनुन्नो दिविताडंकयुतो ऽभवत्तभटेन। सुरभीतिकृदेककाललब्धद्युमणिश्चेत्तको ऽयरहु रौद्रः
254 ॥४६॥ रणसीमनि वांछितस्य पत्युः प्रथमं प्राप्तमरातिखड्गघातान्। द्युगतं वदनं महासहृद्युं द्युवधूं वंचित
मुच्चकैरियेष ॥४७॥ रिपुमेकमहो जघान कश्चित्प्रथमं जांघिकपुंगवः कृपाण्या। सममुच्चलितं जवेन जि
ह्वाशरमुच्चैर्निजपक्षवीरमुक्तं ॥४८॥ मणिमौलिजरायकांति सिंधुः प्रथनां भोधिमवाहच्चंडमारः। अभि
दंडशिखाकृतारिशीर्षैः किलषड्गकरः परस्य काशे ॥४९॥ शरकृत्तनितरांतरालफलकं कांचन निर्मि
तं परस्य। पतितं भृतवीरभेदपीडाविधुरं भूमितले किलार्कबिंबं ॥५०॥ अवलोक्य पुरः स्वसंततमंतः कपि राम
तः कोपि कुलैकलंकभीरुः। असिनाप्यथ मंजघान बंधुं रिपुमन्वेषिणमेव तस्य पश्चात् ॥५१॥ सुहृदा धृत २५४
मंचलं चिकीर्षन्नूवपुषि प्रक्षतपदो मृतस्य बंधो। दयितारटितान्यमन्यमानः परचक्रेषु पपात कश्चिदेकः ॥५२॥

व्यथितास्त्वभरः परः समीक्ष्याद्भुतमुन्मूल्य रदं रिपुद्विपस्य। प्रसरन् प्रसभं बलेन हृष्टो मुशलीवाद्भुतभीतिभं
गुरेण॥५३॥ खरशक्तिरपूर्णमंडलोपि प्रसभं पूर्णजवेपि नाशहेतुः। सकलेंदुसमाभदास्य कूटाद्विषतां विदि
पिरं बरेईचंडैः॥५४॥ युधि युद्धविधिं व्यधुर्गजास्त्वाः पतितोन्पाटितमुक्तमौलिमालैः। हृष्टमुष्टिहतैरदैर्न रैवश्च
स्फुटरामायणवीरवद्भरंडाः॥५५॥ इति यत्र च चलन् पार्थरथो रुद्धपुरः पथः। न तथा स्त्वलिखेलद्भिः परैः परि
हृतेर्थया॥५६॥ पवित्रितां यां पार्थमुक्तानां गाव्यून्यां पुरतः पतन्। स रथस्त्वरया स्वर्यं चक्रे कौतुकपेरपि॥५७॥ बिंदा
नुविंदावावंत्यौ व्यथयंतौ शिलीमुखैः। रयाद् पातयत्पार्थं स्तौमधुछत्रलीलया॥५८॥ पाययां बुहयान्
खिन्नान् विशिल्यीकुरुशिलिप्तितान्। इत्युक्त्वाथ हरिं जिष्णुः कृतनतारद्भुतं रथात्॥५९॥ द्रोणास्मिन्नेष धा
वंतोसन्नानाः शरमालया। रुरोध योध परलाचेलया क्षितिरिवापगाः॥६०॥ निःशंककंकपत्र्यालिमयं
मंत्रालयं व्यधात्। तदंत रप्यसौवारि शरद्वारि जम्भूमिजं॥६१॥ तत्राथ पाययि वाचनारयिवाचवाजिनः॥

बाभा· स्पर्शननिर्व्रणीकृत्य कृष्णः पुनरयोजयत् ॥६२॥ अथाधिरोहिणौ कृष्णौ द्विगुणाग्रयाहृयाः कुडुःकंचेद्
१५५ शिरसो ग्रागुज्यातेथकंपिनौ ॥६३॥ शिल्पमल्पावशेषं क्षिपा थेप्रिकरयन्पुरं । कल्पांतवात इव का नूमूर्
255 तानव्यकंपयत् ॥६४॥ अथैव गुरुणा बद्धकवचः कोरवेश्वरः । राधकोधनो युद्धकिरीटभंकिरीटिनं ॥६५॥
छिंडिमल्लमनर्थाना मित्युक्ते हरिणा नरः । द्राणांजेन रणं चक्रे वमत्कृत सुरासुरं ॥६६॥ अमज्जन्नर्जुनबाणाः
सघान घाय यथांबुधौ । निपेतुः पतुरकृता र्थि यथा कृपाणो र्थिनः ॥६७॥ किमेत दिति गोविंदे वदत्पूर्वे धनं
जयः । ज्ञातं मया स्मि न गुरुणा वज्रं व र्मिणि मंत्रितं ॥६८॥ वव्यस्य छेदमित्युक्त्वा यदस्त्रं फाल्गुने मुचत् । लो
भेन च महत्त्वं गतं द्रोणिजो ह्रेणवा रितं ॥६९॥ द्विः द्रोप्यं नरवलुरोणेषु दिव्यमसंख्यावेनि द्विति भुजि विद्विपन्
पृषत्कान् । द्विवांतः श्रगुणां गुणां धनुस्त दोजः श्रीकर्णी व्ययच दपातयत्किरीटी ॥७०॥ सम छिन्ने मणिमिव तन्तु राम
याभिकां द्वावा माद्रीमुकुटकुबेरथस्य सुरं । तत्वेतः कलितचतुर्दिगंगराज्यश्रीदूता निवचतुरो भिदतु १५५

रंगान्॥७१॥ चिच्छेद द्विरदप्रभानिभं च छत्रं श्वाकु शिर इव तस्य शौं गजस्य। ततेजमत्तरुकरहाटवजझ्वलंतं
सोवर्णिकलसमपिध्वजाच्चकर्त॥७२॥ ॥विशेषकं॥ ॥नाराचानुकवचितेषु वज्रमंत्रैस्तास्यैर्डिः करुरु
हसंधिषुन्यधाच्च॥ तत्रस्तः सनरपतिस्तनूजुषां दिक्पालानामपि विकिरन्महांसि रक्तैः॥७३॥ हेमव
र्माच्चयानड्डौणिप्रभृतीनामपातयत्। तदांते जोमयानीव शरीराणि शरैर्नरः॥७४॥ तेबाणैरक्तसिक्तां
गाश्चकिरीटशक्रसूनुना। स्वजयश्रीगृहस्तंभा इव सिंदूरचित्रिताः॥७५॥ ततश्च पार्थकुमारमेबलांभोधिंवि
रोधिनां। बाणांगुलिजुषाचापप्रस्त्यापाकलशोद्भवः॥७६॥ हत्वा बलावलीस्तेन पार्थेशे विरथीकृते। कृतो
कृतो घराजेतिलोकाः शकांस्म चुकुशुः॥७७॥ हिमांशशक्तिं नृपेनीं थकद्रुघ्रुणां समघंटिकां। ब्रसास्त्रेणा
च्छिदद्रोणस्तछौर्वरसनामिव॥७८॥ महद्देवरथेनाथ पलाय्यप्रययौ नृपः। दर्शितस्वामिभक्त्येव समेन
याप्यन्वगामि सः॥७९॥ अथ पार्थचमूवीरैः समीरैर्जयजैरिव। शोषिताः परवाहिन्योरंगितासितरंगिताः॥८०

भा॰मं॰ करटीव बृहज्ञत्रः केकयानीकनायकः। द्रोणानुगं क्षेमधूर्त्तिं मपातमपातयत्॥ ७१॥ जघानाथ त्रि
२५६ गर्त्तं स ध्वजकेतुं महारथं। सहदेवो रिपुं मित्रं च व्याघ्रदत्तं च सात्यकिः॥ ७२॥ वाह्लीकस्त्वहनन्मायास्त्रं भीमं भी
मवधोद्यतं। अलंबुसं रथात् कृष्ट्वा निःपिपेष घटोत्कचः॥ ७३॥ तदा भूतं द्रोणमेभि भ्यां भज्यमानं बलं द्व
ये। द्रोणाभ्यस्त्वनुमितं भो धिक्को धीकलकलः कलः॥ ७४॥ ॥ अर्जुनप्रवेशः॥ ॥ पवीयसमन्द्राज्जिष्णो
रथ्यावनूशंखनिस्वनं॥ सात्यकिं कार्ष्णिवरजिपरिजनो ऽप्यधान्नृपः॥ ७५॥ शूरकृत्वारिव्रेषु प्रविष्टस्तगु
रुः सुकृत। धर्मज्ञानवकालोयमालोकय शरण्यतां॥ ७६॥ प्रयातेपि वियिष्वाणा सहद्वास्यादिहृद्वाया। द्रोणा
तद्रोपदिभीमाभ्यां सम्मे तस्य न मे भयं॥ ७७॥ इति स्कव्रातथेत्युक्त्वाद्वाहुवाच सात्यकिः॥ स्नग्वी क्षात्रीश
मासंच्य मंगलालंकृतः कृती॥ ७८॥ कांडखंडितविद्धपिरक्तसिक्तेन वर्त्मना॥ रथेन रंहसा चोलीदधृ २५६
तरजसासुरवं॥ ७९॥ युग्मं। द्रोणसात्यकयोः कांडमंडपछन्नचंडरुक्। रणो भूदस्त्रसंघट्टस्फुलिंग

स्त्तनमास्तजः॥९०॥ गुरोर्वच्छिष्यमन्वेष्टुर्न मे संरोद्धुमर्हसि। इत्युक्तिमाजिघैनेयगुरुस्तेनमुच्य
से॥९१॥ इत्युक्तवंतमुत्कांडकोदंडं दुर्जयं गुरुं। वंचयन्नश्ववेगेन सात्यकिर्व्यूहमाविशत्॥९२॥ निष्क
त्यकृतवर्मादीनप्रमादी विशन्नसौ। चक्रे द्विनिभुजंगानां क्षयं तार्क्ष्य इवाशुगैः॥९३॥ पांडवाश्वंड
कोदंडाव्यूहभेदोद्यतास्तदा। गुणाढ्यवप्रमादेन वारिताः कृतवर्मणा॥९४॥ रणात्पात्रिम्रुज व्योमासंरंभा
त्राम्रदीधितिः। शैनिसूनुस्तदा वीरनेत्रांभोजनिमीलनः॥९५॥ सिंधुराजजनं सध्यस्त्वयं मगधेंद्रमपात
यत्। संध्याकाल इव द्वीपं चंडांशुं चरमाचलात्॥९६॥ युग्मं॥ मार्गणानूलन्दस्य दानेनलघीणायन् सपदप
द्रानरनारायणोड्डुष्णुशैनेयोचलङ्गुसुकः॥९७॥ गंधसिंधुरगंधर्ववीरेंद्रबाजिनीव्रजान्। यसोगुल्मी
मिस्तद्वाणो लुलिलोलं समुद्रागिलत्॥९८॥ सुदर्शनादिभूपालमौलीनूपचिभिरद्विपत्। व्योम्नःसव
केचंडीशमूर्त्तेर्मुंडालिमंडनं॥९९॥ शैनेयसायकैर्लूनो दुर्नोदुःशासनस्तदा॥ द्रोणांत्रापतनस्तापप्र
स्नानाधरपल्लवः॥१००॥ तज्जगाद गुरुर्मूढ किमुत्रस्तोसि सात्लजात्। पांचालीचिकुराकृष्टो स्व ष्टायः कु

बा०भा० सेनमदः ॥ १ ॥ योहासः पाशपातेषु सारिघूतेभवन्नव । पन्नगसुयमपाशेषु प्राणघूते घुतेधसः ॥ २ ॥
२५७ अधुनापि कुरु त्वं वा संधिं युधि भयं यदि । ननु चेत्परलोकाय युध्यस्व त्वं न दशंकितः ॥ ३ ॥ इत्युक्तेऽपमु
257 रवास्त्राणि भिल्यापीस्मिषदीनदृक् । दैत्यावतारः पांचालदैत्यानगंतु मिवेहतः ॥ ४ ॥ कृतांजकिंकरस्येव छे
ल्लैकिंच्छृदेःसमंततः । ससात्य किमगान्मंद्रचुवद्रुर्वेगावरवरः ॥ ५ ॥ मुहूर्तेस्मिन्नाकृतविप्रः प्रज्वलत्कोपपा
वकः । चित्रं नृणां सुरस्त्रीणां व्यधात्पाणि यहान्बहून् ॥ ६ ॥ धीरकेतु चित्ररथौ चित्रकेतुसुधन्वनः । पां
चालदिग्जयस्तंभान्जंगमान्सोऽभ्युपानयत् ॥ ७ ॥ यज्ञयोनिस्तदा वीरान्मूर्छयित्वा शरैर्गुरुः ॥ कृपाणि
गु ७ पाणिस्तेहं तुंदंडपाणिरिवाद्भुतः ॥ ८ ॥ रुक्मांबष्ठसंज्ञोऽथ शरैरासन्नपातिभिः । किं कुश्मा णौर्वैन्तस्त्यै
वंशाकूदमपूरयत् ॥ ९ ॥ तस्मिन्स्मिन्पांडवः स्तैषदीमहतिरशोषयत् । चं तधौ मिबलां भोधिमुव
नप्लवनद्रोमं ॥ १० ॥ छिन्नैस्तेश्च बलो बाणैः द्रौणिवमीयुधं युधिः । दुःशासनं नैषेने योऽवधीज्ज्ञामभि राम
यातदा ॥ ११ ॥ प्रविश्य पांडुवाहिन्यां नृपवक्त्राणि पद्मवत् । तदा लुलाव वीरश्रीपूजार्थी व द्विजो गुरुः ॥ १२ ॥ २५७

केकयाधिपतिज्येष्ठवृद्धक्षत्रद्युमानलः शिशु पालात्मभू धृष्टकेतुर्दावानलांबुदः ॥१३॥ जरासंधतनू
जन्मसहदेवांबुदानिलः ॥ धृष्टद्युम्नसुजद्भात्रधर्मस्वाम्यानिलोरगः ॥१४॥ तेजसाप्य ज्वलन् वाणैर्वर्षन्
सर्पन्नुरुस्वरः कोपेन निःश्वसन् द्रोणः पार्थव्याकुलयद्बलं ॥१५॥ त्रिभिर्विशिषकं । सान्यं किंचवेशाः
द्य [redacted] णेस्मिन्नंतविद्वांत
माजिभास्वतिभूपतिः । अभ्यधत्तसमभ्येत्य भीमं भीमग्रमानसः ॥१६॥ वत्सवत्सवकालोयं द्विड्प्र
विष्टव्रजानुजं । कार्यते केशवः कंबुः क्रोशत्यपुनरार्जुनः ॥१७॥ द्विषद्विषमतामग्नं त्रातयातेर्जुनं त्व
यि द्रोणाजं द्रोपदि मीतिहं ताहं नायमेवमे ॥१८॥ इतिश्रुत्वाभ्यधाद्भीमः प्रभो नेस्योऽर्जुनेषु भीः दधे
मूर्ध्नि तथाप्येष शेषावत्तव शासनं ॥१९॥ इत्युदीर्य महावीर्यः स्यंदनस्वनगर्जनः । मदोघशालीक
र्णान्तलीनाद्वीन शिलीमुखः ॥२०॥ पुरोलोकैर्दत्तमार्गः प्रपतद्भिरितस्ततः । भीमः शकटभेदायदंती

बा॰भा॰ १५८ मत्तइवाऽवत् ॥२१॥ युग्मं ॥ कौंतेयकेयमिच्छांतिव्यूढं भेत्तुंमयि स्थितो ॥ इत्युक्त्वासुंगुरुः क्रूरैर्बाणपू
रैरपूरयत् ॥२२॥ तत्कांडपतनव्यक्तसांद्ररक्तोवृकोदरः ॥ कालीकृचापकाश्मीरक्लिन्नः कालइवा
२५८ बभौ ॥२३॥ नशिष्योहंगुरुर्नत्वंनार्चामिवांयथार्जुनः ॥ त्वांविजित्यविशंतंमांपश्यपश्येत्युक्त्वानिलिर्यांकं
॥२४॥ याममुंचद्भुजबलाघंटारंकारिणींगदां ॥ द्रुतंद्रुमइवाभंजित्तद्रक्तद्रोणात्मयारथः ॥२५॥ युग्मं ॥
तदात्वदात्मजोराजन्सानुजोमनुजेश्वरः ॥ सन्यालवेदनवनोपमांभीमाश्वगोरगात् ॥२६॥ वृंदार
कंदीर्घनेत्रंसुखेनंदुर्विमोचनं ॥ रौद्रकर्माणमभयंचित्रकांतिंसुमर्शणं ॥२७॥ इत्यष्टौत्वत्सुतान्रा ६
जनूर्नपाजघानवृकोदरः ॥ तच्छिरोभिश्शारोच्छिन्नैः कंदुकैः क्रीडयन्दिशः ॥२८॥ युग्मं ॥ वर्षनूकी राम
नाशदासेभ्याहूतैर्हुंडिरिवाश्वगैः ॥ स्पंदनेनाथनादेन तदाद्रोणात्मजाद्भवत् ॥२९॥ रामरावणसंग्रा १५८
मगुणग्राममलिम्लुचः ॥ तदोद्भवसदवष्टंभः संरंभः कोप्यभूत्तयोः ॥३०॥ रथादधावरुत्वाश्वमी [redacted]

मन्नड्वाड्वत्॥२१॥युग्मं॥कौंतेयकेयमिष्ठांतेव्यूहंभेत्तुंमयिस्थिता।इत्युक्त्वामुंगुरुःक्रूरैर्बाणपूरैर
सूरयत्॥२२॥तत्कांडपतनव्यक्तसांद्रक्तोवृकोदरः।कालीकृचाय्यकाश्मीरक्लिन्नःकालद्रुवाबभौ
॥२३॥नशिष्योऽहंगुरुर्नत्वंनार्चामित्वांयथार्जुनः।त्वांविजित्यविशांतंमांपश्येत्युक्त्वानिरैर्गुरुं॥२४
यामसुंचज्जवबलाघंटाटंकारिणींगदां।डुतंडुमड्वाभंजित्रस्तड्रोणस्तयारथः॥२५॥युग्मं॥तदा
त्वदात्मजोराजन्नुसानुजोमनुजेश्वरः॥सैन्यपालवंदनवनोपमंप्रभीमास्त्रगैरगात्॥२६॥वृंदा
रकंदीर्घनेत्रंसुसेनंदुर्विमोचनं।रौद्रकर्माणमभयंचित्रकांतिंसुमर्शनं॥२७॥इत्यष्टौत्वत्सुतान्ना
लनु-ग्राजघानवृकोदरः।तच्छिरांसिःशरोच्छिन्नैःकंदुकैःक्रीडयन्दिशः॥२८॥युग्मं॥वर्षन्कीना
शदासंभ्योहूतैर्दंडैरिवाश्रुगैः।स्पंदनेनाब्दनादेनतदाद्रोणस्तमाड्वत॥२९॥ प्रोहस्ताग्रलील
या।हस्तीघात्यायविद्धोपदूरद्दूररथंगुरोः॥३०॥पृथगकृतांगशतशंतगा।द्विडुतेगुरौ।रथीवरूथि

बा॰भा॰ नीमीमोऽविशद्दिशाद्विक्रमः ॥३१॥ ऽप्रपूर्णचरणाश्मानदूरदेशान्नरागतानुपायमंदगाननिवशारानुपी
१५९ णायन्याणिकोटिभिः ॥३२॥ कर्णानीकं समीकार्थी घनाकुलमनाकुलः भीमो भजेऽङ्कजक्रीडाकां
तारमिव केसरी ॥३४॥ संरब्धेनैय धनुर्निनादानादाय भीमोऽद्भुतमुन्नादं गर्त्वेडयाद धाउदास्य
कृष्णोकंबूतदाध्मार्भिमनोविनादो ॥३५॥ परान्मुखोद्व्हतिबाद्दिविम्यद्वीपांतरः कोऽपि सशब्दपूर:
स्पथाईनारीश्वरसंधिबंधः समीरणास्कंधसमीरणो भूत् ॥३६॥ स्वामी रिणा संयति भयमानोदि
भयमानं यमदासहंदैः । बलं तदा लोकयन्लोकमस्त्रमयं वितन्वन्प्रचचाल कर्णः ॥३७॥ मिथः
प्रमाथ्याकुलयोस्तदाभूत्तु कौंतेययोः कश्चन कांडपातः । यद्व्यातजातप्रसरैरिवासीत्सुरासुराणा
मपि भीमो लिपिकमः ॥३८॥ भीमेन भग्नप्रसरः शरौघैः कर्णस्तदादीर्णरथायुधौघः । न्यस्तोऽपि राम
वैरादिव रंहसैव तदीयता तं जयति स्म वातं ॥३९॥ म्लानमानः कपी कांतं तदागत्यन्द्धपोऽभ्य १५९

धातु।प्रियोर्ज्जुन स्तोयन्मुक्तोत्र स्मै मात्य कि मारुती॥४०॥=प्रहोनु संद भाग्या नां साम र्थ्यं किं चिद्द्भुतं॥
यनापि व ज्रस्तुर्भे दाय्वत्स्र तिज्ञास्म थी कृता॥४१॥ कचेगु रुर्गु रुजरां किं युध्येयं चमू मिमां॥ किं वाक्ष्ने बाणा
वनौघ चलाच लकु[redacted]लाघवे॥४२॥एको पि वारयाम्येष मस्तताप्य घच मूर म्॥ः॥ एकादशचमू वीरै स्त
निवारयत त्रयं॥४३॥ इत्युक्तागुरु णाग वाडु पदावीशनंद नौ॥पार्थिवौ विरथी चक्रे शक्र मूच्चकर द्द
कौ॥४४॥ इहांतरे महाशौर्यः सूर्यसूनु रपातयत्॥ भीमं हैमैः शरप्रातैः पिशुरात्रैः करै रिव॥४५॥ भी
मास्त्रैः कर्कशै रर्कसूनुर्लूनरथायुध॥ःन स्पन्लं क्रिरजो व्याजा त्तेने भव्यापि दुर्यश॥४६॥ भीमम्भूपा
लसा लाया मौलि दालानिकृंतति॥ सुराणामप्य हो शीर्षैः कंपितं च कि तै रिव॥४७॥ पुनरप्यायुधै
सज्ज स्यंदनः सूर्यनंदनः॥ भीमं हेमशरैः कुर्वन्नरुमवह्निवनोपसं॥४८॥ छिन्ने बाणासणौ व्यौम्नि
ड्ढ्डीनत्त्वरणां तयोः॥ देवाइवायसुः पशपदनिमेष मटच्छलात्॥४९॥ कौंतेय कर्णौ कोदंड रथघ्ना

वा॰भा॰ षानसेनदा।दुर्जयाख्यस्तवसुजो राजन्नुसेजेप [redacted] तंगतं॥५०॥
९६० भीमसेनमुवनद्योमशोभमानशरोल्करः।गदयाविरथीचक्रेपुनराधिरथीरथी॥५१॥ततश्चर्वंगजोरा
जन्धावन्भीमेननिर्ममे।प्रमथःस्वर्गसुमुखीमुखपद्मशिलीमुखः॥५२॥आरुह्यप्रथमंरथंततो
धिरथमूःशरान्।यान्भीमस्यप्रहिणोत्संसजेत्तत्कोपानलोज्वलन्॥५३॥ततोदृष्ट्वाप्रविष्टेषुस्वमर्मे
भीमेषुमोघिषु।कर्णोगुलीनवेडाग्गांरथेनजविनाविशत्॥५४॥ [redacted] तानुदुर्मर्षणदुर्माहजयदुःशल
दुस्सहान्॥जघानवसुनान्पंचभीमःसत्याभिधस्तदा॥५५॥रंगंततंपुनरंगेशंकवाकत्तरथासुखंभी
मेनदंतिमत्तेयवसियालोटिक्षरेभुवि॥५६॥सघाथवसुताश्चित्रश्चित्रबाणःशरासनः।चारुचित्रकवि
त्राद्यौचित्रवर्मापिचित्रको॥५७॥कर्णत्राणाधियाभीमबाणापाजनिपातिनाः।युधिष्ठवपुंकृपाहीजिव वाम ९६०
क्रुंशंकेर्कमवव्रजन्॥५८॥युग्मं।मुहुर्जितापिराधेयस्तान्जितान्वीक्ष्यबाष्पदृक्।आपनिर्वेदः

योमूलमित्येवंपुनरापतत्॥८९॥भीमस्त्वरदस्तृगध्यारोराध्येयविशिखैर्बभौ॥वीरश्रीस्नानकाश्मी
रकर्णानिर्झरशैलवत्॥९०॥विमुक्तभीमकरयावामयाशममालया॥आलिंग्यमानःसर्वांगम्
मोहांगपजिम्तत॥९१॥ततिचित्रायुधचित्राश्वचित्रसेनविकर्णकाः॥शत्रुःशत्रुंजयःशत्रुसहश्चतिस्
तास्तव॥९२॥कर्णात्रायाणायधावंतोहताभीमेनतद्वभौ॥ससगोदावरइवश्रीभीमस्तद[redacted]स्तकर्पः
॥९३॥ततोमूर्छांजविक्रांतःकर्णःस्वर्णमयैःशरैः॥भीमंचकेदवार्चिष्मकीलालीडइमोपमं॥९४॥
पार्थस्यविरथस्यास्यसर्वायस्त्राणिधावतः॥कर्णश्चिच्छेदपत्राणितपस्यइवशारिवनः॥९५॥दीर्णा
युधोहरिकरिव्राताननवातान्मजो॥क्षिपत्॥वैकर्तनस्वकर्त्तेषुसंतानैर्मद्रुतानपि॥९६॥स्मरन्कुंती
गिरंभीममनिघ्नन्नानुमूलदा॥लीनंमृतेमकूटेषुधनुःकोट्यास्पृशनजगौ॥९७॥महद्भिर्नराणांकार्य
मकृतास्त्वपुनस्त्वया॥स्थूलमूर्त्तेर्बद्धसुजःसूदनैवनवोचिता॥९८॥इत्युक्त्वाशल्ययन्भीमंदर्शिता

बा॰भा॰ दनुजद्विषा॥ अत्रासि दूरादुद्दंडैः कांडैः कर्णिः किरीटिना॥ द्रौणिः॥ आरूढोऽथ विपत्यक्षसुजसः सात्यकेर
२६१ थं। भीमः श्वापद इव विमुक्तोऽर्क इव पूर्वगिरेः शिरः॥ ७१॥ भीमसेन प्रवेशः॥ ॥ नरेण नाराचमुदं विनिंजदाप
261 तं गामूः संमुखमद्भुजप्रभं। अखंडयनूड्रोणिपतत्रिपंक्तयस्तद्दुन्मुखं दावमिवाबुदत्[redacted]ष्टयः॥ ७२॥ ततः
पतत्त्रिपक्षैः पराङ्मुखं विरच्य नाराचस्त्वा गुरोः सुतं। अस्तगग्रमामं त्रितसाध्यविन्नमानुजघानस
घानवनीभृतां नरः॥ ७३॥ हयांघ्रिधूमान परिक्तवाहिनीप्रवाहविंदून्नुदिनान्यदे पदे। वरातिरेकादभि
वंचयन्पयौ जयद्रथं छोर्जे यिनक्तादारथः॥ ७४॥ तदा हरीणाम पिक्तस्तयोरपि धुतिस्त्वरा दीर्घिनरैव मि
श्रिता। मुदा भटैः संयतिजह्नुनंदनीकलिंदजासंगनिभाव्यभाल्यत॥ ७५॥ सव्यसाची रविरिव प्रत्यंगा प्रस
शिलीमुखं। इत स्ततः कीर्णदलं पद्मव्यूहमथव्यधात॥ ७६॥ विगात्यवाहिनीपद्मव्यूहो हुलबलाल राम
सानंदनागइवोड्डांते राजहंसैः पलायितं॥ ७७॥ महारथ घरागुप्तपाशक्षितजयद्रथं। सव्यसाचीततः २६१

सूचीव्यूहं निचितमाविशत्॥७७॥ उघत्कीलालकीलालिमालिप्तं भारतं तदा। अयमुज्ज्वलं दाहक्षोददाह
स्तोमममित्रिणां॥७८॥ सात्यकेर्निघ्नतः शत्रून्मुहुर्धन्वनतोन्नतं। निमेषोन्मेषमत्यन्तं व्यो विलोक्य मइव
बभौ॥७९॥ धान्विनायुयुधानेन युधानेन क्रुधाहितं। कौरवेंद्रमहाचक्रं हहा चक्रंदतत्तदा॥८०॥ अथ
षन्नृपस्यैष खेचित्तेन शरैः शिरः। यद्दिधुंउदवद्दीप्य वित्रस्तं राजमंडलं॥८१॥ अपात्यंत शरैस्तेन वी
राः पंचशतीमिताः। समासंमुखाः पतंगस्य करा इव दिवस्तदा॥८२॥ नृपांक्रिपान्विमृद्नंतं यूथेशमिव
केसरी। भूरिश्रवाः समभ्यायाद्यपकेतयूपकेतनः॥८३॥ उज्जर्जितौ विविध रत्नविचित्रचापौ चंचत्तडिन्न
लकांडपातौ॥ एका ब्धिनीरस नघ्रसरहि रोधौ धाराधराविव जवादभिजग्मतुस्तौ॥८४॥ दोःशालि
नांमृधमिथः शिथिलादराणां तेजोमयान्यणुतनूंमिमनंतसिन्नू नं। अस्त्रौघघट्टजघना ग्निकणानल
लेनपेतुस्तयाः कृपविकौतुकानि च लानि॥८५॥ धिग्मां विमग्नविस्तुवांछितमयधिग्धिक् द्विक्कवा

बा॰भा॰ १६१
सविदितं मम शायिकत्वं । यच्छायितो न रिपुरित्यविशत् क्रियेवम् भूमिं शरव्य सफलो पितयोः शरौघः
॥९६॥ अन्योन्यबाणजनितपातितमूर्जसस्ति धन्व ध्वजौ कलितकांचनवर्मखड्गौ । द्वेत्रेषु चेलुरुत्तरयो
र्य निजप्रतापद्विडूर्द्दुर्यशो विटपिबीजकणा विवैनेः ॥९७॥ क्ष्वेडाभिः खड्गपात्कारैः स्फुलिंगैर्गतिभंगि
भिः ॥ स्फुरत्तघर्घरघोषैश्च नो जातो घेद्धाणां द्दणं ॥९८॥ अथाकृष्य कचैर्हेलाह्रुदि पादेन सात्यकिं ॥
सौमदत्तिः प्रपाते छिंदिरश्चेतुं महासिना ॥९९॥ तदा चष्ट हरिः पार्थं शिष्यस्तेप श्य सात्यकिः । जगाज्ञे
तापि धिग् दैवात् सौमदत्तिवशंगतः ॥१००॥ स्कंदेति पत्रिणा पार्थः सासिं भूरिश्रवो भुजं । विच्छेद घातामि
मुखं तार्क्ष्यपीणौ बाहिरुत्फणी ॥१०१॥ सधर्मणा लंककणामुक्तामुडिकादंतदीप्तिभिः हसन्नुविवे कंपा राम
र्थस्य पपात मुविन्दुजः ॥१०२॥ च्युतेथ बाहो सत्कर्मसहाय सोमदत्तजः । पार्थं ड्रोवाच मध्ये क्षेमुक्त १६२
सात्यकिमूर्द्दजः ॥१०३॥ दर्शितं कूटयुद्धादिपुंसा मेत्यफलं हरेः । त्वयाद्य छिंदतेवान्य रणासक्तस्य मेमुजं ॥१०४॥

कृष्णाभ्यांवार्यमाणोपियःकृताहससदिवामितः॥ अछिनद्भूरिदत्तस्यपश्चाग्गुकांतात्मनोमुखं॥१००॥ ५

इत्युक्त्वाविरिचद्ध्येषुशय्यांवामकरेणसः। ध्यायोपविष्टोविष्टांतःसमंस्पर्शादिद्वित्रिभिः॥९५॥ घ्राणा

नूघ्राणानलेनतस्यजुह्वतोमूर्ध्निनिर्ययौ। काचिल्कांतिशिखाधूमस्तोमयंजीनभस्तलं॥९६॥ कथोचे

निंदतःक्ष्मापातूपार्थःकिंकृत्यमस्तिणां॥ रक्षंतिवैरिविषमेप्यमज्जंतंस्वडजनंनचेत॥९७॥ प्राणासुल्म

सुकृद्दाकारिणांकिमुनिंदथ। संनोमूर्छितसौभद्रमत्युपघत्पत्रिणोपिमां॥९८॥ इदंवदतिकौंतेय

सत्वसंज्ञःशि[redacted]नेःसुतः॥ अपरिज्ञातवृत्तांतःकोपोद्गतस्त्वरोछितः॥९९॥ पानिशाग्गममथोज

यद्रथंरक्षितुंक्षितिभृतःकृतोधमाः। अर्जुनेननिहताःप्रतिंद्युतांन्रूर्मिमस्तनयनायविव्यधुः॥३॥ अंबु

रकिमुदिर्लर्ंरिपातिभिस्तदासहमार्गमिवफाल्गुनेषुभिः। अंबरांतगतमप्यहोल्लणंबिंबमंबरमणोर्व्य

लंबत॥३॥ भातिसर्वजगतामपीक्षणांभूषणांचसुकृतदाणास्थयः। अस्तमद्भुतरुचोपितस्यहास्त्वार्थकां

क्षिभिरकांक्षिकौरवैः॥४॥ सिंधुभर्तुरिरवैचमूभुजांमंडलेचमुहुरुत्सुकंपतन। जिष्णुनेत्रनलिनंतदा

बतेनकिंतूर्णमस्तमभियात्यसाविति। रोषरक्तनयनैरिवक्षितिःकौरवैरविरभूत्तदारुणः॥२॥ आदिगंतप ७

बा॰भा॰ श्रियावस्तु मे हि चलयातिचंचलं ॥५॥ विष्णुसदाधुपतिसूनुमुवाच वृद्धक्षत्रो मुनिर्ननु पिता त्विजयद्रथ
१६३ स्य प्रीतः सपुत्रे मम मा हि शिरः क्षितौ तेयः पातयिष्यति पतिष्यति तस्य तत्वं ॥६॥ ध्यावेति पातय शिरोऽ
163 स्य जयद्रथस्य क्रोडे पितुस्तु तपसः कुरुवर्षसीम्नि ॥ तस्मादिदं क्षितिमुपैतु यथा स वृद्धक्षत्रो न शापम
पि यच्छतीति विमोलिः ॥७॥ इति ध्यायन्नु क्रोधानलबद्धुलकीलाल सहृशाद्द शापशपन्नस्तुष्पान्त्रिवदिवस
मंगारिपुवपुः ॥ मरो धावन्नु धन्वी नृपकपी मूवृषमुखैर्द्विषद्भिः प्रेषपद्भिः द्रोणामविकलैर सवलिबली ॥८॥
क्षिप्रं हृदुरथधकोरणाकलातान्नु सन्नस नाह महास्त्रवाहान् ॥ क्षिपन्मुखानि क्षितिपध्वजानां धनंजयः सैंध
वमभ्यधावत् ॥९॥ ध्याथ वीरो निधनं मधेन कुंठ्हुरः सिंधुधराधिराजः पौरंदरिं रोषपरंपराभिरपूर
यन्मुक्तिपुरीपरीप्सुः ॥१०॥ अथो ह यासु तकस्य शिरो हि च्य शरोद्धृतं संध्यां ध्यातुर विज्ञातमंके पितुर राम
पातयत् ॥११॥ किमेतदितिनन्दं संद्धु क्षितौ सुतशिरः क्षिपन् वृद्धक्षत्रोऽप्यमूर्द्धा भूत्स्व वरोणौवदैवतः ॥१२॥ १६३

इतिसमितिनिहत्याक्षौहिणीःसप्तसिंधुक्षितिभृतिनिहतेस्मिन्नुवलिनाफाल्गुनेन।मदपरिमलचारुकर्मी
कृतिर्यानिनादा।नक्तसुक्तजस्तानयद्दीघ्राघवृंदैः॥१३॥ततोविघटितव्यूहावभ्रामकुरुवाहिनी॥सर्वे
दिग्गदीप्तिदावाग्निवनद्विपघटेवसा॥१४॥ततःकिरीटीविक्षेपःक्षपंचक्रपीसुतंचवरयानिरस्य॥मुखे
महाभक्ष्यधुजैर्नृपाणामानर्चसंध्यामिवपंकजार्घैः॥१५॥दारुकप्रगुणितंरथंहरेःसात्यकिःसमधिरु
ह्यकार्णोजित्।कांडखंडितनृपव्रजोक्षितैःसंध्यधामरुधिरैरदूयत॥१६॥भीमापमानकुपितःसुरतोगाम
र्तुःसंधांविधायहृषसेनवधाययपार्थः।सर्वैःसमंसमरनित्यजयीजगाममत्रीतिधाम्।मक्षतयेसुकृतना
त्मजस्य॥१७॥स्पृग्रेन्द्रपंपुलकिनोथरणाप्रशंसांचक्रुमिथःपवनसत्यकशाक्रपुत्राः।कृष्णोत्तसंमदपरः
परिरभ्यवीरोभूपानुनावहरिमिवजयस्यहेतुं॥१८॥ ॥इतिश्रीमदमरचंद्रविरचितेश्रीबालभारतनाम्निमहा
काव्येवीरांकेश्रीद्रोणपर्वणिचतुर्थदिनेजयद्रथवधोनामतृतीयःसर्गः॥ ॥ग्रंथसं२४५॥ श्री॥ ॥

बा॰भा॰ केशांतर्मूजजीमूतविद्युद्दीप्त्येव पिंजरं । जयान्नूटं वहन्नुव्यासः पायाद्वक्तरोहरेः ॥१॥ अथो जयद्रथो मे जेभव
२६३४ दन्नाभयः क्षयं । इत्यूचे कौरवस्तूर्णमर्षिः पूर्णाद्रोणो गुरुः ॥२॥ अथ रुक्मरथः स्माह सन्नाहं नाहमाहवे ॥ अ
२६४ द्यत्यजामि यामिन्यामप्यहत्वा नवाहितान् ॥३॥ एवमुक्तवति द्रोणे रोषशोणेक्षणः क्षणात् ॥ अक्तापि स्तूर
264 सूर्यं द्रायुद्धायैव दधाविरे ॥४॥ निशाचराणां तमसां भियेव दिवसस्तदा । रक्षोविपक्षे शिश्राय कायकांत्या
त्विषध्वजं ॥५॥ हन्ता द्रोणानादैः पलादाः प्रधनोत्सवे । किरीटिकेन कपर्बूलकारैर्दूरमत्रसन् ॥६॥ हनूम
त्पारबूत्कारप्रतिशब्द इवोद्भुतः । भीमास्यकंदरान्नादस्तदाभूदरिकंपनः ॥७॥ ततो युधिष्ठिरे वीराः क्रुधि
राणां परिप्लुताः । निर्नाथैरुचिनाथस्य रुचिपूरैरिवाश्रिताः ॥८॥ ततोच्छलद्भिर्वीराणां बाणैर्विद्धमिवांबरं
तारकच्छद्मना छिद्रपूरितं परितोप्यभूत् ॥९॥ तदा छादितनभश्चक्रजमः समुदयच्छलात् । कध्वद्रूदंड राम
स्वेदाभिस्तु रिव वापतन्नभः ॥१०॥ अथ द्रोणाशरोत्कृत्तैः शिबिमुख्यनृपाननैः । युगांतोर्द्युद्द इति ज्ञातुमशै २६३४
२६४

भीमसेनः

रिवगतं दिवि ॥ ११ ॥ सामीरिमुष्टिपिष्टांगकालिंगद्मामृदं गजानत् । स्तम्भात्रायस्त्वीनि भोक्तकव्यपुण्यानीकाभि
जापतन् ॥ १२ ॥ कालवैकालिकहतैर्व्यंजनानीव कुर्वता । चक्रे विराटसूदेनकलिंगकुलकर्तनं ॥ १३ ॥ ज
यरातधुवौ वीरौ तेजस्तारौ व्यपातयत् । भीमः कुरूनिशारंभ इवार्करजनीकरौ ॥ १४ ॥ निरंतरालं पिहि
तेकर्णे सामीरिसायकैः । अतः कौरववाहिन्यां कोप्यभूदद्भुतः स्वनः ॥ १५ ॥ हसन्नुबलिहिंषं भीमस्तदा
दुःकर्णादिसुमेदी । वसुतौ सरथौ राजन्नृपदाहवादिपतद्विजौ ॥ १६ ॥ सोमदत्तसुतं भूरिश्रवसः सोदरं शलं
। उपाचकार सैनेयः समरे कुउदीक्षितः ॥ १७ ॥ परिपितुः सपभेषुरत्न नदः महहस्रशः । द्रोणिबाणास्तम
स्विन्यांसंध्यादीपाइवाभितः ॥ १८ ॥ वक्रज्वालात डिक्रूरो घोरघोषो घटोत्कचः । जगद्ग्रहांबुद इव द्रौणिं
रुद्रमिवाद्रवत् ॥ १९ ॥ व्योमाग्रमापतत्क्रमेस्थि वैकंच कमाश्रुगैः । द्रौणिस्ततश्शौर्यसूर्यस्य बभंजोज्ज्वागरां
गतिं ॥ २० ॥ राक्षसा द्रौहिणीं भीमां भेमर्माया विमोहिनीं । द्रौणिरद्रावयद्भानुस्तमोरोडांतमीमिव ॥ २१ ॥

बा॰भा॰ पीतानिवीरसेनजांसिमुखज्वालामिषाद्धमन्॥नदन्नंजनपर्वाथद्रोणिनातत्सुतोहत॥२२॥द्रौणिर्द्रुपदज्ञान
२६५ श्वेतकुंतिभोजसुतानृदश॥निहत्याष्टादशद्वीपदीप्तकीर्त्तिभरोभवत्॥२३॥रत्नांस्त्रधौताज्जलक्षश्वभूतावी
265 रलिमौलयः॥जेतुत्तमस्यवत्संकंदंभानुमत्याद्बांबरे॥२४॥गदानिष्पिष्टबाह्लीकद्रोणि॥मत्तमस्तको
छितेःरत्नैरभाजिभीमस्यप्रतापाग्नेःस्फुलिंगजा॥२५॥प्रमाथीविरजानागदत्तोदृढरथोऽक्षयः॥वीरबाहु
रयोबाहुःसुहस्तसुहृदावपि॥२६॥कर्णानाभःकुंडशायीदृशांतिजवस्सूनवः॥भीमेनचक्रिरेक्षिप्रंच्छत्रपैः
क्षिप्तमौलयः॥२७॥युग्मं॥नदानेषांत्सृणांराजन्सूसुगपत्क्रमनोज्ञतेः॥शिरोभिःस्मरयांचक्रेसुराणांरामविक्र
मः॥२८॥दिप्ताःखेसत्तभीमेनदीप्ताःसौबलमौलयः॥नत्त्वेडाभ्रष्टसप्तर्षिकमंडलुनिभाबभुः॥२९॥दि राम
व्यास्त्रदीप्तिविद्रुतत्तमाःसमरडंबरः॥द्रोणा॥धर्मजयोर्वीरैःदृष्टःस्पष्टःऊरुहस्नातम्॥३०॥स्पयपांडुसुतो २६५
कांडैराकुलेसकलेबले॥दीनवाविन्नपवोचत्समुखत्सुचैरिषूनूवृषः॥३१॥मामैषीरषविद्धेषिपेषभारोक्तिमूपमे

अप्यमेरोचयेराज्यंमोचयेनरतांनराज्॥३२॥दुर्दंकर्णविदन्यूचेकृपः किंगोग्रहादिषु नस्तूतमुत्दृष्टोसि
शक्त्यायुद्धस्वगर्जेमा॥३३॥अथक्रुद्धोभ्यधात्कर्णःकृपाचार्यंकृपाणवान्॥वदस्यदोयदिपुनस्तेछेद्या
रसनामुना॥३४॥ततः [redacted] स्फीतोग्रहकूद्रोणिर्मातुलाक्षेपकोपनः॥रेरे किंभाषसीत्युत्काकीर्णासिः
कर्णमाद्रवत्॥३५॥कर्णोप्यभ्युद्ययौसासीदासीकृतयमाविमौ।मध्यमेत्यकृपाचार्यस्तृपाभ्यांशशमिनौदु
तं॥३५॥कालैरिवाथनिघ्नद्भिःकर्णद्रोणिसुयोधनैः॥आसन्नृपरेषुमर्त्येष्वभयमाणस्तोकृयः॥३६॥मौ
र्वीचार्द्धुनचापस्यसेनाचकुरुभूपतेः॥प्रबद्धमुष्टिर्वेगेनकर्णमूलमुपाविशत्॥३७॥रथेमनोरथेवाथभग्ने
फाल्गुनमार्गणैः॥गंतातपस्विवंताकर्णःकृपाचार्यमुपाश्रयत्॥३८॥द्रौणिध्वस्तद्रुपदजध्वजास्त्रा॥निर्जगाजु
मोःतमःकव्याकुर्वंदूरकृष्टजिह्नमिवैद्यत॥३९॥धार्मिस्तुभीमवीभत्सुपारिपार्श्वद्वयान्वितः॥कौरवेंद्रब
लत्रासनाटकैकनटोभवत्॥४०॥मदावलिप्तमालानस्तंभंसंरंभकुंभिनः॥सात्यकिर्मत्तदंतीवसामदत्तम

बा॰भा॰ पातयत्॥४१॥संहरंतीप्रजाःपार्थद्रोणदिव्यास्त्रदीपिता॥सारात्रिःस्फुटरुद्राग्निःकालरात्रिरिवोद्गता॥४२॥
१९९ पल्लव्याश्चगारदैःपत्रपूगकचूर्णिनि॥यमस्यास्यरणेवक्त्रंतांबूलंबुतदाबभौ॥४३॥घोरेतमसिवीरंद्रावमुद्गीथैः
२६० समीपगैः॥कार्ष्णिरंतराध्मातकोधवह्नउरोरिव॥४४॥तमोपिविद्रुंसूराणांबाणैःशोणितनिर्झराः॥दध्मे
दंतगतीरुद्धहृत्प्रदीपावलिच्छलात्॥४५॥रणेतिरेकवीराणांस्पामामिर्भल्लिमिलतः॥द्रोणान्तमस्यपेटामि रि
वापात्यंतदीपकाः॥४६॥दैत्यात्मानंकुरुपतिंदैवात्माधर्मजःस्वयं॥निशाबलिष्टमपियद्विगायामृतंदकु
तं॥४७॥प्रजाःकवलयन्कार्णिग्रासस्खलनकुलानुजं॥कृतीमात्वचस्मृत्वाविप्रंतार्द्यइवामुचत्॥४८॥स्थी
तटस्थशौर्यश्रीस्पर्शेच्छुःकृतजोकृत॥द्रुमसेनादिभूपालकंपालैःस्थपुटंभुवं॥४९॥प्राच्छादिद्रोणकर्णाभ्यां राम
ह्लितिःह्लितिभुजांमुखैः॥लोकांतरंव्रजद्भिस्तैर्विमुक्तवारिजैरिव॥५०॥धृष्टद्युम्नादिवीरेंद्रविद्रावणाभवंयशः १९९
॥कर्णचंद्रयतिभ्ला नमाननाक्लैर्विरोधिनां॥५१॥भ्रातृस्नेहाकृतांतस्यदंष्ट्रास्विवशतीकृतैः॥शरैःसेना

जयाशां च पार्थानां चिच्छिदे कैकजः ॥५२॥ रनचित्रामहाचापः सैंद्रचापइवाचलः । कुम्भेरितो महाकायस्तानसं
भैमिराद्रवत् ॥५३॥ ज्वालाभिर्जाठरोद्यमस्मार्चिर्जाजजन्मभिः । हग्नासाकर्णवक्त्रेभ्यो निर्यतीभिर्भयंकरः ॥५४
स्फारस्फुलिंगभृत्पिंगश्मश्रुभ्रूमूर्द्धजोच्चयः । दावानलप्रदीप्ताग्रशृंगशैलइवोच्चकैः ॥५५॥ मूर्त्त्येव संहरन्
भीरून्सूरान्हर्षयंश्च पातयन् । क्ष्वेडयैव द्विपन् वीरान्सकर्णासायकैर्व्यधात् ॥५६॥ त्रिभिर्विशेषकं ॥
ततः प्रज्वलितुल्यास्यस्तुंगदीर्घो निशाचरः । कर्णमंतरयामास प्राकारवदलंबलः ॥५७॥ ततो घटोत्कचः
प्रेक्ष्य जटासुरसुतं पुरः । चतुर्हस्तशतीमात्ररथस्थस्तमयोधयत् ॥५८॥ स्फूर्जद्भुजौ महाकायौ द्वावप्यमिषुव
ष्टिभिः । मायिनौ तावयुध्येतां प्रेषन्त्य द्वौ नगाविव ॥५९॥ रथाड्यमथापत्य भैमिर्दृढमपीडयत् । भुजौरसा
दीहग्युद्धबंधुमलंबलं ॥६०॥ पीडितायास्तदंगाद्व्याः श्रोत्रेभ्यो मासकैनेन्सह । तेजोंऽबुस्वगुणाः कीलालक्त
शब्दैर्विनिर्गतं ॥६१॥ भैमिस्तन्मौलिमुन्मूल्य गलाद्दुर्योधनं जगौ । इदं कर्णशिरोऽप्यास्यदर्शयाम्यथ ह स्पतं ॥

बा·भा० इत्युक्त्वा कर्णिमित्याति त्वरामूर्त्तां भीषणः । आपूरयच्छरैस्तं भैः स भैरवमहारथः ॥६३॥ निःकंपः कंपय
२६७ न्नोष्ठं निश्चलश्चालयन्भुजं । निर्व्यथो व्यथयन्मौर्वीं कांडैः कर्णीपितं व्यधात् ॥६४॥ भैमेश्चक्रं सहस्रार
267 सहस्रांशुप्रहासकृत् ॥ ज्वलद्योम्नि शरैः साधु सहस्रांशुसुतो छिदत् ॥६५॥ अथद्युपथमाविश्पसरथः
सेषपार्थभूः ॥ हिंस्रः प्राणिसहस्राणि भूत्वा भूत्वा पिषन्द्विषः ॥६६॥ जज्वालोर्वीशिखिवज्ज्वाले धैर्ध्वंवर्षशि
लोच्चयैः ॥ दिशो मुंचन्गदा सौधान्हिडिंबैन्ये भैमिमायया ॥६७॥ दिव्यास्त्रैर्णाथितां मायां हत्वा किंश्ककैशः शरा
रैः ॥ क्षिपन्राक्षसलक्षाणि दिद्युते रामविक्रमः ॥६८॥ याकर्णाश्वयं चके सा वृकै [redacted] र्षभिर्हता ॥ भैमिर्दि
व्याशनिः शीर्षे सरथमाधिरथिं व्यधात् ॥६९॥ ततः कर्णशरच्छन्नः स्यंदनः पिशिताशनः ॥ स्वमुत्पपात जतरसाप
क्षीवक्षीणपंजरः ॥७०॥ माया विनमया येन भूमिस्थेन रथस्थितं । प । युध्यमानं भीमसेनपलादं डमलायु राम २६७
धं ॥७१॥ बकस्य रक्षसो मित्रममित्रघ्नो घटोत्कचः ॥ तदा प्रदारिताशामिः क्ष्वेडाभिः संमुखं व्यधात् ॥७२॥ युग्मं ॥

तादृक्प्रतिभटालाभचंडकंडूविखंडिनोः तयोर्महाप्रहारोमूकानांत भुजयोरिव॥७३॥ विशी॥।निनिसिथो
धातध्वानैर्व्योमस्थयोस्तयोः। गिरिशृंगाण्यपि निदाभीतानीव शुवं ययुः॥७४॥ नैमित्तमथ यद्दृषिमुंडमुज्ज्वल
कुंडलं। दैवः पविज्वलत्पद्मदृयो गिरिस्विापतत्म॥७५॥ एत्यपार्थवरूथिन्यां मृङ्गंतमथ पार्थिवान्। पुनर्वि
दध्याधिरथिहैडंबा विशदंबरं॥७६॥ सहृशापि दिशाक्रादे [redacted] हाँदेवोक्तिमयीः सृजन्नाववर्षरा
क्षसोद्धक्त विषमक्रावपावकैः॥७७॥ ततः पदे पदे शुष्पद्विद्रुसर्वासुजहृलं। भिन्नपालिस्थलशिरः
सरोजलमिवाड्वतम्॥७८॥ शिशिश्रियुहिटिंचमूमेवकेचिल्के चिद्दहापुनः। प्राविशंश्चाशुहस्त्यश्वग
बशैलमहागुहाः॥७९॥ [redacted] विपरीतं [redacted] बुद्धयामेस्त तः शरभैर्न
भः स्मरजः पूरयामास रुद्धदिङ्नृशस्त्रवर्त्मभिः॥८०॥ आर्केः शराडुमाभेमेर्मियः संघट्टजानला
।ज्वलंतः प्रपतंतोऽथ प्रकृष्टायैमियेमवन्॥८१॥ पलाश नंबलाधीशः संरब्धोथववर्षसः। क

पारसंघिघंटाभिः सर्वाभिः शस्त्रजातिभिः ॥८२॥ प्रच्छिन्नभिन्नदीर्णांगाः क्रियासमभिहारतः ॥ हाहेत्येव बध्वनि
मयस्तादाजनिचमूचयः ॥८३॥ मुहुः किलकिलारावं चक्रे दिविसुदारुणं ॥ मु हुर्नर्नर्तकाष्टासुज्वलद्भामाव
लीमुखः ॥८४॥ ससादिमलंकरणं हस्त्यश्वमगिलन्मुहुः पपौ तडागतुल्याभ्यां प्रसृतिभ्यामसृङ्मुहुः
॥८५॥ इतिनक्तंचरो नक्तंचरन्समहरच्चमूः ॥ दर्शने नैव रौद्रेणामुधापेते स्त्रजातिभिः ॥८६॥ स्वस्तीत्युक्त्वा
थयातेषु दिवः सिद्धसुरर्षिषु ॥ द्रोणीयमाणासुसेनासुव्याकुलेषु जमेष्वपि ॥८७॥ अहो गजेषु वाहानां
वाक्रेषु मुक्तवाहिनां ॥ मुक्तवाहिषु चांक्रीणांतलमिछसु संश्रयं ॥८८॥ कौरवाः करिघटाभिरुन्नमां गै
करादिणाः ॥ एत्य युद्धरसाधीनं दीनास्याकर्णमूचिरे ॥८९॥ त्रिभिर्विशेषकं ॥ अधुनाप्यमुनास्माः सु
ह्रतामुष्वदषवया ॥ शक्त्या निघात्यः कस्यार्थे पार्थो वासवदत्तया ॥९०॥ इत्याकर्ण्य सुचेलकर्णोक्त २६८
दस्त्रं वासवं ज्वलत् ॥ सुसंकराय कस्मैचिद्विनिधानमिवरद्धितं ॥९१॥ मायास्त्रस्यपलादस्य माया

स्थानं विदार्य कृतः ॥ यज्जनिमोपि न मितं स्मारशक्ति स्त्रिदिवं ययौ ॥ ९२ ॥ विपन्नोपि हितं स्वेषां परेषा
महितं सृजन् ॥ संजहार महारक्षो विमुक्तो हि णीपतन् ॥ ९३ ॥ पतिर्जितत्रवीरं डुकौरवान नृनुर्मुदा ॥
कृष्णोपि जगदात्मत्वं ज्ञापयन्निव नर्त्तवान् ॥ ९४ ॥ विष्वक्सेन विषादे पि कृत्यैन्नृत्येन मा सि किं । इतौ
डि ॥ तदा पृष्टश्नत्पन्नेवामाधात्मनु ॥ ९५ ॥ तेजोमय वपुः कार्ष्णिः कुरूणां जीवितं परं ॥ शक्तिर्वासव
दत्तेयममृत्तस्यापि जीवितं ॥ ९६ ॥ तन्वन्नृत्यनु रघानीतिड संती वांछामिर्मुदा । सैकपुंघातिनी शक्तिर्मे
मिहवाहरि त्रिता ॥ ९७ ॥ गता यांति दिवं नस्यां मृत्तानेतान्न वेत्सि किं । यात्यायाति मुखेमीषां स्वासः का
रवायुवत् ॥ ९८ ॥ पार्थः पात्योऽथ शक्त्येति कौरवैः शिक्षितोऽन्वहं । तद्दत्तवद्धि सस्मार युधि मन्मो
हितो वृषः ॥ ९९ ॥ एकलव्य जरासंध शिशुपालादयो मया । दुर्जया जघ्निरे युक्त्या मवे तत्त्वधनं पु
रा ॥ १०० ॥ मत्तः साधि जद्दुःसाध मित्येत द्दैरि मंडलं । अस्त्रास्तवक्तुरस्तो मं नालिकेरमिवाहर ॥ १ ॥

बा॰भा॰ इत्युक्ते शौरिणा सर्वे भूपभीमार्जुनादयः। शोकार्त्तिं युधिरोषां प्रीकृत्य धीरादक्षाविरे॥२॥ युयुध्यस्त्वक्ष
१६९ र्मान्माऊध्यचतुर्थक्लिजयस्तव। इत्यादिशन्नदाव्यासङ्घाणदृष्टायुधिष्ठिरं॥३॥ अथाग्रेतमसि दैवेड़ा
२६१ तुल्यकालं मिथः शराः। पेतुर्वक्रोदरेषेवयोधानां शब्दवेधिनां॥४॥ ध्वांतेषु भूतेषु सैन्यां गदी संदीप्तम
णिविषा॥ हिडिंबानाविव्यधुः कालनखाग्रैर्णवदर्शिनि॥५॥ उत्पपातेवनारावैर्ननक्तं वासि भिक्तदा
।निशीथे यौवनोन्मत्तं ननर्दं वह्निपैस्तमः॥६॥ इद्धं चिरप्रहारेणा भूमृत्तस्ते पिशाचसुः स्पान्वयेषांत्र
मांशोपिसाद्विशैलधराध्वनौ॥७॥ अथांतःकरुणाक्रांतमनाः संक्रंदनात्मजः॥ तदाचरव्याकृतीवी
रानुहाणां विश्रम्यतामिति॥८॥ ततः पार्थप्रशंसंतते दुःखोच्छेदे देवतं। निद्राहरिकरिस्कंधस्थिताएव सि
षेविरे॥९॥ रेजतुर्युद्धसंनद्धेते सेने स्वापनिश्चले। यमौ कश्चित्रवस्त्रानारत्नभूषांशुवर्णके॥१०॥ अ राम
याधयोशशीसुमान्कौरेरमृतवर्षिभिः। स्पृशन्निवप्रहारार्त्तान्कूलवीरान्सहानुगैः॥११॥ रवि १६९

मूर्त्तैर्विधोर्बिंबैरक्तैरुत्पातसूचिभिर्भुजे ।। कृत्तैरिवतनूखंडैः कुलव्यसनसंयति ।। १२ ।। अथ द्विजेश्वरः कोपैः क्रीडा
कलितशांतिके । वियद्भ्रान्तिविवेशार्कैः कुर्वन्वसुमयीं महीं ।। १३ ।। गुरुः क्रुद्धनरेंद्रोणा वाकूरान्यैश्शल्य
तस्ततः । क्रुद्धो विव्याध दिव्यास्त्रैरनस्त्रकुशलानपि ।। १४ ।। संपरायपरायत्तेयत्ते रिपुचमूचये । चकारकद
नं प्राज्ञः कृतांतरदनं गुरुः ।। १५ ।। किमकालक्षयेनालं भालचंद्रस्त्रिचक्षुषः । द्रोणपाणितलप्राप्तात् छित्त्वेय
म्ययात् ।। १६ ।। इत्युल्कामंडलीचंडकांडग्रस्तध्वजाव्रजं । दीप्तं निरूप्य तच्चापं खेचराः प्राचिरं भयात् ।। १७ ।।
युग्मं ।। ।। पतत्सु द्रोणबाणेषु चर्मवर्मैकभेदिषु । रक्ताब्धिमज्जनैरेव वंचनं विदधुर्बुधाः ।। १८ ।। द्विषैर्दु
पदपुत्राणामिंदुवृंदैरिवाननैः । द्रोणश्चकार रक्तोदं तदाकालोदजिह्वरं ।। १९ ।। द्रोणोस्मिन्नचले कृतत्र
चंडप्रहर्तीत तः । विराटद्रुपदौ सौर्ये द्विपदं तौ निपेततु ः ।। २० ।। धार्मितेजोयशः सूर्यशशिद्युत्सपयह
स्तहः । द्रुपदपूर्वौनत्नैमालीराड्युग्मं गुरुर्व्यधात् ।। २१ ।। अथ पांडवंतो गुरुं भीमधृष्टद्युम्नादयस्तदा । गजै

बा०भा० रिवगज्जाः कार्णिशक्रन्याघैर्हतायुधि ॥२२॥ रजःकालरजस्सुग्रोमिलस्सुर्ववलांबुधिः । भूयिष्टैरवारव
१७० न्हयस्तत्राद्भुतो भवत् ॥२३॥ भिन्नेभकुंभनिर्मुक्तमुक्तासिकतिलास्तटाः । तत्रप्रसस्रुरस्रौघस्रवंत्यःपल
270 पंकिलाः ॥२४॥ सप्तलोकनमांसीवपुर्गार्क्कः प्रलयेपुनः । सप्तार्णवानिर्वार्वाग्निर्द्रोणः सप्ताहं यच्चमूः ॥२५
ऊचेवक्त्रस्त्वाथकौंतेयानजेयासौद्धतायुधः । परत्वंसुतमृतिस्कंत्यात्यजेन्नीत्याक्रियेनसा ॥२६॥ इत्याक
र्ण्यार्जुनेकर्णौपिधायाधोमुखेस्थिते । कथंचिदभ्युपगमान्मूकेमूकेनभूपतौ ॥२७॥ आलभ्यमात्स
वपतेरश्वत्थामाभिधंद्विपं । प्रभ्रवत्थामाहतइतिप्राच्चैवकृचेवृकोदरः ॥२८॥ लज्जामज्जन्मुखाङ्गीमाद्रुतः
स्फवेदमप्रियं । ज्ञानन्नजेयतांसूनोस्तदश्रद्धायसुद्रवान् ॥२९॥ वीरान्नृपष्टिसहस्त्रीसपांचालानुदं
तुमुद्यतान् । जघानकपिलःकोपीसागरस्यसुतानिव ॥३०॥ प्रयुतानिप्रवीराणांब्रह्मास्त्रेणाथसनि राम
र्द्दहन् । चतुर्वर्षशतोप्यप्ययुवेववव्यचरत्तरां ॥३१॥ कर्मकुर्वन्नितिक्रूरंनिषिद्धोथसुरर्षिभिः । भीमाक्किं १७०

शंकितोपृच्छत्सत्यनिष्ठाद्युधिष्ठिरात्॥३२॥ हरिणाभ्यर्थितो बाढं लोकप्रलयशांतये। भीमो क्लिंधार्मिरप्यु
च्चैः खैरंहतीत्यभाषत॥३३॥ कल्पकंबुस्वनैर्हतीत्य निशम्यन्नृपोदितं। शंकितः सुतशोकेन द्रोणास्त
स्त्रः स्थितो गुरुः॥३४॥ अस्पृशंतो भृशं भूमिं तं भूपं पयवहन्हयाः। तन्मुखे वत्तदा चक्रुर्बद्ध[illegible]पद्माइवांडलाः
॥३५॥ धृष्टद्युम्नं प्रदीप्तास्त्रं कृष्टजिह्वमिवांतकं। जिघांततो जघानास्य दशवीरायुतं गुरुः॥३६॥ इति
हिंस्रमयं दृष्ट्वा भीमः समभ्येत्य नमभ्यधात्। सुतं मृतेपि विप्रोपि पलादइव हंसि धिग्॥३७॥ इत्याकर्ण्य विमु
च्यास्त्रं दत्तविश्वाभयो गुरुः। योगी दुर्दृशमद्वारं निक्रांतो चिरूपोविशत्॥३८॥ प्रागुक्तां तात मनसा स्पन
भसोस्तरवेरिव। पार्षतः प्रविवेशांगं अंधकारइवाधमः॥३९॥ क्रुद्धः पार्थे निषिद्धोपि धिग्रूक्मोपिन
पैरयं। कचैराकृष्य खड्गेन गुरोर्मूर्द्धानमाच्छिनत्॥४०॥ त्रस्तेथ कौरवबले किमेतदिति पृच्छतः। द्रोणारा
ख्यातं कृपः कृत्स्नमाशु दुर्योधने रितः॥४१॥ ततः पितृवधक्रोधी रुद्रांशो भालरौद्रदृक्। अश्वत्थामाद

बा॰भा॰ घोरूपं कल्पांतायेव भैरवं ॥४२॥ पिबन्नूकरं करेणायं पपौ ध्मत्रासितध्वजं । ऊचे कोपानलोध्माभैः स्व
१७१ लद्भिर्वीग्नैर्मुहुः ॥४३॥ आवयद्भिः पितुः कर्णौ मृतं मां हंतनैरपि । मृत एवास्मि किं ध्यानो यत्केशैर्जग्रहु
१७१ र्गुरुं ॥४४॥ आजन्म व्रतसत्योघधर्मज्ञो पि गुरुव्यये । दधौ मृषां किं जीवन्नु विश्वसः क्षत्रियेषु कः ॥४५
अघनारायणास्त्रेण पितृदत्तेन विष्टपं । असोकरोम्यपांचालमपांडवमकेशवं ॥४६॥ इत्युक्त्वास्य
विरादाय प्रकंपितसुरासुरं । अस्त्रं नारायणं द्रौणिर्जगर्जोद्धतमूर्द्धजं ॥४७॥ बलमाकुलमालोक्यत
न्नादेनं दुनंदनः । अनुतापपरः स्माप मूखे मूर्चेष्टयोल्करः ॥४८॥ राजन्नाजन्मसत्योक्तो न यि सत्यन्यया
गुरुः । जघ्ने निरस्त्रो यदि त असत्यः के न एषत स्मृतः ॥४९॥ धिग्भोगस्पृहयालुत्वं कृतेदुः कृताशयः शि ध्वं
ष्योहं दं गुरुं व्याजत्याडितास्त्रमपातयत् ॥५०॥ इति प्रलापिनि कुद्धेर्जुनेत्र सुते ततः । जगादं नादयन्नु एम
र्वी कोपनः पवनात्मजः ॥५१॥ क्षत्रियो मुनिवज्जल्पन्नौषि फाल्गुन वल्गुनां । कः क्रूरा रिव धापाये प्यायो १७१

इत्युक्तिं भीमसेनस्यागमयन्पूर्ववरंगतां ॥ श्रातयङ्गस्तं यङ्गस्ततः कोपोन्मदोऽवदत् ॥५५॥×२

न्यायो वित्तं चरेन्न ॥५३॥ किंनामध्वनिमुद्दामं कुरुते गुरुनंदनः । मयि त्वयि च कृष्णे च संपराय परायणे ॥५४॥
अनस्त्वज्ञानपि ब्रह्मबंधुर्द्वेष्यात्तस्त्वतो हरत् । अधर्मसमरः स्वैरी पितृवैरी मया हतः ॥५५॥ भीष्मः पितामह
होवृद्धो भगदत्तः पितुः सखा । धर्मैकयोधिनौ जल्यकथायुक्तया त्वया हतौ ॥५६॥ इति क्रुद्धं वंतं पार्थेन धिग्गि
त्युक्त्वा कदा द्विजं । क्रोधाग्निसंभ्रमभ्राम्यवदनं सात्यकोऽभ्यधात् ॥५७॥ धिगस्मान्नुकुशलाचारान्
आराद्दाराधयाद्यातिनं ॥ स्वस्वाभवंतं हंतव्यमपि ये मृगयामहे ॥५८॥ अथैनं पार्षतः प्राचे केन प्राय गतो
हतः । यज्ञैकशैलो यूपं कः पार्थकृत्तभुजः कृती ॥५९॥ रेन्नृशंस दुराचार पुनर्यदि वदस्यदः । तत्त्वां हन्मी
ति जल्पंतौ मिथस्तौ हंतुमुद्यतौ ॥६०॥ कृष्णो कृपातौ च भीमेन वारितौ स्फारितासुधौ । जज्वाल दीप्त
दिक्कुञ्जालमस्त्रं च द्रोणिचालितं ॥६१॥ अथ नारायणास्त्रौघैर्व्यधितां विविधायुधैः । सैन्यं प्रेक्ष्य नरं पश्य
न्नृपध्ववानुधार्मिरभ्यधात् ॥६२॥ सत्यजित्प्रमुखा येन हता हंतमहारथाः । दुर्घमुग्धमुखो येन सौ

बा॰भा॰ मद्भुक्तो हतः॥६३॥ दुर्योधनाय यद् दुर्भेदं दिव्यं यःकवचं ददौ। वधेन तस्य गुरोः क्रुध्यन् मध्यस्थो ऽसून्मृधे ऽर्जु
२७२ नः॥६४॥ युग्मं॥ स्वसत्यस्य भोः पलायध्वं प्रविद्यामेष पावकं। केन शक्यो ऽधुना जेतुं कालकल्पः कृपीसुतः
२७२ ॥६५॥ अथोद्धूर्ध्व भुजबाहुकरुचेष्टज्वलितान् नृपान्। नारायणास्त्रेणानेन दत्यं तत्पक्षायुध्य रथायुधि॥६६॥
इति कृत्वा भ्यधाद् भीमो भो भो मा मेष्ट भूमिपाः हन्म्येष पश्यतद् द्रौणिं निर्दयं गदया नया॥६७॥ इत्यु
दीर्यातिगर्जन्तं धावन्तं पावनिं पुरः मूढोयमित्युपहसन् द्रौणिर्बाणैरपूरयत्॥६८॥ अथो रथायुध
मुचां मुक्तायुधं महीभुजां। एकीभूयास्त्रकीलालिर्भिड्ढीमं भीममासदत्॥६९॥ अस्त्रकीलाकलापेन
वृतो भीमस्तदा बभौ। प्रताप भासुरो भानुरिव कल्यां नवह्निना॥७०॥ वारुणं मारुतिस्त्राणाम स्त्रमैन्द्रि
स्तदामुचत्। द्राणा न्नारायणास्त्रेणानद स्यफलितं बलात्॥७३॥ अस्त्रेणाताप्यमानो ऽपि युध्यमानो राम
वृकोदरः। अभूच्चैनस्य मल्कारकारी दिविषदामपि॥७४॥ मुक्तायथमं थरहयं रथमन्या जिंहसा। याना २७२

दाकृष्यकृष्णाभ्यां भीमोस्त्रंत्याऽजितोबलात्॥७४॥सरूपांद्रुत्वमूद्दुःखैःसरुद्रौणिमनोरथैः॥सद्यविश्वोप
तापेश्वततोस्त्रंतघयोन्नामं॥७५॥अस्त्रंपुनर्विमुंचेतिद्रौणिर्दुर्योधनेरितः॥द्विःप्रयोज्यंनदिव्यास्त्रमित्युक्त्वाध
वद्रुद्धुतः॥७६॥वज्रसारैःशरासारैर्डिलासात्यकिपार्षतौ॥नृपंसुदर्शनंनिन्येपौरवंयमपौरतां॥७७॥त्रस्यंतीं
धर्मजंवमूमनुधावन्नथक्रुधा॥रुद्धोधनंजयेनास्त्रमाग्नेयंद्रौणिरक्षिपत्॥७८॥अस्त्रस्यतस्यकीलाभि
ःक्षिप्यमानाश्वमूभटाः॥कालकिंकरडिद्धाभिर्लिखमानाइवाबभुः॥७९॥धूमोर्म्मिमंदमार्त्तंडउद्दस्यताक
रमंडलं॥प्रदस्यार्द्रौहिणीमंस्तुतदस्त्रंकल्पमाद्भवत्॥८०॥ततत्कीलापटलालीढोक्कस्तौपघनमूर्द्धनि॥त
दागर्भितनीलाश्महेमताडंकतांगतौ॥८१॥अथपार्थोविभोक्षिप्तब्रह्मास्त्रशमितानलः॥तत्कालदरु
नोत्तीर्णस्तुवर्णवद्दतिद्युतिः॥८२॥अपांडवीमकृत्वापिमहीशांतेस्त्रपावके॥दिव्यास्त्राणितदानिंदन्द्रौ
णिर्व्यासमलोकत॥८३॥रथंमुक्त्वामुनिंनत्वाततोश्वत्थामरूपीस्तुतः॥विफलत्वंकिमस्त्राणिकृष्णयोरग

मन्मम॥८४॥अथोवाचमुनिर्वंसविद्धिबीभत्सुकेशवौ॥निमित्तमानवावेतौनरनारायणावृषी॥८५॥तपःष
ष्टिसहस्राब्दीतप्त्वानारायणोमुनिः॥लिंगार्चनव्रतःशर्वेसेवित्वातत्समोभवत्॥८६॥मूर्त्तिसेवापरःशंभो
स्त्वंतुयातस्तदंशतां॥विश्वरूपस्वरूपंहिलिंगमंगंतुतत्तव॥८७॥तन्मात्कथापृथासूनुकृष्णयोर्धाम्निवि
क्रियां॥रुद्रांशःसततंरुद्ररूपयोरेकरूपयोः॥८८॥इत्युक्त्वांतर्हितेव्यासेद्रौणिर्नत्वाकृदाहरां॥देवरूपौस
यंकृष्णौशांतमन्युरमन्यत॥८९॥ततोविरतसंहारेवृकोदरेविहितेनृपैः॥अभिसर्प्यन्निवासायव्यासंवास
विरैक्ष्यत॥९०॥नत्वाथप्रपच्छमुनिंपृथाभूर्देवःमापुनःशूलकरोमयाग्रे॥कुरून्हरन्शूलभवैस्त्रिलोक
यासत्त्रिजिद्भैरिवकस्त्रिशूलैः॥९१॥अथाद्देवाचमयंमुनीन्दुःकृष्णप्रसादेनतवप्रसन्नः॥स्वामीसकामी
गिरिपुत्त्रिकायाजगत्त्रयीकाननकल्पवृक्षः॥९२॥तमात्मानमनात्मानंतमीश्वरमनीश्वरं॥पार्थतंज्ञानम
ज्ञानंध्यायतंप्रियमप्रियं॥९३॥इत्थंजगत्पतिरुपैरनुगृह्यपार्थेयातेमुनौनिजनिजंशिबिरंप्रविश्य॥

वीराः शारीररुचिलूनप्रदिनादिनांते चक्रुः कथामवितथां सुभटप्रथासु ॥ ९४ ॥ भेजे श्री जिनदत्तसूरिसुगुरोर
र्हन्मतार्हस्थितेः पादाब्जभ्रमरोपमानममरो नामव्रती इः कृती ॥ तद्वाकर्म्मणि बालभारतमहाकाव्येकविश्रु
तिदेपीयूषद्रवधाम्नि सप्तमम् इदं द्रोणस्य पर्वाद्भवत् ॥ ९५ ॥ सर्गैश्चतुर्भिरथ्यत्रानुष्टुभां द्रोणपर्वणि ॥
अशीतिसप्तकृष्टानि निर्दिष्टानि शतानि षट् ॥ ९६ ॥ आदितः षट्त्रिंशत्तमः सर्गः ॥ ॥ इति श्री बालभार
तनाम्नि महाकाव्ये श्री द्रोणपर्वणि पंचमदिनसंग्रामवर्णनो नाम द्रोणवधो नाम चतुर्थः सर्गः ॥ ॥
ग्रंथाग्रं १९७ ॥ सकलपर्वणि ग्रंथप्रमाणं ६९६० ॥ अतः परं कर्णपर्व भविष्यति ॥ ॥ श्रीगोचरं वागधिदेवताया
वाचामपि स्वं चरितप्रपंचं ॥ चक्रे जगत्तारणकारणेन व्यासीभवन् पातु स वो मुरारिः ॥ १ ॥ पुनः कुरुक्षेत्रनि
षण्णनेत्रः संग्राममुद्दाममतं रंनिरूप्य ॥ गावल्गनिर्द्रोणवधाकुलाय न्यवेदयत्कौरवपुंगवाय ॥ २ ॥ ततः कृपी
सूनुमते कुरूणां सेनाधिपत्ये मुदितेन राज्ञा ॥ कर्णोभिषिक्तस्तृणवत्त्रिलोकीमेने दशाक्रोधशिखिविषे

व॥३॥ स्मरानुकारेमकरक्रमेण बलंमदन्नम्रभृतदंगराजः॥ राजन्नजगजैत्रपतत्रिपातः प्रकंपयामास
नकस्यचेतः॥४॥ विभूष्यभूमिंद्रुमूर्त्तिमर्द्धचंद्रानुकारेण बलेन पार्थः॥ उज्वालभालाक्षिवदस्त्रजालज्वा
लाकरालोभयदस्तदश्वे॥५॥ अथास्त्रसंघट्टपरंपराभिर्भूलीकृतानां तपनद्युतीनां॥ लेखैरिवव्योमतलं
स्फुलिंगैः शृंगारयंतः सुभटाः प्रसस्रुः॥६॥ पदंदधत्स्मापपटुप्रतापस्विषज्जयश्रीस्तुगधर्म्मनीरैः॥ द्रुतस्त
तोपिस्रुतः उछलेन काश्मीरमिश्रैरिवभूरमर्षि॥७॥ रिपुस्फुरद्धोत्पतितपवीरताडंकिवक्त्रौघनिभाद्भिना
ते॥ अभ्युज्झमोकारिसकोकसुम्भैरिवांबुजैरंबुजकोकबंधोः॥८॥ गदाप्रपातोत्पतदस्त्रबिंदुसिंदूरिताश्रा
पतिकुंभिकुंभः॥ सामीरिणामत्तकरिस्थितेन कुलूतराजासगजोपिजघ्ने॥९॥ आच्छादितेरेणुभरेणभा
नौनभः स्पष्टासंयतिभानुसूनुः॥ शरसंतारितजौघदृष्ट्या निविष्टरेणुंधरणींचकार॥१०॥ निपात्यसं
सप्तकडैर्मैलानिस्माखंडमाखंडलसूनुरस्त्रैः॥ चकारकोपारुणदृष्टिधामदृष्टिप्रपंचैरिवपूर्यमाणं॥११॥ पा

थं प्रतापप्ररूढो प्रभूतप्रतापया ज्ञार्थमिव प्रयातौ ॥ भ्रूपौ सगर्भौ युधिष्ठिदंडधारो दंडश्च चंडद्युतिमंडलाय ॥ २
२ ॥ पांड्योन्नृपः पांडुचमूत्तलाढ्ढीचूडामणिः कौरवकालरुद्रः ॥ विश्वाधिकं मन्ययोनेतिदर्प्यः ससर्प्यसर्प्याधि
पवंधुबाहुः ॥ २३ ॥ कर्णादिजेतुर्युधितस्य मौलिं द्रौणिस्तुरप्रोत्पतितं पतंतं ॥ रत्नप्रभादीप्तदिशं निभाल्य भि
यानभानौ नयनं ददौ कः ॥ २४ ॥ मौलिं मरुद्युद्धसमुद्धतस्य छित्वोत्तुकैर्म्लेच्छबलाधिपस्य ॥ भ्रुविप्रविष्टं बि
लसंगिगंगास्नानाय नूनं नकुलस्य कांडैः ॥ २५ ॥ स्मरन्गिरं मातुरनातुरात्मा कृती कृतारातिजयो जघान ॥
प्याप्यागतं वध्यदशां दशार्णा विकीर्णकीर्त्तिर्नकुलं न कर्णः ॥ २६ ॥ इत्थं मिथः संगरसंगतानां चमूवराणां ख
चरैः शरौघैः ॥ विष्वक्चलत्प्राज्ञनशंकयेव रथ्यारवे राश्रययुर्नभोंतं ॥ २७ ॥ ॥ प्रथममरुः ॥ ॥ कृतावह
रे निशिवीरवारे प्रातः स्ववंत्रे पुनराह्वाय ॥ रराज कर्णः कुरुराज कर्णस्तुधाधुनी पूरगिरीर्गिरैवं ॥ २८ ॥ राज
न्नराजन्नयनोत्सवाय भवत्प्रसादात् कृतशत्रुसादः ॥ अघेषतेषाम नृणो भवामि दहामि कामं ज्वलितोऽद्य

बा॰भा॰ नस्य॥१९॥शौर्यास्त्रवीर्यैरधिकोस्मि पार्थात्स सर्वथा सारथिनाधिकोमतः॥कृष्णाधिकं सारथिमद्य शल्यं य
२७५ 275 च्छाश्रयच्छामि जयश्रियं ते॥२०॥इत्युक्तिभिस्तस्य मुदान्नृपेण शल्योर्थितस्तद्वयसारथित्वं॥क्रुद्धो जगौ विश्व
जयस्य मस्यद्दासिधिक्सूतजसूततां मे॥२१॥नृपोथ तं प्रश्रयवानवादीन्मावीरकोटीर कुरुष्व कोपं॥सारे
तराः सारथयो रथिभ्यः पथि प्रथिम्नः प्रधनस्य धेयाः॥२२॥ततो द्रुताश्वस्य यथा समीरः पुरां विपक्षस्य यथा वि
रिंचिः॥तथा तनूजस्य यथा मुकुंदस्तथास्य सारथ्यमुरीकुरु त्वं॥२३॥इत्युक्तिपूरैर्नृपतेः स्तवौघसमुद्भवैर्म
द्रपतिः प्रसन्नः॥स्वच्छंदचारी रविनंदनस्य सूतो भवामीति मृत्रां बभाषे॥२४॥ततः सितोष्णीषधरोंगभर्तारि
यं वलक्षाश्वमकूजनाख्यं॥महेंद्रसूतं भृगुसूनुदत्तं तं दंतिकक्षाध्वजमारुरोह॥२५॥कुरून्हृदेषु ध्वनिदी
र्णदिक्षु धुन्वन्धनुः शल्यमथाह कर्णः॥आधार्ज्जुनं दर्शय तो मुरारिस्ततो जयः स्यादिति वाग्मुधास्तु
॥२६॥मयेंद्रपुत्रे प्रहृते रुषेंद्रः सेवागता या त्रिदिशास्त्रपंक्तेः॥लज्जाविनम्रान्यपि दृग्भिरंध्रिगता मिराले २७५

कथ्यतांमुखानि॥२७॥अथाहशल्यःप्रहसन्नयदृच्छापलापतःकर्णनलज्जसेकिं॥भोःकेननत्वंसत्वदृष्टसारोगं
धर्वयुद्धेभगवान्ग्रदेव॥२८॥दृष्टासितेजोधममेतिशल्यंसंलाप्यकर्णोधजगादभृत्यान्॥संप्रेक्ष्यतांक्वापिजि
तेंद्ररूढःपार्थस्तदर्थंविज्ञिखाममोक्तः॥२९॥योदर्शयत्यर्जुनमद्यतस्मैददामिदामानिरणोन्मलीनि॥रामा
स्तुरंगान्करिणःपुराणिसाराणियद्वास्वयमीहतेसः॥३०॥उवाचशल्योथहसन्नवैमिसत्यीभवत्कर्णवचां
स्तवेदं॥यदर्जुनोदर्शयितास्वयंस्वमिष्टान्नगृहीताभवतस्ततोऽस्तुन॥३१॥स्पर्द्धांमृधेमाकुरुमर्त्यपिंडपु
ष्टोघराज्याशाम्भुजार्जुनेन॥हंसेनहेमाम्बुभुजागृहस्योच्छिष्टाहृतिःकाकइवक्रियाते॥३२॥तावन्मदांत्य
गमदीभुजंगकुरंगवत्तुंगयरंगणानि॥मृगेंद्रवत्यावदफाल्गुपातंनफाल्गुनोवल्गतिवल्गुतेजाः॥३३॥
क्रुद्धोथकर्णोनिजगादवेद्मितमर्जुनंमांवसवेत्तितत्तात्॥शल्योपमैःशल्यकिमत्रशत्रुर्मित्रोपधिस्त्वास
यसीववाक्यैः॥३४॥वदाथवास्वैरसगम्यगंतुरपेयपातुर्यदमद्यभोक्तुः॥त्वंमद्रदेशैकनिवेशनस्यऽनस्य

बा॰भा॰ २७६ 276

नेतासि शुचिःकृतोसि॥३५॥ शाल्योऽथ तं प्राह मुकुंदः किमित्थं मामात्थ नाथोसि यदंग मे मे॥ विक्रेयतानीन कलत्र

पुत्रैस्त्याज्या ज्यायऽनन्यो पिऽनैर्नयत्र॥३६॥ कुर्थं विधिस्से मिदितेन हि तपि वे धेयस्तुध्य स्वतद्दुर्ज्जुनेन॥ उक्त्वेति

शाल्यस्त्वरयां चकार रूरीन रीणां उडयन्मनांसि॥३७॥ मद्गारथानामिषवांतरिक्षे तदा मियः प्रातविलूनदेह

॥ तेजोमयं प्राप्य शरीरमांशुबलेन मन्ये तपनं प्रविष्टः॥३८॥ सन्नाहरूह्यमार्जगलस्खलाटस्वेदोदबिंदुर्दलय

न्नथारीन्॥ अस्मिन्नियत्यानि हितो नियोगे रूदन्निवाद त्रिदयालुरैंद्रिः॥३९॥ अथावदन्मद्रनृपो गमं पंकुतू

हलं सूतऊ पश्य पश्य॥ लीलाकृणः संयति यो ऽर्जुनस्य प्राणाधृतारः समद्रारथानां॥४०॥ मृत्यो समासीदति

पश्य कर्णं कुरुश्रियामुत्कटवार्द्धकानां॥ आपाति दंतैर्नर कांडलूनन्नृपालिमौलिच्युतहारमूर्त्या॥४१॥ पश्यै

द्विबाणायुधि सप्तसप्ताप्तावद्विषः कर्णं निपात्य तुष्टाः॥ धांताविलेयां तिबिले भिरं तुंडय प्रियं चारुतरां प्रदी

ता॥४२॥ दूतस्ततः शैलवलतीस्ततान कोदंडकोट्वैविष्णुरपृथुर्यतू॥ ततकौतुकं शांतमयुद्धिंगंतान्यतू भूभू २७६

तोस्मिन्धृतचापएव॥४३॥शरत्वरामारुतलुप्तस्वेदसंस्तुप्तसंसप्तकचक्रवालः॥वृषःकृणादेषबलेषुव

ल्गान्हरेःस्तुतोयंवदकेनसख्युः॥४४॥अथक्वयास्यत्यधुनामृधेसौदृष्टोमयेत्युल्लसदंशुमुक्तः॥कर्णःश

राकीर्णनभानभास्वत्प्रभाततेरप्यदितावकाशं॥४५॥शरोत्करैरर्कसुतस्यदिक्षुभिन्नीभवद्भिःस्ववसि

तेपिवाते॥आपद्यमानाबलिनाभयेनवनीवपांडुध्वजिनीचकंपे॥४६॥कांडैर्मरुन्मंडपमंतरिक्षे कृ

त्वायऊंभोजयितुंकृतांतं॥शराबान्नकूटान्पतितातपत्रपात्रैरणेश्वरस्तुतस्ततान॥४७॥विद्धामृधो

र्वीषुसहस्त्ररश्मिसुतेनतेनाशुगमंडलैर्यैः॥तदाशुगैर्विध्यधुरात्ममित्रैरोपादिवव्योम्निसहस्त्ररश्मिं

[redacted]सुकुर्विरथ्यक्रतुनंदनादीन्दशापुतीबाकुभृतांनिरुत्य॥नदन्शरैर्धर्मसुतेनदैमेश्वकें

श्रुमानर्कइवार्कजोपि॥४८॥सीणाशुधःक्षिप्तरयोपक्षिप्तवर्म्मोक्षतांगोरुतचक्ररक्षः॥वृषस्तुरथैर्वि

धुरोधरित्रीधवोपवोधिकुदवश्वकंपे॥५०॥तीक्ष्णांशुमक्ष्णोवयमंक्ष्वैववजित्वांगमन्तुंःपितृपूर्वबंधः॥

कोपावनिःपावनिराशुगैर्यन्त्रदाउयन्नं किमुविन्नमन्त्रा॥५१॥नंदोपनंदोकवचीस्तुपर्वापाशौंधनुर्यरु
मल्लामुजौच॥निर्द्वंद्वदीर्घात्मकसंनिषंगिकाथाऊरासंधइतिप्रतीताः॥५२॥सुतास्तवद्वादशाऊघ्निरेमी
राऊन्लथाजौपवनात्मजेन॥स्पर्योइववद्वादशानतप्रतापास्ततःकुरूणामदिशन्नयुगांतं॥५३॥युग्मं॥
तत्कार्मुकद्वादशातूर्यघोषनांचंतदीप्तःपवनस्यसूनुः॥रेजेयशोनाद्युनटोरुत्तेभकुंभोत्थमुक्तातति
मुष्टिपुष्पः॥५४॥मुक्ताफलैर्मारुतिदारुतानांकुंभस्थलोत्थैःकरिणामपाति॥दिवंगतानांकषणेनते
षांघुलोकवृक्षेभ्यइवप्रसूनैः॥५५॥परस्परोत्तालनृपालमालाकलंबजालैर्वधयोर्द्वयीसा॥कंपि
तान्योन्यविलोलवक्षःकटाक्षपातैर्युगलीवयूनोः॥५६॥जनौघसंहारविरात्विरागभूतातपस्वीभ
वतायमेन॥ज्येष्ठेनदत्तंस्वमिवाधिकारमादात्तदार्क्षिःपरसंप्रहारे॥५७॥हस्त्यश्वरूपानांचविषाणिनांच
सप्तायुतीतत्रदसृकूपयोधीन्॥चंद्रैरिवाभूषयदेषल्लनैर्द्रोणस्याघ्रदत्तादिनरेंद्रवक्त्रैः॥५८॥दिव्या २७७

स्वभ्रतद्रौणिडयावदातं दिव्यास्त्रवर्त्मस्वपनत्रिगर्त्तं॥ किरीटिनं कर्णकलंबचक्रचमत्कृतः प्राहतदाभु
कुंदः॥ ५९॥ विदारयन्वीरभुजोर्म्मिमालादोर्भ्यांतरन्संगरसागरेस्मिन्॥ कर्णोद्यपत्र्याज्र्जुनपत्र्यनिर्त्तां
मुकुः परंपारमिवारुणात्मजः॥ ६०॥ उत्तुंगमातंगतुरंगमुख्यप्राणिव्रुडप्राणनिरासरौद्रः॥ विनात्वयोद्वैः त्र्या
रमेनकेनप्रसवत्स्यतांसिंहइवैषधावन्॥ ६१॥ इत्युक्तिपारुष्यभल्लिभिन्नंनिशम्यभीमाद्विविरप्रयातं॥ यु
धिष्ठिरंद्रष्टुमगादगाधबोधः क्रुधांधः सरुषिः किरीटी॥ ६२॥ मदन्निकोपेननिपात्यकर्णमिमौसमेताविति
जातबुद्धिः॥ निरीक्ष्यतौ द्रोणिपतिः क्षतौघक्षीणोपिदर्पीशयनादुदस्थात्॥ ६३॥ न त्वा निषण्णौ तदनुद्ग
तौघवीक्ष्याविवण्णौ नृपतिर्मुदा तौ॥ पप्रच्छ दिष्ट्याघसपुष्पसेन्यः कथं हतः संयति रामशिष्यः॥ ६४॥ पार्थस्तत आजतोऽसि
: प्राहविभोकृपीभृज्जयश्रियाविघ्नितकर्णमृत्युः॥ भीमे भरंन्यस्य निरीक्षितुं त्वामतो घुनाहन्मितवाङ्घ्रया
तं॥ ६५॥ क्रुधोथ धार्म्मिस्तमुवाच कुंत्याः हुत्राधम त्वंजगरं किमागाः॥ धिग्मांत्वयित्रासिनियेनदक्षेत्रयो

वा॰भा॰ ॥२७६॥ २७८

दत्ताद्वीमसुकृज्जयाशा॥६६॥एकोप्यवं धन्व परिहृत्य कर्णोत्रस्तोसि लुब्धा दिव कृत्तसारः॥ ऽओडस्विनः क
स्य चिदर्पयेदं गांडीवमस्मानवति द्विषोयः॥६७॥इत्युक्तिभिः कोपकडारमक्षिरवड्गं क्षिपंतं दरिरैंद्रिमूचे॥
गांडीवमन्यस्य समर्पयेति वक्तुर्वधेति प्रथितप्रतिज्ञः॥६८॥ततः प्रतिज्ञाघटनाय ज्योणां सास्त्रामनो वित्य
विवेचनेन॥ ऽआकर्षरवड्गात्‌दृशामाश्रुनिंदां गुरोरशस्त्रं वधमादिशंति॥६९॥इदं निशम्याद्रमकरूंडसूनुर्युधि
ष्ठिरं दृष्टतरैर्वचोभिः॥ मयातिपूर्णैः परमप्रमादी त्वमेव पृथ्यामघवान्प्रतीतः॥७०॥इतीरितोक्तिं द्रुतकृष्ट
खड्गं तमाद्रकृत्तस्त्यजमूढशास्त्रं॥ त्वं ज्येष्ठनिंदानुचयान्मुमूर्षुः स्तवं कुरुस्वस्य सतां समृत्युः॥७१॥इदं वि
दित्वाद्रनरश्चरित्रैर्नमादृगस्त्री पुरुषोस्ति कश्चित्॥ कलिप्रकर्षैकलितोदयानां चारीरिणां त्राश्वदहं धुरीणः॥
७२॥ ऽअथैष मां निंदति नौति च स्वमिति क्रुधा रक्तमुखं नरेंद्रं॥ हरिर्जगौ भूपविचारयैंद्रिस्तव स्तवं स्वस्य च का
रनिंदां॥७३॥इति ब्रुवन् भूपपदाब्जयुग्मे मधुव्रतामास नरेण कृष्णः॥ भूपोपि तौ कर्णवधेभ्यषिंचदिवाक्षि २७६

नीरैः परिरभ्य कृष्टः ॥७४॥ रणे धरित्रीरमणेन साकं पाकद्विषः सूनुरथाभ्युपेत्य ॥ हत्वा विराडप्रकरान का
षीन्नेषां मुखैरण्डमयीमिवोर्वीं ॥७५॥ गदाबलैर्वैरिबलानि भीमस्तथाबिभेदात्र यथा न भेदाः ॥ क्ष्मायामबु
ध्यं तमहीभुजंगजाश्वतां गमातङ्गतुरङ्गमाणां ॥७६॥ भीतैर्भटैर्मुक्तमुखः करीव माद्यन्नथोत्पत्य पुरः स्फुरन्तं
॥ दुःशासनं क्लृप्तरथास्त्रवेषः स एव डंआहृत करेण कंपं ॥७७॥ दोषान्स्मरंस्त्याकृदयास्यया शु सकृष्णया नु
न्नद्धवोग्रकोपः ॥ हत्वैनमंकेग्निसदृग्भिरुच्चैराचष्ट दृग्भिः प्रदहन्निवाशाः ॥७८॥ ऊरू पृथेयः संसदि याज्ञसे
नीकेशांशुकाकर्षणकौतुकेन ॥ भो भूमिपाः पश्यत पश्यतास्याविपाद्युवक्षो रुधिरं पिबामि ॥७९॥ इत्युदंग
दन्नेव तदा त्वदीयसूनोः कपाटोरुविपाद्युवक्षः ॥ रक्तं मुकुंसे ष पपौ डगज्जैर्मुकुर्महीपान्मुकुरान्तुलोके
॥८०॥ आस्फालयन्बाहुमसकृच्चितेन स सक्कणीचावलयन्करेण ॥ न दंस्त दारक्तदृगूर्ध्वरोमा दृष्टश्च
वीरैरभिमूर्छितं च ॥८१॥ स तेन कोपेन तदा करिष्यदकर्णदुर्योधनमेव विश्वं ॥ स्मरस्मयस्मेररसोस्मरिषा

न्नद्रौपदीवेणिविमोक्षणंचेत्॥ ९२॥ ऐंद्रिंतृणीयन्नरणकर्मलीलीद्रस्पर्द्धैकधीरोवृषसेनवीरः॥ क्षणेनत्रका
र्णिःकरकोत्करानिन्यपातयत्क्षोणिभृतांकुलानि॥ ९३॥ मुकुःसमाद्रीस्ततसात्यकादीनेकोबहून्वि
ष्वविलोपशक्तीन्॥ विमथ्यसंरंभभरानकार्षीद्वद्धस्तरंगानिवतीरदेशः॥ ९४॥ ततःकिरीटीप्रहरन्नुशरो
घैर्मुखंचरुत्तौवृषांगजस्य॥ अपातयत्कौरवराज्यलक्ष्मीवासांबुजंचश्रवणांबुजेच॥ ९५॥ ततःशिखि
कोडितकालकूटचकायमाणायतकल्पचक्रः॥ राधांगभूर्दैर्यघनोभ्यधावत्धनंजयंपुत्रवधक्रुधार्त्तः
॥ ९६॥ तयोरभून्नारदनादकृतगीर्वाणगंधर्वभृतांतरिक्षं॥ अभ्यस्तमाउन्ममनोरथानांपरंपराभिःसम
रंपराभिः॥ ९७॥ सूर्येंद्रयोःपुत्रजयोक्तिवादेद्विधास्थितैःपूर्वममर्त्यवृंदैः॥ दृष्टस्तदेत्राअविधिश्चयत्रक
स्ताउयस्तत्रसदेत्युवाच॥ ९८॥ मिलच्चतुर्वार्द्धिमिथोमहोर्म्मिसंघट्टघोषोग्रयुगांतकल्पः॥ संरब्धकृष्णा
र्ज्जुनशल्यकर्णशंखप्रणादःसमयःसउडु॥ ९९॥ ततोतिसंरंभिणिपार्थयुग्मेत्राल्याचलत्कल्पकय

न्त्रविद्धः।। हनूमतः पुच्छलवाय रोमणा साहस्तिकक्षा च हता च कंपे।।५०।। इंद्राय धात्रादनुजान विजेतुमिंद्र
ण ग्रामायनृपान्विपेष्टुं।। रामेण दत्तं विजयाद्धमस्मै यच्चापमार्क्षिस्तदयं चकर्ष।।५१।। द्वंद्वैकयुद्धस्पृहयासहस्र
चक्षुःसहस्रांशुतनूद्भवाभ्यां।।। मिथः शरैः पार्श्वचरानरेंद्राविजिघ्यिरे मंक्षु निजाघ्रिरेच।।५२।। अथार्कपुत्रेणव
लक्ष्यपक्षाः क्षिप्ताय शोकाइव कंकपत्राः।। अपूरयन्पार्थवपूरयेणमरालमालाइव नीलमब्जं।।५३।। ऊर्वादवैरि
वनमेव विश्वं कर्त्तुं नरेणावहिताः पृषत्काः।। भित्वा भृशं कर्णशरीरमुर्व्यास्तले बलिं भेत्तुमिव प्रविष्टाः।।५४।।
मुष्टिस्थितानेव वकर्त्त कर्णः शरानथैंद्रेः कृतविश्वचित्रः।। उत्पातुकामानलघुमूल एव विद्वेषिणोर्थानिव बु
द्धिकारः।।५५।। उक्तोर्ज्जुनस्तद्गुणविस्मिताभ्यां भीमाच्युताभ्यां न तु दुर्जयोसौ।। धीरोधिकं खांडवकालिकेय
किरातयुद्धादिहसंरभस्व।।५६।। श्रुत्वेति पार्थोभ्युदितेन्दुरूपे रणे रणत्कंकणकैतवेन।। दोर्भ्यां हसद्भ्यामिव
दूरमुक्तैः शरैः शरीरीव नभोप्यकार्षीत्।।५७।। पराक्रमं दर्शयितुं सुरेभ्य इवात्मनो मानधनस्तदार्किः।। नतम

बा.भा.

२६०

280

गैवास्त्रेणकिरीटिच्छिन्नंब्रह्मास्त्रंतत:कांडपटंऊर्ध्वार॥९६॥विद्धाखिलांगानथकृत्तभीमकिरीटिन:कांडगणेन
कर्ण:॥प्रात:पतंगांशुसदृक्षलीढत्रिकूटकूटप्रतिमानकार्षीत्॥९७॥तयोर्वनांतद्विपयोरिवाथगंडस्थलो
ड्डीनशिलीमुखेन॥रणातिरेकेणनकेसमीपाऊष्मुर्मदीपास्तरुवद्विनाशं॥९८॥य:खांडवेखंडितपुच्छदंड
:सकृच्छ्लयुग्मग्रसनेप्रतिज्ञां॥जिह्वायुगेनेवसउनूरुषेणबाणासनेबाणपदेकृतोहि:॥९९॥हितोन्किमुसे
रमकर्णकर्णसंधानतोस्मात्भुजंगाशुगोयं॥द्विषद्गलंनैतिपुनस्तदेनंसंधेहियुद्धेभुजङान्ययात्वं॥१००॥
इत्युच्यमानोप्युधिमद्दपेनतेजोवधार्यंमथमानचेता:॥द्वि:संदधेनास्त्रमितीरितोन्किमुमोचकर्णोऽपि
नेभुजंगं॥१॥युग्मं॥ ॥हृरौगृहीताचलगौरवेथदूदारयाश्वेषुभुवंगतेषु॥किरीटिनोमंस्तुकिरीटखंडमे
वाहृरन्नेमेभुरवस्यसर्प:॥२॥कृष्णोततोरत्नविचित्रवर्णै:कर्णस्यबाणै:परित:परीतो॥अवापतु:पांडवरा
जराज्यजयश्रियो:केलिकलापिहेलां॥३॥यान्स्फुटंबास्त्यवज्रांवदोंतर्दस्त्रानिवारस्तत्रवृषस्यभानु:॥अ २६०

खंडयन्नानपि कांडपातैः पार्थस्तुटत्कांचनवर्म्म दंभात् ॥६॥ अर्कात्मजस्तात वृषपद्मभाजा द्विपेनाप्यमेनेव
मुजो मुकुंदः ॥ कर्षन्नकर्चानु खांडवदन्तैर्वैरः छिन्नस्तदा व्योम्नि शरैरनैरेण ॥७॥ दिव्यास्त्रपातैरपि दुर्जयस्य ज
यस्य कर्णेन ततः स्मृतज्यः ॥ तादृग्रणश्रान्त इवास्त्रदंडो विश्रामकामः क्षणमुन्ननाम ॥८॥ कोपच्छलेन ज्व
लनः स्वचापपराभवेनेतदातिवतापः ॥ महारिमर्द्दायजहातिवक्तुमिवावचक्रे तसिराकसूनोः ॥९॥ क्षाकुस
ज्जितधन्वनिरोद्धमैन्द्रिस्ततो दधे दिव्यदरूनोग्रमस्त्रं ॥ नश्यन्निवैतद्भयतस्तदोर्व्वी मज्जद्ध्यां गोरविमूरस्थाभू
त् ॥१०॥ वामं द्विजोस्माहृतिपापपंकद्रुवाव मज्जद्रथचक्रमुर्व्यां ॥ उद्धर्तुमिच्छन्नथ भानुसूनुरवोचदुच्चैस्तनयं
पृथायाः ॥११॥ मनोरथं भर्त्तुरिवोद्धरामि रथस्य चक्रं स्वहस्तदृश्यावत् ॥ तावद्विलंबस्व महास्त्रमोक्षे भूरानश्च
राव्यसने स्थितेरौ ॥१२॥ हसन्नथामुं हरिराह कर्णं दिष्ट्यापदेष्टुं सुकृतानि वेत्सि ॥ विषाग्निचारेकतुजानिका
रे सौभद्रमारेपि न किं स्मृतानि ॥१३॥ इत्यच्युतोक्त्या कुपितस्तदस्त्रं ब्रह्मास्त्रपातेन विजित्य कर्णः ॥ विंबंर

वेगेंतुमिवयतेनेपयामयं धामनुबाणचक्रे॥१४॥ अथव्यमुंचत्प्रसमात्कृशानुमयंमहास्त्रंज्वलिताश्र
मैर्द्दिः॥ द्वितीयमाक्रौंदिविधूमतापैर्यातानतानश्च्युषस्ययेन॥१५॥ अथाक्षिपद्वारुणमस्त्रमाक्षिःशांताग्नि
कीलापटलंसमंतात्॥ संताप्यसद्योजलमज्जितस्यरूपस्यरूपंतदगात्त्रयस्योस्य॥१६॥ इत्यस्त्रमस्त्रेणनिवृ
त्यतिघ्नन्कर्णोवनियस्तत्समस्तचक्रः॥ पम्लानदुर्योधनवक्त्रपद्मोबभावसूर्यैदुखिप्रदोषः॥१७॥ ततस्तपो
भिर्यदिमेप्रसन्नारुद्रादयोस्त्रेगुरवस्तदेनं॥ हन्यामनेनेत्यभिमंत्र्यदेमंबाणंमुमोचांजलिकंकिरीटी॥१८
॥ सूनोःश्रुचादीर्णमिवोरुकरंधुधुरश्चिरंयदर्शयतिघुरत्ने॥ कंठेयतेनांजविमुक्तविभिन्नःपपातपातालपतिव्य
याकृत॥१९॥ दानैकशौंडःपरमार्गणायतदंगमप्यंगपतिःप्रदाय॥ दिशोदशापिस्तुतिभिर्विभिंदन्नंकेपितु
ःकेनपतन्नःदृष्टः॥२०॥ उत्कृत्तकर्णोमदपौरुषाभ्यांसाकुंडलाभ्यामिवबद्धिताथ॥ कीत्याद्दिसत्यैंद्विमुक्त
क्रियेवपराङ्मुखाभूत्कुरुराजसेना॥२१॥ मुक्तात्मनेजलमिवस्वसुतायदातुंयातेथपश्चिममपयोनिधिमु २६२

स्लरत्नौ॥एकेस्मिन्ताक्षिकुमुदाविदधुःप्रवीराप्रम्लानवक्त्रकमलाश्चपरेवदान्यं॥२२॥मूर्द्धीवनस्मिन्पतितेपि
वंचोदुर्योधनोयुद्धरसेनधावन्॥त्वंतस्तन्तुराश्चर्यकरःसुराणांवीरेषुरेखांविशदांतदाप॥२३॥मेजेश्रीजिन
दत्तसूरिस्तुगुरोरर्हन्मतार्हस्थितेःपादाम्बुभ्रमरोपमानममरोनामव्रतीदुःकृती॥पर्वेदंरविनंदनस्यजग
दानंदेतदास्यामृतज्योतिर्ज्योतिषिबालभारतमहाकाव्येजगामाष्टकं॥२४॥अनेनैकेनसर्गेणकर्णपर्व
ण्यनुष्टुभां॥शतमेकमहोत्पन्नंत्रिभिर्युक्ताचसप्ततिः॥२५॥ ॥इतिश्रीजिनदत्तसूरिशिष्यपंडितश्रीमद
मरचंद्रविरचितेश्रीबालभारतनाम्निमहाकाव्येवीरांकेश्रीकर्णपर्वप्रकाशनःसप्तत्रिंशत्तमःसर्गः॥ ॥स
र्गेस्मिन्ग्रंथाग्रं१७३॥अतःपरंशल्यपर्वभविष्यति॥ ॥सुष्मान्शामसुधांभोधिःपायाद्द्वैपायनोमुनिः॥पा
पतापंनकःशास्त्रैर्यस्योर्मिभिरिवत्यजेत्॥१॥ततोनिध्यायनिःशेषनिधनंप्रधनंपुनः॥नृपमेत्यजगौदुः
खैःसंजयःखंजयन्वचः॥२॥एकोरराजशौर्येचदानेचप्रश्रयेचसः॥तस्मिन्कर्णेजगत्कर्णेदिवैकयास्थितांगते

बा॰भा॰

२१९२

५८४

॥३॥ उद्दीनजीवितो राजन्पुत्रस्ते कर्णजीवितः ॥ मत्ताविद्धइवस्वेषां भियेऽभूद्विकलश्चलन् ॥४॥ बाढं रूपे
णसंध्यर्थमर्थितस्त्वत्सुतोवदत् ॥ कः सुकृद्धं युधिमिमेलं कर्णोमेलंमृधंविना ॥५॥ ततोनमेसमौकृष्णाविति नि
ह्नातशातवाक् ॥ राजाद्रोणिमतेरात्रिशल्यंत्राण्योऽभ्यषिंच्यत ॥६॥ समुद्रोणोद्विषीक्ष्म्योऽधिकमर्जुनदुर्ज
यं ॥ स्वयंउदीतिकृष्णोक्त्यान्नान्त्यंवभ्रुयुधिष्ठिरः ॥७॥ अथसंभूयभूयोभिर्योध्यंनैकेनकेनचित् ॥ इत्युक्त्वास
र्वेतोभद्रंव्यूह्यमद्रपतिर्य्ययात् ॥८॥ बलंविभिद्यशैनेयधृष्टद्युम्नशिखंडिभिः ॥ कर्म्मसाक्षिणिसाक्षित्वंगते
धार्म्मिस्ततोवलन् ॥९॥ प्रावर्त्ततततःसंरब्धमसंख्यप्रसरंवरं ॥ हतदिग्रुतउच्छ्रायोछलन्नवरविच्छवि ॥१०॥
वध्यमानाणिगणेतस्मिन्रणेयममकानसे ॥ प्रातर्दूलिच्छलात्धूमस्तोमोव्योमदरंययौ ॥११॥ असिदंडैस्तदाकु
ड्मानानांमुंडकैतवात्रराज्ञांयमस्यधान्यानामिवप्रोद्गलितंकणैः ॥१२॥ शिन्नेमक्षोणिभृत्सेतुमुक्तत्वंध्यहन
जाल्मवं ॥ हतारयःश्रियंप्राप्यरेमिरेरामवज्ज्रराः ॥१३॥ पितृव्यमातुलभ्रातृपितृपुत्रसुहृत्सूयात् ॥ निराश २१९२

जीवितव्येपि घोरं युयुधिरे भटाः ॥१४॥ हासैः शुभ्रो मिभिः श्यामोवादिन्योः कोप्यमत्तयोः ॥ संभेदो मज्जतां
मुक्तौ गंगायमुनयोरिव ॥१५॥ सत्यसेनं सुषेणं च चित्रसेनं च कर्णजान् ॥ नकुलो युद्धवैचित्र्यचंडः कुंड
लितो वधीत् ॥१६॥ एवं विपक्षवक्त्रांसि दारयिष्यामि संगरे ॥ इत्याख्यातुमिव स्वर्णसीतां केतौ प्रदर्शयन् ॥
१७॥ धिग्ग्रामयैव भीष्माद्याहृताः प्रागेव सैषयत् ॥ नाभ्यषेचीति नन्वानः पश्चात्तापं कुरुप्रभोः ॥१८॥ सं
हरन् रक्तलौल्येन गताभिः कांडमन्त्रितां ॥ कीनाशादंष्ट्राजिह्वाभिरिवारीन्मद्रपो विजात् ॥१९॥ विशेषकं ॥ ॥
शल्ये प्रहरति स्वैरं पत्त्यश्वरथकुंजरं ॥ संदिशोपि द्विषः शल्यमया एव व्यलोकयन् ॥२०॥ तेन कांडहतः शैल
शृंगादिव रयाद्दयः ॥ भीमः सिंह इवाधावत् क्ष्वेडामुखरितांबरः ॥२१॥ भेजे भीमो गदाभ्रममदंड्यस्यंदनस्ततः
॥ दंतस्तताद्दिशृंगस्य मतंगजपतेस्तुलां ॥२२॥ पदस्ततास्तु धरलीषु भीमशल्यवधोद्यतौ ॥ भ्रेमतुर्मंडलाव
लैर्मृत्युवात्यावशाविव ॥२३॥ एतौ मिथो गदापातैः दृढलग्नयोः स्वल्पतेजसोः ॥ कर्णैरिव स्फुलिंगैर्घोषं घोतयंतौ

विनेदतुः॥२४॥ तौ पेतनुस्त्वरातारौ परिहृत्य परस्परं॥ वीरावुभयतो यंत्रनिर्मुक्तौ गोलकाविव॥२५॥ अथैत्य
स्वस्वसेनाभिर्नामितांगमितौ द्रुतौ॥ संज्ञामाप्य रथारूढौ पृढौ समितिचेरतुः॥२६॥ वलदस्त्रदलोदंतिदंता
लीपुष्पितस्तदा॥ सिषेवे रणकल्पद्रुः स्वर्गस्त्रीकां त्रिभिर्भरैः॥२७॥ सत्वासन्नीकृतं ब्रह्मलोकं क्षितिभृतां
पतां॥ दुर्योधनास्त्रैरग्रे भूद्वेकितानेनानृपस्तदा॥२८॥ तेजोभिरुज्ज्वलैर्भूपसदस्वद्वयघातकैः॥ सहस्त्ररश्मि
द्विगुणप्रभावो भूद्युधिष्ठिरः॥२९॥ रत्नाद्यनुपुंखैरापुंखं कृन्मय्यैः शल्यसायकैः॥ आलिंग्यत मृधे धार्मिः कोस्तु
भांकधियाश्रिया॥३०॥ उड्डाययति शल्येषु मारुते तृणवद्द्विषः॥ न कंपे युसदां वक्रैर्वियत्का सारवारिडैः॥
३१॥ हतसूतस्त्वरातारद्व्यः कुरुपते रथः॥ निर्ययौ भीमबाणेभ्यः पताकां धुन्वनन्नेकः॥३२॥ पार्थास्त्रविरथो द्रौ
णिर्निहृत्य स्वरथं नृपं॥ विलं बिलश्रयाशीव भोगी तद्रथमास्थितः॥३३॥ क्षितिभृद्भ्रः कुधारक्तो रक्ताब्दद्व
मद्भपः॥ रत्नरक्तैः शरैर्वर्षन्नकर्षद्रक्तनिम्नगाः॥३४॥ हतं पांडवशैनेयैर्मीलिद्दस्तक्रमैरिव॥ युधिष्ठिरवपुः श्र २८३

त्यं मूर्त्तो मृत्युरिवाद्रवत्॥३५॥ मिथो स्त्रपातविरथौ रेजतुर्द्वौ र्मिमद्रपौ॥ मही मूलगतौ ध्रातः सूर्याचंद्रमसा
विव॥३६॥ द्विषिष्टृयानुमेयोस्या दग्धप्रंयो दक्षिणे भुजे॥ तमाकृष्य यमं खड्गमूर्त्त्यो धावत मद्रपः॥३७॥ मद्रेश
चंद्रहासेन पतता मूर्द्धि भ्रमता॥ निघ्नता सिंधुरध्वांतान सकृत्सिंधुर खर्द्धत॥३८॥ कुंभिकुंभभिदा भयमु
क्ता व्यक्तरदस्त्रदा॥ उल्लास यत्र सा शल्यकृपाणः पार्थपौरुषं॥३९॥ दिव्यास्त्रैरर्जुनादीनां मद्रेंद्रः कृन्तुपात
तां॥ अजातरिपुणा कोपाद्दृष्टोप्यासीन्न भस्मयत्॥४०॥ अथ यां शां भवेत्त्वष्टा सृष्टवान् दैत्यदारणीं॥ सर्वत्रा
क्लैवश्रा क्तिं तां शल्याय प्राक्षिपन्नृपः॥४१॥ कृतस्तया स हृत्स्व ध्यासा हृत्स्रोकृदि मद्रपः॥ त्रोषप्रश्री षसहृत्स्व
व्यथां भुविपतन्नदौ॥४२॥ धावन्नशल्यानुजः क्रुद्धो विचित्रकवचाभिधः॥ युधिष्ठिरस्तु रथेणाभिमुखे
प्यमुखीकृतः॥४३॥ धावत्सु मद्रसैन्येषु ततः कंचुकिषु क्रुधा॥ पत्रिभिः कांचनैरैंद्रैः स्वपर्णतनयायितं॥४
४॥ भीमेनाभ्रंलिहाराति शाबालिनगमालिनी॥ निर्मनुष्यामहारण्यभूरिवाकारि युद्धभूः॥४५॥ सैनेय

मल्लहतेनसाल्वभूपालमौलिना॥ दृष्टेनराकुणावाश्वम्लानंकुरुमुखेंदुभिः॥४६॥ दुर्योधनशरोदस्तैर्भिन्नै
र्द्विट्चक्रमौलिभिः॥ भुंजानदंडभृत्सैन्योक्षिप्तवायसपिंडता॥४७॥ स्वीकर्त्तुमिवनिःशेषातेनद्वेषिवसू
ःशरैः॥ आयुंखमयैःपुंखस्थनिजनामभिरंकिता॥४८॥ सुशर्म्मकृपहार्दिक्यद्रोणभूसौबलांशुलिः
॥ अरातिषुकुरुक्ष्मापायमपाणिरिवापतत्॥४९॥ कार्योघसमरस्यांतइत्युद्भ्रांतपराक्रमैः॥ ततःकल्पां
तकालोग्रैःसंरब्धंकुरुपांडवैः॥५०॥ मागावलस्वतिष्ठेतिपूर्वंप्रहरहन्निनतत्॥ इत्यंतरेस्त्रपातानामश्रू
यंतभटोक्तयः॥५१॥ शस्त्रैरेवभटाःशस्त्रारवैरेवभटारवा॥ अहन्यंततदातस्मिन्समरेत्रस्तखेचरे॥५२
॥ लोकांतध्वांतदुर्भेद्येततोरजसिविस्तृते॥ शब्दाएवधृतामासन्स्वान्यपक्षोपलक्षणं॥५३॥ कृतसुशर्म्माबृ
हार्दिक्यःकृद्रोणिःकृतसुयोधनः॥ कृसौबलइत्याप्तुःखंतदापांडवोक्तयः॥५४॥ जयसेनोमहाबाहुर्दुर्जै
दुर्विषहःसहः॥ विविंशतिर्दंडधारःसमंसहस्तुवर्च्चसो॥५५॥ स्तुजातःश्रुतवान्वातवेगोभूरिबलोप्य २२४

मी॥ ॥र्जुनभीमेनपुत्रास्तेत्रयोदशानदाहृताः॥५६॥युग्मं॥ ॥त्रयोदशानांरक्तेषुसतेषांबिंवितोदधौ॥वन्तु
द्दृशाजगत्त्राणोद्वाकूवन्तुर्द्दृशातामिव॥५७॥सर्वैर्जयायधावंतिमयालक्ष्मौघसंजयः॥इतिब्रुवाणःसैनेयोर
र्जुनमामयहीत्तदा॥५८॥जयकर्म्मास्त्वशर्म्माणंसान्तुजानुगनंदनं॥स्वर्गमार्गस्तुशर्म्माणंससैन्यंनिर्म्म
मेर्ज्जुनः॥५९॥तदामदाढ्नोभीमेनभवत्सून्तुःस्तुदर्शनः॥मरुन्मृगास्तीवश्नोऽजस्तंबेस्तंबेरमीकृतः॥६०॥
पृष्टघातंबलात्कुर्वन्ससबलःसुबलात्मजः॥सदृष्टव्रणवज्रघ्नेसहदेवेनशास्त्रिणा॥६१॥गृहीतांड्रोण
तोयुद्धविघास्तुघातयन्तयं॥उलूकंशकुनेःसूनुंससैन्योघमपातयत्॥६२॥धृष्टद्युम्नगिराहन्तुमुद्यताद
थसात्यकेः॥पत्यस्त्रीभूयमांव्यासोविश्वदृश्वाव्यमोचयत्॥६३॥सदर्शिद्रौणिरुर्द्दिक्यकृपशेषान्मयारण
त्॥एकाकीपद्मतिर्निर्यन्नेकादशावमूपतिः॥६४॥समांक्षीणोवदत्कथ्यंमतिस्तुर्यन्नवात्मजः॥हतबंधुस्स
हृत्सैन्योदुस्यःश्रांतोह्रदेविशात्॥६५॥इत्युक्त्वामाययासैषदैत्यानामभिवासिनां॥संस्तंभ्यांभोह्रदेविस्तं

बा.भा.
२९५
२८५

ध्यारविरिवार्णवे॥६६॥ कराजेति कृपद्रोणिहार्दिक्यैरथिभिस्त्रिभिः॥ भ्रमद्भिः कुरुवर्षांतर्मज्जिरासौहृदः प्रियः॥
६७॥ युधिष्ठिराज्ञयाराजन्युयुत्सुस्तस्तदा॥ दारान्दुर्योधनादीनामादायप्रस्थितः पुरं॥ ६८॥ तदा रथि
सहस्राभ्यामयुतेनांघ्रिचारिणां॥ मातंगसप्तशत्याश्वसहस्रैः पंचभिर्वृतः॥ ६९॥ युधिष्ठिरश्चरान्दिक्षु पै
षीद्विंतामरात्तुरः॥ युद्धाद्दुर्योधनः क्वागाद्वैरमूलमितीक्षितुं॥ ७०॥ हार्दिक्याद्याः शनैरूचुस्तदा कृदगतं नृपं
॥ वीरोत्रिषसहास्माभिः शत्रूनजयमुखानजय॥ ७१॥ तान्प्रश्रांसन्नथाचष्टस्माक्रांतः श्रांतवानहं॥ विश्रा
म्यं तु भवंतोपि प्रातर्योध्या विरोधिनः॥ ७२॥ इत्याकर्ण्यावनीगुप्ताल्लुब्धका धनलुब्धकाः॥ द्विषं शशंसुर्भीमा
य हृदस्थं सोपि भूभुजे॥ ७३॥ ततः सहमहावीरैर्मुदं भूमिः समभ्रमिपः॥ ययौ हृदं च भूक्षादक्षीणदिक्कुदंतिसंत
तिः॥ ७४॥ माबुध्येहृदं परैरत्रेत्याज्ञायाथ कुरुप्रभोः॥ दूरे वटद्रुमं गत्वा द्रोणिमुख्या विशश्रमुः॥ ७५॥ अथापत्य
पत्यापत्यपतिलकस्तज्जलांतिकं॥ उच्चैर्द्विषंतमुद्दिश्य मुकुंदप्रेरितोजगौ॥ ७६॥ विश्वत्रयीवशीकारकारणं कु

२९५

दमध्यगः॥ प्रस्तावपसि किं राजन्नूयद्य श्वं दनमंडनं॥७७॥ मानेनकृऽन्तुषाप्यं भः स्तंभनं किं न शिक्षितं॥
यत्तेकृदपवेश्मेस्मिन्नसाकृत्यर्यमुमोचसः॥७८॥ उत्तिष्ठोत्तिष्ठ युद्धायैरेणुभिः कीर्त्तिदर्पणं॥ नीरघ्रवेश्मवि
ह्रायंवीरकोटीरमार्ज्जय॥७९॥ चिंतामणिः क्षत्रियाणां रणस्तदपि कोपि वा॥ कदाचिद्यावतामुर्वीं ददाति
दिवमप्यसौ॥८०॥ अयोध्यद्य द्विद्विदच्छस्त्रानिर्यन्मूर्त्तिमदः स्फुरं॥ कृदवन्नीवचोवोचत्तं प्रतिप्रतिभूपतिः॥८१॥
युक्तमुक्तं त्वया वीर किं तु पश्य क्किमद्यमे॥ अर्थायदर्थमर्थ्यंते ते मृता मित्रबांधवाः॥८२॥ स्वर्गेरिपूस्त्व
ल्लानप्रमोदं ददते रणे॥ तदेनं विश्ववंद्येन प्राप्स्यामि व्रतवर्त्मना॥८३॥ राजन्नुग्रामसत्सेनैवरविताच म
नेमयि॥ मद्भुक्तोछिष्टनिर्मुक्तामिदानीं भुंक्ष्व मेदिनीं॥८४॥ अथाहपार्थः किं भूपसंभूतानेनरज्जसि॥ भूलवो
पिनमेनेधाकृ कुलमुच्छेत्तुमेव किं॥८५॥ पार्थेभ्यः सूचिवेध्यापि न देयो वीति सिद्धवाक्॥ कस्तां दत्त्वाघतां भग्न
प्रतिज्ञः किं न लज्जसे॥८६॥ तदुत्तिष्ठ मृधे नास्तु तव वाममवामही॥ माभूद्द्विजयसंदेहो मयि त्वयि च जीवति

वा॰भा॰
२९६
286

॥८७॥ अथाह कौरवः क्रुद्धः सर्वानप्येष हन्मि वः॥ एकैकेन पृथक् युद्धं विधाय गदयारयात्॥८८॥ अथ धार्मि
स्तमावष्टतुष्टो हं तव शौर्यतः॥ इष्टेनास्त्रेण डित्वैकमप्यस्मासु भुवं भज॥८९॥ अथाभ्यधत्त गांधारी स
नुर्योगी करोति मां॥ गदया समया सार्द्धं समरेस्तु समाहितः॥९०॥ इत्युक्तश्च गदापाणिर्नेदादुत्थितवा
नयं॥ श्रोणाङ्गः परिमुक्तश्रीर्जनार्द्दन इवार्णवात्॥९१॥ सोमदद्दुव युष्माभिर्नोस्माभिस्त्वं निरुध्यसे॥
इत्युक्त्वास्मै शिरस्त्राणं ददौ वर्म्म च धर्म्मजः॥९२॥ येन ते रोचते युद्धमाह्वयस्व तमित्यथ॥ सत्यां गडे
गदत्याह दैत्याहतिबुधः क्रुधा॥९३॥ पुनर्ध्वतमिदं मूढ किमारब्धमिह त्वया॥ अथ माह्वयते वेत्वां तन्म
हाभागकागतिः॥९४॥ त्रयोदश समाः पुंसि गदाभ्यासमयो मये॥ अयं चक्रे कृती तेन भीमोप्यनं जये
त्तवा॥९५॥ अथोत्थाया यावदह्नीमो मैवं वद गदाधर॥ हराम्येष द्विषः प्राणान् हलणेन गदयानया॥९६॥ स २९६
थाह्वयत तं गर्वी गर्जन् दुर्योधनो युधे॥ सोप्यधावत धीरेण ध्वनिना दारयन् दिशः॥९७॥ तदा सरस्वती

तीरतीर्थचारी हलायुधः ॥ तौ शिष्यौ नारदाद्बुद्ध्वा युद्धस्यौ द्रष्टुमागमत् ॥ ९७ ॥ अथाभ्युत्थानमातेनुः कृष्ण
कुंतीसुतादयः ॥ चकोरा इव चंद्रस्य रेवतीहृदयेशितुः ॥ ९८ ॥ समंतपंचके युद्धं सिद्धक्षेत्रे विभातिमे ॥ इति
दुर्योधनेनोक्ते सर्वे सत्यसुतादयः ॥ ९९ ॥ दक्षिणेन सरस्वत्यास्तीर्थे स्नायननामनि ॥ गत्वा मीरिणमावृत्त्य रणं
द्रष्टुमुपाविशन् ॥ १०० ॥ युग्मं ॥ ॥ आपत्यविरथावेव भीमदुर्योधनाविह ॥ अतिष्ठतां गदापाणी मिथो गर्ज्जि
तगर्ज्जितौ ॥ १ ॥ सुरसिद्धर्षिगंधर्वैः कृतकौतुकमागतैः ॥ तौ दृश्यमानौ समरे समानौ चेरतुस्ततः ॥ २ ॥ उ
दारैरिव पीनारितेजसौ गर्दयोर्मिथः ॥ तौ महाघातकीलाभिर्मोस्फुरावभिजघ्नतुः ॥ ३ ॥ तर्जने वर्जने स्थाने
चलने वलने भ्रमौ ॥ तौ जातौ चित्रचारीभिः स्वर्नारीनयनोत्सवौ ॥ ४ ॥ वामदक्षिणगोमूत्रप्रभृतीन्मंडलक्र
मान् ॥ तयोः क्रमोद्धतो रेजुरेवावरवौ दिवौकसां ॥ दुर्योधनेन गदया भीमः पार्श्वे तिताडितः ॥ ५ ॥ शक्रेणपवि
नाताद्र्यैइव नैषव्यकंपत ॥ ६ ॥ भ्रमयित्वा गदां वेगाद्धुंग दर्शितविभ्रमं ॥ उच्चैर्व्यमुंचत्स्वामी रिस्वत्स्वता

पङ्कुतोत्प्लुतः ॥ ७ ॥ ततस्तुर्वंचयित्वैनां तं मूर्द्ध्नि गदयाहनत् ॥ दंतिदंताहतश्चिरानायं गिरिरिवाचलत् ॥ ८
॥ गदा भीमेन मुक्ताथ क्षितिनाथेन वंचिता ॥ पपातकंपितक्षोणिर्भ्रामयद्दिक्कुलाचला ॥ ९ ॥ अथ वक्ष-
सि दक्षेण भीमो भूपेन ताडितः ॥ आलिलिंग क्षणं कंपी मूर्छामीलितलोचनः ॥ १० ॥ भीमेनाभ्यस्य नृपतिस्ता-
डितः प्रपतन्भुवि ॥ स्थितोसौ जानुहस्ताग्रै रिपुसिंहइवैलत ॥ ११ ॥ हर्षत्तांचालचक्रेषु सक्रोशस्तु क्रु-
धोत्थितः ॥ दिक्कूलंकषनिर्घोषः त्वांखे भीममताडयत् ॥ १२ ॥ रक्तारुणः कंपमानः पवमानसुतः क्षणं ॥ रे-
जेर्कबिंबवक्त्रास्य क्रीडासरसि संगरे ॥ १३ ॥ आहत्य भुवि भीमेन पातितस्तवनंदनः ॥ अविलंबितमुत्थाय
सोपि भीममपातयत् ॥ १४ ॥ स्वतोप्यधिक एवायं तदा मेने युधि ध्रुवं ॥ तद्दूर्दैवेरपियतः पूडितः सुष्पवृष्टि-
भिः ॥ १५ ॥ भीमे प्रमृज्य कीलालं पुनर्युद्धार्थमुत्थिते ॥ अधिकः कोनयोरित्थं पार्थपृष्टो हरिर्जगौ ॥ १६ ॥ बली
भीमः कृती भूपः कृतिना जीयते बली ॥ कूलयुद्धेन भंक्तोहं यदि भीमो जयत्यमुं ॥ १७ ॥ इति श्रुत्वोत्तरान्त- २६७

त्पशुरुः स्वामूरुमाहतः ॥ भीमे पश्यति हस्तेन नन्त्रेयियथ्यन्निवश्रियं ॥१८॥ आदाय भीमस्तां संज्ञां प्रतिज्ञां स्मा
मथ स्मरन् ॥ चचार विविधाश्चारीर्द्विषद्रूरुभिदामतिः ॥१९॥ तेनाश्वमुक्तामुक्तं घ्यगदां त्वतस्तुनूनाहतः ॥ स
मूर्छितः स्थितः पाणि वक्षःस्तब्धुगदः स्तुर्णं ॥२०॥ तं मत्वा प्रहरिष्यंतं नापपात पुनर्नृपः ॥ निहन्यात्तद्वस्थं चे
तन्नजीवे वृकोदरः ॥२१॥ मूर्छांते तत्तमालोक्य ते नो धैर्येपेरितागदा ॥ मुंचतस्तत्तलमुत्पत्य नृपस्योरुं बभंज
सः ॥२२॥ तदो त्वात सहस्रेण विश्वैवै धुर्यधारिणि ॥ पपात विचलत्पादः श्रीलतापादपो नृपः ॥२३॥ निकारा
न्विषदानादीनुन्नादीश्चावयन्तदा ॥ पदा भीमो स्पृशन्मौलिमेकादशान्वभूपतेः ॥२४॥ अस्मान्हूतकृत्ला
ञ्जित्वा कृष्णां गौरिति येजगुः ॥ धर्मपुत्रान्निहत्याघ्य घ्रभूमो गौरितिनृत्यं ॥२५॥ इत्युद्दाम वचा भीमो वार्य ता३
माणोपि धार्मिणा ॥ पुनर्नैकृतकेत्युक्त्वा महपं मूर्द्ध्नि पदास्पृशात् ॥२६॥ रुदन्नथाहत्वत्सु त्वं धार्मिर्दुधोवि
धिर्बली ॥ पितृव्यपुत्रयोरासीद्यद्वैरं नौ कुलांतकृत् ॥२७॥ किं रे छलेन जित्वापि स्पृशासि क्ष्मापमंघ्रिणा

वा॰भा॰ ॥इत्युक्त्वाथबलीभीमंहलीक्रोधादधावत॥२८॥कटेरधोनहंतव्यंगदयेतिविदन्नपि॥अस्योरुंभग्नवा
२८९ न्भीमःप्रतिज्ञापालनेकृती॥२९॥अस्योरुभंगंमैत्रेयमुनिशापस्तदाफलत्॥इत्यादिभिस्तदावाग्भिःशौ
९८८ रिणाबोधितोबली॥३०॥पांडवाछलयोद्धारःकौरवाऋजुयोधिनः॥इत्यस्तुख्यातिरित्युक्त्वाक्रुधायद्वा
रिकांययौ॥३१॥युद्धेधर्म्मेप्यधर्म्मेपिपांडवःकाममाप्नुयात्॥इत्यूचेथवचःकृष्णोद्धार्म्मिणाभ्यर्थितोहरिः
॥३२॥दिष्ट्यादुष्टस्यदत्तोंऽघ्रिस्त्वयामूर्द्ध्निरिपोरिति॥स्तुतोथभीमःपांचालैर्द्धार्म्मिणाचितपौरुषः॥३३॥ता
न्याहहरिःपापैःस्वैरेवायंहतःपुरा॥भीमेनाद्यहतोस्तूणवाग्भिःकिंहन्यतेधुना॥३४॥स्फग्रनिविष्टो
ऽथवंदोभ्यामवष्टभ्योन्नताननः॥भ्रूसंकरललाटोथक्रुधाहत्वत्सुतोहरिं॥३५॥रेकंसदासदास्यादस्वैरध
र्म्मैर्वयंहताः॥त्वद्दिष्टैर्धर्म्मयोद्धारोनाधर्म्मैःकिंहतामृधे॥३६॥भीष्मोभूरिश्रवाद्रोणःकर्णोहमपिकेन २८९
वात्॥अपात्यामहियुष्माभिःपापिभिःशौर्यविक्रमैः॥३७॥धर्म्मयुद्धतनूरोषीहतारिःसर्वकृत्यकृत॥

ऽऽजन्मसुखितः शंको कः परो हमिवापतत् ॥३८॥ इत्युक्तवति वीरेस्मिन्मुक्ताः पुष्पस्रजः सुरैः ॥ स्वंशो वं
तरस्ततः पार्थाद्धिष्णु निवासान्समासदन् ॥३९॥ ऽथयोन्नीर्णसतृणस्त्वपार्थैतर्द्धितवानरः ॥ साश्वः सरथिम
ः सर्वांगं दग्धः कृष्णोत्थितो रयः ॥४०॥ द्रोणकर्णास्त्रलीढोग्रे धुनामदवधीरितः ॥ दग्धोरथोयमित्यूचे पा
र्थं दृष्टोच्युतस्ततः ॥४१॥ ऽयामृत्युर्जयो भूतिः सर्वं नस्त्वत्प्रसादतः ॥ इति स्तुवन्हरिं तत्र निवासानग्र
हीन्नृपः ॥४२॥ यामघ्नुवतीनाः श्रेयसे घसरस्वती ॥ इत्युक्त्वा शिबिरान्कृष्णो कृषत्सात्यकिपांडवान् ॥
४३॥ दूरांतरे महात्रिर्मामूचे भूप भवत्सुतः ॥ कृतं मेमायया पश्य पांडवैर्मानखंडनं ॥४४॥ शाक्तपासंब
लितश्चार्वाचार्वाकोयदि जीवति ॥ सपरिव्राट्सुहृद्वैरपारं मम गमिष्यति ॥४५॥ धन्योहं दिवि यास्यामि म
विष्यति कथं च न ॥ तौ मातापितरौ वृद्धौ स्वसा मुग्धा च दुःशला ॥४६॥ इत्यादिवादिनानेन विषमस्थेन भू
भुजा ॥ राजन्नुवाच किमात्मानं भरुरुहोपि परोदिताः ॥४७॥ ऽथाकर्ण्यव्यथाकीर्णं कथ केभ्यः कुरूद्वहं ॥

बा॰भा॰

२८९

289

तीर्थे तेडो णिरूढाहिं वक्रुरूपाः त्रायनमायमुः ॥४८॥ तत्र निर्मुढितांगस्तैरिलापतिरलोकयत ॥ स्वर्गं गंतुमि
वत्सो णिं एछन्नालिंगनैर्वनैः ॥ ॥ प्रथावदत्कृपी सूत्तरक्षधाराललोचनः ॥ पृथ्वीपते निर्यमयन् विकीर्ण
न् मूर्द्धजान्मुकुः ॥ विश्वं विध्वंभरा गोलं लोलयित्वाचमूनरैः ॥ धिग् धिग्धांगतो राजन्नवस्थां कथमी
दृशी ॥५१॥ संध्येऽन्यथा यथाकामं चामरैर्यः पुराघसः ॥ त्वंगरुद्भिः स्फुरत्केशाः स्थलानां चामरीकृतः ॥५
२॥ स्पष्टां द्धिणापिनद्धाकूयादुर्भगेव महीपते ॥ स्तुभगामिव सर्गो मालिंग्य स्पृशतां महीं ॥५३॥ तवा
र्कस्य च तेजोभिः स्पर्द्धया तपतो मिथः ॥ पत्तु राज्ञा विज्ञान्मध्यं छत्रं कुत्र न दधते ॥५४॥ अलंघ्यत भवान्
वाद्धैर्यो मरुन्नरलैः पुरा ॥ सा घत्तां लंघते भूमि भूमिनायरजः कणैः ॥५५॥ कुंभिकुंभौ स्पृशन्कुंभस्त
नीभिर्वीक्षितो रुषा ॥ यः पुरा सशिवाभिस्त्वं स्मागतो वीक्ष्यसे मुदा ॥५६॥ ऋणं जीति विरक्तेन चक्रवीक्ष
तिकौतुकात् ॥ पुरा वाहिरथ्यो येन स भृणो पि शिवारुतीः ॥५७॥ द्रुतस्ततः स्फुरन्वीरैरुक्तो जीवेति यः पु २८९

रा॥ उच्यसे सम्प्रियसखेति पल्लादैः स्वस्वभाषया॥५८॥ दिनदानभरश्रांतो विश्रांतः स्त्रीकुचेषु यः॥ स ते हस्त
ः क्षितौ वेल्लन्नूनं विश्राम्यति संप्रति॥५९॥ क्षितौ क्षिपन्मुहुर्बाहू मूर्द्धानं विधुवन्मुहुः॥ मृद्नन्नासास्त्रं मुहुः कुप्य
स्तुर्जगादाथ कुरूद्वहः॥६०॥ दिष्ट्या साम्राज्यमासाद्य त्वद्विनाशभिया भवं॥ कापि प्रत्यर्थिनां नाहम
र्थिनां च परांमुखः॥६१॥ दिष्ट्या कलावसुस्थानदानेन सततं मया॥ चक्रिरे परमप्रीताः सज्जना दुर्ज
ना अपि ते॥६२॥ परं प्रतिभयोल्लासं बिभ्रद्भिरनिशं मया॥ दिष्ट्या धीरैश्च वीरैश्च सदा गोष्ठीरसः कृतः॥६३॥
स्तु भवत्सकलो साहा दिष्ट्यान्तु समयं मया॥ भवार्णवमहानावो गावो विप्राश्च पूजिताः॥६४॥ लब्धुं भीमस्य
सांमुख्यात्कुरुदेशाव्यवस्थितं॥ [redacted] दिष्ट्या मदुज्ज्वलं राज्यकरणं मरणं च मे॥६५॥ दिष्ट्या पुण्यप्रद
ब्रह्मक्षेत्रावेशादिव त्रयः॥ महाहवेपि जीवंतो भवंतो वीक्षिता मया॥६६॥ तन्मा स्म कुरुत क्रूरत्रोसार्हनि
र्वेदशालिनः॥ शोकं लोकं प्रणाशोपचरितस्य मृतस्य मे॥६७॥ इत्युक्त्वा मौनिनि क्षोणिपतौ राधारुणेस्स

बा॰भा॰
२६०
२१०

णः॥ पिंषन्नकरं करेणाद्य द्रौणिः सादम्सिकाग्रलीः॥६८॥ दुःखाय क्ष्मापन तथा वधोप्यनुचितः पितुः॥ यथा
यत्वद्वस्येयं मम मर्माणि कृंतति॥६९॥ न दद्य पंच पंचालान्नृपंचयकृस्सुतांस्तुतान्॥ पांडवान्पंच पंच
त्वं न याम्या यांति वेत्सुरः॥७०॥ तदा दिशो दिशः सर्वा नादयन्नहर्षनिस्वनैः॥ यथायामिष्टया स्तुप्रतना
नाशमानसः॥७१॥ इत्याकर्ण्य नृपः प्रीतः कृपमादिश्य तन्क्षणं॥ सरस्वतीऊलेनामुंसेनापत्येभ्यषेचयत्
॥७२॥ क्ष्मापसिंहमथालिंग्य सिंहनादनदन्नभाः॥ दक्षिणाभिमुखं द्रौणिः सहार्दिक्यकृपोचलत्॥७३॥
तरणौ वरुणावासं याते तदुभयैषिणः॥ शिबिरस्य समीपे मीगत्वा तस्थुर्विनयते॥७४॥ इति संजयवाचा
नौ गांधारी च नृपं च तौ॥ प्रतिबोधयितुं व्यासे समासेदुःखितह्नणं॥७५॥ युग्मं॥ ॥तयोः शापभयादेत्य
पार्थैः प्रापरितो हरिः॥ गृहीत्वा नृपतेः पादावरुद्धोदयन्नसंभ्रां॥७६॥ अथोत्थाय कृती कृत्वा शौचमूचे ज
नार्दनः॥ गांधारी धृतराष्ट्रं च वचोभिर्दुःखगद्गदैः॥७७॥ प्रकृष्टे दैवदृष्टेस्मिन्नृष्टं तज्जातेन्वयक्षये॥ अत्यक्त २६०

धर्म्मो युवयोः क्रोधपात्रं न पांडवाः ॥७८॥ युद्धे युते स्तुते तस्मिन्नुपाचमानेऽयात्विषं ॥ युवाभ्यामेव गदितं यतो
धर्म्मस्ततो जयः ॥७९॥ युष्मदाज्ञाकृतः पार्थो दृष्ट्या पुत्रवत्ततः ॥ मुकुर्बुवाण एवेदमुदस्यात्सदसा हरिः ॥८०
॥ निशायुद्धे स्त्रिधीद्रोणे स्तत्रात्तुं यामि पांडवान् ॥ एवं ब्रुवन्स्तु तान्यादीत्युक्तो राज्ञा हरिर्ययौ ॥८१॥ व्यासेप्या
श्वासनावाचश्रुं च यित्वा तिरोदिते ॥ ज्ञात्तुं रजनिवृत्तां तं संजयं प्राहिणोन्नृपः ॥८२॥ तानि स्मरन्नृकृपकु
पीश्वरसिद्धसिंधुसूनुप्रबोधवचनान्यवधीरितानि ॥ दुर्योधनप्रधनपातविमुस्यमानबुद्धिर्धृतिं न धृत
राष्ट्रनृपः प्रपेदे ॥८३॥ भेऊँश्रीजिनदत्तसूरिस्तुगुरोरर्हन्मतार्हस्थितेः पादाब्जभ्रमरोपमानममरो नाम
वृतींदुः कृती ॥ शोमाज्ञाद्वितिनिबालभारतमहाकाव्ये तदेकात्मकः ध्यानाधानमहाफलेत्र नवमं त्राल्य
स्यपर्वागमत् ॥८४॥ ॥ इति श्रीशाल्यपर्वसमाप्तं ॥ अथ सौप्तिकपर्वभविष्यति ॥ ॥ अथ ते व्योममानेन व
र्द्धमाने वरे स्थिताः ॥ निशि द्रोणात्यो निद्रामद्रौणी पुनरापतुः ॥८५॥ अनिद्राणः स्वयं द्रौणिर्जागरि द्रोह

बा.भा. चिंतया॥ चिरं बभ्राम कांतारचक्रे कौशिकवक्रवत्॥ ८६॥ एष वृक्षशिखास्थस्तु पथिकेनैकेन केनचित्॥ नि-
२९१ रूप्यमाणः साक्रंदं काकलोकमलोकत॥ ८७॥ समितिं द्विषतो जानन् दुर्जयानेकको बहून्॥ अथायं तद-
291 पोपायं तद्देव व्यचिंतयत्॥ ८८॥ रयाज्जागरयित्वाथ सोयं हार्दिक्यमातुलौ॥ सोप्ति केन द्विषः सुप्तान्
हन्मीत्यवदद्दुन्मदः॥ ८९॥ कृपोप्यूचे द्विषः सुप्तान् सुप्तानन कवचायुधैः॥ निघ्नन्निर्विघ्न एव स्यान्नरक-
स्यातिथिर्नरः॥ ९०॥ न तत्क्षत्रधर्म्ममाश्रित्य कर्म्मसाक्षिणि साक्षिणि॥ अरातीन् पातयिष्यामो यास्या-
मो वैरपारतां॥ ९१॥ श्रमविद्राविणीं निद्रामेव सेवामहे धुना॥ आह स्म धृतराष्ट्रादीन् यामः प्रातररातिषु
॥ ९२॥ कृत्ये बुद्धिस्फुरद्द्वंद्वाः कुशाः कुशलवानुमान्॥ इहैवे धर्म्म्ये दृष्टांतः क्षितिकांतः सुयोधनः॥ ९-
३॥ अथ क्रोधप्रबोधातिव्यक्तारक्तविलोचनः॥ निश्वसन्निश्चरौद्रोक्तिरूचे शारद्वतीसुतः॥ ९४॥ भीष्म-
भूरिश्रवस्तातकर्णभूपानधर्म्मतः॥ तेषां हतवतां हंत हतौ को धर्म्ममीहते॥ ९५॥ स्मरतः समरोत्संगे २९१

तातघातमधर्म्मतः॥ मम श्रमश्च निद्रा च कुतोस्तु भवतो रिपो॥९६॥ मुञ्जाभाजां प्रतिज्ञैकपालनं धर्म्मपा-
लनं॥ तन्न द्वेधे प्रतिज्ञाते किं एष व्याजरंजराः॥९७॥ अधुना पितृतो हृद्यन्निनिशितान्निशितायुधः॥ किं मे
धर्म्मैरिति प्रोच्य पप्रच्छ बालरथेन सः॥९८॥ इति प्रतिज्ञया यांतं तं तावप्यनुजग्मतुः॥ ततः कर्म्मपरीपाक-
मिव बुद्धिक्रियाचयो॥९९॥ अथैत्य शिबिरद्वारि महाभूतं प्रभूतरुक्॥ असृग्मिश्रं महाकायं दोर्निका-
यं स्थितायुधं॥१००॥ दृक्कुनिर्यद्भूरिभीमास्त्रं हरिविक्रोत्थितानलं॥ रुंडोपवीतिः तेपश्यं भक्तिताः कृत्तिची-
वरं॥१॥ युग्मं॥ ॥रत्नदीप्तादिके पूरे भूरे दुर्वाततेजसि॥ द्रौणिस्तत्राफलीभूतशस्त्रपातोभ्यचिंतयत्॥
२॥ उल्लंघ्य कृपहार्दिक्यौ वृद्धौ स्वश्रद्धया स्फुरं॥ एतामापदमाप्तो हं महेशानं श्रयेधुना॥३॥ इति ध्यात्वा
कृताञ्जोस्वं जुहोमीति स्तुतो हरः॥ तेनाग्रेवीक्षितुं चाग्निकुंडं कल्याणवेदिकं॥४॥ निःशंकः शंकरध्या-
नोनिर्यद्भूमतनौ ततः॥ कार्यसिद्धिपुरीद्वारी वाग्निकुंडे त्र सो विशत्॥५॥ सपुरारिं पुरो पश्यत्ततः किम

बा.भा.
२९८२

पिनापरं॥ अथप्रीतिभरस्मेरमुखोभाषिस्मरद्विषा॥६॥ धर्म्मस्त्वंतुधरित्रीशान्चमंरक्षितुमर्हसितां॥ वत्समाया
मयैवेयंचक्रेचक्रुपरोधतः॥७॥ सत्वेनानेनतेप्रीतश्चमंसंप्रत्यमूंजयः॥ इत्युक्त्वास्मैददौजैत्रंदत्वाखड्गं
तिरोदधे॥८॥ ऊनोनिर्यन्निघात्योवामित्युक्त्वाभोजमातुलौ॥ सैन्यस्यद्वारिमुक्त्वांतरद्वाराद्रौणिरावि
न्नात्॥९॥ उत्थाप्यांह्रिप्रहारेणसुखसुप्तंमखात्मजं॥ उन्मिषंतंकचाग्रेषुक्रोधोग्रःसोग्रहीदमुं॥१०॥ आ
स्त्राज्ञ्जहीतिडल्पंतंमदस्त्राणिगुरुद्रुहं॥ नस्पृशंतीत्युदितोक्तिः पशुवत्तंजघानसः॥११॥ दत्तौत्तमौजसंत
द्वदेवद्रौणिर्गतोरथं॥ तदध्वानैर्धावतोवीरान्रुद्रास्त्रेणन्यपातयत्॥१२॥ युधामान्यंयुधामन्युंधृत्वाधा
वंतमुद्धतं॥ गदोचन्मुमत्रास्त्रेणरयोत्तीर्णःक्रुधावधीत्॥१३॥ बहूनपिमुहूर्त्तेनसुप्तानेवावधीन्नरान्॥ गं
धसिंधुरगंधर्वंदानिवसखड्गभृत्॥१४॥ पश्चात्पिद्रौपदीपुत्रान्धावतोदुर्द्दशायुधान्॥ सजघानासि २९८२
नातोवशिखंडिजनमेजयौ॥१५॥ द्रुपदस्याथपुत्राणांपौत्राणांसुहृदामसौ॥ प्रभद्रकाणांमत्स्यानामपि

चक्रे महद्भयं ॥१६॥ दिनक्षये ज्वालयित्वाग्निं कुद्वारि स्वयं स्थितौ ॥ ऊचतुः कपटार्द्दिकौ भयतो निर्यतो भया
न् ॥१७॥ वह्निना तेन ताभ्यां च दह्यमानाश्च मूच्छराः ॥ कोऽहं ति किमिदं हंते त्याक्रंदं च क्रुरुच्चकैः ॥१८॥ रक्तस्रग
लेपनां रक्तवाससं रक्तदग्धमुखीं ॥ कालीं पाशकरां नाशकरीं पाशेन देहिनां ॥१९॥ कालरात्रिमलोकं तरुन्म
मानास्तदा भटाः ॥ द्रोणां गजस्य कत्यां तरुद्रस्येव पुरश्चरीं ॥२०॥ युग्मं ॥ ॥ आशुद्धादिदिनात्कृत्यायुक्तं
घ्नंतं कपीश्वतं ॥ वीराः स्वप्नेषु ते पश्यन् स्वप्नेश्च फलितं तदा ॥२१॥ प्राग्भियारुरि पार्थानां स्वप्नेस्वप्नेन्व हं हता
॥ ते वीरा द्रौणि कृत्याभ्यां पत्यसंस्तुत दुर्जिताः ॥२२॥ कालरात्रिपरीवारपिशाचपलभुक् चमूः ॥ देहभाज
स्तदा खादज्जीवतोपि मृतानपि ॥२३॥ इति निःशेषष्यतां सेनां शेषेयामद्वये निशः ॥ ते त्रयोप्यमिलन् प्रात
ः प्रीताः प्रोक्तः मिथः कथाः ॥२४॥ गत्वा च कौरवाधीशं निःसंज्ञं रक्तमुग्मुखं ॥ रुरुदुः परितः स्थित्वा श्रुश्रु श्रुत्वा
स्पतां दशां ॥२५॥ ऊचुश्च नृपयथास्ति संज्ञा श्रृणु ततः प्रियं ॥ पांडवाच्युतशैनेयत्रोषाः सर्वे हताः द्विषः ॥२६

वा॰भा॰
२५१२
293

॥तान्क्षिपोक्ता नृपो प्याप्त संज्ञः प्राह्व वन्मुदं॥ न भीष्मद्रोणकर्णैस्तद्यद्भवद्भिः कृतं मम॥२७॥ प्राणांस्त्यक्षी
तोधुनामुं चेत्स्वर्गो संगोस्तु नः पुनः॥ इत्युक्त्वा मूर्द्ध [redacted] सुमूर्यपस्तत्समथालिंग्य ते ययुः॥२८॥ अथ पा
र्थभियाभीडः स्वदेशं प्रास्तिनं नृपः॥ व्यासाश्रमं कृपी सूनुर्गन्तुमैच्छद्दिनोदये॥२९॥ सौप्तिकस्य कथा यु
क्तिं प्राणमुक्तिं च भूपतेः॥ आख्यातुं धृतराष्ट्राय संजयोप्यचलद्द्रुतं॥३०॥ अथेदं कृतवर्मास्त्रान्निसृतो
निशि दैवतः॥ आख्यन्मखभवद्धन्ता सौप्तिकं कर्म धार्मये॥३१॥ तच्छ्रुत्वा मूर्छितः कृष्णानुजभोजैर्धृतः
पतन्॥ संज्ञां प्राप्याव दद्भूपो निश्वसन्नस्त्रमिश्रदृक्॥३२॥ अस्माकं धिग्जयोप्येषजईस्वक्षय हेतुकः॥ शो
च्या लोके ध्रुवे सर्यामिव पुत्रभवो ऽभवः॥३३॥ अघारि दलनानंदं दुग्धा ब्धौ स्नास्पतिकं वं॥ धिग्भ्रातृपुत्रशो
कार्तियं क्लिश्यते द्रुपदांगजा॥३४॥ इत्युक्त्वा नकुलं कृष्णानयनाय निविश्य सः॥ राजा स्वयं मृतात्रोषयो धमा २५१३
योधनं ययौ॥३५॥ वीरस्य वीरान्हतान्राजा मूर्छन्नाश्वासितोनुजैः॥ कृष्णां प्राप्तामुपप्लव्याद्दीव्य भेजेपि

कांक्षुकं॥३५॥ तं स्वयं वीक्ष्य मूर्छंती भीमेनाश्वासिता तदा॥ कृष्णास्माद्रूपं तस्तुरास्ततो भुं स्वभुवमुद्य॥
३७॥ दर्शयिष्यसि चेद्द्रौणिं हत्वा मे तच्छिरोमणिं॥ तदा भुंजेऽहमित्युक्त्वा सेयं प्राय उपाविशत्॥३८॥ बोध्यमा
नाथ भूपेन सा क्रुधा स्माह मारुतिं॥ मानिनू ह्रत्रियकोटीर दुःखात्त्रायस्व मामिति॥३९॥ इत्युक्तः कांतया
भीमस्तूर्णं नकुलसारथिः॥ हंतुमुद्दामधामानमश्वत्थामानमन्वगात्॥४०॥ ऽथो चेपार्थिवं विष्णुः फाल्गु
नायगुरुः पुरा॥ ददौ ब्रह्मशिरोऽस्त्रं तत्क्रूराय द्रोणये तु नः॥४१॥ भवत्सु वनयातेषु द्रौणिनाक्रूरचेतसा॥
पुरीं द्वारवतीमेत्य पततो हं चक्रमर्थितः॥४२॥ गृहाणेति मया प्रोक्तो थुनायं वामेन पाणिना॥ न दक्षिणेन न द्वाभ्यां
चक्रोत्क्षेपे क्षमो भवत्॥४३॥ ऽथो चेमामयं चक्रं गृहीतुं स्थापयदिक्षमः॥ ततस्त्वामेव युध्येयं बुद्धिरीद
ग्मा माभवत्॥४४॥ यच्छ ब्रह्मशिरोऽस्त्रं तच्चक्रोत्क्षेपाक्षमाय मे॥ इदमुक्तवते तस्मै तदस्त्रं प्रददे मया॥४५॥ स्व
भाव भीरुः संरंभी क्रूरात्मा स्त्रेणतेन सः॥ ऽयोज्येनापि मानव्यं द्रौणिर्भीमं हनिष्यति॥४६॥ तदितो रक्ष

वा॰भा॰
२९४
२९५

णीयो धभीमदृत्युक्तिमान्नृहरिः॥ भूपार्जुनौ समारोप्य रथे सामीरिमन्वगात्॥४७॥ व्यासाश्रमं गताः स
र्वे ततो द्रौणिमलोकयन्॥ घृताक्तवाससं नीराभ्यासस्थं व्याससन्निधौ॥४८॥ तं निरीक्ष्य किरीट्यग्रजन्मा
धावत्क्रुधान्वितः॥ रे क्रूर ब्रह्मबंधो रे तिष्ठ तिष्ठेति विब्रुवन्॥४९॥ द्रौणिर्भयद्रुमद्रौणि वीक्षितं प्रुद्रदीक्षितं
॥ निरस्त्रो निरथो गृह्णादिषीकां वामपाणिना॥५०॥ तत्र ब्रह्मशिरोस्त्रस्य मंत्रन्यासं विधाय सः॥ एनामपां
डवायेदमुक्तवानाशु मुक्तवान्॥५१॥ अथाभ्यधान्मधुध्वंसी बिभ्यन्नु बीभत्सुमुत्सुकः॥ पार्थ प्रार्थयतत्
स्त्रास्त्रं मास्या द्विश्वमपांडवं॥५२॥ रथाद्यावतीर्यैर्द्भिः कृतदेवगुरुस्मृतिः॥ स्वस्त्यस्तु गुरुपुत्राय सद्वैभिः पां
डुसूनुभिः॥५३॥ उदस्त्रमिदमेवास्त्रमस्त्रेणानेन शाम्यतां॥ इत्युक्त्वातिसृजद्विभर्त्ता परमास्त्रमपोऊयन्॥५४
॥युग्मं॥ ॥ ज्वालालीढरोदसी तत्र ज्वलिते स्त्रद्वये दिवि॥ तदुत्तुंगः स्फुलिंगांतः पतंगोपि न लक्षितः॥५५॥ रु
ये पिद्धाद्दशैव स्युरर्काः किं ते यको डिशः॥ तयोः स्फुलिंगानालोक्य रुद्रा येरित्यचिंत्यत॥५६॥ रौद्रौ ब्राग्नि २९४

समेशस्त्रेतेविलोक्यत्रिलोक्यपि॥कल्पांतशंकयेचापकंपसंपातमद्भुतं॥५७॥[redacted]वीस्यात्ममित्रमत्राग्निंद्दू
रतःक्रूरतांगतं॥क्रूरतांवायवोप्याशुककर्करीकृतपर्वत॥॥५८॥ऽऔर्वाग्निमिवखेवीस्यतदस्त्रद्वयजंमह
॥उच्चकैरुच्चचालाब्धिःक्रोडीकर्त्तुमिवाश्रुतत॥५९॥स्तुम्यदब्धिचुरच्छेलस्फुरब्रह्मांडखंडभः॥वृर्लस्व
प्रसरेक्रूरःकोपिकोलाहलोभवत्॥६०॥तदोत्तुर्मुनयोधर्मज्ञौयुवांद्रौणिपांडवौ॥स्वंस्वमस्त्रममानुष्यद्दे
प्पंसंहरतंद्रुतं॥६१॥कलिप्रियोपिकल्पांतशंकीव्यासानुगोमुनिः॥तदातयोःपपातांतर्निषेद्धुंयुद्धमस्त्रयो
॥६२॥तावंतवीस्यपार्थोस्त्रंसंजहारमहारयात्॥मैतयोर्भूत्तपोलेशःक्षेणोस्यस्तंभनादिति॥६३॥विडि
त्यैवतपस्तेजस्तीव्रताभिर्महाव्रतौ॥तदस्त्रंतुकृपीसूनोःस्तंभयामासतुर्द्रुतं॥६४॥व्रतिव्रतिपतीस्माह
साहसाब्धिस्ततोर्जुनः॥सर्वंमयास्त्रमस्त्रस्यध्वंसायनकृपीभुवः॥६५॥मयास्त्रेस्मिन्हृतेस्त्रेणसेषनःसं
हरिष्यति॥तदस्मास्तुचलोकेषुयद्धितंतद्विधीयतां॥६६॥ऽअथोचतुःसुतंकृप्यास्तौमुनीशास्तयागिरा॥

बा॰भा॰
२९५
295

द्विजोत्तम किमारब्धं त्वया लोकद्वयाहितं ॥ ६७ ॥ पार्थैवमानुषक्षेप्यं छिन्नं ब्रह्मन्शिरस्त्वया ॥ तस्यैव प्रति
घाताय परमास्त्रं नरोऽसृजत् ॥ ६८ ॥ स्याच्चेद्ब्रह्मन्शिरोऽस्त्रस्य परमास्त्रेण वन्द्यपः ॥ कथं छुटिष्यसि क्रूरकर्मन्क्रुद्ध
वृकोदरात् ॥ ६९ ॥ अस्त्रं संहर संहर्षसंरंभाभ्यां समंततः ॥ पश्यास्मद्दर्शनाद्देवकृतमस्त्रं किरीटिना ॥ ७० ॥ पा
र्थेभ्यश्च शिरोरत्नं स्वं जीवितमिवार्पय ॥ तत्क्रूरकार्यकर्तापि जीवन्नेभिर्विमुच्यसे ॥ ७१ ॥ द्रोणांगभूर्जगा
दथ तौ मुनी विनयानतः ॥ अयुक्तं वा घातिभीमेन भूप इत्यस्त्रमीरितं ॥ ७२ ॥ नाधुना साधुनाथो मे विरोध
विधुरं मनः ॥ नित्यानामपि वैराणां युष्मद्दीक्षणमौषधं ॥ ७३ ॥ किं तु सूरो गुरोर्भक्तः सत्यब्रह्मव्रतोऽर्जुनः ॥
नाहं तद्वदतो नेदमस्त्रं संहर्तुमीश्वरः ॥ ७४ ॥ यो स्त्रमेतदसद्ब्रह्मचर्यः सृष्ट्वैव संहरेत् ॥ एतेन सानुबंधस्य मू
र्द्धा तस्याशु लूयते ॥ ७५ ॥ अमोघमस्त्रमीदृक्षमीदृक्षं दयशांतये ॥ अभिमन्युप्रियायास्तद्गर्भं भ्रूणे पतत्वदः २९६
॥ ७६ ॥ रक्षोदानवदिव्यास्त्रव्याधिविघ्नादिजं भयं ॥ दलयत्याशु तेनायं स्यान्नदेयः शिरोमणिः ॥ ७७ ॥ यच्छामि

पितृन्त्रिणेभ्यस्तथाप्येनं भवञ्जिरा॥ अयं प्रलयसंरंभः समंताद्भ्राम्यतामिति॥७८॥ युग्मं॥ ॥एवमेव विधे
दीतिमुनिभ्यां गदितस्ततः॥ तदस्त्रमुत्तरागर्भे प्रत्यमुंचत्तु कृपीसुतः॥७९॥ अथावदज्जदपाणिर्द्रौणिं भ्रू
णेन दह्यतां॥ क्षीणस्य कुरुवंशस्य कुलतंतुर्भवत्वयं॥८०॥ व्रती विप्रः पुरा प्राचे वैराटीं प्रति यत्नवा॥ परिक्षी
णेषु कुरुषु परीक्षित् भविता सुतः॥८१॥ ततो द्विजेन्द्राद्द्विजस्यास्य तद्वचो मान्यथा कृथाः॥ त्वत्पितृप्रियशि
ष्यस्य कुलमेतद्विवर्द्धतां॥८२॥ द्रौणिरूचे यथा पक्ष्मपाताद्दृग्गदाधर॥ अमोघेन मदस्त्रेण सैष भ्रूणः स्तु भ
स्मसात्॥८३॥ कृत्वाप्यूवेविमुंचास्त्रममोघं भ्रूणभित्तये॥ इदं तु तपसास्त्रेण जीवयिष्यामि तं सुतं॥८४॥
भवांस्तु नरितिक्रूरकर्म्मा निर्म्मितिपातकी॥ त्रीणि वर्षसहस्राणि चरिष्यत्यज्ञनेवने॥८५॥ प्रसक्तयोमल
क्लिन्नः पूतिशोणितगंधभृत्॥ न प्राप्स्यसि क्वचित्कांचित् कस्यचित्संविदं पुनः॥८६॥ ऊचे सत्यवती सू
नुः सत्यमस्तु हरेर्वचः॥ द्रौणेयत त्वया क्रूरं कर्म्मा सुरोचितं कृतं॥८७॥ इति ब्राह्मणामणिं द्रौणिर्दत्वा तेभ्यो

वनं ययौ॥ तेप्यगुर्द्रौपदीव्यासनारदाभ्यां युतास्तु तं॥ ८८॥ अथ रत्नं नभोरत्नसपत्नं द्योतयन्मुनिः॥ सामीरि
राडूपाराडूः कल्लामभ्यर्थितः स्मितः॥ ८९॥ हृत्र गत्वा डितोस्त्रदूरस्त्वा ज्ञितोस्त्रशिरोमणिं॥ गुरोरंगरुड इत्यं
गनस्वर्गं गमितो घसः॥ ९०॥ अथ मुदमुदयंती द्रौपदी स्माह मान्यो गुरुरिवगुरुसूनुर्युक्तमत्याडि जीवन्
॥ मणिममुममराणां सोमकं शोभिना शांतिउत्रिरस्मिरसायाश्चिन्नाथो निधत्तां॥ ९१॥ कुनयकुरुकुटुं
बच्छेदनात्खेदनाग्नाः समऊनि मम चित्ते द्रोणिमर्षास्तु दर्षः॥ अहमिति हरिमैत्र्या त्वत्प्रियत्वात्कृताथीऽ
गतिस्थगतिभाजां नैव शोचामि बंधून्॥ ९२॥ ते पुत्रास्तव बंधवस्तव वचयेन द्रौणिनाऽघ्निरे तत्तुष्टेन कृता
हरेण महतामेषां न शोच्यं महः॥ इत्युक्ते स्वरवैरिणा स्तुतनृपश्चेन हृष्टिं परां भेजे सौ निजवर्ण्णवीरचरिता
ज्ञानेन यज्ञांगजा॥ ९३॥ भेजे श्रीजिनदत्तसूरिसुगुरोरर्हन्मताद्देस्थितेः पादाब्जुभ्रमरोपमानममरेनाम २९६
वृंती दुःकृती॥ वाणीवेश्मनि बालभारतमहाकाव्ये तदंतर्दधुन्मेषपद्धेरवणभासि पर्व दशमं शांतिर्ययौ सौ

ष्टिकं॥ ८४॥ अनयोरेकसर्गेणशल्यसौप्तिकपर्वणोः॥ एकेनलितान्यासन्शतानित्रीएयपत्तुष्टुभां॥ ८५॥
॥ ॥इतिश्रीजिनदत्तसूरिशिष्यपंडितश्रीमदमरचंद्रविरचितेश्रीबालभारतनाम्निमहाकाव्येवीरांके
नवमसर्गदायुद्धशल्यपर्वदशमसेषीसौप्तिकपर्वकीर्त्तनोनामाष्टात्रिंशत्तमःसर्गः॥ ॥ग्रंथाग्रं॥ २०१॥ कु
लयुद्धहताद्गितोहरिस्तपसेमुक्तकलत्रपुत्रकः॥ सविशालुवियन्मनस्तपोवनमृच्छेसपराशरात्मजः॥ १
॥ सइतश्चजगामसंजयःकृतसत्कारमहारवःपुरं॥ हहहाप्रहतास्मइत्यतिप्रलपन्भूपतिवेश्मचावि
शत्॥ २॥ अथभानुमतीमुखस्नुषाविदुरादिस्वजनव्रजान्वितं॥ दयिताप्सुतमेत्यसंजयोनृपतिंगजदया
गिराजगौ॥ ३॥ अहमन्वहमेत्यविप्रियंप्रियवर्ग्गव्ययमभ्यधांतव॥ अधुनात्वहितंवदाम्यदःशृणुवज्री
कृतकृन्महीपते॥ ४॥ द्रुपदात्मजपांडवात्मजव्रजयुक्तंगुरुजादिभिर्बलं॥ हरिसात्यकिपांडवोज्झितंनि
शिहत्वाभिगतैर्निवेदितं॥ ५॥ अपमोहवशःससौप्तिकंप्रियमाकर्ण्यलसन्मनाःप्रगे॥ तनयस्तवहर्षितो

बा॰भा॰ २९७

ययौ दिवमेकादशवाहिनी विभुः॥६॥ युग्मं॥ ॥इति कोपनपरमपन्नगीगरलोर्मिसन्निभकल्पया गिरा॥ परिपेतु
रुपेतमूर्छनाः क्षितिपीठे क्षितिवल्लभादयः॥७॥ मुमुहुर्मुहुरुत्थिता मुहुर्मुहुरालप्य मियोतिदैन्यतः॥ कन्नु
यामि कथं भवामि किं करवाणीत्यरुदंस्तमाममी॥८॥ प्रविकीर्णशिरोरुहांस्फुरत्परिकंपां करुणप्रलापिनीं
॥अवरुद्धहृद्द्यंसभामिमामथ शोकोरसवन्नयास्ततः॥९॥ धृतराष्ट्रसभेयमाविलाधरणिस्फालितमौलि
जास्रजा॥ करुणस्य विलासकारणं शुशुभे पल्लविनीवनीवसा॥१०॥ विधिपर्यनुयोगहोक्तिहृन्नटघातादि
कविक्रियोज्झिता॥ अपि विस्मृतरोदकारणा प्ररुरोदेव सभा स्तुनिर्भरं॥११॥ विनिमीलितचक्षुषो नमच्छिर
सः स्वासनतोऽन्लतांगकाः॥ प्रसृतांघ्रियुगा लुठद्भुजा रुरुदुर्मंक्षु मचेतनाऽजनाः॥१२॥ अथ विस्तृतवक्त्रकंदर
प्रविशद्दृग्जलसेचलनादिव॥ अतितीक्ष्णकविमूर्छितं मनः कथमप्यापन्नपस्यचेतनां॥१३॥ विदुरश्युगतात्मज
न्मनस्त्वमनाथस्य ममैककोगतिः॥॥ परिपालयमामिति ब्रुवन्नृसधरापः पुनरापकश्मलं॥१४॥ पुनरार्त्तमना २९७

७०७

उना॥ धिपःस्वहितसैन्येण स्तुकुरुजनोऽलपत्॥ विदुरेण च संजयेन च प्रियया च वविभाजयन्न शुचः॥१५॥ अपि
भूरिचमूभरोचिताः किमपि स्वल्पकसैन्यशालिषु॥ रुरुहा प्रहतामदं गजा बृणले ऽशोपि न पांडवेषु भूतल॥१
६॥ कस सैन्यभरः कृतद्बलं स्तुहृदः सूतसुतादयः कृते॥ कृभवाश्च सुयोधनः क्षितौ मम मन्यत्क्रिमु भागधे
यतः॥१७॥ कठिनं विधिना विनिर्मितं हृदयं वज्रमयं मम ध्रुवं॥ तनय व्यय दुःखपर्वतव्रजपातेपि न यद्विदी
र्यत॥१८॥ अथ भूपमिति प्रलापिनं वसभो द्वा सितगद्गदस्वरः॥ परिधौतमुखो दृगंबुभिः प्रतिबोधाय जगा
द संजयः॥१९॥ किमु त्वं नृप वसि बुद्धिलोचनस्फुटवेदागमतत्वशास्त्रवित्॥ तनयास्तव वीरवर्त्मना यदवापुः
पदमैशमद्भुतं॥२०॥ विदुरोपि जगाद सादरं नृपशोकं प्रतिलोकवत्कथाः॥ समुपेत्य कुतोपि कुत्रचित्पथिका
भेषु गतेषु सूनुषु॥२१॥ निगदंति च रूपमात्मनस्तनया नित्यपि माशुचं कथाः॥ कृतेतरपद्धतिर्बहूकृ
तरूपः शुच मेति मंत्रवान्॥२२॥ अधिकाधिकवैभवोद्भवे नृपते षां मुदितोसि सर्वदा॥ दिवमेषु गतेषु भूत

लादधुना किं कुरुषे शुचं कृतिन् ॥२३॥ तनयाः मम पांडवैःहता मतिरेषापि तवास्तु मा शुचे ॥ निहता निजक
र्मणैव ते भवबत्नीस्व हृतैकमुत्थ्यतः ॥२४॥ तमथैत्य पराशरात्मजः प्रति बोधाद्विसुधाकरोभ्यधात् ॥ किमु
मुसुखमिते दिवंगताः सुखिनस्त्वां नृप न स्मरंत्यपि ॥२५॥ मृतयोऽहिमवानुचारिका बत जंतुं भवनित्यबालकं
॥ गमयंत्यमुमंकमंकतः कुरुते तन्ममतां सुधा जनः ॥२६॥ अजनि स्वजनो न कस्य को न भविष्यत्यथवा भ
वभ्रमे ॥ जगदेककुटुंबिनो जनाः क्व विभिन्ने जनयंतु तत् शुचं ॥२७॥ इति माकुरु शोकमुर्वरावर किं चाध
मधीस्तवात्मजः ॥ अवनाववतीर्णवान् कलेरयमंशः कमलासनाज्ञया ॥२८॥ अहमिंद्रसदस्यगां पुरा ज
गती तत्र गता जगौ सुरान् ॥ विधिसंसदि कार्यमस्ति यत् प्रतिपन्नं तदुपास्यतामिति ॥२९॥ अथ तां जगती
विधिर्जगौ व्रजलोकं लघु यात्रिया रस ॥ धृतराष्ट्रसुतः सुयोधनस्तव कार्याणि करिष्यति द्रुतं ॥३०॥ दनुजा
वतरैर्नरैः कलेरवभारो बहुभिः सहायवान् ॥ भविता समंतपंचके निखिलं क्षत्रियमृत्युकारणं ॥३१॥ इति

वेष्टितवान्मजः कलिः कलिनिर्म्माणनिजापराधतः ॥ समुदितः स्वसहायमंडलैः प्रलयं प्राप धरापमामुदः ॥ ३२
॥ इति गुह्यमवेत्य मुग्धमाभज धैर्यं नृप धर्म्मवित्तम ॥ त्वयि भक्तिपरो विमोहितस्तव जीविष्यति नापि धर्म्मभू
॥ ३३ ॥ सुकृतं ज विधेर्विवर्त्तनो मम वाचापि निजाननसूनुधरा ॥ पितृधीः करुणां करिष्यति त्वयि धार्म्मिनृपपा
लया घृतं ॥ ३४ ॥ इति वाग्मतभाग्यमहीपतिर्गतवत्या श्वपराशरात्मजे ॥ प्रचचाल समंतपंचकं प्रति बंधुजनाभि
ज्ञा वितुं व्यसून ॥ ३५ ॥ स इतश्च कृती युधिष्ठिरः परिदध्यौ गुरुनंदनादिकाः ॥ पुरनिःसृतमेत्य धीरज्ञं पथगा
सन्निति मां च राजगुः ॥ ३६ ॥ इयता समयेन तज्जतः कुरुवर्षातिकमे वनः पिता ॥ अनुयामितनस्तमंगजं व्यय
कोपी लघुमात्रापत्वसौ ॥ ३७ ॥ इति मं स्तुविचिंत्य धर्म्मभूर्दरिशौनेय निजानुजान्वितः ॥ धृतराष्ट्रमुपेत्य तात
ते सुतवैरीनमतीत्युपानमत ॥ ३८ ॥ अथ कौरववीरकामिनी रुदिताकर्णनगद्गदस्वरः ॥ नृपतिर्नतविह्वलसा
त्यकानुजनामानि पितुर्निवेदय ॥ ३९ ॥ तमथो परिरभ्य बुद्धिदृक्परिरब्धुं बकचान्तुमाद्रूपत ॥ बलवांस्तन

बा॰भा॰ यांतकारिणं प्रहरिष्यन्नमुं जलीलयैव तं ॥४०॥ हरिणा दित एवकारितस्तदभिप्रायविदग्र्यसोर्पितः ॥ परिपी
२९९ डयवक्तुसाप्रुमान्नूरभसाङ्गीमधियाद्विखंडितः ॥४१॥ विनियुक्तसमग्रशक्तिता विधुरो सौ रुधिरं वमन्मुखा
299 त् ॥ न्यपतद्भुवि मूर्छयारथादथ सूतेन धृतोप्यसक्रमात् ॥४२॥ अथ तद्दलनास्तमत्सरः प्रकटीभूतविवेक
संभ्रमः ॥ हहहा किमघानि पांडवः स्मयमेवं मतिलोचनो रुदत् ॥४३॥ प्रणतोथ हरिस्तमभ्यधान्नसभीमः स
महारिमामुहः ॥ छलितस्त्वमयः प्रमर्प्यणादिह नागायुतशक्तिमान्मया ॥४४॥ इति वाक्श्रुतिहर्षितं हरि
:कृतशौर्यं पुनराह धीरधीः ॥ अकृतेष्ट वचाः स्वयंसुतानपि षः कुप्यसि किं वृकोदरे ॥४५॥ अवधार्य निजा
पराधतः सुतवृन्दं हतमुर्वराधरः ॥ सुकृतं ह कृतं सुदुष्करं तदिदं नोनुमनस्व सर्वथा ॥४६॥ इति वाचि विऊना
र्दनेङगोधृतराष्ट्रः स्मयमानमानसः ॥ सुतशोकभरेण धर्मतः प्रपतन्सा धहमुहृतस्त्वया ॥४७॥ इति
गीरितिवत्सलो खिलानयमालिंग्य विमत्सरस्ततः ॥ विजयप्रमखंडिताः परैरिति कल्याणमयीमुवाच गां ॥ २९९

॥४८॥ इतरणधूमतास्ततोगतालघुनंतुंसुबलात्मजामममी॥ तपस्विनयंतुसाश्रुचापरितप्तापरित्रासुमेहत॥४९॥ त
द्वेत्यपराङ्मुखात्मभूर्युधुदेनीस्पर्शश्रुविद्रुतागतः॥ सुबलस्यसुतांजगौनगौःसतित्वापापायनृपस्यतन्पतां॥५०॥ त
नयेनजयाशिषेर्थितामवतीयासुकृतेजयंजगौ॥ कुटिलेषसुतेहतेनृपंकिमुत्वपुंसतिधार्मिमीहसे॥५१॥ सुबल
स्यसुतातातेवदन्ममतेदुर्नयिनोहताःसुताः॥ विदधेपुनरणनिविविःसुयोधनदुःशासनयोरसद्वधं॥५२॥ अथपा
वनिराहनिर्म्मितंयदकृत्यंजननिक्षमस्वतत्॥ अपराधपरेनपिककिंचितकिमुमाताततनुजानूजिघांसति॥५३॥ कृत
यासदस्मिप्रतिरूपाकुरूत्तमपस्यमयोरुराहतः॥ अधरस्तुनमेविलंघितोयुधदुःशासनरक्तधारया॥५४॥ अथसकुधमा
हसौबलीकृतपःसून्तुरनूनमत्सरः॥ समरेममयेननंदनोगमितैकोपिकुलस्यतंतुतां॥५५॥ अथधर्म्मसुतःकृतांजलि
ःपरिकंपीपुरतःस्थितोजगौ॥ अयमस्मिसुतांतकारिणांशापमांमातरुदात्तपातकं॥५६॥ ममसंहृतबंधुपद्धतेरसुभिः
पापकलंकपंकिलैः॥ सुकृतावतरेणसेव्यतांतवशापत्रिदशापगापयः॥५७॥ इतिवाचिनृपेनसौबलीकिमपिस्माह

बा॰भा॰
३००
३५०

विनिश्वसन्मुखी॥ सनमन्नकुनखः पुनस्तयाऽनिपद्दांतरदृष्टिवीक्षितः॥५९८॥ तमवेक्ष्य भियाऽयीयपयोहृरिदृष्टायपरेपि
तत्रसु॥ उदयद्द्यथाततस्तयादध्यतोभीतिमतीवसांत्विता॥५९९॥ तदनुप्रणिपत्यतांतयानुमतानेमुरुपेत्यतेपृथां॥
कुलनाम्नप्रभुवोंद्दशोरपांवितरंतीप्रमदाश्रुणैपदं॥६००॥ मखजामथसूनुरुशोकिनीमधिरोप्यांकतटेप्रबोध्यच॥ तन
येश्चतयाचसंयुतास्तुबलस्मापसुतांपृथानमत्॥६०१॥ मखजामथसोबलीजगौकिमुवत्सेशुचमेषिपश्यमां॥ विधि
दृष्टमिदंसमागतंगतबंधात्मजयोरिहावयोः॥६०२॥ नियतानियतेर्नियोगतस्तनुभाजांमृतिरेतिकिंनुते॥ युधुनीत
रणेतथारणेमरणेनापिनयांतिशोच्यतां॥६०३॥ इतिबोध्यमयीमियंधियंदधतीव्यासवितीर्णदिव्यदृक्॥ समलोकत
संगरांगणंपतितक्षत्रगणंयथास्थितं॥६०४॥ इतराद्भुतयुधिष्ठिरादयस्तदनुव्यासगिरारणांगणं॥ चलदाकुलवीरका
मिनीकुलकल्लोलितशोकमासदन्॥६०५॥ पृथवीक्ष्यपलादसंकुलंस्फुटचिह्नैर्हतमंगिभिर्मृतैः॥ रुदतंगणमंगणं
युधःसुबलक्ष्मापसुताहरिंजगौ॥६०६॥ मृगयस्वमुकुंदकुंजरैर्घननीलैःकनकोज्ज्वलैर्भटैः॥ व्यसुभिर्वसुधाविभात्य ॥३००॥

सोतिमिरार्कोऽश्रुसमीकमूरिव ॥ ६७ ॥ तरदास्यकरांकुयोरुवन्निरुनिम्नाःक्षितयोऽसृक्पूरिताः ॥ यमपानकृते ध्रुवासिन्ना
रुणमैरेयनिखातभांडवत् ॥ ६८ ॥ विमलातपवारणच्छलाद्दिव्यराकान्वयचंद्रमंडलैः ॥ पतितेषु मुखेषु भूभुजां निज
मित्रेष्विव मूर्छितं भुवा ॥ ६९ ॥ गलितैः श्रुश्रुमेत्रकुंभिनां रदसुक्काफलकेतनां वलैः ॥ भटनिर्दलितासृक्पङ्गरक्तरुग्रा
खाकुसुमच्छदैरिव ॥ ७० ॥ द्रुतरक्तमयेपयोनिधौ शिखिपत्रातपवारणैर्बभौ ॥ जलदैरिव पातुमागतैः क्वचिदुत्पातनियोग
दृष्टये ॥ ७१ ॥ हतभूपतिवृंदरंडिताद्भुतकर्त्तर्यसिचक्रकैतवात् ॥ क्षतकंकणवेणिकुंडलावलिमौक्तिन्निरुदिग्जयश्रिय
ः ॥ ७२ ॥ त्रुटिताखिलसंधिनिस्थिताः कवचेसूनवपुष्टयाबभुः ॥ क्रमुकद्रुमवल्करोपिता इव भोज्यायमेन दोर्भृतः ॥ ७३
॥ पतितैः कलितासिभिर्भृशं कनकाभैर्भुजशालिनां भुजैः ॥ नकुलैर्धृतपन्नगैरिव प्रमदः कालसभासदां ददे ॥ ७४ ॥ य
मकिंकरबालकव्रजैर्नववल्ग्ध्यानरणाय सज्जिताः ॥ इह तुंबफलोच्चया इव क्षतजाब्धौ भटमौलयो बभुः ॥ ७५ ॥ इहसु
द्धलिताग्रमुच्चकैः स्थितमाभाति शिरस्तांगमंडलं ॥ रथिनस्त्रिदिवालयं गतान्स्वयमन्वेतुमिवाहतोद्यमं ॥ ७६ ॥ प्रविकी

र्मपुराडिनंबभाविद्रनिसान्नकंदंबमुन्मुखं॥ पलसंचयनायकौणपैः परितोभांडघटेवसज्जिता॥७७॥ अवलोकय
कस्मडिल्लवोऽगतामप्यवरुंतयेभुवं॥ भुवितेपतिताविधेर्वशाद्विगलोर्यातिपलादरवाघतां॥७८॥ प्रतिरोमरूपक
मंडलीपरिविद्धः परिदूरितानने॥ पिशितग्रसनायजंबुकैरयमाघ्रायविमुच्यतेमुहुः॥७९॥ अथणोसवपुष्पसाव
स्रक्कृपिशाभंपिशितस्यवीक्षया॥ शरशल्यमदंन्नतानननः स्वपलेनैवविगाहतेमुदं॥८०॥ पतितस्यकरेणविभ्र
तः शरमेकेनपरेणकार्मुकं॥ लघुदूरममुष्ययांत्यमीचकिताः फेरवगृध्रवायसाः॥८१॥ गमितः शतखंडतामयंरिपु
णाकोपपरेणमार्गणैः॥ मुदितेनसमेत्यफेरुणासकुटुंबेनविभज्यभुज्यते॥८२॥ अयमस्यदशिल्लिपन्नमुखंश्रुति
पाशेपतितैककक्रमः॥ करटोविरटन्नधुतच्छदः करटैः कैर्नैररद्भिरीक्ष्यते॥८३॥ पिशितग्रसनान्ततस्ततः कतिचित्क
व्यभुजः पिबंत्यमी॥ स्रुभटासिहतिद्विखंडितद्विरदेंद्रप्रकरोदरोदकं॥८४॥ पिशितार्थमुपागतैर्निशाचरचक्रैर्न
रचक्रतोऽधुताः॥ कुपिताइवयांतिजंबुकाद्यपणेतेव्यसुरक्षसांकुलं॥८५॥ इहडिंबविदंशदंष्ट्रिणः पलभुग्दंपतय ३०१

ःस्मरातुराः॥ रसयंति रसात्करोटिभिश्च षकाभे रुधिरासवं नवं॥८६॥ न लकास्थिपुरश्च तं धृतं नवमस्थिकपसुतं
निशाम्बरी॥ अभिभोजयति प्रियं त्रिशूनपि सेयं विशितैकमांसकूस्वयं॥८७॥ पुरवरैः स्फुरकादिकायुधैः पतितानां भु
जिनां दृढानिडैः॥ दृढजंगलखंडखंडने सहकारित्वमधारि रहसां॥८८॥ पललैः कवलीकृतैस्तृषं कलयंतो नित
रां निशाचराः॥ नखभिन्नशवोघदृश्यमयीं ऊलधारां परितः पिबंत्यमी॥८९॥ कृतरक्तविलेपनाः प्रियैर्जनितां चाव
लिहारवल्लयः॥ पलभुक्सुदृशो त्वरासकैः कटु गायंति किरीटिपो रुषं॥९०॥ न निरीक्षितुमप्युपाचरैरपि शक्याः स्व
कृतैकरागायः॥ असवोऽप्यतिशायिकांतयः सुरवस्तुप्राद्द्व भांति केप्यमी॥९१॥ ध्रुव एष खलु दिव्यमूर्त्तिनापरिरब्धा
प्यमुनास्य वियद्गृहं॥ अतिदिव्यममुं विलेपनाभिपतद्भृंगमिषाकरास्पृशत्॥९२॥ परितो बुधियालिपद्धतिर्नृपतेर
स्यमुखेव्यसोरपि॥ अमलामणिकुंडलांशुभिर्निपतंतीवलचामरायते॥९३॥ विमलासपवारणोदरे पतितो मौक्ति
कभूषणांशुमान्॥ अधिदुग्धपयोधिकुंडलस्फणिसुप्राच्युतवत्नु विभात्ययं॥९४॥ अपरोऽपि भुजाभृतां गणः

बा॰भा॰ ३०२ 302 पल्लभुग्भिर्द्रुतमेषमुच्यते॥ त्वरिताभिपतन्त्रदंगनासुसतीत्वप्रभयाकुलैः॥९५॥ विविधैरुपलम्भगुणैः स्तणादुपल
म्भप्रमदाङ्गनाः प्रियान्॥ किमुवक्ति कथं विचेष्टते परिमर्शः शुचिपद्मपकेशव॥९६॥ किमुनाथविरक्तवानभवान्
मयि यन्माम पिबीस्तनाकुचः॥ करिकुंभतरान्मृधश्रियः कुचदेशाद्दिवपाणिपल्लवं॥९७॥ अनुकूलममाद्यधृष्ट
तां प्रिय किं दर्शयसेधुनापियत्॥ असिमुऊसिनस्वपाणितोवरवेणीमिवसाहसश्रियः॥९८॥ अपिशान्तुशारस्तेर्वृ
तोनखचिह्नैरिवशौर्यसंपदः॥ प्रियमंस्तुपरिष्वजस्वमां विधुरां हंत्वपिनैवमानिनी॥९९॥ नवरागरसाद्विलोक
सेघुवधं यघनिमेषपादशः॥ प्रथमां दयितां ततो न मां किमुदाक्षिण्यवशाद्पीक्षसे॥१००॥ परिरंभणचुंबनादिकं
विजितं केलिदुरोदरे मया॥ वितराशुतरां तदद्यमे प्रियनिद्रास्यन्दरणः सुखीव किं॥१॥ समरश्रममभिन्नयेरजोरुधि
रोक्षितं न शरीरएवमे॥ परितः परिरंभणोत्सवं न पुरेवाद्य करोषि किं प्रिय॥२॥ अपराधपरस्य ते न तिर्नमया मानिततो वि ३०२
मानभाक्॥ अधुना पदयोः पतामि ते द्रुतमुत्तिष्ठ कृपां कुरु प्रभो॥३॥ अणुसंचलनेपिजागृयामितिवादिन्नरुदन्ती

प्रियाद्य मां॥ नवजागरणारुणेक्षणः कथमाकृष्य कचैर्न चुंबसि॥४॥ मदुरस्त्वमानिनो प्रियः सततान्यासवशो स्पृश

दुःसात्॥ प्रियमामपिवीक्ष्य पार्श्वगामधुना सोप्यलसः कथं करः॥५॥ उपधाय कुचौ मम स्थितो दिनदानश्रमवान्निशा

स्वयः॥ हृदयेशाकरः स ते स्थितो रणखिन्नः किमशेत संप्रति॥६॥ न्यपतन्मुकुरेत्यमन्मुखो कविगोष्ठीरसिनो प्रियन्न

व॥ किममीलितदृष्यदस्त्वया नयनं नाथ मदागमेधुना॥७॥ मयि यन्न चटुःप्रलापवान्न च जागर्षि रवैरपीदृशैः॥ कु

तुकात्प्रियपतत्त्वया धृता छलनिद्रावगतोसि यच्छगां॥८॥ इति शोकमयोक्तिविह्वलाः श्रवदश्राविलगंडमंडलाः॥

गुरुमोहवशाववदंत्यमूर्दयितान्प्राणवियोगिनोंगनाः॥९॥ उपलक्ष्यसे न मकुचौ किमिमौ कुंभयुगेषु कुंभिनां॥ दू

तिकाविदियं प्रलापिनी प्रियपाणिं तरसा हृदि न्यधात्॥१०॥ किमु मत्परिरंभलोभतस्त्वमुपेतोसि पुरेति दूरतः॥ इति

वागियमीशितुः पृथक्प्रतितं पाणिमुरस्यरोपयत्॥११॥ अधिकृत्तमरातये र्पितं प्रभुणा वेणिधृतं निजं शिरः॥ दू

यमुत्पुलकास्तु चुंबनव्यस्तुतां प्राप च वीरवल्लभां॥१२॥ भ्रातरवंडितमंगमीशितुः सकलं न्यस्य यथास्थितं क्रमात्॥

परिरभ्यमुदायमूर्छनंयदियंप्रापतदेवमृत्युतां॥१३॥इतिशुद्धधरावलोकिनीपतितंवीक्ष्यसुतंसुयोधनं॥सुबल
स्यसुताविमूर्छितापुनरुद्बुध्यजगादकेशवं॥१४॥यदवादिमयारणोद्यमेनसुतःसैषजयेतिभाषया॥तदिमांक्षव
मायपोदशांसहबंधुसज्जनैःसुयोधनः॥१५॥विविधैरतिभाषणैर्मुकुंदविहिताक्रंदभराहृदीशितुः॥बतभानुम
तीदृगंबुभिःस्वयमंतःस्नपनंकरोत्यसौ॥१६॥वपुषोहरतेरजोंचलैर्विकृतंत्वंगुलिभिस्तृणंमुखात्॥गमयत्यस
गश्रुभिःस्नुषानिवहोयंदयितेसुमामकः॥१७॥इयमश्रुतमौलिमीशितुःस्वयमंकेविनिवेश्यबालिका॥स्वजने
ष्वयिदत्तदीनदृक्विलपंतीवदतीदमुत्तरा॥१८॥स्वसुरेषसुतःप्रियःस्मृहकृतवरूपेविनयेनयज्ञये॥किमुसर्वगपश्य
तित्वयिछलिभिर्भूरिभिरेककोहतः॥१९॥अभिचुंब्यहृदीशितुर्मुखंपुनरालोक्यनिजाश्रुभिःप्लुतं॥स्मृतसा
त्विकवारिविभ्रमाविधुरेयंरुदतीवदत्यमुं॥२०॥प्रियविप्रियवानहंत्वयानहिदृष्टापितुघिटुतंयता॥किमुविप्रि
यकारिणीमिवप्रलपंतीमपिमांनभाषसे॥२१॥यदिदत्तमुरःस्थुरस्त्रियैःप्रियतन्मांवलितारुणेहणः॥कटुरेरसी ३०३

हृ किंवदेत्यपिरोषादियतापिमेमुदः॥२२॥ प्रियतादृङ्नागौरपौरुषःस्फुरमेकोपिरलोककर्क्कृत्रः॥ मदभाग्यसहायतां
विनाकृसहस्रैरपिहन्यसेद्विषां॥२३॥ सततंमयिसामतन्वतःप्रियमन्येतवविस्मृतारुषः॥ क्षतकोपलवस्यतत्कृते
पुरतःस्यात्तुमपीश्वराःपरे॥२४॥ ननयस्यतदैववैरतःकृतितातेननऊघ्रिरेपरे॥ नयनोत्सवतैर्घनैरपिप्रियनेको
ववलेपुनर्भवान्॥२५॥ यदिवेश्चितपांसितान्यदंत्सुरबालाभिरलाभियैर्भवान्॥ द्विगुणानिविधायतानितन्वि
यताभ्योपिभवंतमानये॥२६॥ भवदाननदर्शनेसदाप्रियपश्यन्निर्निमिषत्वमासदं॥ अनिमेषविलोचनास्तुमद्भूमत
:किंतदंगाभिपश्यमां॥२७॥ अपिसाप्तपदीनमुच्यतेमहतांसंगतमंगशाश्वतं॥ तदहंसहसेयमुज्झिताकिमुष
एमासविलासवल्लभा॥२८॥ इतिताखिलापिनीमिमामियमाकृष्यविरागमागताः॥ अन्तुरोदयतेपिरोदसीनस्तुदे
हाकरुणावैरेणकिं॥२९॥ त्रिदिवेप्सरसोनुविप्रियाःपुलकस्वेदभृतोभजंत्यमुं॥ द्रुपदंस्वरभेदवेपथुप्रलयस्तंभवि
वर्णताश्रुताः॥३०॥ अपकृष्यकृपीविमूर्छितांस्फुटधूमकुलधाम्निदुर्यशाः॥ गुरुसंस्कारणंद्विजोत्तमाविरचय्यधु

बा॰भा॰
३०४
304

घुनीवृजंत्यमी ॥ ३१ ॥ रसनानानुमदन्मृपते ह्वेषते जोवधपापत्नुग्रये ॥ पलभुग्यपतगस्तुधानलेरुस्समहोजुहोत्य
सौ ॥ ३२ ॥ दयितस्य शिरोतिदूरतो द्रुतमानीय निपोज्य वर्ष्मणि ॥ प्रियमूर्मिरसा विहाय तपो गृह्य मेद्धीत्यभिवक्ति पत्न्यु
ता ॥ ३३ ॥ अवलोकय पंचरस्त्वमंकवो विगतेर्ष्या सममेव केशव ॥ शयनस्थितमाप्त पंचतं बत मूर्ध्नि श्रवसंभ्रयं त्यमू
: ॥ ३४ ॥ अयमीशितुरध्वरो द्रुरो ह्वकंठयरुहृन्मृगीदृशां ॥ द्विजराजिषु गोसरुस्त्रदःप्रतिपक्षांतकरः करः परः
॥ ३५ ॥ इति भर्तृभुजं प्रपातितं स्वपशः शाखिशिखावदैद्रिणा ॥ समुदस्य स्तवोंगुलीदलेर्घर्षमिवुं व्यघलपं त्यमू
र्मुकुः ॥ ३६ ॥ स्वभुजो न टयन्न कारयन्ममपुत्रं भुवि दुष्कृतानियः ॥ वृषसेनसुखेणयोरियं जननी शोचति तं न
तं परैः ॥ ३७ ॥ शकुनिः पतितो यमात्मजान्ममयन्मंत्रनियं त्रितान्रणे तं ॥ अडहो दनुउक्रुधानलत्विषि धाम्निमु
विलबुमिंद्रतां ॥ ३८ ॥ इति सूनुशुचाविमूर्छिता पुनरासादितचेतना स्मसा ॥ हरिमाहनमक्कुलं त्वया किमि
वारह्लिलयो रयन्नमः ॥ ३९ ॥ अयमीदृयुपेक्षितस्त्वयाऽनिकृत्स्नोपि कुलस्त्वयो मम ॥ इति षट्त्रिमितेस्तुव ३०४

स्मरेभवतोप्यच्युतगोत्रविप्लवः॥४०॥हरिराहपुराहसन्नसौममदैवाद्भवितान्वयक्षयः॥श्रुत्वमेमिनतेनगोत्र
मात्वमपीमान्भवितव्यताहतान्॥४१॥जगतामनिवारयात्तयाविधुरासिद्धुतमेद्विजाह्नवी॥श्रुत्वमुञ्जपि
बोज्वलंजलंतनयेभ्योददतीजलांजलीन्॥४२॥इतिविश्वविदामुरच्छिदात्तषितेपंप्रकटीकृतस्पृहा॥त्व
पयावददाःकरोमिकिंसुतशोकादपिदुःसहास्तषः॥४३॥समरव्यस्तुवीरमंडलस्फुरसंख्यानगतीयुधि
ष्ठिरः॥घनराष्ट्रनृपेणतत्कुलंपरिपृष्टोनिजगाददिव्यदृक्॥४४॥कोट्योष्टषष्टिवीराणां६८०१२००००द्वाद
शायुतसंयुताः॥जघ्निरेसमरेमुष्मिन्महःसंहतिदुःसहाः॥४५॥दशायंचचषष्टिश्चराताप्यु७५००कट
तेजसां॥हतानिराजराजानांसुरराजजितामपि॥४६॥चतुर्दशसहस्राणिलक्षाणि१४०००००००००र
णदक्षिणाः॥विकराःसुभटाःपेतुरिपूपातितशात्रवाः॥४७॥तुल्यज्वलन्मखशातानलप्रवणपावने॥रणे
संगेकृतांगास्तेभूवन्यातमखोपमाः॥४८॥मर्त्यव्यमितियोद्धारोपीतागंधर्वतांगताः॥पराङ्मुखारणेःस्व

णाहता गुह्यकतामगुः ॥४९॥ न स्वामिभक्त्यै नो कीर्त्यै न ऊर्ध्वाय दिवे न वा । आवेशाद्देवयेयुद्धा मृतास्ते ब्रह्मतांग
ताः ॥५०॥ वीरेंद्ररूपरोद्धलस्वेडाभिर्युग्यमर्द्दनैः । मृता रक्ताब्धिपातैर्ये ऊग्मुस्ते प्युत्तरान्कुरून् ॥५१॥ लोमशस्य
प्रसादेन तीर्थयात्राचरः पुरा । याद्दष्टिमासदद्दिव्यां सर्वं पश्याम्यहं तया ॥५२॥ इत्युक्त्वाथ तपःसूनुराद्दिशन्नमृत
संस्कृतौ । तत्रेंद्रसेनं विदुरधुयुक्स्तुसंजयान्वितं ॥५३॥ श्रीखंडकृष्णागुरुरोचिताभ्युचिताभ्युतैस्तत्क्षणमाहिता
नी । धर्मोर्म्मिभिः कीर्त्तिपराभराणां स्फुरंतं न भोंतः सुरभीबभूवुः ॥५४॥ अथो मिथः कंठकृतग्रहाणां स्त्रीणां तदा
क्रंदरवस्तथासीत् । यथाभवन्नत्रिय भोगभाजामप्युश्रुपातः सुरसुंदरीणां ॥५५॥ स्वर्गंगतानामथ बांधवा
नां प्रवृत्तिमाप्रष्टुमिव प्रयातः । स्वर्गस्रवंतीसलिलैः क्रियोक्तः पार्थो विकासन्नयुतः सवर्गः ॥५६॥ प्रत्रस्तेत्रैस्व
त्रियाः कीर्त्तिशेषास्तेषामेतद्दत्तमक्षय्यमस्तु । इत्युक्त्वोच्चैरंबिकासूनुमुख्याः स्नेहप्रस्नानाः कल्पयामासुरंभ
॥५७॥ सद्यः शोधहुःखसंघट्टमूढोग्रहंकुंत्या श्राविततोमानुवृत्तं । अस्त्रैः कर्णायापिधास्मिस्तदानीमभ्यैमि ३०५

श्रं दत्तवान्सोदराय ॥ ५८ ॥ सत्वक्रीतसुरर्द्धिवीरविधुरस्कंदत्कुरंगे रणाश्रेणीसांऽनबाष्पजातयमुनासंभेद
शोभाजुषः ॥ जाह्नव्याः पुलिनावनीं विमलयन्नात्मोपवेशान्ततस्तेने सत्यभुवः श्रुचा भवगलद्भागः प्रयागश्रि
यं ॥ ५९ ॥ मेऽजे श्रीजिनदत्तसूरिसुगुरोरर्द्धन्मताद्दस्यितेः पादाब्जभ्रमरोपमानममरोनामव्रतीदुःकृती ॥ तद्धा
ण्योऽजसिबालभारतमहाकाव्येविधितेकादशाबोधप्रक्रमसत्कपद्धतिसखे स्त्रीपर्वनिर्व्यूढतां ॥ ६० ॥ एकेनाने
नसर्गेणस्त्रीपर्वणाविनिश्चितं ॥ शातद्वयमिदस्यष्टमष्टोत्तरमनुष्टुभां ॥ ६१ ॥ ॥ इति श्रीजिनदत्तसूरिशिष्यपं
डितश्रीमदमरचंद्रविरचितेबालभारतनाम्निमहाकाव्येवीरांके स्त्रीपर्वकीर्त्तनोनामः एकोनचत्वारिंशः सर्ग
॥ ॥ ग्रंथाग्रं २५८ ॥ ॐकारः सपदाद्येकवर्णोपीशात्त्रयीमयः ॥ व्यापविश्वानितान्वेदान्व्यस्यन्व्यासमुनिर्मुदे ॥ १
॥ अथत्रैलोक्यकल्याणकंदामंदाकिनीतटे ॥ तत्राऽजग्मुः श्रामारामनीरदानारदादयः ॥ २ ॥ ऊलांऽजलिविरामेपि
नेत्रांऽजलिगलज्जलः ॥ शौचांतेपिस्तदुद्धोकादकिंचित्करणस्थितिः ॥ ३ ॥ धर्म्मभूः किमपिध्यायन् विंध्यस्मारी

ववारणः ॥ उच्चैर्देवर्षिणा कर्णपेयपीयूषवर्षिणा ॥४॥ युग्मं ॥ ॥दिष्ट्यासि कुशली राजन् किं विशायद्वेक्ष्यसे ॥ द
ताहितसमूहो पि दग्धेंधनइवानलः ॥ जिताप्यरीन् रणस्कंदमंदसंक्रंदनोद्यमान् ॥ लब्धेति कष्टादिष्टे पि राज्ये
राजन् विषीदमां ॥६॥ अथ निःश्वस्य विश्वस्य विमुक्तचेतनाहता ॥ यदर्थमर्थ्यते राज्यं राज्यार्थं ते पि बांधवाः ॥७
॥ यत्रोत्पन्निस्तदेवस्वं मत्से दहतः कुलं ॥ उज्ज्ञातं दुर्यशो मिमे धूमैरिव विमुञ्चतः ॥८॥ विषस्य सोदरै वश्रीः क्रिय
यानुततो धिका ॥ समग्रकुलनाशाय यज्ञोगेकस्पृहा पि हा ॥९॥ स्मरन्मातुर्गिरं योस्मान् वध्यकोटिगतान्मुक्त
ः ॥ एरह्मित्रदाक्षिण्यात्स्वयुद्धे पि बांधवान् ॥१०॥ उग्रैकृतघ्नैरस्माभिः सो पि विश्वत्रयीजयी ॥ स दोर्दर्पो महीम
जः स्पंदनव्यसनस्थितः ॥११॥ युग्मं ॥ ॥ तदीदृग्लोभचंडालचंडालिंगनदूषितः ॥ अस्मत्स्पर्शो मतो यामि ज्ञीवि
तुं विजने वने ॥१२॥ ते सव्यसाचि साविम्मभाजः पांडुधरां शराः ॥ वैरस्यापुत्रुद्धे धापि नयोग्यामाद्रामसौ ॥१३॥ अ
किंचिच्चिंतकः शांतकंडूतिर्मृगघट्टनैः ॥ वत्स्यामि मुनिरेकाकी जीर्णपर्णाशनो वने ॥१४॥ इत्युक्तिभाजि भूज्ञानो जि

नवनस्य ८

रंमेऽेधनंजयः ॥ सकोपविनयारोपकटुकोमलकौशलं ॥ १५ ॥ अलब्धेरागिणो लोका अहो लब्धे विरागिणः ॥ दे
मंतेतापमीहंते हंत ग्रीष्मे हिमं मुहुः ॥ १६ ॥ ऐच्छद्भवान्न नेराज्यमिच्छन् राज्येषु नादनं ॥ उन्मत्त इव लोकेऽस्मिन् लोके
नाप्युपहस्यसे ॥ १७ ॥ विधिरिंद्रेदरिद्रे च ददिदेहं कृपयाऽपृथक् ॥ धर्म्ममधूरदाने श्रुतपोध्याने श्रुतारणं ॥ १८ ॥ तद्
दुस्थैर्ननेश्रयद्यावद्दंतं तपः ॥ तद्दिदानीं श्रितः स्वाम्यं मनः कुरुष्व खादिषु ॥ १९ ॥ अथ सद्यः समुत्पन्नदुग्धदुर्द्धर्षागि
रा ॥ कोपेन कलुषीकृत्य विनयं पाव निर्जगौ ॥ २० ॥ वेधसा पंचमी चक्रे धिगकिंचनकृद्भवान् ॥ मध्यांगुली वांगुली
नां मध्येऽस्माकं मुधागुरुः ॥ २१ ॥ नास्माकं कोप्युपायोस्ति विश्ववीरजितामपि ॥ त्वत्कनीयस्त्वनामैकं व्यसनं येन न
तीर्यते ॥ २२ ॥ द्विष्टानामपि दुष्टानां रक्षणं यस्य लक्षणं ॥ तद्वृतं चेत्त्यजं तत्किं हंताऽदेवव्रतादयः ॥ २३ ॥ मय्यो सिरा
ज्यकष्टेपि यदि कातरहृत्तया ॥ तत्तपः कष्टदष्टः सन् विमनाः किं करिष्यसि ॥ २४ ॥ अयाचितजलाहारा वल्कभाजो
जटाजुषः ॥ किं नीडशिरसो हंताः भवं घ्नंति विना मनः ॥ २५ ॥ हंता अस्मारस्त्विणः पूर्वं सर्वे श्रयत पोधुना ॥ वयं ज्येष्ठा

नुगाभूप भरुत्पापतनुत्वयि॥२६॥ इति संक्रुत वाक्ये स्मिन्भ्रुवतुश्चतुरो गिरं॥ यमोजलदगर्ज्जां तोद्रेककेकिरवछ
विं॥२७॥ इष्टदीन सुपात्रादिभुक्तशेषभुजां विभो॥ गृहिणां स्वर्ग्गलक्ष्मीयेवजतिर्यतिवरैरपि॥२८॥ तपोभिर्यतयः क
ष्टैराज्जन्वां छंति विक्लुतां॥ गृहंतु गृहिणामेत्य विश्वुर्यज्ञांशमिछति॥२९॥ नयी विश्वपतिस्तोमपुण्यषष्ठांशभा
ग्नृपः॥ यतिः स्वपुण्यभागविद्धिकः कृतिन्नु सुकृतीतयोः॥३०॥ तस्मालयमहीपालमहीमे नांमनोयतिः॥ तुल्यं
जनकवद्धुं स्वफलं राज्ययतित्वयोः॥३१॥ दशाननद्युतिहारेण हारिणीमथ भारती॥ स्मानां चलदोलायां दोलयामा
स पार्षती॥३२॥ भिन्नारयो भवद्भक्तप्रसादोत्काः सदोदराः॥ नानंद्याश्चेत्त्वभोलन्नेकृतघ्नस्सुव्रतेन किं॥३३॥ स्नाल
नं वज्रलेपेपि म्लेछेपिस्यात्पवित्रता॥ न घटेत कृतघ्नेतु क्वापि पापव्रतिक्रिया॥३४॥ सुकृतेन कृतज्ञानामधःकृ
पोद्दिवं धरा॥ दुःकृतेन कृतघ्नानां नो द्भसंतीध्रियेत चेत्॥३५॥ त्वदालिंगन कृद्योक्तिराज्यभोगैः कृतं कृते॥ ध
न्याः सदेलं खेलंतु सोदराः सफलश्रमाः॥३६॥ इत्यमीषां वचोवीचिप्रपंचैरपि भूपतेः॥ स्वबंधुवधदुःखाग्नित ३०७

ष्टं न शामितं मनः ॥३७॥ अथ प्रकृतज्ञानपीयूषपयोधिलहरीं गिरं । दंतांशुफेनिलां व्यासस्तच्छोकाग्निच्छिदे किरन्
॥३८॥ दैवाद्यस्य यथा मृत्युरस्ति सम्प्रियते तथा । मर्त्यः को पि गडेनापि न शक्यो हंतुमिच्छया ॥३९॥ तद्भूनाथ मया
मापि कुलं स्वमिति मा मुहः । कस्मान्निःस्पृहजितो वीरान्हंति स्वैः कर्म्मभिर्विना ॥४०॥ स्यात्पथि कूपथि पांथानां
यथा संगः क्षणं क्वचित् । तथैव भविनां तत्कः शोकं तद्विरहे वदेत् ॥४१॥ क्वौ चितौ शोकदर्पौ वा यतो भावानल
वेल्वे ॥ ऐंद्रजालिकवत्कालो दर्शयत्यन्यथान्यथा ॥४२॥ राजन्नृणोच सिकिंबन्न कालेन कवलीकृतान् । अस्मिं
न्ने लीलया येन त्रिलोकी कारितो पि ते ॥४३॥ ध्रुवं मुंचत वेदानीं कालः पालयितुं प्रजाम् । न प्रजापालनादन्यो
राज्ञां धर्म्मोस्ति यौवने ॥४४॥ जीवतो राज्यभागेन व्यसून्वा जलतर्पणैः ॥ बंधून्प्रीणय भूपाल त्वद्दुःखादु
ःखिनो हृये ॥४५॥ अथास्मिन्विरते विष्णुर्वितेने डिंभुसंज्ञया । क्ष्मापसंतापनाशाय मुखाब्जमधुभारतीं ॥४
६॥ कः करोति कृती शोकं राजन्परिजनार्त्तिदं ॥ न बलं ते मृता येन न च ज्ञानं नियत्कृतं ॥४७॥ सुहृदो दूरगस्या

वा०भा०
३०६
309

पिपद्यैश्चर्यैश्चतिर्मुदे ॥ दिविभोगभुजः श्रो व्यास्त किं तैर्बंधवस्तदा ॥ ४८ ॥ करस्थं लालयेन्मृत्युः करीकवलवज्जु
नं ॥ यदाहृविस्तदा भुंक्ते ततः श्रो व्येतको मृतः ॥ ४९ ॥ मृत्यो श्वरा इव मुकुर्निमिषावेगिनो गिनां ॥ ञायांति दकूपथे
जीवग्रहावसरमीहितुं ॥ ५० ॥ ञकस्मादेवकुत्रापि कदापि गमनेछया ॥ ऊनं विश्वासयंतीव श्वासाः श्रश्वद्रुताग
तेः ॥ ५१ ॥ ऊगज्जीवातवस्तेपि श्रीरामभरतादयः ॥ जातानवेतिसंदेहं दोलायां कालतो गताः ॥ ५२ ॥ जीवितं हंत
ऊं तॄनां नयनोन्मेषचंचलं ॥ सुरवश्रीयौवनादीनां कात दृशस्त्वत्रां कथा ॥ ५३ ॥ कृत्यं किंचित्करे कार्यं तिष्ठत्या
युषि गत्वरे ॥ तमिस्त्रा विद्युदुद्योते सूतं द्व्यमिव द्रुतं ॥ ५४ ॥ एष जीवितकल्पद्रुश्चतुर्वर्गफलप्रदः ॥ श्रो काघन
लकीलाभिः क्रीबा विफलयंति तं ॥ ५५ ॥ तद्धूलोकपते श्रो कंमुं चामुं चातुरीमया ॥ गृहाण जीवितस्यास्य काल
कालोचितं फलं ॥ ५६ ॥ राज्येप यज्ञादिलीलाभिः सफलीकुरु यौवनं ॥ वार्द्धके तु पराधीनः युक्तं मुक्तिकृते तपः ॥ ३०६
५७ ॥ इत्यादिवाग्भिरन्यैश्च पाग्भूपचरितैर्मुहुः ॥ बोधितो बन्धुणा तेश्च श्चवाचो वयुधिष्ठिरः ॥ ५८ ॥ धिग्मां बंधु

वधोद्भूतैरुद्भूतैर्ममपातकैः॥ आकाङ्क्षोकालिकोन्येद्रांकरिष्यंतिकवीश्वराः॥५९॥ अपिजन्मसहस्राणिवद्धो
मेज्जुह्वतोवपुः॥ स्नुयंयास्यतिगांगेयघातकस्यक्कपातकं॥६०॥ इतिशोकानुरस्तांतंविलपंतमिलापतिं॥ गिराम
धुरयाव्यासमुनिराश्वासयन्नूजगौ॥६१॥ निघ्नतोयदिहतास्त्रान्गुरून्नपिनदंतियः॥ राजन्नसहत्रधर्म्मैकलो
पपापेनलिप्यते॥६२॥ युधिष्ठिरःहत्रधर्म्मस्योद्दंतिवाहन्यतेयवा॥ गीर्वाणैरपिपूज्येततौपुण्यौपुष्पवृष्टिभिः॥६
३॥ अपापस्त्वदसिक्ष्मापप्रसन्नःपालयावनिं॥ यदिमिथ्याभिशंकास्तिवाद्दमेधंविधेहितत्॥६४॥ अभिनंद्यनि
जंराज्यमानंद्यप्रकृतीःकृतिन्॥ पश्यपुण्यायगांगेयंशरशय्याचरंगुरुं॥६५॥ इतिकृष्णमुनींद्रेणश्रीकृष्णेनच
बोधितः॥ पुरेविशांतपुरस्कृत्यधृतराष्ट्रंयुधिष्ठिरः॥६६॥ महेनमहताभूपःसविभूष्यसभाम्भुवं॥ द्विजान्धौम्य
पुरस्कारान्नपूजयदुपस्थितान्॥६७॥ दुर्योधनस्तुहृत्तत्रत्रिदंडिमुनिवेषभाक्॥ मणिरूपइवांगारश्चार्वाकः
कोणपोविशांत्॥६८॥ पापागारंकुलांगारंधिग्त्वामित्यादिभूपतौ॥ वचोभृत्तन्मुखाश्चित्रंचंद्रादिवहलाहलं॥६९

वा.भा.
३०९
301

॥ द्विजा विज्ञाय राज्ञे च तं निवेद्य क्रुधा दहन्॥ हुंकारश्रोत्थितेनाग्निदैवतेनेव हृङ्कृषा॥७०॥ शाक्यो हन्तुं हरेणापि
नैष द्विजरूपं विना॥ इत्युक्त्वा तद्वधश्रीतो हरिर्व्रीलयन्नृपं॥७१॥ तादृक्प्रबुद्धोथ बाष्पांतस्तापमंडलखंडनं॥ स्न
पाभिषेकं भूपस्य चक्रुस्तीर्थोदकैर्द्विजाः॥७२॥ स पूर्वं भूमिभृद्वृद्धासनवर्त्तीश्रितः श्रिया॥ राजा विराजयामास
विश्वं विश्वंभरातलं॥७३॥ शिवं शाक्यान्वितमिव यत्नसंधाम्नि धर्म्मजः॥ धृतराष्ट्रं पितृक्रममन्यत सुहृन्म
तः॥७४॥ यौवराज्ये मरुत्सुतं विदुरं मंत्रकर्म्मणि॥ धनंजयं जयोद्योगे संजयं व्ययचिंतने॥७५॥ नकुलं बलरक्षासु
धौम्यं द्विजजनार्च्चने॥ सहदेवं सहस्थित्यां स्थितिज्ञो पादिशन्नृपः॥७६॥ युग्मं॥ ॥ संस्थाप्य मंत्रिणोनुत्वा हरिं
रत्नमये ददौ॥ स भीमार्ज्जुनयोर्दुर्योधनदुःशासनौकसी॥७७॥ कौरवावसथानित्थमन्येभ्योपि विभज्य सः॥ गि
राहरेरनुज्ञात्मा पञ्चपञ्चाशमनं व्यधात्॥७८॥ श्राद्धं विधाय बंधूनां भूमानयययथाविधि॥ धर्म्मात्मेभ्यः प्रपाकूप
सत्रकल्पानकल्पयत्॥७९॥ विश्रुं जिष्णुनिकेतस्यमन्येद्युः कृष्णदात्मये॥ शाम्बदंतर्दशाद्दष्टं हर्म्यां दष्टुं नृपोगम ३०९

त्॥८०॥सिंहासनसमासीनंध्यानलीनंहरिंनृपः॥शैलेंबुदमिवालोक्यकेकीवमुदितोऽभवत्॥८१॥त्वद्धामनेत्रकु
मुदक्रीडानित्यमधुव्रती॥विभावरीविभातेयंसुखभावेनतेविभो॥८२॥यथावादिनिगोविंदेषुनराःहन्नराधि
पः॥विश्वैकध्येयकंकिंध्यानंदीपमर्कइवासृजः॥८३॥इतिवाचिनृपेवाचिदत्रावुन्मील्यविष्णुना॥योमांध्यायति
राजेंद्रतंध्यायामिसमामिव॥८४॥उत्तरायणंगतेप्रायेतपानेतनुमुक्तिधीः॥दध्यौमामधुनाभीष्मस्तन्मद्दम
नसागमं॥८५॥अथवीत्वाभ्यधाद्भूपभीमवन्मवदुत्सुकं॥भीष्मंयामःसमेधर्म्मान्वक्तुंत्वद्दर्शनाव्यथः॥८६
॥श्रुत्वैतद्बलवद्भूपभीमवीभत्सुसात्यकैः॥मुकुंदस्पंदनीस्कंदसहोदरदिदृक्षया॥८७॥व्यधादिहांतरेशांत
मनाःशांतनवःस्तवं॥ऋषिव्रातवृतःशौरेर्भावपूज्ञानवस्तुरं॥८८॥नमःस्वयमविश्वायविश्वज्ञानायविष्णवे
॥सर्वांगलीनसर्वांगसहस्रायाद्भुतात्मने॥८९॥वाससावासरेणैवनिशयेवतनुत्विषा॥शश्वदासेवितंसे
वेहरिंकालमिवांगिनं॥९०॥न्यक्कृतातिनोभवांभोधौऊंतवांबुदबिंदुवत्॥भक्ताभवंतियद्भक्तिशुक्तिलीनाः

अपामितं॥९१॥ अस्याविभक्तिरूपैवभक्तिर्जीवस्यमुक्तिदा॥ श्रीविश्वरूपंसाक्षान्मेसोस्तुनेत्रामृतांजनं॥९२
॥ इतिस्तुत्वाहृदातुत्वाध्यायन्नेवोपलोकत॥ भीष्मःप्रमोदरोमांचवरीनभीष्मस्त्वारोहरिं॥९३॥ अथश्रीकेशवस्ते
पिस्वरूपभीमार्जुनादयः॥ रथात्तूर्णंगांगेयमानमपुरतोविशत्॥९४॥ अथप्रधानतुरंभीष्मंदृष्ट्वालिंग्यहरिर्जे
गौ॥ कच्चित्त्वेनन्धरैर्भिन्नंब्रह्मज्ञानमयंवपुः॥९५॥ श्रीविश्वरूपभगवन्नभवत्त्वयमपात्मनां॥ कावाणवज्रपर्य
कहंसतूलिकयोर्भिदा॥९६॥ इतिभाषिणिभीष्मेचकेशवःस्माहसस्मितं॥ त्वांवहंतीमहीमन्येधामिंद्रा
युन्मदांहसेत्॥९७॥ त्वयिबाणार्दितेतन्नमनुष्यूतरतिंकवित्॥ धार्म्मिकोध्ययसर्वज्ञधर्म्मोकास्त्वयमव्ययः॥
९८॥ स्त्रीरोदनापीभगवानित्युक्त्वागरुडध्वजः॥ परामृतकलावृष्ट्यातंदृष्ट्यानिर्व्यथंव्यधात्॥९९॥ तादृक्सं
विद्भूतिस्थामसंपसन्निभ्याघयोरथ॥ पुष्पवृष्टिस्तयोर्मूर्ध्निदेवर्षिस्तुतयोरभूत्॥१००॥ भीष्मोवक्तासिकृतिनधर्म्मा
नित्युक्त्वाभीष्ममच्युतः॥ सपांडवोययौस्थानमाययोश्चनिशात्यये॥१॥ अथासिनिर्व्यथात्माचेत्त्रधर्म्मानुदि ३१०

२॥ धार्म्मये॥ इत्युक्ति शालिनि स्मारद्वनमालिनि सिंधुभूः॥२॥ त्वत्प्रसादात्पदुर्द्धर्म्मान्वक्ष्यामि त्वद्गिरा विभो॥ स्वयं
तु पृष्टवत्तु क्ष्मापः किं द्वीः कृत्रोचिते कृते॥३॥ यथाश्रुत गिरा पादलग्नो भीष्मेण भूमिपः॥ आघ्राय मूर्द्धि मां पृष्ठेत्युक्तो
पृच्छन्नृप क्रियां॥४॥ कृता कृत्याय धर्म्माय द्विजेभ्योपि कृदानमः॥ ऊचे भीष्मः स्मितरुचा धर्म्मेणैवोज्ज्वलां गिरं॥५॥
राजन् राजंति राजानः पूज्यपूजा रयानयैः॥ तारैः कंकणकेयूरहारैर्नटविटादयः॥६॥ हासप्रियो नृपः सारं पिबद्भि
रनुजीविभिः॥ पदापि स्पृश्यते रोललोलैः पुष्पमिवालिभिः॥७॥ वृत्तिं कल्पयतः स्वांगभ्ययेनापि गवादिषु॥ तृणाद
पि लघुर्नूनं सर्वधर्म्मोज्झितो नृपः॥८॥ अकर्म्मस्य जगत्त्राणपायिनो वक्रचारिणः॥ को विश्वसेद्द्विजिह्वस्य भुजग
स्येव भूभुजः॥९॥ सत्तेजः कीर्त्तिसूर्येंदुः क्ष्मापः कालद्वयापरः॥ क्वचिद्दीमः क्वचिच्छांतः केन शक्नोति लंघितुं॥१०॥
मखेषु देवं सेवंते श्रीपतिं दलनं च ये॥ गोपैः कोप्यानते विप्राः श्रियेदात्मय चंद्रमाः॥११॥ नोपेक्ष्यः स वलित्ताचारः
क्ष्मायामेकोपि भूभुजा॥ तस्मिन्न लब्धपदः पाप्मा कंकं व्याप्नोति नक्रमात्॥१२॥ न यकल्पतरुच्छिन्नेक्षीणपंके स्तलकं

बा॰भा॰ ३११ 311 टके॥ राज्ञामुद्यानवद्देशो धर्म्मः खेलति हेलया॥१३॥ यदाज्ञायंत्रितावर्णाश्चत्वारोप्यर्णवाइव॥ स्फूर्जंतोपि न म
र्यादांमुंचंते स नरेश्वरः॥१४॥ यदि यज्ञाग्नै राजा न वर्षति दिवं प्रति॥ ततस्सुधार्त्तोः सुधाकूपान्न दिवि देवाः खनं
ति किं॥१५॥ धराभृति न चेद्धर्म्मस्तदधर्म्मभरातुरा॥ कूर्म्मो घेः किं ध्रियेतो वीदलयंती रसातलं॥१६॥ तदेक एव देवः
क्ष्मापतिर्धर्म्मं जगति स्थितः॥ भाति त्रिजगदाधारः समाहारः सुरश्रियां॥१७॥ लोकं प्रगुणोप्युच्चैर्नृपः क्रूरपरिच्छद
॥ सेवितुं शक्यते केन ससर्प्प इव चंदनः॥१८॥ तीर्थाधिकारिभिः स्फीतलोभैर्नियोगिभिः॥ पीड्यमानाः प्रजा
स्तीर्थमिव भूपं त्यजंति हा॥१९॥ नृपश्चारुपरीवारोप्यचारुचरितः स्वयं॥ ऊनेन त्यज्यते दूरं मणिवान्न फणवानिव
२०॥ स्वाचारपरिवारस्य सदाचारस्य भूपतेः॥ राज्यया मिकतां याति धर्म्मस्त्रिजगदर्च्चितः॥२१॥ क्रियास्तु विफलाः सै
न्यक्रमविक्रमबुद्धयः॥ न स्यादात्मेव भूपानां पुरोधाय दि धर्म्मवित्॥२२॥ प्रतापस्य प्रकाशेन दंडस्यालंबनेन व ३११
॥ कलिध्वांतेपि भूपानां वृद्धो धर्म्मः सुखं चरेत्॥२३॥ अरक्तेभ्यो तिरक्तेषु कुमुदेभ्योंबुजेष्विव॥ श्रियं संचारयन्भूपः

प्रतापी भाति भानुवित्॥२४॥ शास्त्रप्रतापतप्ता विश्वंभराणि यिमिन्नृपाः॥ दूरप्रचारैर्गृह्णंति गूढैर्दंत्राद्रवां शुभिः॥२५
ःखलस्थः स्मा भुजां मंत्रो विश्वो द्वारस्थपद्मः॥ सत्ता यस्येश्वरस्येव क्रियैवैवानुमीयते॥२६॥ कलत्त्मीरिति विश्वस्ते
क्कसौरभ्य मतिशंकिनि॥ तद्भाति नाति विश्वासी नातिशंकी च भूपतिः॥२७॥ उद्दत्तदंडनं दीनपालनं शीललालनं॥ द्वि
जार्चनं च राज्यश्री चतुःशालं महीभुजां॥२८॥ कारणेपि विकोपानामल्बुद्धानां विपद्यपि॥ प्रमोदेप्य विकाराणां रा
ज्ञां श्री विरहासहा॥२९॥ मित्राणि रणकालेंगरोमाणी वप्रमोदतः॥ यस्योत्सवसंति भूमींद्रः सनेंद्रेणापि जीयते॥३०॥
धर्म्मी धत्ते स्थितौ यत्नां तद्गुणैर्योगिनामपि॥ श्वतिब्रह्मलपानंदैरमंदैः क्रियते मनः॥३१॥ न यी नृपो नृणां सिद्धान्तःसु
वर्णपुरुषाद्दिव॥ यं धर्म्मोद्धामादत्ते न सते नापि हीयते॥३२॥ स्मारक्षणात्परं राज्ञः कृत्यं नास्ति लभेत यत्॥ ऊना
नामर्थ धर्म्मंर्श्लौ तेन लोकद्वयी हितौ॥३३॥ एवं देवव्रतो राज धर्म्मं धर्म्मसूनवे॥ भूरिशाकुभूपचारिव्य चारुसौरभ्य
मभ्यधात्॥३४॥ ॥इति श्री शांतिपर्वणि राजधर्म्मः॥ ॥सर्वधर्म्मद्रुमाराममथामरधुनीजनिं॥ रत्नुसौणश्रियं

रा॰भा॰ ३१२ 312

दृप्तैरराज्ञांप्रप्रच्छपार्थिवः॥३५॥हृद्दर्शितविष्णुकेतूणांतघनगर्जितैर्घनैःस्वनैः॥ध्यानयन्मरुद्भ्यानंतमित्यूचेपितामहः
॥३६॥क्षीणःपरंप्रविश्यापिदिवाकरमिवोडुपः॥कलयाकलयावृद्धःस्वांलभेतपुनःश्रियं॥३७॥अस्तेमित्रबलेश
त्रुमुद्यंतंवीक्ष्यधीमता॥संकुच्यकमलेनेवस्थेयंदिवसमिश्रुता॥३८॥आक्रामतिद्विषिप्रौढेनतिष्ठंतिनयांतिच॥
नवोढद्रववोढारंधीराविधुरयंतितं॥३९॥वीतमंत्रस्तुकुर्वीतबलिनाप्यरिणारणं॥भुवंभुनक्तिजित्वावामृत्वा
वास्पर्द्धतेहरिं॥४०॥कोज्ञोयथातथाप्येवंदेवविप्रघनैर्विना॥कार्योव्यसनवल्लीनांसद्दिदीप्तोदवानलः॥४१॥सं
चितश्रीर्नमुंच्येतव्यसनेप्यनुजीविभिः॥अलिःसहाम्बुजैःसहतेबंधनंगंधलोभतः॥४२॥क्षीणतैलंत्विषोदीपम
ग्निदग्धेंधनंशिखाः॥ज्ञोभाग्यस्तंविमुंचंतिनिर्द्रव्यमनुजीविनः॥४३॥आज्ञापाशैर्मिथोबद्धंऊगदेतत्त्रुणाचरं॥
त्रुटंतियत्रयस्यामीसतंमुंचतिहेलया॥४४॥विषमेपिनमर्यादांयोविमुंचतितस्यतत्॥तत्परित्याज्यनाशक्तिर्वी ३१२
ज्येववविलीयते॥४५॥व्यसनेषुश्रियंधामदेशांदारानपित्यजेत्॥रक्षेच्छ्वंद्वइवात्मानंपुनःकालोहिसर्वदः॥४६॥

रुद्धोऽरिभिर्बहुतरैः सुधीस्तदधिकं म्रियेत् ॥ क्रूरैः कर्म्मभिराक्रांतो योगं जीवद्विवोत्तमाः ॥ ४७ ॥ न विश्वसेत्स्त्रियो
ऽक्षीनां सद्वेषाणां विशेषतः ॥ मृगयूनां स्मरन्गीतिं मृगयूनीकुलांतकं ॥ ४८ ॥ ऽंतर्वसन्नलस्यात्मा वर्त्तेत बलिनि
द्विषि ॥ प्रहरेत स्फुरीभूय काले रोगइवांगिनि ॥ ४९ ॥ बकोटकपटः सर्प्यकुटिलः सिंहविक्रमः ॥ काकातिशंकितो
गृध्रदीर्घदर्शी सदा भवेत् ॥ ५० ॥ ऽनात्मकृतयास्वल्पबलो बलिनि संपतन् ॥ न भवेद्वात्ययागच्छन्तृणपूलइवा
नले ॥ ५१ ॥ ऽस्तु वृद्धैर्गुणिभिर्वीरैर्गुणग्राहिभिरुज्वलैः ॥ स्वकुद्भिर्यः परीतस्तं विपदामपदं विदुः ॥ ५२ ॥ दृष्टांतो यक
थास्मृतेः श्रुचिभिर्वचनैरिति ॥ ऽपद्धर्म्मादिशन्सिंधुनंदनो नंदयन्नृपं ॥ ५३ ॥ मुहुः पुलकयन्नंगं गंगासूनुर्वचः
स्मृते ॥ ऽ गादगारमुर्वीदुस्ततः सहचरैः सह ॥ ५४ ॥ तदा विदुरषष्ठानां मिथस्तेषामजायत ॥ त्रिवर्गाख्यानपीयू
षनिपीतिः प्रीतिशालिनां ॥ ५५ ॥ ॥ इति श्रीशांतिपर्वणि ऽपद्धर्म्माः ॥ ॥ ऽपृच्छदापगापुत्रं पुनरेत्य नरेश्वरः
॥ धैर्यैर्विनष्टबंधुश्रीः कथं मर्त्यः म्रियेदिति ॥ ५६ ॥ पीतप्रशमपीयूषविशदोद्गारसोदरां ॥ भीष्मोवाच मयो वाचधि

पावाच्चस्पतिर्द्युतिः॥५७॥ राजन्दुःखौघवात्याभिर्न्नूर्णं प्रचलदात्मनां॥ संसारासारसारत्वविचारः स्थैर्यकारणं॥
५८॥ क्षणिकैव स्मृतिः शोकस्तदायुस्तदनुक्षयं॥ नष्टारं नाशयित्वाश्रु यच्छोगृह्णन्ति धीधनाः॥५९॥ दीः शोचंति
धनं नष्टं न मूढा नायुः सदा गलंतं॥ त्रैलोक्यैश्वर्यदानेपि यल्लवोपि न लभ्यते॥६०॥ कालेक्षणिनलिनं विश्वव्यापि
नं स्वं विचारयन्॥ गलन्मिथ्यामतिर्न त्वच्छोकं क कुरुतां कृती॥६१॥ मम कारं न कारं ये कुर्वंतं दुःखमूरुदां॥ क
दाचिन्न विमुंचंति ते सदानंदमंदिरं॥६२॥ यथायुर्व्ययतो बंधौ वर्द्धमाने मुदं वहेत्॥ न किं शोचति लोकेस्मिन्
क्रमान्निर्ज्ञोषितायुषि॥६३॥ स्वभावादागतागच्छत्यभावे सर्वजंतवः॥ यदि कोप्ययतो याति तन्मंदैः शोच्यते स किं
॥६४॥ कः केन शोच्यतां जंतून्कालो बालानिवात्मनः॥ स्वभावदयदस्ताभ्यामितश्चेतश्च लालयेत्॥६५॥ सो
र्थः सन्नप्यसन्मुक्तो भुक्तो नार्जित एव यः॥ दैवादसत्तां याते स्मिन्नहं तच्छोचति दुर्द्धियः॥६६॥ योगक्षेमे प्रणाशे
च ये सदा दुःखदायिनः॥ तैरर्थैर्नित्यसुखदं न्यधर्मं क्रीणंति कोविदाः॥६७॥ उपांतदीप्तदावेषु विलासोपवनेष्वि ३१३

व॥ अवज्ञेयो यद्वियोगे सुसंयोगे सुरमेत कः॥६८॥ बंधो देहे यदि स्नेहस्तन्मृत्यौ तं दहंति किं॥ चेत्तदात्मनिकः श्रो
को नित्यादव्ययस्य तस्य तत्॥६९॥ अभावायैव भावाः स्युः क्षणेकायैव तदीक्षिताः॥ चतुर्वर्गव्ययायैव तद्राग स्तं सु
धीस्त्यजेत्॥७०॥ करिष्यामीति कृत्यानि नो विलंब्यानि वेत्ति कः॥ उन्मेषं वा निमेषं वा कं मृत्युः स्थिरयिष्यति॥७१
॥दानाय वित्तं तपसे दौस्थ्यं दत्ते विधिर्मुकुः॥ न स्वर्गमपवर्गं च जडा गृह्णंति तत्फले॥७२॥ धनवान्यस्सुखी सुस्थो
निराधित्वेन निर्धनः॥ दीनोपि न लगेत्कृत्ये वराको न्यः करोतु किं॥७३॥ तापकृद्वर्द्धमाने व लब्धे लब्धे धने धने॥
तृष्णाग्निकीला संतोषपीयूषेणैव शाम्यति॥७४॥ तृष्णा तिरस्कारिण्यैव पिहितोस्ति सुखोदयः॥ यावत्तुस्सायते तेसेयं
तावानयमवेक्ष्यते॥७५॥ आज्ञाः सुदत्तदक्षौ सौख्यं पुरःस्थमपि नेक्षते॥ पदानि वर्त्तते ताभ्यस्तदापन्न्यतितज्जनः॥
७६॥ येषां न लब्धुमारंभो न स्तंभो लब्धवर्जने॥ जीवंतोपि विमुक्तास्ते सुखदुःखेपि हर्षिणः॥७७॥ ते धन्याः कुल
धर्मार्थानपुष्टं घ्यस्थितामतिः॥ येषां मोहतमःछन्नपरमार्थप्रदीपिका॥७८॥ आत्माशुद्धोद्भूतज्ञानमयत्नबंधन

बा॰भा॰
३१४
314

संशयः॥ सामरस्यं समायाति विस्तुना विश्वहेतुना॥८९॥ योगदीपदलन्मोहध्वांतस्य ष्टेन पश्यति॥ नयनेनांत
तरेणांतः परमं पुरुषं कृती॥९०॥ इति निखिलविशेषधर्म्मवेदी प्रचुरपुराणविचित्रचित्रिताभिः॥ अधिशाद
निवद्ध भायवाग्भिर्मृधमुविवीरवरः समोक्षधर्म्मे॥९१॥ ॥इति श्रीशांतिपर्वणि मोक्षधर्म्माः॥ ॥भेजे श्रीजि
नदत्तसूरिसुगुरोरर्हन्मताहस्थितेः पादाब्जभ्रमरोपमानममरो नामव्रतींद्रः कृती॥ माधुर्याध्वनि बालभारतम
हाकाव्येत्र शांतं गतं शांतेः पर्वतदास्पतोपजमधुस्यंदास्पदेह्वादशं॥९२॥ एतस्मिन्नेकसर्ग्गेण शांतिपर्वण्यनुष्टु
भां॥ त्र्यात मेकं युताषड्भिरशीतिरभवन्नथा॥९३॥ ॥इति श्रीजिनदत्तसूरिशिष्य पं॰ श्रीमदमरचंद्रविरचिते बाल
भारतनाम्नि महाकाव्ये वीरांके शांतिपर्वप्रकीर्त्तनो नाम चत्वारिंशः सर्ग्गः॥ ॥ग्रंथाग्रं॥१९९६॥ पाराशर्यः पातु स
मंतमालश्चितिद्युतिर्दैत्यभिदेवतारः॥ वाच्यायविश्वैकहिताय देवी वागेव जिह्वाजनि यन्मुखाब्जे॥१॥ अथ येन मा
कर्ण्येधुनीतनूजाद्धूजानिरुन्मुद्रितशोकमुद्रः॥ दीनाननश्रीरकृतप्रलापान् पापानुशस्त्रं स्वकृतस्य सूनुः॥ ३१४

२॥ अहोजनैःसाधुपिपक्ष्यियेतपियेतरंवक्तिनदप्यकर्म्म॥राज्ञांतुराज्यंनरकांतमेवंधिग्मांतदर्थेपिहतस्वसार्थं
॥३॥ आकर्षिकूर्चेनमतःसहर्षंबालेनतांबूलरसायथस्य॥मयाहहासोपिभवान्निजघ्नेपितामहःकामहताशये
न॥४॥येनात्मनैवामरणैर्विभूष्यसर्वांगमुत्संगमवापितोहं॥क्षिप्तःक्षितौहीसमयाशरांकःपितामहःकामहता
शयेन॥५॥द्विषद्विदादर्शनकौतुकाययेनास्त्रविद्यामहमापितोयं॥धिग्धिग्मयाघानितयासएवपितामहःका
महताशयेन॥६॥नमांविनायस्यरतिर्मयासःसुरासुरश्रेणिभिरप्यजेयः॥हामर्मदृष्ट्यानिशिघातितोहिपितामहः
कामह ताशयेन॥७॥कुलकं॥ ॥इतिप्रलापातुरमन्तिभागीभागीरथीसूनुरधीशमुख्यां॥भक्त्युज्वलीभूतमनःस्थमा
नतरंगभंगीयितवागुवाच॥८॥मावत्सदावत्सविनाविनाशंनयस्वशोकेनविवेकवल्लीं॥हंताहिनःत्वंनमृतिर्न
कालोवयंहतास्तेनिजकर्म्मणेव॥९॥मृदार्द्रपिंडैरिवकामदक्षप्रलक्षणाऽरुणान्यान्यशरीरिरूपैः॥कर्म्माणिबाल्येक
पराणिमुक्त्वाभ्रमंरमंतेबतविश्वजीवैः॥१०॥सदासदाचाररतेनिरस्तकर्म्मग्रहेनन्यसमेतुमर्त्ये॥आयुःस्थिरंस्या

दभियातिलक्ष्मीः कुलंकलाश्चोज्ज्वलतां भजेत ॥११॥ मतः सदाचार इति प्रतिष्ठामयेन मर्त्यश्चरितेन केन ॥ इदं तदाश्च
त्तिमेदिनीदौ जगाद गीर्वाणपुनीतनूक्तः ॥१२॥ अर्थिव्यथापारनिदानदानोनकारकारागृहबिन्नवृत्तिः ॥ अदेयदेय
स्वपरप्रभेदमुक्तो विमुक्तैरपि किं न मान्यः ॥१३॥ सच्चीरूपेतस्य रिपोरपि स्वतपोवपुःश्रीव्ययतोपि निघ्नन् ॥ अस्तुष्ण
दाक्षिण्यनिधिर्विधत्ते द्विजोयशोभिर्विशदाः सदापि ॥१४॥ अस्मत्पुरापातकघातकोयं महोपकारीति कृतापकारं
॥ श्लिष्यंति दृष्ट्वा सहसा हसंतः संतः कृपासंततिचारुचित्ताः ॥१५॥ सहस्रधा बद्धपरापराधं विरोधिनं लब्धुमपि
क्रुधांधः ॥ वधोद्यते दैन्यमपंदयालुरभ्यर्च्य निर्मुंचति निर्मलात्मा ॥१६॥ परः परामर्त्ति मियर्त्ति येन जागर्त्ति येनात्म
निनामदैन्यं ॥ सत्यव्रतः सत्यमपीहते तन्न वध्यमानोपि सुधीः सुधीरः ॥१७॥ निजानि जानन्नपि जातजातिस्मृ
तिर्भवेन्यत्र निधीकृतानि ॥ सुखोपलभ्यान्यपि नाददीत द्रव्याणि निर्व्याजनयो मनीषी ॥१८॥ स्त्रीभिः परूढाति
भिरोषधत्वं नीतस्य लुप्येत नयस्य चेतः ॥ न तत्कलां धर्म्मकलत्रचारी न ब्रह्मचारी च मुमौ लभेते ॥१९॥ इयं महा ३१५

मोहकरीत्यरक्तः परोपकारप्रथनेतिरक्तः ॥ प्रयुक्तभोगप्रसरेत्युदासः सदापि दक्षः प्रियमीक्ष्यते स्म ॥२०॥ श्लथीकृ
तोद्यमतपो नयोक्तिः स्तुखैरशेषैर्विषयोपयुक्तैः ॥ ज्ञानन्विभोः पंचमुखस्य मूर्त्तिमात्मानमानंदयते महात्मा ॥
२१॥ स्वात्मप्रशंसापरदूषणार्थिनकारयाग्वावचनेषु मूकाः ॥ नराः परानंदसुधापयोधितरंगरंगद्युरसो ऽपयंति
॥२२॥ जित्वारिषड्वर्गमुदग्रतेजाः श्रमद्रुमच्छत्रतले च कास्ति ॥ कश्चित्कृती जह्नुकलिंदकन्यावीचीचलच्चाम
रवीजितांगः ॥२३॥ यथोक्तदानव्यसनी यथोक्तश्राद्धी यथोक्ताखिलतीर्थसेवी ॥ यथोक्तसांसारिकतात्त्विकश्री
र्जनो मनोज्ञानि यशांसि धत्ते ॥२४॥ धन्याः सुधाधामकलाकिरीटमाराधयंति स्मितभक्तपस्तं ॥ यस्य प्रभावं प
श्यवाद्भुतश्रीर्वकुंठं विविक्तो हरिरेव देवः ॥२५॥ इत्युक्तिभाजि धुधुनीतनूजे भजेत रिपक्षपरे मुरारिः ॥ वाचं समुत्था
पयति स्म कुंतिपुत्रस्त्रिपुरसमपांबुधिराजहंसमद्भं ॥२६॥ सर्वज्ञमानी सततोग्रदुग्धतज्ज्ञानप्रधानोपि सयोगिवर्गः ॥ यो
म्नोयदंशाष्टमभागभावमाजोनपर्यंतपदं ददर्श ॥२७॥ ईदृग्विधाः संति नरोत्तमोत्तमा ब्रह्मांडपिंडाः कतिय स्य भ

बा॰भा॰
३१६
316

न्तुः॥ संभूय तन्त्रजतविष्णुधातृश्रेण्यापि वर्ण्यं क्रतुयन्महत्त्वं॥२८॥ लोलं मनः क्षिप्यति यद्यदत्र स्वल्पमस्थूलं चुंबति
यद्यदप्ये। वाकूसैरिणी यद्यदुपैति तत्तन्मुक्तिप्रदं यन्मयविश्वबोधात्॥२९॥ यन्मौलिजस्वेदजलप्रवाहनिस्यं
दस्पंदोहनदैकदेशे॥ नाभीसरोजस्थितविश्वकर्त्ता हरिस्त्रिलोकीजगरोपि शेते॥३०॥ स एव देवः परमस्तमांसि
महांसि चातीत्य कृतप्रतिष्ठः॥ इच्छाक्रियाज्ञानकृतप्रपञ्चास्तिस्रस्त्रिको जयति त्रिनेत्रः॥३१॥ इदं वदन्नेव मदे
श्रमं तन्निधाय सध्यानदृशावतस्थे॥ रोमांचवद्भिः करसंपुटानि भालेन्यधीयंत युधिष्ठिराद्यैः॥३२॥ अथो ततो
न्महनीयमोहनिशावसानक्षणजागरूके॥ जने खिलेस्मिन्नृककवाकुवाक्यध्वनिर्धुनीसूनुरिलापमूचे॥३३
॥ वेत श्रलंगच्छति यत्र यत्र तत्रैणपितन्त्रकुशलारसेन॥ ध्यायंति तत्कालभवद्भुजंगगंगादिभंगारित तत्स्वरूपं
॥३४॥ तदीहगेकैकगुणाश्रितोपि कर्म्मावली कर्म्मकरीकरोति॥ यस्त्वीदृगाशेषगुणाभिरामः समानधाम्नः प
रमस्य धाम॥३५॥ धर्म्मेज्ञसत्कर्म्मनिषेकुकर्म्महत्ते बुवंश्येषु द्वथाभिशंकी॥ तन्मा मुहुः पालय लं भूमिपालम

३१६

हीमहीनाखिलधर्म्मकर्म्मा॥३६॥विपजतंसिंधुसुतंसशिष्यंद्रष्टुंतदावाक्पतिरागतश्च॥नत्वार्थितःकर्म्मग
तीःशारीरशारीरिणोराढ्यवरखंगतश्च॥३७॥प्रणम्यभूपेनजगत्स्वरूपंदृष्टस्तदानाकनदीकुमारः॥समग्रमावेद
यतिस्मवेदश्रुत्यादिविद्यार्णवपारदृश्वा॥३८॥सदःपदेनिर्द्धनिकेतदानींव्यासाद्भुयात्रांतनुनंदनेन॥तेप्रेषिता
जग्मुरथोरथोर्म्मिपश्चात्पतद्वायुरयाःपुराय॥३९॥द्विजैस्तदानींपरिषेव्यमाणःस्वःसिंधुजन्माविमलात्मवृत्ति
॥शिलीमुखश्रेण्यपनुविद्धमूर्त्तिर्बभौमरालैरिवपद्मखंडः॥४०॥निजानिजानामभिदानिदानंदानीतदानीति
परःपुरांतः॥सद्धर्मकर्म्मास्मयमानशर्म्माभिन्नाघमर्म्मानृविभुर्बभासे॥४१॥भजत्यथाशांधनदस्यदीनेका
लक्रमस्त्रीणवसौदिनेशो॥जनार्द्दनाद्यैःसहभूमिकांतःपितामहोपांतमहीमियाय॥४२॥उन्मीलितध्याननि
मीलिताक्षंमंदाकिनीदैनंनमिंदुकीर्त्तिः॥युधिष्ठिरस्त्वांनमतीत्युदीर्यनत्वानिषण्णोनृपतिःपुरस्तात्॥४३॥भृशं
विशादैरवलोक्यमानमुखारविंदःपरमर्षिवृंदैः॥दृशौसमुन्मील्यसभांनिभाल्यगंगात्मजोभूमिविभुंबभाषे॥

बा॰ भा॰ ३१७ 317

॥४४॥ दिष्ट्याद्यदृष्टोसि तपस्तनूजः स्तुत्योस्मि मासद्वयमाशुगेषु॥ दृष्टोन्तरा माऽजिरवौ भवंतमामंत्र्य याम्येषशि
वायधाम्ने॥४५॥ उक्त्वेति किं विस्मरितं त्वचस्तु भीष्मो विकासं तु मिदं जगाद॥ नशोचनीयो भवताभितोष्यः संतो
षभाजास्तु न एष राज्ञा॥४६॥ श्रुत्वा च्युतं कृष्णनुतिर्विनम्य गंतुं तमामंत्र्य तदाज्ञयाशु॥ प्राणानिलस्तंभनश
क्तिनिर्यत्कुल्यौघमंगं मुमुचे महात्मा॥४७॥ अभूतपूर्वा महिमद्युतोपि भार्या कृपणं ननर्त यदंगसीम्नि॥ भित्वाशि
रः शांतनुनंदनस्य ज्योतिर्विहायो विमलं विवेश॥४८॥ निर्माय दिव्यां शिबिकां युयुत्सुर्धृतातपत्रः क्षितिपेन
भीष्मः॥ नीतश्चितायां चितचंदनायां भीमार्जुनांदोलितचामराग्रः॥४९॥ प्रभोर्मिमैत्र्या दिवपावकेन क्रो
डीकृतायामथ भीष्ममूर्तौ॥ राजानुजैः साकमकारि नाकतरंगिणीवारिणि वारिकृत्यं॥५०॥ हा हा वसुस्त्रि
खंडिनापि महाके नेव त्वमस्तः करीन्द्रकेति स्वीकृतपूर्वमूर्त्तिरतुलाक्रंदाथ मंदाकिनी॥ इंद्राद्यैरपि दुर्जयस्तव
वसुः स्तनुर्मृतः स्वेच्छयामारोदीरिति बोधिता मधुजिता निष्पंदमीना भवत्॥५१॥ श्रानम्य धूर्जटिजटावलय ३१७

स्यविश्वकल्याणपुण्यकलशस्यऊर्ध्वंत्रिमार्ग्गो॥ ऽप्याविर्भविष्यदधिकाधिकवीरसंपद्रूपः पुरीसहचरैः स
हितस्ततोगात्॥५२॥ भेजे श्रीजिनदत्तसूरिसुगुरोरर्हन्मतार्हस्थितेः पादाम्बुजभ्रमरोपमानममरोनामव्रती
ढःकृती॥ तद्भाषामुविबालभारतमहाकाव्येनुशास्तिक्रमं श्रेयः श्रीसदनं त्रयोदशमिदं पर्वप्रपेदे शमं॥५३॥
ऽसमुनैकेनसर्गेणपर्वण्यत्रानुशासने॥ अनुष्टुभां विनिर्दिष्टासप्तभिः षड्भिरुत्तरा॥५४॥ ॥इति श्रीजिनद
त्तसूरिशिष्यपं० श्रीमदमरचंद्रविरचिते बालभारतनाम्नि महाकाव्ये श्री अनुशासनपर्वप्रकीर्तनोनामएक
कचत्वारिंशः सर्ग्गः॥ ॥ग्रंथाग्रं॥७६॥ भवाकूपारपारदुःपाराश्चर्यंमुनिर्मुदे॥ नेतियद्भारतीयुक्तस्तुक्तस्यभो
ग्यतां॥१॥ अवंतीसूनुशोकाब्धौ क्ष्मापतिः पतितस्ततः॥ कौरवोत्तंसकंसारिव्यासैराकृष्यतद्धुतं॥२॥ तदातदुक्ति
भिः पापक्षारविक्षोभिशिखितिषे॥ अधत्तहृदयमेधायमेधामयमिलाधवः॥३॥ विग्रहग्रस्तनिःशेषलक्ष्मीरे
षमखोदये॥ दुःखं दधौ गुणाधाने धियाहीनइवाधिकं॥४॥ मखशेषोमरुत्तस्यराज्ञः कनकसञ्चयः॥ अक्षे

मालस्यास्ति हेमाचलकुमारवत् ॥५॥ तमाप्नुहि महीनाथ समाप्नुहि महासवं ॥ विधेहि विभ्रमं नृणां पिधेहि
दुरितच्छटाः ॥६॥ इत्युक्त्वा नृपमामंत्र्य वंधमानो विमानिभिः ॥ ययौ पयोतडिदुल्लासः श्रीव्यासः शमिभिः शमं ॥
७॥ विशेषकं ॥ ॥ सम्भोगधानविहारेयतां गीतां पुनरैंदिरा ॥ दृष्टोनुगीतामाचष्टकं सारिः सा पुनः कुंगीः ॥८॥ त
तः कृतमखारंभसमागमनसंविदा ॥ गत्वा मुरारिणा कारिद्वारिका हर्षकारिका ॥९॥ हिमाद्रितो महादेवसेवा
वल्लिफलान्यथ ॥ आनिनाय महीजानिस्तानि हेमानि यद्रुधीः ॥१०॥ वसत्येव हरिर्देवः सत्यसूनोः सदा कुदि
॥ तदाश्रुतदभिप्रायं मखेवायं यदागतः ॥११॥ द्रौण्यस्त्रदग्धकालेस्मिन्नसूतस्तुतमुत्तरा ॥ प्रतानिनीव दुर्वान्त
ऊष्माक्लान्तिष्कलं फलं ॥१२॥ ततः कुंतीसुभद्रादिक्रंदद्धृदयो हरिः ॥ तं दृष्ट्वा जीवयत्तद्दृष्ट्यासद्यो मेकमिवां
बुदः ॥१३॥ यतो जातः परिक्षीणे कुरूणामयमन्वये ॥ परिक्षिदिति नामानमेनमूचे तदच्युतः ॥१४॥ अथव्यासा
ज्ञया राज्ञा यज्ञाय बहुकौतुकं ॥ संभारः स्फाररत्नाढ्यः प्रावर्त्तत महाधनः ॥१५॥ कृत्स्नसारमयो त्सज्यहरि ३१८

मर्ज्जुनरक्षितं ॥ विधिना चैत्रशुक्लां ते दीक्षितः क्षितिपो भवत् ॥ १६ ॥ कोपि दृतं तन दृतं यदुतिराजा दृयार्ज्जुनः ॥
शस्त्राणि नमयन्नेव तृणानीव समीरणः ॥ १७ ॥ प्राग्ज्योतिषपतिं जित्वा वज्रदत्तं त्रिभिर्दिनैः ॥ सिंधुदेशं ययौ यु
द्धत्वतुरस्तुरगानुगः ॥ १८ ॥ युग्मं ॥ ॥ अथाग्रे बिभ्रती बालं मरालमिव बाष्परक्तं ॥ अवन्त्यायलवाकीर्णसरोज
वसरोजिनी ॥ १९ ॥ मृधोग्रसैंधवक्रोधधूमध्वजपयोधरं ॥ एत्यार्ज्जुनं दयालीनं दीनाभ्यधित दुःशला ॥ २० ॥ यु
ग्मं ॥ ॥ भ्रातर्भर्ग्गाभिधानेन भवाभोग इवांगिनां ॥ अभावमभजत्पुत्रस्त्वन्नाम्नैव श्रुतेन मे ॥ पौत्रो जयद्रथस्या
यं शिशुः स्वस्रेयजस्तव ॥ गुरुर्भवान् भवत्वस्य राज्यश्रीपाणिपीडने ॥ २२ ॥ स्वस्त्रेयस्यैवमश्रेयः श्रुत्वा निंदन्नि
जो धर्मं ॥ बालं स पालयन्नैद्विर्बोधवीतामबोधयत् ॥ २३ ॥ अथार्ज्जुनो ययौ तेजःशुष्यद्वैरियशोजलः ॥ मणि
पूरपुरीमर्कः पाशपाणिपुरीमिव ॥ २४ ॥ बलेन बभ्रुवद्बभ्रुवाहनस्तत्पुरीपतिः ॥ तत्पुत्रः पितृभक्त्यायुमाज
गाम न नाम च ॥ २५ ॥ सुतस्य तस्य तेजांसि दृष्टुमुत्कंठितस्ततः ॥ वाचमूचे चमूचेतश्चमत्कारकरीं नरः ॥ २६ ॥ न

बा॰भा॰
३१९
319

मेविमुक्तसंग्रामस्तत्स्वगणामःप्रियंकरः॥ भ्रष्टाणांवयसाज्येष्ठंस्वस्त्राणामृष्मणापुनः॥२७॥ पार्थप्रियातदोलूपी
मप्यगभिदयोस्थिता॥ महाभुजंभुजंगीयमब्रवीद्बभ्रुवाहनं॥२८॥ अयंवत्समवत्सत्वविलोकनकुतूहली॥ त्वपि
तातापितारणातिराणातिथ्यमर्धमीहते॥२९॥ निशम्येदंतदारुह्यमुत्प्लुत्यपथोरथं॥ चापमारोपयत्साकंसबभ्रुवाब
भ्रुवाहनः॥३०॥ पितृपुत्रावथोविश्वेसंदर्शयितुमक्षमौ॥ क्षिपेवचक्रतुःकांडछन्नार्ककिरणंरणं॥३१॥ जत्वादि
वंभ्रुवंसम्बद्धापातालस्पतलेविशन्॥ एतयोर्यशसांस्थानंदर्शयंतइवेषवः॥३२॥ अथार्जुननिःपृथासूनुहतसार
थितोरथात्॥ उन्नसरगिरेःशृंगादिवक्रुधोमृगाधिपः॥३३॥ अपतन्मणिपूरेंद्रमार्गणौरिंद्रिमार्गणाः॥ छिन्नाःछि
खिविषोधाराधरधाराभरेरिव॥३४॥ स्वनंदनमृधास्कंदसानंदहृदयस्तदा॥ पृथाभूःप्रथयामासशिथिलंशिथि
लंशरान्॥३५॥ बभ्रुवाहनबाणेनबाढंहृदिहतोर्जुनः॥ आकुलःकुलिशाग्रेणकुलशैलइवापतत्॥३६॥ उ
गत्रयउषोन्मुद्रेहृद्रेणाप्यजितेयुधि॥ शशोचमदिविसाहेतिहेतिभिन्नेर्जुनेतदा॥३७॥ पतितंपितरंमानुमिवा ३१९

लोक्य विमूर्छितः ॥ सूर्यकांतशिलोत्थाग्निरिव चित्रांगदां गजः ॥३८॥ तत्र चित्रांगदागत्य दृष्ट्वा सुतं तदंतं पतिं ॥ विलल
पत मां तापतमां स्यकत्र बिभ्रती ॥३९॥ हा चित्रेश्वर हा कांत हृद्दृशांत मानस ॥ किं धाम्नि मम जायायाः समाया
तस्य ते भवत् ॥४०॥ चिरागतोप्यनालाप्य स्वामिन्दास्योचितं गुणं ॥ आतिथ्येन तनूजस्य सुखितः स्वपिषीति
किं ॥४१॥ इत्युच्चैः प्रलपंती सा रोदयंती खगानपि ॥ सपत्नीमुरगीं गाढमाश्लिष्य क्ष्मातले लुठत् ॥४२॥ अथ संज्ञां समा
साद्य स्वं निंदन् विलपन्मुहुः ॥ मृत्यौ दध्ये धियं दुःखवाहनो बभ्रुवाहनः ॥४३॥ सत्या हि सुतया ध्यातस्तदा यात
स्तलाद्भुवः ॥ भोगिलोकशिरोरत्नमिव संजीवनो मणिः ॥४४॥ यदैव सतया दत्तो हृदये कृदये शितुः ॥ तदैव दैवमाक्रम्य
तस्य चात्मानमानयत् ॥४५॥ दृर्षाश्रुधौतशोकाश्रुतापदूषितचक्षुषं ॥ सुप्तोत्थित इवापश्यद्यपार्थः परिष्वजं
॥४६॥ अथोचे वाक्सुधाकूपीतमुलूपीकृतांजलिः ॥ नाथ धन्यो सि धन्या नामेव पुत्रास्य राज्यः ॥४७॥ किं तु जं
घ्ने यदा भीष्मः शप्तो सि वसुभिस्तदा ॥ बध्यास्त्वसौ सुतस्येति कोन्यथा त्वज्जयी भवेत् ॥४८॥ मत्पित्रा मत्कृपार्द्रेण ते

भक्त्याभ्यर्थितास्तदा ॥ त्वत्कार्यरक्षणिओममणिंप्राकुरमुंमणिं ॥ ४९ ॥ इत्युक्तेमाप्रीतिमान्पार्थस्तेपत्नौ च स्तुतं च तं ॥
श्रामं श्राणेवमर्यादं स्मांडिंगायदृत्यानुगः ॥ ५० ॥ सर्वैर्यदुभिः समेतश्च मित्याज्ञाप्य महीपती ॥ उग्रसेनो नन्दयन्कीर्त्तिं प्रा
पपौरंदरिःपुरीं ॥ ५१ ॥ राज्ञा यदुकुलस्य वर्णगः कारितः क्रतुमंडपः ॥ दानदेषि निशापेषि नित्यवासरवानिव ॥ ५२ ॥ नृदे
वनरदेवानां प्रियमेलकतीर्थवत् ॥ कृष्णाद्धि स्वमनोभावः प्रावर्त्तत ततः क्रतुः ॥ ५३ ॥ अथ सत्यस्तुतप्रीतिकृते सत्य
वतीसुतः ॥ स्वयं क्रियां च पंचक्रे दिव्यदीक्षाकृतेक्षणः ॥ ५४ ॥ विशुद्धध्यानदीधित्यामलमरवत्रिरवित्विषा ॥ दानकां
चनकांत्या च राज्ञोभिन्नं त्रिधा तमः ॥ ५५ ॥ क्रियांतरे सुदेवर्षि सिद्धगंधर्वकिंनरां ॥ मंगलानि जगुस्तत्र नृत्यन्नप्स
रसो रसात् ॥ ५६ ॥ धूमभ्रमच्छलोत्क्षिप्तस्मापपापं ह विमुंडं ॥ धिन्वंतो विधिना यज्ञकर्मपारं ययुर्द्विजाः ॥ ५७ ॥ स्व
यक्ष्यमुनीन्द्राय दक्षिणां क्षोणिपः क्षितिं ॥ ददौ दानेक चतुरश्चतुरब्धिसरोजिनीं ॥ ५८ ॥ कोटिं हाटककोटीनां विप्रे
भ्यः संप्रददौ यसः ॥ द्वैपायनगिरा प्राप दुर्द्धीमुक्ती धवः पुनः ॥ ५९ ॥ क्रीडंतो मेरुकूटाभैः स्वर्णकूटैर्नृपार्पितैः ॥ मरु ३२०

मुदो महीदेवा देवा इव तदाबभुः॥६०॥ अथौचित्यलसत्कृत्यं सत्कृत्य विषयाधिपान्॥ नृपतिः प्राह्विणोऽन्ते पितृकुण्या
द्विणोऽयधुः॥६१॥ घृतदुग्धनदीमुग्धस्निग्धान्नगिरिखरवृजः॥ राज्ञा तेन तदा बुभुजे संघभोज्यमहोत्सवः॥६२॥ अत्रा
बिकेयं गांधारी विदुरं संजयं तदा॥ पार्थिवो पूजयत्पुण्यप्रत्यक्षा इव देवताः॥६३॥ तदा च प्रावरन्नत्र सत्रधात्रीतले
बिलात्॥ नकुलः स्वर्णवर्णैकपार्श्वः पार्श्वे द्विजन्मनां॥६४॥ रूपविस्मापितान्भूपमुख्यान्विस्मापयन्पुनः॥ वा
चमभ्याकुलोवोचत् नकुलो नकुलोचितां॥६५॥ प्रीतेन्द्रादिसुरः प्रीतश्री आसादि द्विजोमखः॥ अयं नकुसक्तुप्रस्थ
स्य क्तुलां कलयाप्ययं॥६६॥ वित्तवृष्टिमयो दृष्टिमदायेवमहोत्सवः॥ अल्पः फलेप्यानल्पः काप्यच्छायो वटद्रुमः
॥६७॥ सभ्याश्च पृष्टद्विजैः पृष्टः सक्तुप्रस्थकथामथ॥ पुण्यांकुरः कुरुक्षेत्रे द्विजराजः पुराजनि॥६८॥ शिलोंछवृत्तेः
कार्श्येन कृशस्तस्य भवोऽप्यभूत्॥ किं चित्रं शात्रवोपि स्युः सतां कष्टेन कष्टिनः॥६९॥ दुर्भिक्षे महति क्षीणाशिलेक्षो
णितले खिले॥ भ्रांत्वा क्षोणितलं सक्तुप्रस्थं प्राप कदापि सः॥७०॥ विधिमावश्यकं कृत्वा वैश्वदेवादिकं वशी॥ भोक्तुं

वा॰भा॰
३२१
321

स्थितोर्थिनं प्रेक्ष्य प्रियामुत्पुलकोवदत् ॥७१॥ प्रिये पश्यात्र सम्प्राप्तो धर्मम धर्म्मो व्रतोर्म्मिभिः ॥ अर्थैषु सस्पृका लोत्र दर्शय
न प्राप्तमर्थिनं ॥७२॥ पुत्रं सन्न्यपि सत्पात्रं दानेकालविलंबकृत् ॥ तदन्निं स्वएसत्रायाः पापं लुंपति कैवर्त्तैः ॥७३॥ अथ
हर्षाश्रुपूर्णाक्षिपुटः पुलकमुद्वहन् ॥ क्षुधितः स्वस्वभागान्नं क्षुधितायार्थिने ददौ ॥७४॥ ददथुस्तस्य द्विजेंद्रस्य प्रिया
पुत्रः स्नुषाप्यथ ॥ अस्मै दद्मः स्वभागान्नमन्नेनानेन तृप्यतु ॥७५॥ इत्थं मनोरथैस्तेषां न शांतास्य क्षुधा तदा ॥ ते सर्वे
स्वस्वभागान्नं तदातस्मै ददुर्मुदा ॥७६॥ तेषां स्तुहृति नामन्नैस्तृप्तोयमतिथिर्द्विजो ॥ धर्म्मः सत्वमहत्वाद्धः प्रीतो हंसि
द्धिमाप्नुतः ॥७७॥ इत्युक्त्वांतर्हिते धर्मे दुःकर्म्मैधनवह्नयः ॥ ऊर्ध्वमुस्तिग्मांशुमानैस्ते विमानैर्दद्दिनो दिवं ॥७८॥ ब
गाम तामहंसकुंगं धसंबंधतो धरां ॥ विप्रोच्छिष्टपयःस्पृष्टं पार्श्वं देममभूत्मम ॥७९॥ द्वितीयपार्श्वदेमत्व चिंतया कु
त्रकुत्रन ॥ द्विडमोऽप्यभ्रुविभ्रांतः संप्राप्तोत्रापि संप्रति ॥८०॥ क्वापि क्वापि पुनस्ताद्दकुदृग्प्रीत्येन प्रभाकरः ॥ स कूपस्य
स्यसाम्यंतत्किमयं कामनुक्रतुः ॥८१॥ इत्युदित्वागते तत्र चित्रकांतावदर्शनं ॥ भूकांतेसंभ्रमभ्रांते वाचं व्यासः समा ३२१

सदत्।। ८२ ।। श्रुद्धोभावः क्वचिल्लक्ष्मीः क्वचिन्नोभावपिक्कचित्।। सर्वेभ्यः सर्वशुद्धोयंक्रतुभ्योभ्यधिकक्रतुः।। ८३ ।। स्तुरा
सुरमखेभ्योपि शुद्धयो धिष्ठिरेकृतौ।। नकुलोस्मिन्ननार्यत्वमनार्यः कार्यतोजगौ।। ८४ ।। बोद्धुंकोधः पुराश्राद्धेयम
दग्निमुनेः त्रामं।। पिठरस्थंपयः पित्र्यंश्वाभूत्वाजिह्वयालिहत्।। ८५ ।। धर्म्मः शुनामयंनामदोषोयमिहएह्वितुः।। इत्ससौ
नशाशापेनंसारमेयममेयद्दकू।। ८६ ।। अशापस्तेननकोपोयंकपमानोयपापकृत्।। दुरंतस्यापिपापस्यमुनिशापोहिशो
धनः।। ८७ ।। शप्तस्तत्पितृभिः कोपः सोपयोगिपयोलिहत्।। अद्यत्रविमुक्तोमाभूमौभवान्बंकुर्मवेदिति।। ८८ ।। यदायु
धिष्ठिरयज्ञेकरिष्यसिविमाननां।। तदाविमुच्यसेसत्यंदत्तस्तेरित्यनुग्रहः।। ८९ ।। अयंसकोपनकुलः कुर्वन्निहवि
माननां।। राज्ञोयज्ञोद्भवांमानमूर्छालुब्धायमुच्यत।। ९० ।। बभ्रोरित्यद्भुतकथाश्रवणप्रवणाश्रयः।। भूदेवनरदेवाद्या
ः सर्वेविस्मयमाश्रयन्।। ९१ ।। इतियतिकृतहर्षस्फायमानप्रकर्षः प्रततकृतविधानप्रोच्छसत्पात्रदानः।। दलितदु
रितभारः सोभवत्पुण्यसारः कृतगतिनिषेधस्तस्यराज्ञोश्वमेधः।। ९२ ।। मेडे श्रीजिनदत्तसूरिसुगुरोरर्हन्मतार्हस्थि

बो॰भा॰
३२२
322

तेःपादाब्जभ्रमरोपमानममरोनामब्रुतीदःकृती।।तद्धिथाकूदिवासभारतमहाकाव्येश्वमेधोद्भवंपर्वश्रीतिपदंचतु
र्दशमिदंसंप्रापसंपूर्णतां।।ए३।। ।।इतिचतुर्दशमाश्वमेधिकंपर्वसमाप्तं।। ।।ॐअथास्मिन्वस्तुधांपातिधर्मेणाप्यधि
किञ्चितं।।अम्भर्दर्थिकरणप्राप्तिरेवदुःखंडाजन्तुषां।।ए४।।तदाघमर्षणेतस्यनामन्येवश्रुतेस्मृते।।श्रुतिस्मृतिपरीवा
राम्यवहारायजज्ञिरे।।ए५।।नित्यंनत्वांबिकासूनुंनिर्दिदेशाधिकारिणः।।तस्यराज्यार्हभोगार्थेराज्ञानिर्व्याजभक्ति
धीः।।ए६।।राज्ञासपुनरज्ञातस्तपस्वीवपिपासवः।।इलाशायीफलाहारीब्रह्मचारीसदास्थितः।।ए७।।इतिपातिह्वि
तिंराज्ञिनाऽर्जुनंसुखतत्पराः।।कालेनकंत्यमानानिजीवितान्यपिप्रजाः।।ए८।।अदृपंचदशोमीमोघुष्यत्वे
रवदुर्नयान्।।नकृत्वाधृतराष्ट्रोमृज्झित्वाकोपंवनेस्पदः।।ए९।।सोभ्यथाद्भूपतिंवत्सयाचेकिंविद्यासिचेत्।।इति
वद्धेन्नृपेयाचद्दस्तुवृद्धोवितांमही।।ए१०।।इतिश्रुत्वास्वमिश्राकृःपादलग्नोऽगोन्नृपः।।मातातमुंचमामेकंत्वल्ला
मगद्दवार्मकं।।११।।इतिदीनंवदत्पुत्रीवासवेवासवीस्तुतः।।एत्याम्पधाडूवांभोधिंसारंपीयूषवद्धवः।।१२।।जानन् ३२२

मुह्यसि किं राजन्न् कृते पुत्रजयिनी त्वरा॥ पत्रस्य देहप्रदीपस्यैतैलमायुः प्रलीयते॥३॥ आसन्नमृत्युदावाग्नेर्धर्म्मदेह
तरोः फलं॥ गृह्णातः कुरुवृद्धस्य विघ्नीभवसि मूढ किं॥४॥ पूर्यंते देहगेहस्य यावत्पुण्यमवक्रयः॥ उत्तमैरुत्तमस्या
नयोग्यं तावन्न दृश्यते॥५॥ इति व्यासोक्तिभिः कृष्णादेमित्युक्तेमही भुजा॥ प्रएवमेवं श्रेय इति प्रीतः कुरूद्वहः॥६॥
भीष्मादीनामथ श्राद्धं कृत्वासौ नृपसंमतः॥ दानं दानपयः शांतविघ्नो दौस्थ्यानलं ददौ॥७॥ श्राद्धे दुर्योधनादीनामुद्ध
तन धनमये॥ आमहाडीमप्रकोपाग्ने ज्वलतो जलदोर्ज्जुनः॥८॥ अथामंत्र्य कुलं पौरानप्यरण्याय बुद्धिदकृ॥ श्रीरा
मवत्कनिष्ठन कांतया च पुतोचलत्॥९॥ दीनदीनैर्निषिद्धोपि स्तुतैः कुंतीतमन्वगात्॥ संजयोपि ययौ जह्नेवनीप
वे द्विपेवतैः॥१०॥ मुनीभूतेन भूपेन ज्ञातरूपेन संगतः॥ तत्र तेपे तपः प्रज्ञाचक्षुः सानुचरश्चिरं॥११॥ आत्मज्ञाईश्वा
आत्मेति तेषां ध्यानलयस्पृशां॥ अंगानि सम्भूजां गानि बभ्रुः काष्ठं नष्टानि भात्॥१२॥ एत्य तीर्थोपमं तीर्थयात्रो
त्कानारदादयः॥ प्राकृचरित्रैश्चिरादेनमानंदयदिवमुपययुः॥१३॥ रथैरथैतन्नतिधीस्तावनीमवनीधवः॥ सार्द्धं कु

रुपुरंध्रीभिः समगादनुगावृतः ॥१४॥ दूरवारितराजार्हलांछनः श्रमलांछनः ॥ बहिर्बद्धबलस्कंधः सबंधुः सो विग्र
हनं ॥१५॥ नमनत्युरुरूनकुरूनंतं सः प्रतेनेपुण्यमुत्तमं ॥ हर्षनहर्षाश्रुवारीणि भवदोषमशोषयत् ॥१६॥ शुद्धिजुष्टं
वपुष्टं चदधतोंगं यशोमयं ॥ ग्रामद्ग्रामशरीरास्तेन्नपतेर्दर्दुराशिषं ॥१७॥ कदंतेतिक्षितीदेणपृष्टः पौरैर्विकास्तुतः
॥ सस्वैरीवातमुक्तपुत्रद्वयापृष्टश्वेरेदुने ॥१८॥ इतश्च विदुरोप्यत्र समागच्छन्नुपद्रुतः ॥ वनं प्रेरवज्जनं प्रेष्यदूरा
न्मृग इवात्रसत् ॥१९॥ नमनवधावदेकाकीसाश्रो भूपाकशासनः ॥ दूरं दूरं सयातोस्मान्निर्मोग्यादिभवो यथा ॥२०॥
मूले सालस्य कस्यापि तं स्थितं पृथिवीपतिः ॥ नमनत्युधिष्ठिरोस्मीति प्राह प्रत्युत्तरोत्सुकः ॥२१॥ स्फीतादृस्तन्मुखवै
सीनेत्रप्राणेंद्रियैर्नृपं ॥ स तु प्राविशद्कोग्निमिवभामिर्निशागमे ॥२२॥ तदास्मिन्सामरस्येन समाविष्टमहात्मनि
॥ बभूव भूभुजं गोयमद्भुतज्ञाननिर्भरः ॥२३॥ यन्न्यषेधद्दियद्वाणीतदेहदहनं तदा ॥ तपोग्निनैवतन्मन्ये तत्पुरा
पि निर्वर्तितं ॥२४॥ अथेदं धृतराष्ट्राय विनिवेद्यात्मपंचमः ॥ तस्थामिवेंद्रियगणो भूपः कुंतीमभिस्थितः ॥२५॥ फ ३२३

लभस्सःस्वमाश्रायीस्वपयित्वानृपःस्वपां॥ ववर्षवसुभिःप्रातर्भोक्तुंवर्द्धुवनप्रियैः॥ २६॥ पितृव्यमथराजर्षिराजराजि
तसन्निधिं॥ ननामनामग्रहणादप्यस्तजनपातकं॥ २७॥ अथत्रिजगतीचित्रविलोचनस्तदाग्रजं॥ तेषांदृङ्मार्गमा
गच्छन्तुएषद्वैपायनोमुनिः॥ २८॥ ससर्वैःप्रणतःस्वच्छन्दगतिराट्पुरःस्तुवन्॥ पुत्रमाचष्टक्षिप्तेचित्तेकिञ्चिन्नबोध
ते॥ २९॥ इतिवागमृतंपीत्वातदुज्ज्वलत्वमागतं॥ गिरंदधानगांधारधराधवस्तुतापतिः॥ ३०॥ तैस्तैर्विस्मरणाभोगैः
संभोगैरपिनिर्भरैः॥ अपीएयंतत्तुपात्राणिगात्राणिचमयाचिरं॥ ३१॥ चतुर्भिरिन्द्रियैर्दृष्ट्यासंविभज्यगृहीतया॥ मम
तत्त्वार्थपर्यन्तंस्पष्टंयोगैर्दर्शितंजगत्॥ ३२॥ दृष्ट्वाभवत्पुसस्त्यैवविरक्तीकृतसंपदि॥ आनीतोदृगिदंसिद्धिसंकेतस्था
नकंवने॥ ३३॥ तत्किंमेबाधतांकिंतुकीर्तिःदृष्टैवशश्वते॥ तदहंषंकुलभवांवाकचिकंपकुनोतिमां॥ ३४॥ इत्यस्य
वादिनोदिव्यांस्वर्गांद्वैपायनोददौ॥ आजन्मदौस्थ्यदूतस्यचिन्तामणिमिवेश्वरः॥ ३५॥ अथैवंमुक्तहृत्कुम्भावरणः
सौबलीसखः॥ श्रियंश्रेयःसुतादीनांपश्यन्नापपरांमुदं॥ ३६॥ सोऽथव्यासाज्ञयापश्यन्गंगांभसितमन्त्रांप्रभान्॥ ता

x अथमासमिरुस्थित्वा नृपतिः पितुराज्ञया ॥ गतो रण्यान्तुरं रामः पुरारण्यं पुरादिव ॥४१॥ x३

न्दुर्योधनसौभद्रमुख्यान्नृपकृद्द्वयीभटान् ॥३७॥ नलिप्तोऽरागद्वेषेण तान्नपश्यन्नप्यसौ सुधीः ॥ आत्मेश्वराणांय
त्वीतिपदं मुक्तिपदं दितत् ॥३८॥ किं ध्यानविघ्नकारिण्या दृष्ट्वादृष्ट्वयपारतूर्णा ॥ इत्यमर्थ्यं मुनिं धीमान्पुनर्धीनेत्रतां
गतः ॥३९॥ अथव्यासाज्ञयावद्धो मुक्तमानचविग्रहः ॥ तैस्तैर्विमानिभिः सार्कं नाकं जग्मुर्निजप्रियैः ॥४०॥ धर्म्माद्यौ
तरणं देभ्यौ क्षिप्यमाणामुनामही ॥ डिंडीरपांडुरैरस्यमंडिताकीर्त्तिमंडलैः ॥४२॥ यशोधिदैवतमिवक्ष्मापतेरस्य संस
धि ॥ कदाचिदाययौ स्वैरी नारदः पारदद्युतिः ॥४३॥ कृष्यन्नमस्तमर्चित्वा वपकपृथिवीपतिः ॥ आज्ञात्वं कुरुवृद्धानां प्रव
त्रिवनवर्त्तिनां ॥४४॥ किं वक्त्रापमितिव्यक्तं वीक्ष्यमाणो न नो जनैः ॥ हर्षोर्मिषु श्लिष्योवाच मयो वाचमरुन्मुनिः ॥४५॥ स
प्रभंजनभुग्वर्षं वर्षं भोजनमुक्ततः ॥ राजनराजराड्र्षिरुत्कर्षिततपःस्थितिः ॥४६॥ किमेभिस्तप एवास्तु कर्मक्षोषि
ममेत्यसौ ॥ मुमुक्षुर्निष्क्रियो वद्धो न पितत्याजकानने ॥४७॥ एष तेषु प्रदीप्तेषु जरत्तरुघनेवने ॥ ध्यानामृताब्धौ गांधा
रीपृथाभ्यां सहितो विशत् ॥४८॥ समाधिनापरं धामगतेस्तैरुज्झितास्तभिः ॥ अदरुद्धाप्यवानदी प्रशाद्धो मिश्चिरसे ३२४

वितः॥४९॥तेषांविरहसंतापंसबाढंवोढुमक्षमः॥संजयस्तुवृतक्लेशोययौराजन्नदिमालयं॥५०॥इत्युक्त्वास्मिन्नमु
नौयातेञ्ज्ञाकोत्पातेपतन्नृपः॥चक्रेतेषांस्फुरन्मोहकलिलःसलिलक्रियां॥५१॥अथद्विजवितानेभ्यस्तानेवाद्विरूपभू
पतिः॥अमंदभुल्यसंदानंदानंदांतमनाददौ॥५२॥इत्याश्रमेविमलयोगपतत्तनूनांशोकंविवेकनिकषःपरिहृत्यतेषां
॥भूवल्लभोहरिहरद्रुहिणादिपादध्यानप्रपंवितरुचिःसुचिरंननंद॥५३॥भेजेश्रीजिनदत्तसूरिसुगुरोरर्हन्मतार्ह
स्थितेःपादाब्जभ्रमरोपमानममरोनामव्रतीडःकृती॥ज्ञाज्ञात्वंडिनिबालभारतमहाकाव्येत्रपर्वाश्रमावासंपंचद
शांतदुःक्तिसदनेप्रस्तासदत्पूर्णतां॥५४॥ ॥इत्याश्रमवासिकंपंचदशंपर्वसमाप्तं॥ ॥प्रध्यायतनुविज्ञानांसत्यस
न्तुरनित्यतां॥धर्माध्यानेवदानेचमदधादरमादरं॥५५॥ददौधर्मायधर्मैकचतुरश्चतुरःक्रमान्॥चक्रेदानैश्चमि
:शेषामवनीमवनीपकां॥५६॥वसुधांवसुधाराभिर्नित्यमित्यभिषिंचतः॥अपतस्तत्फलंश्रेयःषट्त्रिंशाद्गमन्स
माः॥५७॥पुरींद्वारवतींजग्मुःकालेस्मिन्कालदूतवत्॥मुनींद्रानमदुन्निद्रकौशिकाःकौशिकादयः॥५८॥शांबं

स्त्रीवपुषंकृत्वावल्लयोमदविह्वलाः ॥ तानपश्यन्मुनीन्पुत्रःपुत्रीवास्याभविष्यति ॥ ५९ ॥ मुशलंब्रूसदंडाभंभाविलो
दंकुलांतकृत ॥ इत्युक्त्वामीतिरोभवन्नशांबस्याविरभूत्तत ॥ ६० ॥ आकुकेनभियान्हेपिभस्मीकृत्यतदंभसि ॥ म
त्वाकुलांतंचापांतंतीर्थयात्रांययौहरिः ॥ ६१ ॥ अथारथोरथांगंचकेतुश्चपतगाधिपः ॥ सर्वेतिरोभवंत्तस्यतुबंधुमित्र
मिवापदि ॥ ६२ ॥ अपूर्वाःसर्वतश्चंडाःसद्योज्वरकराःपुरि ॥ मुखंमत्सुपपातानामुत्पाताःशतशोभवन् ॥ ६३ ॥ प्रभास
पत्त्रभासंचयात्रयाविहरन्हरिः ॥ कालेनकालकृष्णाश्चतंदेवंपाद्वोपयुः ॥ ६४ ॥ इहन्तेविदितोस्माकालीलोयाने
ष्णुखेलिनः ॥ विदधुर्मधुपानानिमधुपाइवपंकजे ॥ ६५ ॥ तेद्भुतानंदसंदर्भोत्तदानात्मानमुन्मदाः ॥ कालदंष्ट्रांकुरघटा
परदृस्थमजानतः ॥ ६६ ॥ तेषांतन्मुशलक्षोदकणबीजगणोद्भवैः ॥ तृणकोशैर्वृतेस्थानेपीयौंकुमुदमन्मिथः ॥ ६७
॥ त्वंरेसौत्विकसत्पत्रघ्नस्त्वंरेपापस्यवीरहा ॥ इत्थंमिथःकथाऊड़ेश्रेनेपक्ततवर्म्मणोः ॥ ६८ ॥ इत्युक्तिपारेषबलैर्वलैः
पर्हृदयस्थितैः ॥ सेव्छासमरमारेभेयदूनामन्वयस्तृणैः ॥ ६९ ॥ क्षिप्तंतृणमपिक्षिप्रमुद्भवन्मुशलाकृतिः ॥ मांसास्थि ३२५

रक्तपंकत्वमेवनि न्ये बलदर्पी ॥ ७० ॥ प्रद्युम्नशांबशैनेयकृतवर्ममुखान् भटान् ॥ खेलतः क्षीयमानांश्च हरिरैक्ष
तत्तुल्यदृक् ॥ ७१ ॥ अहोबभूवभूस्तेषां यापूर्वमितिमुत्सुभूः ॥ सेवाभून्मतमुग्वर्गे निर्गलविभावसुः ॥ ७२ ॥ उ
ड्डियदुकुलं दुःखदीर्घं मुखदुःखजनं ॥ निशिनश्यदलिम्लापत्पद्मिनीवमिवोदकं ॥ ७३ ॥ अथेदमैंद्र्ये विष्णुराख्या
तुं प्रेष्यदारुकं ॥ वज्रमादिश्यदस्युभ्यो योषितः परिरक्षितुं ॥ ७४ ॥ स्वयं हलधरालोकसमुत्सुकमनायया ॥ द्वा
रिकां नायिकावृंदक्रंदमंदार्णवध्वनिं ॥ ७५ ॥ युग्मं ॥ ततोऽतनकमामंत्र्य कामपालं जगाम सः ॥ तदातदस्यान्निर्या
तः श्वेतादिः पन्नपतोरहरेः ॥ ७६ ॥ अहिःसहस्रशीर्षायं बलस्ते जलधिंप्रति ॥ मैनाकदर्शनोत्कंठी हिमाचलइवा
चलत् ॥ ७७ ॥ स वासुकिमुखैः सर्पैः समं संमुखमागतैः ॥ विवेशावारिधौ धर्तुं धरां वीरोज्झितामिव ॥ ७८ ॥ इत्थ
नंतपदं प्राप्ते बलेवरुणपूजिते ॥ प्रविश्य विपिनं योगी स्थापस्तु खितोहरिः ॥ ७९ ॥ निर्जिङ्गोऽतिषिसंपृक्तो लुब्धके
नपदस्तले ॥ कुल्लसारधिया कृत्तो हतस्त्रीवृणपत्रिणा ॥ ८० ॥ सुरसिद्धर्षिगंधर्वैः श्रियाच प्रीतितत्परैः ॥ पूज्यमानो

वित्राद्धाम नित्यं नारायणाभिधं ॥ ९१ ॥ विषुग्दिग्वृंदमुद्योत्यभास्वतीव गते हरौ ॥ बभूव भुवनं क्षुभ्यत्तमोमयमिवा
मितः ॥ ९२ ॥ इतोंतरे च दृष्टेदं कथामाकर्ण्य दारुकात् ॥ शोकं दैन्यं भयं पार्था निर्नाथा इव भेजिरे ॥ ९३ ॥ अथ स्मापु
गिरा गत्वा दारुकेण सहार्जुनः ॥ विवेश द्वारकां द्रष्टुं सशोकं जनकं हरेः ॥ ९४ ॥ नष्टवीरगणां नष्टेंद्रियां बुंधतन्त्
मिव ॥ पश्यन्पुरीं ययौ पार्थः परां शोकस्य भूमिकां ॥ ९५ ॥ सुभद्रेशा कथं दीना स्थास्याम इति सर्वतः ॥ पूत्कुर्वद्भि
र्वृतो भ्येत्य विष्णुवृष्णिवधूजनैः ॥ ९६ ॥ पतितं भुवि विद्यापुत्रहापुत्रेति प्रलापिनं ॥ वसुदेवं नरः पश्यन्पपात च रुरो
द च ॥ ९७ ॥ कुमं ॥ मृगैः सिंह इवास्माभिर्यत्प्रसादाज्जिता द्विषः ॥ स गतः काधुनास्माकं शरणं शरसंकटे ॥ ९८
॥ स्तौमितान्यादवानुजग्मुर्यैर्दिविप्रथमं हरेः ॥ योग्यान्यस्यापि कस्यापि धिग्नस्ते न विना धुनी ॥ ९९ ॥ हा जना
नहा राम हा शैनेय हा हा स्मर ॥ भवंतः क्व गताः प्राप्तमालपंत्यपि मां न किं ॥ १०० ॥ इति प्रलापैः पतितो न रोरोदितदि
ङ्मुखैः ॥ सर्वगान्रोदयामास योगी ज्ञानप्ययोगेचरान् ॥ १०१ ॥ यत्रानैषीन्निशां पूर्वं लीलागीतेन फाल्गुनः ॥ तत्रैव ३२६

तांनिशांनिन्येस्त्रीणांक्रंदेनधिग्विधिं॥९२॥ प्रातःपुत्रवियोगेनतत्तनुमानकदुंदुभिः॥ तत्याजदेवकीमुख्यैरनुयातः
प्रियाजनैः॥९३॥ संस्कृत्यसात्वतादीनांतनुंकृत्वाजलक्रियां॥ पार्थोवज्रंहरेःपौत्रंस्त्रीश्चादायततोचलत्॥९४॥
क्रंदंतीतत्क्षणत्रस्तोड्डीयमानखगस्वनैः॥ तदास्वामिशुचेवाब्धौममज्जनगरीहरेः॥९५॥ इंद्रप्रस्थंव्रजन्प्राप्ते
विकरामटवींनरः॥ सालंकारवधूवारंलुंठद्भिरुद्धावनेचरैः॥९६॥ तानुग्रलगुडाटोपान्गोपान्कोपाद्विलोकयन्॥
बलाधिकमिवाधिज्यंकर्तुंचक्रेर्जुनोधनुः॥९७॥ तस्यनष्टास्त्रदर्पस्याद्धमर्णाइवेषवः॥ साकृष्टापिनचोद्वे
वनज्यासंमुखमाययौ॥९८॥ किंस्वप्नोयंकिमन्मोहमितिभूरिवितर्किणः॥ पार्थस्यपश्यतःकामंकामिनीर्दस्यवोह
रन्॥९९॥ नशेकिरेग्रहीतुंतेदस्युभासोवरस्त्रियः॥ अदृष्टरक्षिताभाग्यहीनैरोषधयोयथा॥१००॥ प्रवेष्टुंवर्त्म
देहीतिपृथिवींप्रार्थयन्निव॥ न्यग्मुखोऽभून्निमग्नोजीवितुंफाल्गुफाल्गुनः॥१॥ गतेषुहृतदारेषुतेषुदुःखाज्जन
जनः॥ अहोविश्वजयीजिग्येगोपैर्धिग्विधिवल्गितं॥२॥ इत्युक्तीःकर्णयन्नैद्रिरिंद्रप्रस्थपुरंगतः॥ प्रधानहस्तिवा

माद्रीव जन्नदारुकसंगतः॥ अवज्जेराज्यमिहन्यस्य गतेदुःखिनि फाल्गुने॥ सत्यभामाद्यो देव्यः कृशानुं विविशुः शुचा
॥४॥ श्रीविष्णुव्यपगोपालपराभवमहाश्रुचं॥ हस्तिनापुरवर्त्मस्य मेत्य व्यासोऽर्जुनं जगौ॥५॥ मित्रगोत्रप्रभाभूतिप्र
भावविभुताहृता॥ विडंबितो न कालेन कुत्र कः पुत्रमामुहः॥६॥ हराघैरप्यनियाखोलसदर्केंदुदीपकः॥ सर्वं हर
ति सर्वस्य कालो यं पश्यतो हरः॥७॥ सूर्येंदुचक्रचिक्रीडदनित्यत्वरथो गिनां॥ अधर्मो विजयी कालो हरत्यर्थानसू
नपि॥८॥ जगद्विडंबनाघैक नटं कौतूहली हसन्॥ अनित्यता नटीकांतं कालमालोकते कृती॥९॥ पर्यंतविर
साभावा न भवेयुर्भवे यदि॥ तत्परोऽस्तु खेसाद्धाद्दुःखतपसिकः स्फुरेत्॥१०॥ पदुष्टमुशलपातखेंखिन्नैरात्मनिक्षमा
धरवनचरगोपक्रीडितैश्च प्रतप्तः॥ इति मुनिपतिवाणी पुण्यपीयूषसिक्तो गजनगरमगच्छन्मध्यमः पांडुपुत्रः
॥११॥ भेजे श्रीजिनदत्तसूरिसुगुरोरर्हन्मताहृस्थितेः पादांबुभ्रमरोपमानममरो नाम व्रतींद्रः कृती॥ तज्जिह्वांच
लोलतत्त्वतरलब्राह्मीस्मिते षोडशं पर्वैतत्किलबालभारतमहाकाव्ये गलन्मौशालं॥१२॥ ॥इति षोडशं

मौशलपर्व्वसमाप्तं ॥ ॥ श्रुत्वाथ वृष्णिनिधनं धनंजयमुखान्नृप ॥ नाहं कालबलत्रस्तः समस्तत्यागधीरभूत् ॥ १३ ॥
धृतराष्ट्रं तु वां राष्ट्रमनुयुज्य युयुत्सुना ॥ परिक्षिते क्षितिं स्वीयां ददौ सोदरसंमतः ॥ १४ ॥ उदारपुण्यप्रकृतिं द्विजप्रकृ-
तिसंमतां ॥ सुभद्रामिह भूपालस्तत्पालनकृते दिशत् ॥ १५ ॥ श्राद्धमाधाय पूर्व्वं धुम्योविधायेष्टिं च नैष्टिकीं ॥ उत्सस-
र्ज जले सोग्नीन्नागानिवञ्चामामृते ॥ १६ ॥ पौरानाश्वास्य विधुरान्धरामामंत्र्य सानुजः ॥ उवीञ्चः सर्व्वसंन्यासी याज्ञसे-
नीसखोचलत् ॥ १७ ॥ एत्योश्मर्गरुषेवाय पार्थात्त्वार्थ्यं हुताशनः ॥ निंद्यः स्वद्रुदिवादत्तः प्राग्दत्तान्कार्मुकेषुधीन् ॥
१८ ॥ परित्यक्तपुरानेतानेकः श्वावारितोपि षट् ॥ तदा बुद्धीद्रियप्राणानिव कर्म्मगुणोन्वगात् ॥ १९ ॥ अथामी दिशमा-
सेदुः शनैर्दक्षिणपश्चिमां ॥ मग्नां द्वारवतीं वीक्ष्य नचते योगिनोमुहन् ॥ २० ॥ क्षोणिं प्रदक्षिणीकृत्य ततः स्फीतानु-
गद्युतिः ॥ राजा ययौ दिशं दीप्यमानो भानुरिवोत्तरां ॥ २१ ॥ ततो गत्वा च कीर्त्यां च तुहिनाचललंघिनः ॥ वालुका-
र्णवमाप्यैते पश्यन्मेरुं सनंदनं ॥ २२ ॥ निराश्रयनिरालंबे तत्रायपथि पार्षती ॥ पतिता चित्रमप्यौज्झत्तत्कृते मूढस्य

धीरिव॥२३॥ सर्वतोनिर्मलाराजंस्तपोयोगेस्थिताद्भुते॥ कुतःकुमुद्वतीवाक्षिदीर्घंस्वपितिपार्षती॥२४॥ भूपःश्रुत्वे
तिभीमोक्षिमनाहृत्तमुखोवदत्॥ पक्षपातमधत्त्वैषासुराधिपसुतेधिकं॥२५॥ युग्मं॥ नकुलेपतितेभीमपृष्टःक्ष्मापो
वदत्पुनः॥ नस्पर्द्धारूपदर्प्पेणकंदर्प्पेप्येषचक्षमे॥२६॥ पतितेसहदेवेथभीमपृष्टोभ्यधान्नृपः॥ स्वयंधियोभिमा
नेनमेनेमोहजडंजगत्॥२७॥ जातपातेर्जुनेवातपुत्रपृष्टोजगौनृपः॥ चचालशिथिलंसैषश्लूरमानीरणांगणे॥
२८॥ पतितोस्मीतिभीमेनपातिनाभिहितस्ततः॥ भूपोभ्यधाद्बलदर्प्पोबद्धाशास्याभवत्तव॥२९॥ इत्याक्रमन्नृपरलो
कंधर्म्मवीरोयुधिष्ठिरः॥ नाहिपक्षस्तुरप्येषुपतितेष्वपिबंधुषु॥३०॥ श्वनैवानुगतोगच्छन्नविलुप्तमतिर्नृपः॥ पुरुहू
तंपुरोभूतंरथस्थितमवैक्षत॥३१॥ देहीमत्पुरमेहीतिवाग्भंग्याभाग्यभोग्यया॥ आहूतःपुरुहूतेनपुरुहूतःक्षितेर्ज
गौ॥३२॥ नाकमाकलयिष्यामिनविनैवश्वनामुना॥ धिक्कंयःकिलसंपत्सुविपत्स्वेवकमुज्झति॥३३॥ वनेप्यनुज्झिता
त्राक्किमेलिनोप्यलिनांगणः॥ सुरमूर्द्धाधिरोहेपिस्वमनोभिर्नमुच्यते॥३४॥ नैवालिंगंतिगोवत्सशावलिंगादिमे

दिनः॥ जाह्नवी सवनालस्या ऽऽनमाश्रितमोचितं ॥३५॥ एतत्यागे क्रमे धर्म्मस्तं विना सुगतिः कुतः॥ आस्तामेतदियं
ज्ञिःस्नातवापि मंत्रश्रकारिणी ॥३६॥ इति भाषिणि धर्म्मर्द्धे राज्ञि संक्रंदनो वदत्॥ स्तुक्त्ता दिक्रियाहीनः श्वायमेत्तुक्क
मे पुरं॥३७॥ स्वर्गोस्तु देहयुक्तस्य स्तुक्तैरस्य तत्कृतैः॥ इत्यथो चेन्नृपः कंपशिरोभिः पूजितः सुरैः॥३८॥ ततः स्वरू
पमुकृ धर्म्मस्वरूपरुचिरश्चिरात्॥ प्रीतः सर्वांगमालिंग्य भूवह्व मम भाषत॥३९॥ वत्स त्वत्त्वमालोकि स्वदेहेनमु
देमया॥ प्रीतोस्मि पत्रमारोह स्वर्गस्तेस्तु सनातनः॥४०॥ अनयासनया भोग चतुरः पितुराज्ञया॥ विमानं पुष्पय
सोपानं प्राप्य देही दिवं श्रितः॥४१॥ अर्चितो नाकिभिः साकं मुनिभिर्नारदादिभिः॥ राजर्षिषु रराजायं तत्र मित्र
इवोडुषु॥४२॥ प्रस्थानस्यो दिवमनु नृपः प्राहृश्राकं स्थितास्तेमत्सोदर्या सहमरवमुवाप तत्र तत्रास्मिनेपः॥ मा
मानुष्यं त्रिदिवभुवने भावमेहीति तेन व्याषिद्धोपि ध्रुवमयममूदत्रबाष्पानुबंधः॥४३॥ भेजे श्रीजिनदत्तसू
रिसुगुरोरर्हन्मतार्हस्थितेः पादांबुजमरोपमानममरो नामवृत्तीद्धकृती॥ मो छ्योन्मर्दिनिबालभारतमहाका

व्येत्र तद्भारतीमूर्त्या सप्तदशं श्रिता मतदिशां आख्यानिकं प्रास्थितं ॥४४॥ ॥इति सप्तदशं आख्यानिकं पर्व समाप्तं ॥
॥अथायमायतश्रीकं ससोदर्यं सुयोधनं ॥ दिवि वीक्ष्योद्वसन्मृत्युः ज्ञातमन्युमभाषत ॥४५॥ नमः स्वर्गाय यत्रायमन
पायः प्रपूज्यते ॥ महीपीठस्थितः पापी जगन्नापी सुयोधनः ॥४६॥ किं कार्यं निर्विचारेण स्वर्गो चारेण मे मुना ॥ सर्व
धुवर्गसंसर्ग एव स्वर्गो मनुगोवरः ॥४७॥ अथो सगर्भानानंदसंदर्भान स्य भूपते ॥ दर्शयेत्यदिशन् देवो देवदूतं मन
स्त्वरं ॥४८॥ पश्चात तत्र थिते नाथ पृथ्वीनाथः प्रपेदिवान् ॥ दुर्गतिं दुर्गा दुर्गंध्य व घर्बंधादि दुःखदं ॥४९॥ पच्यध्यव
ध्यमानानां बंधूनां विविधैर्वधैः ॥ स तत्राकर्णयन् कर्णकटु मार्त्तेतरं स्वरं ॥५०॥ भीमाद्यो वयमिथं द्रौपदी च पृथुव्य
था ॥ त्वत्सुएय पवने नैव स्वस्थाः स्म स्थीयतां क्षणं ॥५१॥ इत्युक्त्वा स्तंभितस्तं भ्रमं तत्रशक्नेव भूपतिः ॥ निंदन् देवस्यदु
र्वृत्तं देवदूतमभाषत ॥५२॥ स्थितोऽहं बंधुसंगेन नरकोप्येष नाकति ॥ वैतरण्येव गंगे रू दुःखान्येव सुखानि मे ॥५३
॥ स्वस्ति ते गच्छ नाकिभ्यो नाकाय च न मो नमः ॥ दुर्वृत्ता यत्र पूज्यंते त्यज्यंते शीलशालिनः ॥५४॥ इत्युक्त्वास्मिन् ग ३२९

तेदूते पुरुहूतं पुरःस्थितं ॥ अपवर्गपदभूपतिः किंतु न किंचिदन्नरकादिकं ॥५५॥ स्पष्टं प्रुष्पेयेन मरुता मरुतामधिपो नृपं ॥ कि
मेतदिति संभ्रांतमथैनं सांत्वयन्नृजगौ ॥५६॥ गुरोर्विनिग्रहे वो च तत्पदसत्यलवं भवान् ॥ अदर्शि दुर्गतिस्तेसौ तत्फ
लं मायया मया ॥५७॥ तत्प्रमोदस्तुधासिंधस्नू बंधुन्पश्यामुनादिवि ॥ नंदिनी द्रुपदस्यापि स्वर्गे श्रीपदतां गतां ॥५
८॥ इत्यमर्त्त्यपदवाक्यसंमदी स्वर्णदीपयसि धर्म्मनोदितः ॥ धर्म्मसूनुरविशद्द्रवीकृतश्रेयसीव विमले मलच्छिदि ॥
५९॥ रुक्मपंकजनिकुंजपुंजनैः कर्णकोटरसुधौघवर्षिणः ॥ तन्मुदे मधुलिहां पदं तदा तुंबरप्रभृतयो भजन्मरं
॥६०॥ तन्मदायच[?]ग्रामगोचराः सांद्रमंद्रमुरजस्वनस्पृशः ॥ सोरमौरजिकराजयोयपुर्वा दिवारणगणस्य गर्जिषु
॥६१॥ तन्मुदे च जलमध्यमूर्त्तयस्तोयजीकृतकराननश्रियः ॥ चित्रमारुतलयेन चक्रिरे नर्त्तनानि सुरनर्त्तकीगणाः
॥६२॥ इत्यनन्यलयलालितात्मनस्तोयकेलिषु किमप्यजानतः ॥ जाह्नवीवपुषि तस्य निर्म्ममे मर्त्त्यता विनमयेन
दिव्यतां ॥६३॥ कल्पकोटिमदनेंदुभास्वतां कालपावकविवर्त्तकर्म्मणां ॥ उद्धृतैरणुभिरुत्तमोत्तमैर्वक्त्रमूर्त्तिरिव

सव्यराजत॥६४॥त्रैदशीमथसभाममिज्ञऊनुप्रेक्षणीयक [redacted] विभापिनांपुरः॥यद्यदैहतसदानुम
द्भुतंतत्तदैक्षततदात्महस्तगं॥६५॥राजसूयमखकर्म्मसिद्धिजंसिद्धगीतिषुनिजंपिबन्यशः॥शक्रदर्शितपथःपृथूत्स
वोन्तुसुकःस्वरसभांसमेजिवान्॥६६॥तत्रसपसरदप्सरोगणप्रेक्षणीयकमहान्नसहोदरान्॥तान्विभावसुविभाविभा
विनोभासितामरसभान्न्यभालयन्॥६७॥अर्केकर्णमिमन्यहरिमहस्तिदरिंतत्रगंधर्वराजंगांधारीशंकृपीशंगुरुव
पुषिवसावष्टमेसिंधुसत्तं॥येषामन्येपियेंशाःक्षितिभरहृतयेवानरत्मर्त्यलोकंलीनांस्तानेवतेषुत्रिदशपतिगिराधर्म
पुत्रोददर्श॥६८॥भुक्त्वाखिलद्वीपदिलीपरामभगीरथाद्यद्भुतवीरसेव्यः॥अयंस्वयंतत्रराजराजचंद्रोहरिश्चंद्रपदोपि
तश्रीः॥६९॥भेजेश्रीजिनदत्तसूरिसुगुरोरर्हन्मतार्हस्थितेःपादाम्बुभ्रमरोपमानममरोनामव्रतींद्रःकृती॥वेदग्ध्यात्म
निबालभारतमहाकाव्येस्मनिर्गच्छतिस्वर्गारोहणपर्वतन्मतिमहःस्पष्टेष्वशेषादृशं॥७०॥अस्यामेकेनसर्गेणपंच
पर्व्यामनुष्टुभां॥त्रयपंचितंशतद्वंद्वमेकात्रीतिसमन्वितं॥७१॥ ॥इतिश्रीजिनदत्तदत्तसूरिशिष्यपंडितश्रीमदमरचं ३३०

द्रविरचितेश्रीबालभारतनाम्निमहाकाव्येवीरांकेआश्वमेधिकआश्रमवासिकमौशलप्रास्थानिकस्वर्गाधिरोहणाभिधपञ्च
पर्वीप्रपंचोनामद्विचत्वारिंशत्सर्गः॥ग्रंथाग्रं॥२८४१॥ ॥यद्भारतीभारतपानलीनाःसुधामृजांधामनकामयेहं॥समुक्ति
कांतापरिलोभनानिज्ञानानिनःकृष्णमुनिस्तनोतु॥१॥तपस्विनीभूम्यथपांडुपुत्रवियोगपंचाग्नितपःप्रविष्टा॥परिक्षितंदी
प्तिगुणंयुवानंवीक्ष्यावकीर्णत्वमधत्तमन्त्रा॥२॥वर्ण्यःपरिक्षित्क्षितिपःकिमेषयःसर्वतोदानजलेनसिक्ता॥प्रतापति
ग्मद्युतितापनेनप्रावर्द्धयत्पूर्वजकीर्त्तिवल्ली॥३॥यस्योग्रमूर्त्तेःशरभर्वभारषड्भिर्गुणैःषण्मुखतांप्रतापः॥चंडद्युतांद्वाद
शमंडलानियत्कुंडलानीवविरेजुरुच्चैः॥४॥स्वयंसुधासांद्रकरोपिचंद्रःशश्वद्यशोगायतयस्यगौरं॥तदंकमस्येतिमृगो
मृगारिनखांकुराकारकलासुशोपि॥५॥रजस्तमोलुप्तविवेकदृष्टिंप्रपातिनंपातकपंकपूरे॥दयामयोयःसमयोचिते
नदंडावलंबेनजनंचकर्ष॥६॥क्रीतंगुणैर्नीतिपरायणोयःकस्यांतरंगंनगृहीचकार॥तन्नत्परिज्ञानमियेवभेजेकृदापि
पापंनकदापिकश्चित्॥७॥यैरीश्वरोस्याप्यतसंनिवेशविशेषितःक्ष्मादिसकर्तृकत्वात्॥तैरप्यहोयद्गुवितस्फुराणां

नस्थापनायांददृशेप्रमाणं॥ ८॥ अभ्यर्च्यशंभुर्वदनेदिनानामभ्यर्थितोयेनसदार्थिसार्थं। तंभूतलेस्त्रषुमनीशएवतद्रू
पवारीस्वयमागतश्चेत्॥ ९॥ तस्याभवन्मद्रवतीतिकांतानितांतरूपामिवयांनिरूप्य॥ सुगाढमंगेननिजेनभर्त्तुरंगं
नगाधीशसुताबबंध॥ १०॥ जातोयमस्मन्मयमूर्त्तिरस्मत्सुएयेरितिध्यानपरादिजीशाः॥ मुदंपरांभेजुरनन्यभा
सातयासमंखेलतितत्रभूपे॥ ११॥ जगत्त्रयोल्लासविकाशिशक्तिंब्रह्मांडपिंडीवपतिंप्रजानां॥ कालेनकल्याणकदं
बगर्भंगर्भंदधौभूविभुवल्लभेयं॥ १२॥ दूरप्रियालिंगनभंगिभोगंपोष्यस्त्वयास्यजगदेकवीरं॥ सदुःखदर्भस्तन
युग्ममस्याश्यामाननंपीनतमंवजङे॥ १३॥ तद्भूणमर्कःशशभृच्चवृद्धमातामहोवृद्धपितामहश्च॥ आसिंचतांस्व
स्वमहोभिरस्मात्तस्यावपुस्तापिचपांडुचासीत्॥ १४॥ अप्रसौसपत्नीममरत्नगर्भासङर्भरत्नाल्पमपीतिकामं॥ मेयं
मयापीडिवसुंधरेतिसामंदमंदांघ्रिगतिश्चचाल॥ १५॥ सादेहसादोज्झित[redacted]भूरिभूषा रत्नांकितंकंकणयुग्म
मेव॥ आबिभ्रतीसार्कविधुर्विभातलक्ष्मीरिवाभासतनाशितोडुः॥ १६॥ रराङसादोहदपूरणेनसमुज्वलोन्मीलि
×मंत्रप्रभाववर्द्धिसमर्थनाभिःसाध्योपिसिद्धाहिमहर्षिमित्रैः॥ त्रैलोक्यमात्राजुषिवल्लभेस्यानदोहदःकश्चिदपूरितोभूत्॥ १७॥ ×१

भूषा२

तदेहदीप्तिः॥ विस्फीतशीतद्युतिडंबरेण कुमुद्वतीवाभिदलद्दलाभिः॥१८॥ अमुग्धदेहद्युतिदीपिताशं दुग्धाब्धि-
वीचीव निधिं कलानां॥ जगद्धितां पुण्यपरंपराभिः पुण्यक्षणे सौ सुषुवे तनूजं॥१९॥ तेजस्विनं सूनुममुं प्रसूय विश्वांग-
नासु पृथमेव साभूत्॥ जायेत यस्यां तपनो न पूर्वा तामेव किं दिक्षु दिशं दिशंति॥२०॥ दिशामधीशैर्विदितावता-
रे तस्मिन् कुमारे कमनीयभासि॥ नवीभवद्बुद्ध्रमविभ्रमाशाः प्रसत्तिमाभ्राजरमसेन भेजुः॥२१॥ तदंगसंक्रेषु दिगी-
श्वरेषु प्रधानमानी धनदस्तदाभूत्॥ तज्जन्मदानातिशयेपि राज्ञा न तुष्टुवे यत्कदने धनेन॥२२॥ जनेषु मामीजयते
स्तु हृत्सु द्विषज्जनानेजयते पुरायं॥ इति प्रतेने जगतीभुजंगस्तनूजमेनं जनमेजयाख्यं॥२३॥ माधुर्यधुर्याणि किमु-
च्चवीमि नृपप्रियायाः स्तनयोः पयांसि॥ यानि प्रकामं पिबति स्म तस्य शिशोर्मुखीभूय सुधाकरोपि॥२४॥ दृष्ट्वास्मि-
तं नासिकयास्य गंधं मुखेन दुग्धं श्रवसा च तूर्णं॥ अंगेन पाणिद्वयलालनं च मातुः प्रमोदेन पपौ स बालः॥२५॥
विलोलदोलाशयनः समस्तं बालोयमालोक्य विलोलमेव॥ एकात्मतातत्त्वविवेकबोधितयोऽद्भुतानंददृढ्वाप नि-

ड्रां॥२६॥स्फुरत्प्रभायामुरसारसायां चचाल बालः स्फटिकान्वितायां॥ तरन्निवात्यद्भुतरूपकीर्त्तिदुग्धाम्बुधौ लो
लकरक्रमोयं॥२७॥ उत्तिष्ठतो वीक्ष्य जनान्नसद्मे लं बालोप्यसावुत्थित एव तद्वत्॥ न बद्धमुष्टिस्त्वभियेव बंधुव
र्गांगुलीर्मुष्टग्रहणं चकार॥२८॥ यः कोपि यत्किंचिदपि प्रतन्वन् दृष्टो मुनानद्विदधे तदेव॥ असावसाधारण
बोधशक्तिरलौकिकैः तूहलिनाजनेन॥२९॥ तत्सत्यमेव श्रुतिवाक्यमात्मा वै जायते पुत्र इति प्रतीतं॥ त
त्रैव पुत्रेण नृपमङ्गवत्योः कथं मिथः स्नेहरसोन्यथागात्॥३०॥ परस्परेर्ष्यानिधिरेककालं कालेभिसर्त्तुं तरलाक्ष
लाली॥ बोधाभिधानेन विलोचनेन विलोकयामास तमांतमेकं॥३१॥ भाग्योदयैरेव सुतस्य तस्य ह्रीणेच
रीणे च गणे रिपूणां॥ भूपः शरासारयशांसि पातुं मृगव्यमव्यग्रमतिस्ततान॥३२॥ मध्ये वनं मार्गणविद्धनष्ट
मृगानुसारी मृगयाविहारी॥ भाग्योर्मिनिर्मुक्त इवार्थकामश्चिरं स बभ्राम न कुत्र कुत्र॥३३॥ मौनी मुनिस्ते
न समीकनामा दृष्टश्च पृष्टश्च मृगप्रवृत्तिं॥ अदत्तवाक्कूचापमुखोद्धृतेन मृताहिना कारि सहारकंठः॥३४॥ श्रा ३३२

न्नागते राजनि कोपपिंगः शृंगी मुनेस्तस्य सुतः शशाप॥ यः पन्नगं मत्पितरि न्यधत्त तं तक्षको भक्षतु सप्तमेऽह्नि
॥३५॥ शमीकस्समीकः कृपयार्द्दितस्तं भूपालशापं कथयांचकार॥ भूपोपि संमंत्रितमांत्रिकौघः स्वरक्षणोपायपरा
यणोऽभूत्॥३६॥ संमंत्र्य मंत्रिप्रवरैरथैकस्तंभाय देशस्थितसंनिवेशं॥ सौधं विधायाशु सुधीः स रुद्धपरप्रवेशं न
रपो विवेश॥३७॥ जगत्त्रयीलंघनजांघिकाद्भिर्हलाहलालीभिरलंघनीयं॥ पार्श्वेषु रत्नौषधिमांत्रिकौघमयं स
वप्रत्रितयं ततान॥३८॥ अथाह्नि दिष्टे मुनिशापतुन्नः पथा स्तुतद्वेषविशेषतप्तः॥ मूर्त्तोयमक्रोधशिखीव ना
गः स नागसाह्वं नगरं प्रतस्थे॥३९॥ विषद्विषन्मंत्रसुधाब्धिमेषद्विजं द्विजिह्वः पथिकं न्यपारयं॥ यांतं रयात्पा
र्थिवपालनाय दरिद्रमिष्टं द्रविणं ददर्श॥४०॥ स पश्यतस्तस्य वटं विषाग्निपातेन दग्ध्वानमुवाच विप्रं॥ स त
क्षकोऽहं नृपरक्षणे चेत्क्षमोऽसि तज्जीवय वृक्षमेनं॥४१॥ सहेरदत्ताथ सुधौघवृष्ट्याद्दृष्ट्यात तरुं जीवनमुत्तरं स
॥ महात्मनां वाग्भिरमूस्वितैव क्रिया विशत्युज्ज्वलकायनाग्न्यो॥४२॥ मत्वैरदेयं द्रविणं प्रदाय स तक्षकेण प्रहितो

वा॰भा॰
३३३
333

यविधः॥ विष्टाचयज्ञातनृपालकालः संपूर्णकामः स्वगृहं जगाम॥४३॥ क्ष्मापं ययुस्तापसवेषभाजो भुजंगमाः के
प्यथ तक्षकोक्त्या॥ आर्द्रास्तटे भीतिमिरस्तरत्नं तो विशेषधीधर्मविधिच्छलेन॥४४॥ दत्वाशिषं तत्स्वयमर्पितानि
फलानि पुष्पाणि च पाणियुग्मे॥ ददौ नृपस्तत्क्षणवीक्षणीयकृतांतदेवार्चनवांछये च॥४५॥ दृष्ट्वा कृमिं श्रोणच्छ
शं पिशंगं सूक्ष्मं फले मंत्रिणमाह भूपः॥ शापेन मुच्येयथदष्टत्व सौमां कीरो मुधा कल्पिततक्षकाख्यः॥४६॥ एवं नृ
देवं निगदंतमेवं दग्धास सौधं विषवह्निवीच्या॥ धृतस्वरूपश्च्युतकीटरूपः स्वं तक्षकस्तत्क्षणमुत्पपात॥४७॥
जनमेजयनामाथ तत्सूनुर्भास्वरां भुवं॥ स बालोप्युज्वलत्तेजा दिवाकर इवाकरोत्॥४८॥ अभ्रुरप इवांभोभृदु
रुतः कलिताः कलाः॥ अन्याइव व्यथादेष जगदास्वादकर्मणि॥४९॥ स्ववर्णेव र्णिका श्रीशा कुमारी मुदवाह सः
॥ नृपो वपुष्टमां नाम पुष्टमांगलिकोत्सवः॥५०॥ दिव्यदंपतिभिः प्रेक्ष्यतं खेलंतं तयान्वितं॥ निद्रातादृक्प्रिय
नास्ति दुःखितै रिव दूरिता॥५१॥ भूभृन्मौलिमिलत्पादः प्रतापाक्रांतभूतलः॥ सर्वलोकगुरालोकः सत्वभोभानु ३३३

मानिव॥५२॥ पुवर्षन्नमृतं गोभिः कुर्वन् कुवलयस्मितं॥ कस्य कस्य न सेव्यत्वं सस्तुधांशुरिवासदत्॥५३॥ वपुष्टमा
क्रमादेनं सेवमाना ततोस्तुवत्॥ जिताशतिज्ञातानीकं शतानीकतनूद्भवं॥५४॥ सहस्रानीक इत्यस्य शतानीकस्य
नंदनः॥ भाग्यश्चमेधाद्दैदेही भवोदेहीव विक्रमः॥५५॥ इतिश्रुत्वा वचो वैशंपायनाज्जनमेजयः॥ न नंदनिभृतानंद
:सदानिःकंदनो द्विषां॥५६॥ युग्मं॥ जगत्त्रयजयोपायस्फायमानमतिं मुनिः॥ उत्तंकस्तं कदाप्येत्य लीलावनगतं ज
गौ॥५७॥ कांतायै कुंडले वेदगुरुणा गुरुदक्षिणां॥ याचितः पौष्यभूपस्त्रीमदयंती धृते प्यहं॥५८॥ ते पुराकुंडले
प्रार्थ्य गुर्वर्थं मम धावतः॥ तीरमुक्ते सरित्तीरस्पर्शिनस्तक्षको हरत्॥५९॥ तत्पथेनाहमुत्तालः पातालतलमावि
शं॥ तं जित्वाग्निप्रसादेन तत्संपूर्णस्पृहोभवं॥६०॥ ताटंकहृति विद्वेषं तदाप्येव वहन्नहं॥ कंचिन्नालोकयं लो
कनाथं येन स जीयते॥६१॥ दृष्टेषु त्रिजगज्जैत्रचरित्रे त्वयि मन्मनः॥ तथाप्यकासीत्तत्कुल्यत्रोषिल्यमभवद्यथा
॥६२॥ तत्साधय धराधीश त्वामुदेत्य पितृवैरिणं॥ परीक्षितभक्षिकं क्षीणरक्षकं मंक्षु तक्षकं॥६३॥ तक्षकः पितृवै

रीतितञ्जिरावैरकारणं।सभ्यानापृच्छ्यऊज्ञात्वसरुषापुरुषाधिपः॥६४॥ततस्त्रिजगतीलोमहर्षमामर्षणतेजसः॥द्वि
जानामंत्र्यधात्रीशः सर्व्वसत्रमसूत्रयत्॥६५॥तदाहिकुलदाहाय भूपकोपइवांगवान्॥प्रविशक्रतुकुंडांतः
प्रज्वलन्नहुलः॥६६॥निर्दंभमंत्रसंरंभभास्वरैरथभूसुरैः॥कृष्टाविश्वधृतिव्यक्तशक्तयोप्युरगानके॥६७॥निसर्ग्ग
भूषणं भर्ग्गभगवन्भवतोवयं॥तदस्मान्मालदकूवासोपरोध्यात्याहिपान्वकात्॥६८॥त्राकल्पमाप्यतल्पत्वम
स्मदीशेनसेव्यसे॥अस्मानस्मान्नकिंपासिक्रतुतःक्रतुपूरुष॥६९॥त्वत्सर्गस्यतृतीयोंशःपश्यतस्तेविलीयते॥वेद
ह्नेःक्लिश्यमानान्नःपासिवेदकवेनकिं॥७०॥कदारज्जुक्रियाकारिनास्माभिःस्पंदनेतव॥नन्नःकिंत्रायसेनैभ्य
स्त्रयीविघ्नस्त्रयीतनो॥७१॥अस्मन्मुक्तामहीमंक्तासाद्रिस्तन्मेरुमंदिरा॥काबोगतिर्व्वयंपाल्यास्त्वत्संमील्याग्नि
माननं॥७२॥इत्यारटंतस्तैःसर्व्वैरपरिक्षितुमहर्षिभिः॥सास्त्रंनिरीक्ष्यमाणास्तेदीप्तेग्नौभोगिनोपतन्॥७३॥अमि
त्रमारुतभुजोभुंजानोभुजगव्रजान्॥स्फुटत्फणामणिस्वानैःसोग्निरट्टहसीदिव॥७४॥अनलादुच्छलंतःखे

त्रूपीमां गामणिमौलयः॥ धूमेषु सस्फुलिंगेषु नोपालक्ष्यंत पन्नगाः॥ ७५॥ दग्धा मखाग्निकीलाभिरुद्भूतनवमू
र्त्तयः॥ सद्योपि धामशुर्नागास्ते धूमोत्कलिकाच्छलात्॥ ७६॥ दह्यमानकुलालोकहृदयस्फुटनव्यसोः॥ निर्म
मे मृतकर्म्मैव कस्यचिद्भोगिनोग्निना॥ ७७॥ गलद्भूरलविध्मातं महाहिः कोपि पावकं॥ अज्वालयत्स्वफूत्का
रैरेकर्णनां कुतो मतिः॥ ७८॥ प्रसह्य दह्यमानेषु तदा भोगिकुलेष्वभूत्॥ दुर्भिक्ष्यमयभृद्दिक्षु गुरुवाद्दनयो
मनः॥ ७९॥ रविस्पंदनस्पंदानभग्नभूषणभोगिनां॥ नाभूत्तदाग्निभीः सोढुं तज्ज्ञातज्ज्वालचक्षुषां॥ ८०॥ ता
धारावादिपी वाहिरिक्तनद्यस्तदाभवन्॥ बालास्तु यास्तु लीलास्तु सागरोरगमागतः॥ ८१॥ एवं कृताहिव्यू
हेषु द्विजेषु जनमेजयः॥ महानागकुलस्तोमहोममप्यादिशत्क्रुधा॥ ८२॥ ततस्तत्क्षकहोमाय मंत्रमाकुक्ष्य
सोमपाः॥ त्रस्तः स्वस्त्रीयमास्तीकमित्युवाच च वासुकिः॥ ८३॥ अनादेशाविधानाग्निंदग्धाक द्रूःपुरोरगान्
॥ दाहोस्तु सर्प्पसत्रे वह्नितिमाताशापत्वतान्॥ ॥८४॥ स्वयं यास्यंति सर्वेपि किं सर्प्पा मातृशापतः॥ इति पृष्टस्तदा देवै जै

गादुज्वलज्वासनः ॥ ८५ ॥ जरत्कारमुनेः पत्नी जरत्कारुरिति श्रुता ॥ प्रसविष्यति सा पुत्रमास्तीकं वासुकिस्वसा ॥ ८६ ॥
अदीनं वेदविदग्धस्तान्दग्धशेषान्समापास्यति ॥ लोकः छायामयं भानुदत्तश्शेषं यथा तमः ॥ ८७ ॥ तन्नस्त्वं भागि
नेयस्त्वं भागधेयमिवागतः ॥ अदीनदीनचारित्ररक्षसे पतवक्षणः ॥ ८८ ॥ इत्यास्तीको गिरं श्रुत्वा मातुलस्यातुलो
धमः ॥ चचाल सर्पसत्राय चेतः सत्वरंक्रमात् ॥ ८९ ॥ तक्षकाकर्षसंदर्षसंरब्धस्तत्र पालयः ॥ द्विजास्तत्राचराजा
नं जगदुर्जगदुत्तमाः ॥ ९० ॥ तक्षकेण शरण्यस्त्वत्पितामहपितामहः ॥ चक्रे शक्रः स किं मान्यः कृष्यः सोऽपि सदैव
किं ॥ ९१ ॥ तक्षकं रक्षकोपेतं कोपेन मनसोऽरसात् ॥ हुतं जुहुत यज्ञाग्नौ तानित्यूचे तदा नृपः ॥ ९२ ॥ अथावेशोद्बु
सद्दृष्टिभीमन्त्रकुर्वयो द्विजाः ॥ संद्राय तक्षकायेति मन्त्रपूर्वां जगुर्गिरं ॥ ९३ ॥ कोऽशंतीवथकोटीषु त्रयस्त्रिंशति ना
किनां ॥ मंत्रशक्त्याख्यमानीतो नाकिनाथः स तक्षकः ॥ ९४ ॥ तौ वीक्ष्य खांडवप्लोषरक्षकौ शक्रतक्षकौ ॥ व्योम
यकृष्टो व्योमाग्रे डिक्कां व्याचलाय च्छिखी ॥ ९५ ॥ दिक्पालमयमभूपालघुपालोऽशस्तवाष्टमः ॥ कृते स्मिन्पौरुषं ३३५

तेकिमित्परोदीन्नदाशाची॥९६॥स्वर्गोस्त्वाम्येतवेक्षाचेन्नदिंद्रोस्तुतदाज्ञया॥जनमेजयमुंचाभुमित्यूचुःसर्वत
ःस्वराः॥९७॥इतिद्युलोकेसाक्रंदेसंक्रंदनकरग्रहात्॥सावेशाविप्रकुंकारैर्व्यक्षुरन्मंस्तुतस्तकः॥९८॥यावत्पत
तिह्नोमाश्नोसनागोमापतेतितं॥व्योम्निमालंबयस्तावदेत्यास्तीकोस्तवन्नृपं॥९९॥स्वस्तितेपांडुवंशयायत्कीर्ते
र्मुखबिंबवत्॥इंदुर्मकरतादर्शोनिभेनभसिभासते॥१००॥आस्तेयावदखर्वपर्वतधरायुर्वीयमुर्वीभृशांताव
न्नंदतुभूमुकुंदडगतीपुण्यैरगण्यैर्भवान्॥येनैतांभुजगाधिपस्तवभुजेविन्यस्यनागांगनागोष्ठीजीतभव
द्यशःश्रुतिरसादास्वांतचिंतोभवत्॥१॥सान्वयसानूपित्तदेवमानवऋषीन्यावद्धिनोतिस्वधास्वाहादंतव
षट्कृतिस्तनवस्तुधेनत्रयीधेनुका॥तावद्धालयभूमिपालभुवितऊोपालरूपान्नृणानान्पूर्ववदहृत्ति
लाभमुदितान्सन्मानदानादिना॥२॥नित्यंत्वद्वदनारविंदसदनंवाग्देवतासेवतेत्वंपद्माश्रयभास्वरोसि
जयतित्रैलोक्यसूत्रंत्वयि॥भूभृन्मंडलमौलिमंडनगुणैरेभिःस्वयंब्रह्मणःसाधर्म्यंवरुसिप्रियंवदमदाशीर्भि

स्तदायुर्ध्रुवं॥३॥ कल्पांतेषु यशोभरैस्तव हरेर्दुग्धाब्धिवासस्समं यं मार्कंडस्त्रिदशापगारयपयःस्नानोत्सवंलक्ष्य
ते॥ अत्युक्तिः कवितेति नात्र वचसि श्रद्धास्ति चेत्तद्विरं नंद त्वं दलितारिपक्ष भवतु प्रत्यक्षमेतत्तव॥४॥ वितन्वा
ति विश्वां गणे सदसि यावत्तव यशःप्रतापाभ्यामभ्युल्लसितरुचि वादं विधुरवी॥ भज स्थैर्यं सोमान्वयतिलक
तावत्सुकृतेः कृतैर्लभ्यः सभ्यस्त्वमिव गुणदोषैकनिकषः॥५॥ कयातुल्यां विना धर्मः कृते धर्मं विनारति
॥ मा द्वयोर्युवयोरस्तु पृथ्वीनाथ पृथग्गतिः॥६॥ अशक्तमेकांघ्रितया विहृत्यै महींद्र मूर्द्धा वद धर्म्ममेनं॥ चतु
:पदीं प्राप्य कृतिन्कृतिज्ञो विश्वं खलं खेलति यावदेषः॥७॥ यावद्धर्म्मस्तावदेव त्रिलोकी यावच्च त्वं तावदेवा
स्ति धर्म्मः॥ तत्त्रैलोक्याधारभूतस्त्वमेको नंदं तं कालं नंद कल्याणकंद॥८॥ सर्गेस्मिन्जनिते पुराणकविना
शीतांशुबिंबं भवद्वक्त्रश्री पुनरुक्तमंकमिषतश्छन्नं मखीरेखया॥ क्ष्मा निर्दूषणभूषण त्वयि गुणैस्त्रैलोक्य ३३६
लोकं वशीकुर्वाणे कुसुमायुधोप्यधिकता दोषादनंगीकृतः॥९॥ चौरस्त्रीकुलराकुलाश्रुतरदिनीसंभे

द्गर्भे मुकुः स्नानाध्यानपरोवनीतलकृतस्थानप्रभावास्पदं ॥ एषन्यायतपोधनः किमपि तद्वृत्तं वितेनेंतर
त्मानं त्वां कलयन्नकलाढ्य जगदध्यासीद्यथातन्मयं ॥ १० ॥ पौरुषतरुमारूढावनी ज्ञातवसंततं लतानी
तिः । रिपुनिश्वासोल्लसितैः सुरभयति दिशोयशः कुसुमैः ॥ ११ ॥ नव्यामोदं कंचनतनुते यन्न घत्ते विरोधं
धातुः सृत्यासदनसदृजं चापलं चातनोति ॥ हस्ते कृत्वाजगदिवकृतिन्न तत्किमेषापि लक्ष्मीभद्रा पौत्र
प्रभवभवताशिल्दिवृत्तं स्वमेव ॥ १२ ॥ विश्वं नस्यादनीहक्कु निखिलमपि कदाप्येष लोकप्रवादः कल्पे क
ल्पेततस्त्वं मदयमिव सुधां लब्धुमुण्यावतारः ॥ कल्पद्रुः कामधेनुस्त्रिदशमणिरपि श्रीनिकेतश्चवंती
भूयांभोधिंगतानामिति भवति भवद्दानवारां विवर्त्तः ॥ १३ ॥ दत्सेदानमिदं सदायदिततः श्रीसोमवंश्यस्व
यंप्राकृतोयप्रथनौचितीश्रुविकलाविस्मेरविस्मारय ॥ तन्नत्पूरमयीषुसिंधुषुपयः पीत्वाधनिपोद्धतैर्याञ्चा
दैन्यपराङ्मुखैः स्वगुणप्राथिंष्यसे नार्थिभिः ॥ १४ ॥ आजन्मापिकशाकृतिं द्विजपतिं स्वे मूर्द्धनि स्वर्धुनीधौ

बा॰भा॰ तेधारयतेऽजगत्पतिरसावश्वोस्तु गण्या दिशां॥ सद्यः संगतमप्यमुं वसुभरैः पुष्णाति पूषात्मिरो भूषादानवता मु
३३७ 337 भावमिश्रभावे तौ स्तुणौ तु स्वयि॥१५॥ भद्रा पौत्रतनूजपूजनविधिं वाजीश्वरीऽङ्गमः प्रासादेषु विशारदेषु विशयं
कंचित्त्वयानन्वता॥ दारिद्र्यौघरजःप्रमार्जनकृते दत्त्वा स्वयं श्लाघ्यतीलक्ष्मीः कर्म्मकरीव मुंचति पुरो भागं न ते
षांक्वचित्॥१६॥ ताद्वग्दारिद्र्यमुद्रा तु स्वनु स्वमूरूपैर्देहलानिदानैर्दीनैरुपघ्नं जगत्यां ऽयपतितवमहीपालपा
णिर्महीयान्॥ साकल्पः कल्पशाखी त्रिदिवमुदितमुधामार्गणानां सुराणां मिथ्या वित्तानि दत्ते यदभिनयनरी भू
यमूयस्तराणि॥१७॥ किं वर्ण्यः कलिगंधघस्मरधुरं दूरीभूर्वल्लभस्त्वं कल्पावल्ली नामवनीवमीपकवनीधारालधा
राधरः॥ कल्पोर्वीरुहमूर्द्धि मौक्तिकमयानूनप्रसूनछविच्छद्मानः प्रथमानदानजनिताः क्रीडंति यत्कीर्त्त
यः॥१८॥ विश्रामायनकल्पवृक्षवनमप्यालोकते नो क्वचित्कैश्चिंतारत्नधराधरेऽपि कषणक्रीडारसं कांक्षति॥ ३३७
वृंदे कामदुहां कवांछतु समं धुर्यं धरायां भवानेको वीरवृषो वदान्य दूरदीनस्य दीर्घो धुरां॥१९॥ अश्वैतन्वा

श्चिंतामणिसुरगवीकल्पतरवःपयोध्येरुन्नस्युर्यद्दिसतिमहानि निबलौ॥तदेतेभूनेतःकथमिवभवंत
ःक्षितितलेभाविष्यंतंमत्वाप्रयममगमन्मेरुशिखरं॥२०॥दातायेनरसातलंव्रजतितद्दानंबलिर्दत्तवान्
कास्तुसःसुरभीमणिक्षितिरुहांदानेगुणश्चाहिता॥मातुःप्रार्थनयापिविश्वजयिनेकर्णोपिनिर्मीतयेना
भीतिंजयिनेददौकमिवतत्त्वांस्तौमिभूमिप्रभोः॥२१॥अर्हद्भक्तकस्तुरुद्धिभक्तविभवश्रीवल्लिशाखद्विष
त्स्तोणीपालकपालपाटनपटुप्रोद्दामवामक्रम॥विद्वत्सुल्पपुरैकगोपुरपुरोभागीनिभागीरथीभासां
भासितभूतभांसिनभूशंजग्मुर्यशांसिक्षते॥२२॥शम्भुदत्तकलत्रनेत्रसलिलैर्जंबालजालस्पृशिश्चांत
भूपतिभालभूषणभवत्कीर्त्तिर्द्दिवोमंडले॥यद्यांतीविबुधालयंप्रतिसुधाकुंडेसुधांशोन्यधादंद्धिसं
लनमित्ययंखलुमलस्तस्मिन्गतःस्मेरतां॥२३॥त्वद्यशःछविलवापहारिणीनैवदैवतधुनीतिचु
ष्यतां॥यांशिवःशिरसिकेशवक्रमस्पर्शदिव्यविमलामलालयत्॥२४॥खर्वैःपार्वणशार्वरीवरपिताग

द्वीनदर्वीकराधीशःश्रीदधराधरोतिविधुरःस्वःसिंधुरोनोद्धुरः॥ईशोत्तंसधुनीवनीवमहिमासांद्रोहिमाद्रि
श्रूनश्रीसोमान्वयश्राक्रृतावकयशश्चक्रेदिशःक्रामति॥२५॥आषेघोघरणीधरेत्रिजगत्नध्यायःस्तुधायावि
धोरंतर्द्धिर्घनदाचलस्यनिधनंदुग्धोदसिंधोःपिधा॥प्रत्याख्यानममानवद्धिपमदादेहद्युतेर्निर्ह्नवोजाह्न
व्यास्तवभूभृदंगयशसांभारोदिशांहारति॥२६॥गंगांश्रृंगारयद्भिस्तुहिनकरकलाशेखरंरेखयद्भिःश्रीखं
डंमंडयद्भिर्भुजगविभुविभासंववयंवंचयद्भिः॥वंद्वंनिस्तंद्रयद्भिःस्फटिकगिरिशिरोवृंदमानंदयद्भिर्भूस्थ
भूकांतस्थैस्त्रिभुवनमभितःशोभितंत्वद्यशोभिः॥२७॥शेषंनिःशेषयंत्योहरशिखरिशिखासंघमालं
घ्यमानामंदारंमंदयंत्योहरिचरणसरिद्वारमागारमानाः॥कर्पूरंदूरयंत्यःसुरसुरभिपयःसंववयंवंचयं
त्योविश्वंविश्वंभरायारमणतवयशोराजयोराजयंति॥२८॥उक्तःसर्वज्ञएवततत्त्वविदुरैर्दैवःशिवोसोनतत्रि
ध्यायकुसुमैःप्रपूज्यसियैःसर्वांगमेनंविभुं॥दीनार्तिद्रुमदावतावकयशस्तोमच्छविच्छद्मनातुल्यंसर्वं

गतानितानिस्तरभीकुर्वंतिसर्वंजगत्॥२९॥श्रोतेपश्यचतुर्मुखोपिजगतामंतेतदंतेदरिस्त्रस्यांतेचदूरंःस्फु
रद्दिननिशायुग्मव्यवस्थावशात्॥सर्वांतेपिनरेशानस्वपितितेकीर्त्तिःपुनःसंकरव्योमोकःस्थितिचिंतयाम
वतुकिंतस्यादिनंकानिशा॥३०॥मन्येस्त्रीवडवानलंफणिपुरेकालाग्निरुद्रंदिवित्र्यक्षाक्षिज्वलनंपयोधर
पथेसौदामिनीडंबरं॥पूर्वस्यांदिशिशक्रशस्त्रमधुनाकार्यंकिमत्रात्मभिर्भानुर्मंत्रयतीतिसोमकुलऊ
त्वत्तेऊसिस्फूर्जंति॥३१॥तवप्रतापस्तपंनस्तदंतःपुमांस्त्वमेकोसिहिरण्यवर्णः॥भवद्विषांसत्वजुषां
महांसिलपयेवमज्जंतिमहीभुजंग॥३२॥निःशोभंभवभालभीमनयनंदंभोलिकीलागलद्वीलालुंपति
दावपावकविभापूरःपरक्रूरतां॥अर्कःकर्कशतांसमुज्झतिवदत्यौर्वोनगर्वोघमंश्लीसोमान्वयविश्व
वल्लानकलामत्तेभवत्तेजसि॥३३॥व्योम्निव्योममणिर्वनेदववह्निःखिज्वालाकलापःपयोराशौवाडवपाव
कोऽलधरस्तोमेतडिद्विभ्रमः॥एतेपौरववंशसंभवभवत्तेजोभिरस्तौजसोमन्यादुर्यशसीवभांतिविल

ना०भा० सङ्कं बालजालप्रभे ॥३४॥ पंक्तिः प्रतापदीपानां महीपतव दीपते ॥ ब्रह्मणोपितमस्त्विन्व्यां भावी दीपोस्त्रवो यया
३३९ ॥३५॥ यत्र संचलति संचलत्पदः सुस्थिते भवति सुस्थितं जगत् ॥ तत् ध्रुवं भुवि भवानवातरत् ख्यातमेव
339 मतमद्वयं विभुः ॥३६॥ देवत्वज्जैत्रयात्रासमयसमुदयत्तुंगमातंगशुंडादंडाग्रघाग्रजाग्रत्तुरगखुरभरैः सानु
मंतः समंतात् ॥ सातंकं कंपमानाः शाकुनिकलकलैः प्रस्तरखातपातैः शंके निष्क्रामयंति स्वकुहरविहरत्सुप्त
नीकाव नीपान् ॥३७॥ शाक्रः संक्रंदनो भूदकलयदनलस्तापमापत्कृतांतः कार्श्यं क्रव्यादमर्त्ता जनिरज
निचरोंबु प्रविष्टः प्रचेताः ॥ वायुर्नेकापितस्थावधिक्षितधनदस्तां गुह्यकैर्द्रीं डिंभूलीघूलीधुतार्कैर्भरनतभुज गतो ४
गेदि ग्जितिस्त्वत्प्रयाणे ॥३८॥ त्वत्प्रारब्धप्रचंडप्रधननिधनितारातिवीरातिरेकक्रीडत्कीलालकुल्यावलिभि
रलभत स्पंदमाकंदमुर्वी ॥ दंभोलिस्तंभभास्वद्भुजभुजगजगद्भर्त्तुरैरामर्त्तुरैनांते नायं मूर्द्धि रत्नद्युतिततिमिष ३३९
तः शोभते शोणभावः ॥३९॥ विद्वैरागमतो मतो यदि बलीरेतुर्नतद्भास्वतो विंबं भिन्नमरातिभिस्त्वत्रिवप्र

स्यायिभिः पार्थिवैः ॥ भिन्नस्तैः पृथिवीपुरंदर परं प्रालेयरश्मिर्यतस्तस्मिन्नकलङ्कलकश्मलच्छविबिलं लक्ष्म
च्छलं लक्ष्यते ॥ ४० ॥ कल्पे कल्पे भवसि भुवनानंदविद्वेषिवृंदावस्कंदेषूत्तमसमयुगे सत्यव्रतापः क्ष्मापः ॥ त
त्रोमांचं भजति गिरिभिर्भूतधात्री धुनीते चंद्रादित्यच्छलपरिखेलत्कुंडलं व्योममौलिं ॥ ४१ ॥ अमी प्राज्यं रा
ज्यं जगति रचयिष्यंत्यरीन्नृपानिमान्भेत्स्यामीति द्बुद्धिए भवतो निश्चयलयः ॥ प्रतिज्ञातं धातातवत्तु ननु ते
निःफलमदो मदोयत्वत्पादद्वयगतिमतिमेतेषु वितरन् ॥ ४२ ॥ अदंतैर्मातंगैर्विटपिभिरपुष्पैरनुडुभिस्तमि
स्राभिः सर्प्यैरमणिभिरफेनैर्जलधिभिः ॥ अमीभिः श्रीसोमान्वयतिलक विश्वत्रयमपि प्रसर्प्यद्भिः पूर्णं त्वद
रिकुलदुःकीर्त्तिनिकरैः ॥ ४३ ॥ त्वन्ते ऽस्ततिता पिता इव विपल्लीलाकराकृष्टदारासंश्लिष्टा इव संनिधिस्थित
वधूनिःश्वासदग्धा इव ॥ दुःकीर्त्तिव्यतिषिक्तमूर्त्तय इव क्ष्माकांत भांति ध्रुवं दुर्ध्यानद्युतितन्मया इव वनेष्व
मत्त्विषस्त्वद्द्विषः ॥ ४४ ॥ त्वद्विद्वेषिपुरे पुरा निवसते प्रासादवृंदध्वज ॥ छायां केलिकलापिनः फणिगणभ्रांत्या

निद्दर्या दिता:॥भून्ये संप्रतिसर्वतो निऊपतिप्रध्वंसवैराग्यतो निर्वैरा इवते क्षिपंतिनमुखंसर्प्यं त्तुसर्प्येष्वपि॥४५
॥शिखरिषुहृदभूतैर्भूमिनेतः प्रभूतैस्त्वदहितयुवतीनां दग्ऊलैः कऊलाछैपः॥अहह विरहखिन्नाः खेचरा
णांरमण्यः प्रतिपदमनुयद्गंपीतिलेखान्लिखंति॥४६॥स्तुत्वा पार्थप्रपौत्रं किमपितवनवंवर्ल्लनि स्वर्लोकल्ली
लेकारंकारयिष्ये किमियमितिवधूवृत्तं सितास्तीदलाली॥आदायादायदेशांतरसुचरकवयोरण्यदेशे पिशाचु
हृत्र स्त्रीनेत्रबाष्पांऊनऊरिषुलिखंत्युद्भुऊत्वत्प्रशस्ती॥४७॥दिग्धं तान् दिग्दंतावलकरभियानावकमु
ऊभ्रमान्मुक्त्वाऊग्मुगिरिविवरमार्गैर्द्विपुरं॥आदीहं तद्रूपं नृपतिवर तत्रापि रिपवो निरूप्या श्रुत्रासात् घुग
तिमति दीना विदधतु॥४८॥त्वं भाऊित्काररिकरो भवद्भुऊःपन्नगेंद्र इति सोदरास्त्रयः॥संविभज्य ऊयिनो ऊगत्र
यंभूमिपालपरिपालयंत्यमी॥४९॥त्वद्भुऊभ्रमकणः फणींद्र दिग्दन्तिहस्तपविदंडमंडनः॥दैन्यतो द्विज
लदुर्गो विष्टरे विष्टरश्रवसिपातिविष्टपं॥५०॥स्पर्द्धां कुतो ध्यास्पति भूभुऊंगभुऊंगराऊः सभवद्भुऊेन॥यस्त ३५०

त्कृतारिव्रजपातभुग्नधराभरेणापिबिभर्त्तिखेदं॥५१॥रंगद्भुजंगकुलहेमबलप्रलीनाधारांधरांकइवधा
यितुंक्षमःस्यात्॥इत्थंजनानिजगदुर्नविदुर्जडास्तेराजन्भवद्भुजंगकृतिस्थितिंतां॥५२॥स्वयंजगत्त्रयंत्रा
तुंशाक्तःशक्तित्रयीयुतः॥भवान्जुहोतुहोमाग्नौनाकनागपतीकृतौ॥५३॥दसत्यसौभूतलशार्वसर्वो
नुसुरासुरोर्वीशमखात्मखस्ते॥तापोद्धलत्पन्नगरत्नराजिव्याजोद्धतांबूलकणप्रतानः॥५४॥हिमांशु
मौलिन्यंदलयसियशोभिश्चलच्चमूधुतेधूलीभाल्लैःशिथिलयसिभारंफणिविभोः॥नृणांदौस्थ्यंदानै
रपनयसिसोमान्वयशिरःकिरीटत्रैलोक्योपकृतिषुसुसुकृतीत्वंविजयसे॥५५॥भुजाग्रमभजंस्त्वांगु
लिनिभेननाकद्रुमाःसुरारिभयभीरवःसुरवराश्चहृत्पंजरं॥अतोनुसुतवत्सलत्रिविधवीरकोटीरकस्तू
लीरिपुकुलांतकव्रजतुभूभुजंगत्वया॥५६॥स्पर्द्धाबंधात्त्वदंगंसंदिग्धगणगणायेविशांस्तत्रवेशद्वारू
पारोमकूपास्त्वदवयवभरंनिर्भरंशोभयंते॥तैरेवांतःस्थितीशाखमसिशशिनिभैर्भासितस्तत्तमिश्रंरोमस्ते

मकुलेनांतरमिव निरयद्गातिमार्गौघुतेषु ॥५७॥ सर्वज्ञनामपरिपूर्त्तिकृते दरोपि मृत्युंजयस्तव गुणान्गु
णयन्स्तुणेऽ ॥ अंभोधिपद्ममभिवीचि निभान्निडेन मूर्त्यंतरेण कुरुते भरुतैषरेखाः ॥५८॥ न लीलादो
लायां न कनकनिकेताग्रशिखरे न कल्पेनाकल्पेन मृदुपवनेनाप्युपवने ॥ रतिं कापि प्रापुर्न्दवरकव
यस्त्वद्गुणगणानुरूपार्थ्यध्यानभ्रमितमतिशून्यभ्रमिकृतः ॥५९॥ उचितत्योचित्यकिं चित्कविदपि वच
नप्रक्रमं विक्रमश्रीविश्रामावासविश्वोत्तरगुणतनुतां कः स्तुतिप्रस्तुतिं ते ॥ दग्धलीलादग्धदाहप्रच
यरचयतित्वत्स्वरूपं संनशार्वः सर्वज्ञोपि स्वयं तु स्तुतिकृतिषु कृतिनूकस्य न स्यात्त्रपोर्मिः ॥६०॥ इत्येषस्त
त्तिपूर्वस्तवननवसुधावृष्टिमानद्रुष्टिमाप्ते तत्रहत्त्वावतंसे कथय किमुदेदे तुभ्यमित्युक्तिभाजि ॥ इत्यास्ती
कस्तरूकाद्विप्रभृतिफणभृतां चक्रमुन्मोच्यचक्रे नो षंडाक्कीपि विश्वद्वयरुद्दयमदाद्वैतवैतंडिकश्रीः ॥६१
श्रेयोधामनिमंत्रणमनिभवन्नाम्निश्रूते स्मद्विषं जंतोर्नभ्रमविप्यतीत्यहि कुलैः सोत्कर्षहर्षाकुलैः ॥ ३४१

दत्तोदारवरस्तदैव सजरत्कारोः कुमारो निजं कालोदेर्निजनामगर्भमवतुर्यं यंयशो गंमम॥ ६२॥ वीरेंदोर्जै
नमेजयस्य पुरतस्तत्राहिसत्रांतरे वैशंपायनतो निशम्य किल यं सूतः स उग्रश्रवाः॥ आरण्ये नैमिष
कानने कुलपतेः श्रीशौनकस्याकृतो मे यं लालयतु स्वबालमिव मद्ग्रंथकथाभारती॥ ६३॥ मेजे श्रीजिन
दत्तसूरिसुगुरोरर्हन्मतार्हस्थितेः पादांभोजमरोपमानममरो नाम व्रतीद्रः कृती॥ एतन्नंदतु बालभार
तमहाकाव्यं तदुल्लासितं वाग्देवीगृहकोविदेंद्रहृदयश्रेयस्सुधास्वस्तिकः॥ ६४॥ श्रीआस्तीकप्रभावाख्ये
सर्गेमुष्मिन्ननुष्टुभां॥ शतद्वयं समुद्दिष्टमष्टपंचाशदन्वितं॥ ६५॥ ॥इति श्रीजिनदत्तसूरिशिष्यपंडित
श्रीदमरचंद्रविरचिते श्रीबालभारतनाम्नि महाकाव्ये वीरांके श्रीआदिपर्वसंबंधी श्रीआस्तीकप्रभावनो
नाम त्रिचत्वारिंशत्तमः सर्गः॥ ग्रंथाग्रं॥ २५८॥ ॥किंचित्संचलितेपि वक्ष्ये निभृत्रां यत्संभवान्मन्मदेविश्वं
यन्मयमीश्वरादिमयता स्पष्टप्रमाणेक्षितं॥ संसारप्रसरः परस्तनुमतां यस्यानुरोधेष्वपि यत्संरोधेषु शि

वंसय छतु सतां श्री चारु तां मारुतः ॥१॥ देव्रोसत्तीर्थसार्थत्रुटदुरुदुरिते श्री हनूमत्तनूजोत्पन्नौ तेन पूते
नेषुउग्रदिवमहास्थानमस्थानमाधेः ॥ स्वाख्यां कज्ञातिनाम्नामरतमणिकामिश्रमुक्ताफलस्रकू भूषा
वद्भूमृगाद्या द्विजपरलमिहास्यापि सा कंवणिभिः ॥२॥ श्रीमद्वायरनाम्निसारस्तुकृतश्रीधाम्नितस्मिन्म
हास्थानेमाननिदानमानसरसा स्तेवायटीया द्विजाः ॥ स्तोमस्तोमसमुत्थधूमनिवहैर्मालिन्यमालंबया
मास्तुर्घावणिजोडितार्चनघनोपघट्टपघूमोत्करैः ॥३॥ धवऊमिषमुजमूलस्थूलकुंभैकवंसोरुहम
हमहीयोधः कृतस्फारिकाद्भिः ॥ विलसति वणिजां सत्कीर्त्तिधम्मार्द्धनारीश्वरवपुरिव तत्र श्रीमहावी
रचैत्यं ॥४॥ श्रीश्वेतांबरमौलिमौक्तिकमणिस्तस्मिन्नूडिनेंद्रालये विख्याता जिनदत्तसूरिरजनिज्ञाने
कवैज्ञानिकः ॥ श्रेयस्तुंगयदंगसंगमसमुद्भूतप्रभूतस्फुरत्पुण्यैःस्वयगुणैर्गतं दिविज्ञाति छायेरुडु
कुम्नना ॥५॥ तत्पट्टोर्वीधरवरमणिर्घोमणिद्योतऊत्रै स्तेडः पुंजैः किमपि ककुभो पूरिरासिस्वसूरिः ॥य ३५२

स्यव्योमच्छलकलकलधाम्नःकीर्त्तिधारापयोभिर्गोभिर्मुक्ताच्छघनजनमनःकाननेमोहवल्ल्यः॥६॥स्तु
रगजरजनीभुजंगगंगाभुजगपतिप्रतिश्वरकीर्त्तिपूरः॥तदनुमुनिसूतिर्मतिप्रतिष्ठाजनितरसोऽनिर्जीव
देवसूरिः॥७॥वयस्यद्विद्याभिःखलुसरुककलाभिर्गुणगणाःसदेलंखेलताबकुमतिलतेयत्रनुवने॥यत्राःश्री
पुष्पस्तकूचयस्तुरभयःसंज्ञायमयींमहादोलांमुक्तास्तुकृतरसवापीषुविहृताः॥८॥महायोगीभोगिप्रभुमि
मभुजस्तस्यत्रामिनःसभायामायातःक्वचिद्दनिकश्चिद्दूनदकू॥असावुपदिशाच्चयउयपताकामिवस्तु
रवंमुखाज्जिह्वांकृष्टाकृतपरिकरोयेऽन्यविज्ञात॥९॥प्रीतिव्यालोलमौलिश्छलच्चलकमलामुच्छलन्पुंछना
लिव्राडम्ब्राडिम्पुवीचिंस्मितमिततिमिसदकूरकूलाकेलिकर्मा॥अस्तुभ्यंस्तत्वभावादपिसुकृतसुधासिं
धुधाराधरोयंदूरंसूरिःप्रपूरेसरइववरवागदृष्टिभिःसंसदंसः॥१०॥अथसुकृतकथांतेगंतुमिच्छन्नरसज्ञान
सपरिकरबंधात्कुक्षुमीषित्स्मयोगी॥भषणइवतदस्मिन्नुल्लसदीनत्राद्वेकिमिदमितिजनेनाप्रष्टमाचष्ट

बा॰भा॰

३४३

343

सूरिः॥११॥शक्रः पातयितुं नमस्तरूफलं कुंकारतो कंदमो मूलस्तंभमपि त्रिलोकमुवनेभं कुंभमुदं गेश्वरं॥यो
गीद्रोद्भुतभूरिसिद्धिरसिको सौमल्लपालाह्वये प्राप्तः स्तंभनमाचरन्नयमिमया द्राक्प्रस्तुतस्तंभितः॥१२॥वक्त्रा
यलं बितलसद्रसनावबद्धपर्यस्तिकोत्र मदमर्षदवानलेन॥कुंजार्दनिःसतमदोरगवेष्टितांगः श्राखीव
श्रुष्यतुतरामयमित्यमेव॥१३॥जिनेश्वरमतामृतार्णवविवर्तद्वंद्वोदयप्रमोदयदयां हृदि कुंधममुं चमुंच
प्रमो॥सदःसदिवदत्सदस्तदनुसाधुवर्गो गुरुं स्तुतैरवटिकयाक्षरान्पलिखद्देषयोगीतदा॥१४॥उपकृति
मुपकर्तुः सर्वतः कुर्वते ये कतिधरतिन धात्री तानसौमानवौंऽज्ञान्॥अपकृतिकृतिनस्तामेवकुर्वीत यस्तं वी
वदति सततमुर्वीमुद्विवेकः सएकः॥१५॥श्रामृत्यैवंसयतिपतिना कृष्णभो जीवयोगी बंधान्मुक्तः कुधम
धिवह्न्नु निःश्वसन्निःससार॥यातो यस्यां दिशि रिपुरसौ गम्यतां नो अतस्यामस्मद्ध्यैरितिचवचनं स्पष्टमा
चष्टसूरिः॥१६॥रतिरिवपतिनाम्नो श्रीशिवास्थैर्यदोषेस्ववज्ञागकविदो स्यव्याशिवापत्प्रतंया॥नगरबहिरग ३४३

कृज्जसाध्वीत्यवेशिखतन्तुमन्तुचतेन द्रोहिणामोहितासा ॥१७॥ मत्वेत्यथो कुशमयं तमयं मुनीशः कृत्वा ततान
वितते तपनस्य तापे ॥ सप्रस्फुरज्ज्वरभरो विहाय साध्वीत्वं नांगुलिगेल्हितगर्वगुणोऽजगाम ॥१८॥ अयमुद्यद
मंदव्यक्तशक्तिर्यन किंकचनवचनसंगी नास्य साध्वस्य भंगी ॥ सततमिति तयती दोस्तस्य नन्वेनि कीर्तिर्जग
ति जगति गंगार्मिस्तरंगां गप्तारैः ॥१९॥ पृथ्वी द्यौ धरगंधसिंधुरशिरःसिंदूरदूरप्रभां बिभ्राणेतरणौ कदाच
न कृतप्रभातिकप्रक्रियः ॥ सूरिर्मरीचिभिरेत्य तत्सुरवरैः संमान्यमान्यः सतां प्रीतिश्रीरसभाविते निजसमा
वर्त्तीवभावे द्विजैः ॥२०॥ जोरेकापतिता कथं च न मृताः श्रीब्रह्मशालांतरे मेहे ब्रान प्रविशंति तत्र न मृतं कथं
ति विप्राः पप्रच्छुः ॥ धर्माधारकृपाधुरीणतरसा तस्मान्महाकल्मलादस्मादन्यपुरप्रवेशकलयेवोत्कर्षतः कर्ष
तत् ॥२१॥ मंत्राकृष्टविशाष्टचेटकन्वयत्रातां ----------- स्वामी सोऽन्यपुरप्रवेशनमथ ध्यानं दधौ शुद्ध
धीः ॥ सा गोरुक्ष्वसिता ततो निजमतस्यापि ------------ ब्रह्मगृहाद्बहिर्निरगमत्दुःखं द्विजा

बा.भा.

३४४

344

नोह्रदः॥२२॥स्वस्थानस्यापिता त्मातदनुमुनिरसावुत्सवेनद्विजेंद्रैरानिन्येब्रह्मशालामथचपशुमदैर्वीय

रादित्यदेवं॥हैमंयज्ञोपवीतंतदिहसदसमस्यास्थानवंटेनदत्वाजेनोपिब्रह्मसूत्रंत्वमसिशमनिधेःस्मा

कमेवंजगेव॥२३॥जलदृवतडित्वात्मेरुशृंगाग्रसेतुर्जलधिरिवकरीवाबद्धकल्याणकक्षः॥धनिभर

मतदिक्कोलधनिकोपवीतस्तदनुमुनिरकार्षीत्पधर्मकर्मोपदेशं॥२४॥पदपदमदगायत्रायनस्तोम

नृत्यन्नटपलैटकजल्पद्वंद्विवृंदोद्धरेण॥मुदितजनमुदञ्चत्स्निग्धसांद्रेणसूरिःस्वमतमथपयोगाज्जग्मु

रन्येप्यथौकः॥२५॥यतीन्द्रोस्तस्याथोल्लसदसमशक्तेःपरपुरप्रवेशावेशार्द्धिःपरमतममुत्कर्षमगमत्॥अ

मुक्तसंगोपिश्वसननसुभगस्यापियदसावनेकस्याप्येकःसमसमयमेवांतरविशत्॥२६॥यन्मार्गोयत्

णालिरिक्तुलतिकायद्वालुकामंडलेखंडोयत्रटगर्वनीरममृतंयस्यैककराःशर्कराः॥यत्फेनप्रचयःसुधा

रुचिरयंयत्संरवोनादतध्यानस्ताःशातशोस्फुरत्कनयतेस्तस्यप्रबंधापगाः॥२७॥तेनाकारिपुरारिपर्व ३४४

तच्छिरोधिक्कारिधात्रीतलालंकारिस्फुरत्पापहारिभुवनेद्वंद्वंडिनैंद्वौकसां॥आरोपोन्नमितेनयस्यनियतं
दंडोत्वयेनोच्चकैर्विद्धंव्योमदधातिकिंनपरितश्छिद्राण्युडुछद्मना॥२८॥गांभीर्येणवपुरुत्त्वेनमाधुर्येणच
नौच्चकैः॥पर्य्यंताम्बुर्ड्डलाधारइवतस्यैतुतुल्यतां॥२९॥आह्वानंश्रद्धीभाजनमुदितसभाजनविराडिनो
विप्रान्॥पौरांश्चभक्तिगौरान्कदाचिदावस्समुनीन्द्रः॥३०॥गृहीतुमतुलाग्ररुःपरपुरप्रवेशाभ्यसाःकपा
लममपालनाद्वपुषएकखंडंमम॥सयोगिपुरुषोकृतप्रमृतगोप्रयोगंमयास्वरक्षणविचक्षणात्त्वघटि
वटकानांघटा॥३१॥भुवनविजयविद्यांसिद्धिकर्म्मण्यवद्यामसमदसुविनाशैःसाधयिष्यन्सयोगी॥वि
रविरचितयत्नोमत्क— लग्रहार्थंविहरतिपरितोमन्मृत्युकालप्रतीक्षः॥३२॥व्यसोनेगरनिर्गमेडमरुक
ध्वनिर्व्योमनिस्फुटःस्फुरन्नितघदाममच्छिरोस्थिचूर्णंतदा॥इतिद्धमतिलीलयासमुदमुद्वहन्नमद्धितां॥वि
रायपरिपूरयत्ययुरुवंदनौघैःपुरा॥३३॥इतिविरचितशिष्यःसल्लमीध्यानशुद्धित्रुटितविकटकर्म्मानिर्म्म

वा.भा.
१४५ ३४७
३४५

लीमृतचित:॥ श्रमृगयतनरंतीरष्टसिद्धी:कदाचित्‌दिशो विदिशो कदाचिद्वी:श्रीयोर्युक्तपाणी॥३४॥ने
त्रनिमीलयतिवेद्भववृद्धिहेतुम्‌लोकदर्शो नमियासपतिर्यतीनां॥ तच्छूरिभावभरभास्वरमूर्तिमालामालो
कते त्रिजगतीरपि किंमुनींद्र:॥३५॥इतिस्तुकृतनिधानध्याननिर्द्धारितायुर्भुवमवदिवमात्माध्यानंन्नेव
रजंतु तन्नन्मतिविफलितनादककुहयोगिप्रयोग:॥३६॥ ------------------
त्रादिनाममि:॥स्रस्योभूरयोम्भवंस्तत्प्रभावास्तत्राय:॥३७॥एक:प्रोढ ------------
------------ षु श्रीजिनदत्तसूरिरुदयद्भूरिप्रभावो भवत्‌॥ तादृक्‌विस्तृतकृन्निपीतनभसि
------------ रोंभोधरसिंधुसिंधुरजयीव्याख्यासुधाब्धोगुण:॥३८॥श्रीविद्याश्रीविलासा
येयंत्प्रबोध:सरूस्वरा:॥मोहतमोकारिकरैरिवरवेर्जगत्‌॥३९॥ [illegible] कथयंति जंतुषु पय:सार:पयोध
:पुन:पीयूषंपृथिवीजुषामनिमिषीभावायसंभाव्यते॥ विद्व:श्रीजिनदत्तसूरिवचनंसार:सुधानामपिय १४५

त्कंमुक्तिमपिप्रयच्छतिसतांयत्प्रीतमुत्प्रीतिकृत्॥५०॥श्रीजीवदेवसूरीणांसएवपरमाणवः॥जग्मुर्यद्दं
गतांमेडेतद्गुणेस्तद्दिवेवयः॥५१॥श्रीवायटस्थाननिवासिनश्चसंघस्यभूयस्तरहर्षभाजः॥कदाचिदा
गत्यजिनेश्वरस्यमडगुर्द्विजास्तंमुनिचक्रशक्रं॥५२॥मरुद्धतास्मिन्कमुवनजयिनीतस्यतनयौतयोः
संगोयस्यामडनिरुन्तुमद्भीमभटयोः॥तथासंज्ञेप्यासोप्यथुरपिमहाभारतकथायथास्वल्पाभिःस्यान्निधि
भिरतिथिःकर्णपथयोः॥५३॥आज्ञापितस्तद्दिह्नकर्मणिसूरिभिस्तैःख्यातःक्षितावमरचंद्रइतिस्वशि
ष्यः॥श्रीबालभारतमितिप्रततानकाव्यंवीरांकमेतदविनश्वरमात्मनोगं॥५४॥शास्त्रेप्रशस्तिसर्गेत्रर
गत्कविगुरुक्रमे॥निश्चित्यस्यष्टतांनीतानवाशीतिरनुष्टुभां॥५५॥चतुर्युक्चत्वारिंशतसर्गैरासन्ननु
ष्टुभां॥षट्सहस्रंपंचशतीपंचाशत्बालभारते॥५६॥ ॥इतिश्रीजिनदत्तसूरिशिष्यपंडितश्रीअमरचं
द्रविरचितेबालभारतनाम्निमहाकाव्येवीरांकेचतुश्चत्वारिंशःप्रशस्तिसर्गःसमाप्तः॥ ॥संवत्१६१२
शाके१६७७पार्थिवसंवत्सरेश्रावणकृष्णनवमीभृगुवासरेसमाप्तः॥लिखि॰नागरनंदरामसुतकुंवाराम॥
ज्ञाति

५५

३४६

२१८

बालभारतकाव्य ५०

१०००